

norden

Nordiskt institut för
kunskap om kön – NIKK

Regnbågsfamiljers ställning i Norden

Politik, rättigheter och villkor

NIKK Publikationer 2009:1

© NIKK, Oslo 2009

ISBN: 978-82-7864-025-4

Tryck: Representeralen, Universitetet i Oslo

Omslagsfoto: iStockphoto

Upplaga: 200

Denna publikation kan också laddas ner från www.nikk.no.

NIKK

Nordiskt institut för kunskap om kön

Pb 1156 Blindern

NO-0317 Oslo

Telefon: (+47) 22 85 89 21

Fax: (+47) 22 85 89 50

E-post: nikk@nikk.uio.no

www.nikk.no

Regnbågsfamiljers ställning i Norden

Politik, rättigheter och villkor

Jennie Westlund (red.)

Innehåll

Inledning.....	7
<i>Jennie Westlund</i>	
Författarpresentation.....	15
Regnbuefamilier i Danmark, Sverige og Norge	17
<i>Bonnie Barr</i>	
Danmark.....	23
Sverige.....	62
Norge	119
Erkännandet av finländska regnbågsföräldrar som medborgare – inom familjepolitik, lagstiftning och social- och hälsovårds- tjänsten 1990-2007.....	175
<i>Paula Kuosmanen</i>	
Rainbow Families in Iceland	257
<i>Rannveig Traustadóttir & Thorvaldur Kristinsson</i>	

Inledning

Denna publikation har sitt ursprung i en önskan hos Nordiska ministerrådet att utreda effekterna av olika familje- och välfärdspolitiska ordningar i Norden på jämställdheten mellan könen. Det fokuseras ofta på detta politikområde – familj och välfärd – när man skall försöka åtgärda bristande jämställdhet såväl på arbetsmarknaden som i hemmen. I detta sammanhang sidoställs jämställdhet mellan könen, kvinnor och män, med jämställdhet mellan föräldrar, d.v.s. mammor och pappor. Men alla mammor och pappor ingår inte i familjer där föräldrarna är av olika kön. Följaktligen blir det relevant att fråga på vilket sätt nordisk familjepolitik har lagt till rätta också för jämlikhet mellan föräldrar av samma kön.

Regnbågsfamiljer är ett begrepp som ofta används för att beskriva en barnfamilj som inte följer den traditionella heterosexuella kärnfamiljens mönster. Familjen kan t.ex. bestå av två mammor, två pappor, en förälder, flera än två föräldrar eller olika former av nybildade familjer. Familjepolitik ur ett regnbågsfamiljeperspektiv innebär att man får backa ett steg och börja med att analysera själva lagstiftningen, eftersom regnbågsfamiljer och -föräldrar ofta faller utanför lagens gränser och därmed också de familjepolitiska åtgärderna. Bidragen i denna publikation har därför övervägande fokus på kampen för rättigheter, utvecklingen av lagstiftningen, dess villkor och premisser, samt argumenten som använts för att driva på eller hindra icke-heterosexuellas (och deras familjers) lagliga rättigheter.

Normer – i lagstiftningen och i debatten

Utvecklingen på det lagstiftningsmässiga området följer liknande mönster i samtliga nordiska länder. Förenklat uttryckt handlar processen om att på olika sätt inkludera homosexuella i normen eller i den gängse lagstiftning-

en. Det har otvivelaktigt medfört ökade friheter och rättigheter för regnbågsbefolkningen. En sådan inkludering framstår vid första anblicken som den rätta och rättvisa vägen framåt, men inkludering till varje pris har också problematiska sidor. En del av dessa fäster författarna i denna publikation uppmärksamhet vid och i det följande skall jag kort diskutera på vilka grunder man fört ”homopolitik” i Norden, och med vilka konsekvenser.

Normativ partnerskapslag erkänner barnlösa regnbågsfamiljer

Utgångspunkten för att införa t.ex. partnerskapslagarna¹ har i samtliga länder varit en likhets- och rättighetstanke. Historikern Jens Rydström (2005, 314) menar att grunden till att de nordiska länderna blev de första att genomföra en partnerskapslagstiftning var dessa länders ”starka traditioner av konsensus och [...] konstruktionen av välfärdsstaten i Norden: ett inkluderande, men också normerande system”. De som kämpat för homosexuellas rättigheter har använt en politiskt verkningsfull argumentation, i vilken man hävdade att homosexualitet inte är en avvikande praxis utan en essentiell och medfödd identitet. Enligt det synsättet står de homosexuella på lika fot med alla andra, d.v.s. heterosexuella (par), och bör därför ha de samma rättigheterna. Uppfattningen av homosexualitet som en essentiell identitet är i dag mycket utbredd i den politiska antidiskrimineringsdiskursen i förhållande till homosexuellas rättigheter. Men kritiker påpekar dock att likhetsprincipen innebär ”lika på heteronormens villkor”. De som kritiserat utvecklingen menar att partnerskapslagen är normativ i det att den baserar sig på det patriarkala äktenskapet. Partnerskapslagen medför att också homosexuellas samliv assimileras i och därmed stärker det tvåsamhetsnormativa kärnfamiljsidealet. En sådan kritik ifrågasätter homosexualitet som essens eller som något medfött och tar istället avstamp i förståelsen av homo- (och hetero)sexualitet som en praxis och en konstruktion. Men att kritisera normen eller idealet blir lätt liktydigt med att vara motståndare till homosexuellas rättigheter (se t.ex. Edenheim 2005). Då är det lätt att förstå att det istället kan framstå som en mer tilltalande politisk lösning att förespråka instiftandet av en banbrytande partnerskapslag och välja den synlighet och popularitet en sådan för med sig.

¹ Lagen om registrerat partnerskap trädde i kraft i Danmark 1989, Norge 1993, Sverige 1995, Island 1996, Grönland 1996 och Finland 2002.

Gemensamt för de nordiska länderna är att dessa kritiska röster har förblivit marginella både i den politiska debatten och inom homorörelsen. Oavsett är det både intressant och relevant att fråga sig på vilket sätt politiken (och eventuellt lagens utformning) skiljer sig beroende av om man tar utgångspunkt i en förståelse av (homo)sexualitet som något givet och medfött, eller som en praktik, ett sätt att leva sitt liv. Väger kravet på rättigheter tyngre om det kopplas till ett oundvikligt faktum så som en medfödd identitet? Kunde inte också andra omständigheter legitimera kravet på rättigheter?

Priset de homosexuella har varit tvungna att betala för att få ett civilrättsligt partnerskap erkänt, är en reglering av reproduktionen. Genom att exkludera rätten att viga sig kyrkligt och bilda familj (genom adoption och/eller assisterad befruktning) ur partnerskapslagarna, kunde de i sin tid röstas igenom i de respektive nordiska parlamenten. Men kampen för att få gifta sig och bilda familj, på lika villkor som heterosexuella, fortsatte bland både aktivister och politiker efter att partnerskapslagarna antagits. Att man inte omfattats av varken lagens beskydd eller regleringar har naturligtvis inte betytt att det inte bildats regnbågsfamiljer. Lagar hindrar inte människor från att skaffa barn, men de påverkar på vilket sätt, och de fastställer vilka juridiska rättigheter barn i regnbågsfamiljer har till sina föräldrar, och vice versa. På detta plan finns det fortfarande många brister när man utgår ifrån att föräldrarna borde vara jämlika i förhållande till varandra och barnen.

Regnbågsfamiljerna utmanar reproduktionens gränser

En av de viktigaste kamperna för regnbågsfamiljer har kretsat kring frågan om assisterad befruktning. Även om partnerskapslagen var en kontroversiell lag och processen tog sin tid² har lagstiftningen för att reglera assisterad befruktning varit ännu mer omtvistad.³ Frågan om vem som skall få delta i reproduktionen utmanar det heterosexuella kärnfamiljsidealet på ett genomgripande sätt. En jämförelse mellan t.ex. Sveriges och Finlands lagtexter på detta område illustrerar två länders olika normativa gränsdragningar, till vissa delar lika men också med avgörande skillnader. Lagarna drar gränser för vem som omfattas av lagen och på vilka villkor. I båda länder-

² T.ex. i Danmark inleddes diskussionen redan 1968 med ett lagförslag i Folketinget, men det räckte ända till 1989 innan partnerskapslagen godkändes.

³ Exempelvis i Finland jobbade man för en lag i över 20 år innan man 2006 till slut kunde anta en lag som för första gången reglerar omständigheterna kring assisterad befruktning i Finland.

na grundar sig lagstiftningen på en hegemonisk kärnfamiljsdiskurs, men till skillnad från den finska lagen är den svenska *tvåsamhetsnormativ* i det att den förutsätter en kärnfamilj (som också kan bestå av två kvinnor). Den finska lagen är å sin sida *heteronormativ* i det att den enbart erkänner olikkönade par (trots att den godkänner att alla kvinnor oavsett civilstånd kan ges assisterad befruktning, däribland alltså även lesbiska kvinnor). I Sverige kan således inte ensamstående kvinnor få assisterad befruktning, vilket de kan i Finland, medan den biologiska mammans partner är helt osynlig i den finska lagtexten, vilket hon inte är i Sverige (se Moring 2007). Detta är ett exempel på olika normativa gränser i den nordiska lagstiftningen, som utestänger vissa familjeformer och inkluderar andra.

Det är uppenbart att regnbågsfamiljernas mångfald och okonventionella former utmanar både familjebegreppet, politiken och lagstiftningen. Inte desto mindre är det viktigt att stöda och trygga barnen och föräldrarna i deras familjegemenskap. Det är ett påtagligt behov i regnbågsfamiljernas vardag att man skapar trygga juridiska ramar kring deras familjer och lagstadgar familjemedlemmarnas relationer till varandra. Det vill säga att man helt enkelt ser och erkänner dem som en familj.

Artiklarna i denna publikation utgör tillsammans en unik kartläggning av regnbågsfamiljernas och -föräldrarnas situation i Norden. De ger en översikt av den historiska utvecklingen av lagstiftning och reformer inom social-, familje- och hälsopolitiken som berör regnbågsfamiljer i de nordiska länderna. Bidragen anlägger samtidigt ett kritiskt perspektiv på själva premisserna för den politiska diskussionen och på lagstiftningens utformning. Var går gränserna för vad som betraktas som en familj? På vilka villkor tilldelas regnbågsfamiljer rättigheter? Handlar det bara om att normalisera och reglera de avvikande familjerna, eller kan också normen ifrågasättas och omform(uler)as?

Bonnie Barr gör i sin omfattande artikel en kartläggning av centrala element i den politiska diskussionen (diskursen) om regnbågsfamiljer i Sverige, Norge och Danmark. Det är första gången något sådant görs ur ett jämförande skandinaviskt perspektiv. Hon tar utgångspunkt i en historisk genomgång av de lagar och lagändringar som har berört regnbågsfamiljer och ger en översikt över gällande lagstiftning på området. Artikeln erbjuder en ovärderligt detaljerad källa till kunskap om dessa komplexa politiska diskussioner och processer.

När det gäller homosexuellas rättigheter och därmed sådant som berör regnbågsfamiljer blir uppgifter snabbt föråldrade. Det är uppenbart att detta är ett politiskt fält där det rör på sig. Efter att Barrs artikel färdigställdes har flera större och mindre lagändringar genomförts i de skandinaviska länderna. I Norge fattade Stortinget sommaren 2008 beslut om att göra äktenskapslagen könsneutral, vilket bl.a. gav par av samma kön rätt att gifta sig och lesbiska par rätt till assisterad befruktning på lika villkor som heterosexuella par. Gifta par av samma kön gavs också rättigheten att bli prövade som adoptivföräldrar. Detta behandlas inte i Barrs artikel, men däremot ger Barr en grundlig insyn i utvecklingen inom lagstiftningen och den politiska diskussionen som ledde fram till denna milstolpe i Norge. Riksdagen i Sverige godkände även den i april 2009 en könsneutral äktenskapslag. För Sveriges del innebär det att alla bestämmelser i äktenskapsbalken och andra författningar som angår makar görs könsneutrala. I Danmark lade regeringen i januari 2009 fram ett lagförslag som gör det möjligt för en kvinna att adoptera sin registrerade partners barn genast från födseln, om barnet har blivit till genom assisterad befruktning med en anonym donator och om paret bodde tillsammans när behandlingen utfördes. Därutöver godkände det danska Folketinget i mars 2009 ett beslutsförslag gällande möjligheten för par av samma kön att prövas som adoptivföräldrar. Beslutet binder regeringen att utforma ett lagförslag och genomföra de administrativa ändringar som krävs för att registrerade partners skall ges möjlighet att adoptera danska och utländska barn på samma villkor som äkta makar och ensamstående. Dessa händelser behandlas följaktligen inte i Barrs artikel men omfattas av översikten på sidan 14 och noteras genom ställvisa anmärkingar i texten.

Medan Barrs rapport fokuserar på den politiska diskussionen om regnbågsfamiljer, går **Paula Kuosmanen** i sin artikel också in på hur regnbågsfamiljer navigerar i och utanför lagstiftningen, hur de etablerar familjer, samt vilka praktiska konsekvenser detta får, bl.a. inom social- och hälsovården. Kuosmanen ger en omfattande bild av regnbågsfamiljernas situation där hon kritiskt analyserar villkoren som präglar regnbågsfamiljers vardag, samt regnbågsföräldrarnas eget agerande och deras medborgaraktivism. Kuosmanen granskar bl.a. den finska lagstiftningens sätt att erkänna olika former av släktskap och finner att heterokärnfamiljmodellen står mycket starkt, medan andra familjeformer i stor utsträckning exkluderas.

I artikeln som behandlar regnbågsfamiljer i Island ger **Rannveig Traustadóttir** och **Thorvaldur Kristinsson** en sammanfattning av den snabba historiska utvecklingen av isländsk lagstiftning på detta fält. Traustadóttir och Kristinsson konstaterar i sitt bidrag att Island har gått från att ha varit ett av de mest förtryckande västerländska samhällena till att nu ge lesbiska och homosexuella män de samma lagliga rättigheterna som den övriga befolkningen, inklusive familjerättigheter. Författarna lyfter upp några förslag till förklaringar men understryker att ingen uttömmande eller systematisk studie har undersökt utvecklingen på Island och pekar, liksom Barr och Kuosmanen, på bristande forskning på detta område.

De självstyrande områdena, Åland, Färöarna och Grönland bör inledningsvis också nämnas i och med att de inte behandlas i de enskilda artiklarna. Den finska lagstiftningen som berör regnbågsfamiljer omfattar även Åland. Kopplingen till Finland återfinns också bland gräsrotterna, t.ex. genom att den åländska föreningen Regnbågsfyren är en officiell medlemsförening i SETA, föreningen för homo-, bi- och transpersoner i Finland. Som en förlängning av att partnerskapslagen infördes i Danmark år 1989, fattade Landsrådet på Grönland några år därefter beslut om att införa registrerat partnerskap också på Grönland. Lagen trädde i kraft år 1996. Grönlänningarna saknar emellertid ett förbud mot diskriminering på grund av sexuell läggning. Ett sådant införs dock år 2010 i samband med att Grönland får en ny strafflag. När det gäller organiserad verksamhet för hbt-personer var man på Grönland tvungen att år 2007 lägga ner föreningen Qaamaneq (Ljuset) efter fem års verksamhet. Trots att föreningen hade uppbackning från myndighetshåll lyckades man inte hålla liv i den. På Färöarna däremot har homosexuella inga rättigheter. Färöarna är det sista landet i Norden där man inte kan ingå registrerat partnerskap (eller gifta sig) och någon politisk diskussion i frågan förs för närvarande inte. Efter nordiska påtryckningar och en utdragen kamp infördes år 2006 ett förbud mot diskriminering på grund av sexuell läggning i strafflagen på det starkt religiösa Färöarna. I den processen spelade inte minst föreningen för hbt-personer på Färöarna, Friðarbogin, en stor roll.⁴ Den i sin tur var starkt uppbackad av den nordis-

⁴ För mer information om Färöarna och Grönland se t.ex. Rydström, Jens & Mustola, Kati (red) (2007) *Criminally Queer: Homosexuality and Criminal Law in Scandinavia, 1842–1999*. Amsterdam: Aksant Academic Publishers och Mortensen, Elin (2006) *Færing og homoseksuel - En uheldig blanding?* D-uppsats från Lunds universitet, Statsvetenskapliga institutionen.

ka föreningen ANSO (Association of Nordic LGBTQ Student Organizations).

Samtidigt som Norden uppvisar skillnader när det gäller de olika nationella lagstiftningarna och debatterna, är det uppenbart att länderna också influerats av varandra – på många politiska nivåer. Det inofficiella nordiska samarbetet genom bland annat nätverken mellan olika intresseorganisationer, så som ANSO, är naturligtvis en väsentlig faktor som bidragit till den nordiska utvecklingen på detta politikområde. Inom det officiella nordiska samarbetet hittar man flera exempel på hur Nordiska rådet fungerat som ett forum där man under åren kunnat kritisera varandras lagstiftning och utöva påtryckningar för att lyfta upp homosexuellas mänskliga rättigheter på de nationella dagsordningarna. När Danmark som första nordiska land införde partnerskapslagen år 1989 var det bland annat mot bakgrund av Nordiska rådets rekommendation från år 1984 som uppmanade de nordiska länderna att utreda de homosexuellas villkor i samhället och undersöka möjligheterna att upphäva diskriminerande lagstiftning. Ett nordiskt perspektiv berikar och fördjupar, vilket också är syftet med den här publikationen. Förhoppningsvis bidrar denna samlade nordiska översikt till en större förståelse av den regnbågspolitik som förs runt om i Norden idag och ger läsaren en bredare horisont än vad som är möjligt om fokus enbart ligger på nationell nivå.

För hjälp med redigering, översättning och korrekturläsning vill jag tacka Solveig Bergman, Anja Egede Hansen, Mickan Kinnari och Sofia Wahlström.

Jennie Westlund (red), NIKK

Oslo, april 2009

Edenheim, Sara (2005) *Begärets lagar. Moderna statliga utredningar och heteronormativitetens genealogi*. Eslöv: Östlings Bokförlag Symposion

Moring, Anna (2007) *Föräldrar i tre kategorier? Hetero- och parförhållandenormativiteter i lagarna om assisterad befruktning i Finland och Sverige* (red.övers.) I: Tidskrift för Queerforskning i Finland, 01/2007

Rydström, Jens (2005) *Tvåsamhetens brunn: Registrerat partnerskap i Norden*. I: Kullick, Don (red) *QueerSverige*. Stockholm: Natur och Kultur.

Regnbågsfamiljer och föräldraskap i Norden, april 2009

	Danmark	Norge	Sverige	Finland	Island
Assisterad befruktning	Ja: Lesbiska registrerade eller samboende par och ensamstående, 2007*	Ja: Lesbiska gifta eller samboende par, inte ensamstående, 2009	Ja: Lesbiska registrerade eller samboende par, inte ensamstående, 2005	Ja: Ensamstående kvinnor därunder i praktiken också kvinnopar, 2007	Ja: Lesbiska registrerade eller samboende par och ensamstående, 2006
Spermadonation/insemination	Ja: Anonym donator	Ja: Känd donator	Ja: Känd donator	Ja: Känd donator	Ja: Anonym eller känd donator. Ingen egen spermabank, all donerad sperma importeras från Danmark.
Donation av äggcell	Ja: Anonym donator. Inte samtidigt sperma- och äggdonation.	Nej	Ja: Känd donator. Inte samtidigt sperma- och äggdonation.	Ja: Känd donator.	Ja: Anonym och känd donator.
Surrogatfödelse	Nej	Nej	Nej	Nej	Nej
Föräldraskap vid assisterad befruktning (vid behandling av läkare på offentlig klinik)	Adoption inom familjen	Moderns äkta maka blir medmor genom föräldraskapspresumtion. Moderns sambo måste erkänna medmorskaper.	Fastställs genom bekräftelse eller dom	Ensamstående kvinnor eller kvinnopar har inte möjlighet att få behandling på offentliga sjukhus eller kliniker.	Fastställs genom bekräftelse. (Det finns inga offentliga kliniker då den enda som erbjuder fertilitetvård har privatiserats.)
Möjlighet till behandling vid privata kliniker	Ja	Ja	Nej**	Ja	Ja. Se ovan.
Föräldraskap vid assisterad befruktning i utlandet (eller vid privat klinik)	Adoption inom familjen	Adoption inom familjen	Adoption inom familjen	Nej: Inte för en social mor. Men en känd manlig donator kan fastställas som ett kvinnopars eller en ensamstående kvinnas barns far om han gett samtycke till det.	Adoption inom familjen
Registrerat partnerskap	Ja, 1989	Ja, 1993. Ersatt av könsneutralt äktenskap, 2009	Ja, 1995. Ersätts av könsneutralt äktenskap, maj 2009	Ja, 2002	Ja, 1996
Adoption inom familjen	Ja, 1999	Ja, 2002	Ja, 2003	Behandlas i riksdagen våren 2009.	Ja, 2000
Adoption utanför familjen	Nej. Men ett beslutsförslag i Folketinget i mars 2009 binder regeringen att utforma ett lagförslag.	Ja, 2009	Ja, 2003	Nej	Ja, 2006

* Den första lagen om konstgjord befruktning (1997) gav endast kvinnor som lever i ett äktenskapsliknande förhållande med en man rätt till behandling under en läkares ansvar. Men lagen reglerar inte andra än läkare och deras rätt att ge behandling. Det ledde till att barnmorskan Nina Stork år 1999 upprättade en klinik som erbjöd behandling också till lesbiska och ensamstående kvinnor.

** Insemination med spermier från en man som kvinnan inte är gift eller sambo med får inte utan Socialstyrelsens tillstånd utföras annat än vid offentligt finansierade sjukhus.

Författarpresentation

Bonnie Barr är cand.mag. i danska och køn og kultur från Syddansk Universitet i Odense, har tidigare varit verksam inom Koordinationen for Kønsforskning och jobbat som extern lektor på Københavns Universitet och Roskilde Universitetscenter.

Paula Kuosmanen, pol.mag., jobbar som forskare vid kvinnoforskningsenheten Kristiina-institutet vid Helsingfors univerisitet där hon också undervisar i lesbisk- och queerforskning.

Thorvaldur Kristinsson is an independent scholar and writer. He is a former chairman of Samtökin '78, the The National Organization of Lesbians and Gay Men in Iceland.

Rannveig Traustadóttir is a professor in the Faculty of Social Sciences at the University of Iceland.

Jennie Westlund, pol.mag. i sociologi och kvinnovetenskap från Åbo Akademi, jobbar som rådgivare på NIKK.

Regnbuefamilier i Danmark, Sverige og Norge

Bonnie Barr

Indhold

1. Indledning	21
1.1 Regnbuefamilie – definition	22
2. Danmark	23
2.1 Kunstig befrugtning – definition og gældende lov	23
2.2 Historik	24
2.3 Forslag om kønsneutral ægteskabslovgivning	32
2.4 Andre aktører i Danmark i forbindelse med kunstig befrugtning – StorkKlinik og Cryos sædbank	33
2.5 Konklusion – kunstig befrugtning	34
2.6 Forældreskab og orlov	36
2.7 Registreret partnerskab	41
2.8 Historik	41
2.9 Indførelsen af partnerskabslovgivningen	43
2.10 Ændringer i loven om partnerskab fra 1989	46
2.11 Partnerskabsloven og homoseksualitetsopfattelsen	47
2.12 Konklusion – registreret partnerskab	51
2.13 Adoption	53
2.14 Transnational adoption	53
2.15 Konklusion – adoption	60
3. Sverige	62
3.1 Assisteret befrugtning – gældende lov	62
3.2 Historik	62
3.3 Debatten om assisteret befrugtning	65
3.4 Forældreskab ved assisteret befrugtning udredes	72
3.5 Konklusion – assisteret befrugtning	77
3.6 Registreret partnerskab	78
3.7 Historik	80
3.8 Indførelsen af partnerskabsloven	83
3.9 Debatten efter partnerskabslovgivningens vedtagelse	89
3.10 Homoseksualitetsopfattelsen fra 1800-tallets slut til i dag	93
3.11 Konklusion – registreret partnerskab	97
3.12 Adoption	100
3.13 Historik	101
3.14 Barn i homoseksuelle familjer SOU 2001:10	104
3.15 Praksisser og konsekvenser	110

3.16 Konklusion – adoption	113
3.17 Forældreskab og orlov.....	114
4. Norge.....	119
4.1 Registeret partnerskab.....	119
4.2 Historik	120
4.3 Indførelsen af partnerskabsloven	122
4.4 Debat og ændringer til partnerskabsloven efter dens vedtagelse.....	127
4.5 Kønsneutralt ægteskab	130
4.6 Konklusion – registreret partnerskab	133
4.7 Adoption	136
4.8 Debatten om stedbarns adoption	137
4.9 Konklusion – adoption	143
4.10 Assisteret befrugtning	145
4.11 Historik	146
4.12 Lov om medicinsk brug af bioteknologi 1994.....	151
4.13 Lov om humanmedicinsk brug af bioteknologi m.v. 2003.....	153
4.14 Bioteknologiloven efter 2003.....	157
4.15 Konklusion – assisteret befrugtning	159
4.16 Forældreskab og orlov.....	161
5. Konklusion.....	164
6. Referenser	170

1. Indledning

Denne rapport er en kortlægning af den politiske diskurs om regnbuefamilier i Danmark, Sverige og Norge. Hensigten er at give en oversigt over, hvordan de parlamentariske debatter er forløbet i de respektive lande, og opridse de centrale argumenter. Rapporten tager derfor udgangspunkt i en historisk gennemgang af de love og lovændringer, der har berørt regnbuefamilier, og giver en oversigt over gældende lovgivning på området. De politiske argumenter, der har forment disse, vil ydermere blive analyseret, og hvilken rolle andre aktører har haft, vil også blive adresseret. Rapporten vil ydermere præsentere kritiske perspektiver til præmisserne for den politiske diskurs om regnbuefamilier. Det har ikke været muligt inden for denne kortlægning at analysere den offentlige debat om regnbuefamilier og dens samspil med den politiske diskurs. Formålet med rapporten er at give en samlet oversigt over centrale elementer i den politiske debat om regnbuefamilier i Danmark, Sverige og Norge. Rapportens begrænsninger skal derfor ses i lyset af, at det er første gang, at flere af debattens delelementer bliver behandlet samlet i et skandinavisk perspektiv. Debatten om regnbuefamilier er omfattende og kompleks. For at kunne give en samlet oversigt, så rapporten kan bruges som grundlag for en sammenligning og pejlemærke til yderligere forskning eller mulige lovændringer, begrænser den sig derfor til at behandle den politiske diskurs. Andre aspekter omkring regnbuefamilier, såsom hvordan de navigerer i og uden for lovgivningen og etablerer familier, samt hvilke konsekvenser det får i praksis, bliver ikke behandlet i rapporten.

Rapporten er inddelt i landeafsnit, som herefter er inddelt efter fire temaer: kunstig/assisteret befrugtning, partnerskabslovgivning, adoption og barsel/orlov. Disse temaer er for overskuelighedens skyld blevet behandlet adskilt, men overlapper dog, da debatterne krydshenviser til de forskellige temaer. Landeafsnittene er tilrettelagt således, at de kan læses isoleret, men

også forstås i sammenhæng med hinanden. Empirien tager primært udgangspunkt i love, lovændringer og lovforslag samt betænkninger. De respektive landes parlamentariske biblioteker og databaser samt retsinformationer er derfor blevet anvendt til at finde materiale vedrørende regnbuefamilieproblematikker. Også forskning og universitetsopgaver på området er blevet anvendt. Andre aktørers oversigter og stillingtagen er blevet konsulteret enten via internetkilder eller personligt. Her har oplysninger fra de nationale homoseksuelle bevægelser været til stor hjælp, men også information fra jordemoderklinikker, sædbanker, rådgivende myndigheder og organer samt interesseorganisationer og fagforeninger er blevet anvendt. Rapporten inddrager ydermere historisk forskning vedrørende homoseksualitet samt kritiske perspektiver fra feministiske og queer-teoretiske udgangspunkter.

1.1 Regnbuefamilie – definition

En regnbuefamilie kan betegnes som en familie, der dannes af homoseksuelle forældre og deres børn. En regnbuefamilie bliver ofte forstået som bestående af to lesbiske mødre, der har fået barn vha. kunstig befrugtning. Dog dækker betegnelsen familieformer i en bredere forstand og bliver brugt til at betegne familietyper, som ikke passer ind i den traditionelle kernefamilie, forudsat at en eller flere personer i regnbuefamilien identificerer sig som homoseksuel, biseksuel eller transseksuel. Denne sidste definition dækker således meget bredt, og ikke alle tilslutter sig denne. Betegnelsen bliver derfor oftest anvendt i relation til homoseksuelle forældre og deres børn. Det kan være et lesbisk par med en kendt far, eller en bøsse og en lesbisk, der er fælles om børn, eller en bøsse, der har børn sammen med en heteroseksuel kvinde, eller en storfamilie med et lesbisk og et bøssepar, eller andre kombinationer.

Da den politiske diskurs og lovgivningen overvejende har en restriktiv opfattelse af familiebegrebet, omhandler denne oftest kun homoseksuelle par, der er enten er samboende eller registrerede. Rapporten vil fortrinsvis anvende betegnelserne, som den politiske diskurs bruger. Når betegnelsen regnbuefamilie anvendes, er det i tilfælde, hvor det er nødvendigt at understrege, at familieformer kan være mere omfattende end de betegnelser, den politiske diskurs anvender.

2. Danmark

2.1 Kunstig befrugtning – definition og gældende lov

Kunstig befrugtning er en paraplybetegnelse for sammenføringen af æg og sæd enten i eller uden for kvindens krop og/eller betegnelsen for etableringen af graviditet hos en kvinde på anden måde end ved samleje mellem en kvinde og en mand. Alt efter hvilken betegnelse man følger, omfatter kunstig befrugtning flere forskellige typer behandling mod barnløshed (Sundhedsministeriet 1998). I den danske lovgivning defineres kunstig befrugtning som etableringen af graviditet hos en kvinde på anden måde end ved samleje mellem en kvinde og en mand.

I den gældende lov om kunstig befrugtning i Danmark kan lesbiske og enlige blive behandlet i det offentlige sygehusvæsen. Dette har ikke tidligere været muligt, men loven blev ændret i 2006, og fra 1. januar 2007 er dette blevet tilladt. Ved samme lovændring blev det ydermere muligt for kvinder, der ikke allerede var i fertilitetsbehandling, at anonymt donere æg. Sæddonation er også anonym. Enlige og heteroseksuelle par kan modtage behandling, såfremt en enlig ikke har børn i forvejen, og et par ikke har fælles børn. Ved kunstig befrugtning må der ikke samtidig foretages æg- og sæddonation. For at få kunstig befrugtning skal der foreligge samtykke fra en evt. partner. Desuden skal lægen vurdere, om parret (eller den enlige) er forældreegnede. Kunstig befrugtning kan foretages på private klinikker også. Surrogatmoderskab er ikke tilladt i Danmark.

Den første lov om kunstig befrugtning i Danmark trådte i kraft i 1997. Debatten vedrørende denne har været meget omfattende, og loven er blevet ændret og har været til forhandling adskillige gange. Loven af 1997 tillader kun kvinder, der lever i et ægteskabslignende forhold, at få behandling under en læges ansvar. Ud over retningslinjer for teknologiens anvendelse

rummer loven også et krav til, at sæddonation skal være anonym. I 1997 var ægdonation ikke tilladt. Der er løbende blevet foretaget ændringer i loven og forsøgt at ophæve samlivskravet og donoranonymiteten. Den mest væsentlige ændring i forbindelse med lesbiske og enliges rettigheder kom i 2007, hvor samlivskravet blev ophævet. Samtidig blev det også tilladt at donere æg, dog må kunstig befrugtning ikke foretages med både doneret sæd og doneret æg. Al donation skal være anonym. På baggrund af lovens ordlyd, der udelukkede lesbiske og enlige fra at modtage behandling under en læges ansvar, opstod der en mulighed for, at andre lovligt ville kunne foretage kunstig befrugtning. Dette medførte, at jordemoder Nina Stork i 1999 oprettede en inseminationsklinik, som tilbød behandling til lesbiske og enlige. Dette medførte i 2000 en stor politisk debat, og ændringsforslag blev fremsat med formålet at forhindre andre end læger at foretage kunstig befrugtning. Forslaget blev dog ikke vedtaget, men blev fremstillet igen i 2002 med samme resultat. Debatten om kunstig befrugtning har udmærket sig ved at være usædvanlig kompleks. Mange ændringsforslag er blevet fremført, og loven har været til revision flere gange, så loven kan være vanskelig at gennemskue. Denne udredning er et forsøg på at kortlægge dens historik og nuværende udformning.

2.2 Historik

Før loven om kunstig befrugtning trådte i kraft 1997, blev reglerne på området reguleret ud fra loven om biomedicinske forskningsprojekter og af forskellige vejledninger, bekendtgørelser og cirkulærer.¹ I praksis var det sygehusenes og amternes egne regler, som fastslog, hvem der kunne modtage kunstig befrugtning (Bryld og Lykke 2000). Inden for det offentlige var den mest udbredte praksis, at kun kvinder, som var i et længerevarende forhold til en mand, kunne modtage behandling mod ufrivillig barnløshed. Dog kunne enlige og lesbiske godt modtage kunstig befrugtning. Surrogatmoderskab blev også praktiseret, dog i et begrænset omfang (Burell 2005). Praksis og lovgivning var således forholdsvis liberal på området. I 1996 blev der fremsat et lovforslag til en samlet lovgivning på området. Denne skulle præcisere den tidligere fragmentariske lovgivning.

¹ Se Etisk Råds redegørelse for dette i dets publikation på området: Det Etiske Råd 1995: *Kunstig befrugtning – en redegørelse*.

Det første reagensglasbarn blev født i Danmark i 1983. De nye muligheder inden for bioteknologien medførte et behov for at regulere den. Den offentlige debat omkring kunstig befrugtning angives af Etisk Råd² i dets redegørelse i 1995 som en af årsagerne til et ønske om en samlet lovgivning på området. I den offentlige debat om kunstig befrugtning i forbindelse med lovforslaget gav flere folketingsmedlemmer således udtryk for en frygt for bioteknologiens muligheder for at skabe børn i et laboratorium, misbrug af forskningen til fx kloning og genmanipulation samt frygt for, at teknikken kunne foranledige unaturlige slægtskabsrelationer (Bryld og Lykke 2000, Bryld 2001). Samtidig med debatten bragte medierne historien om det klonede får Dolly og også den italienske kvinde, der i en alder af 63 år blev mor vha. kunstig befrugtning, var til debat (Bryld og Lykke 2000). I 1993 skabte to sager om kunstig befrugtning stor debat i Danmark. En privat fertilitetsklinik havde behandlet en kvinde, og kvinden havde fået opsat flere befrugtede æg. Først i 12. uge opdagede man, at den kunstige befrugtning havde resulteret i ni levende fostre. I den anden sag fertiliserede en læge et doneret æg med doneret sæd og overførte dette til en kvinde (Burell 2005). Disse kontroversielle sager dannede baggrunden for ønsket om en strammere regulering af kunstig befrugtning.

Den 2. oktober 1996 fremlagde sundhedsminister Yvonne Herløv Andersen, Centrum Demokraterne (CD), på det tidspunkt minister i regeringen bestående af Socialdemokraterne (S), CD og Det Radikale Venstre (RV) med Poul Nyrup Rasmussen i spidsen, et lovforslag med det formål at regulere brugen af kunstig befrugtning i forbindelse med lægelig behandling, diagnostik og forskning m.v. Lovforslaget blev med en del ændringer vedtaget i Folketinget efter tredjebehandlingen den 27. maj 1997.

I spørgsmålet om kunstig befrugtning var flere af Folketingets medlemmer fritstillede, dvs. de var ikke tvunget til at følge partidisciplinen, men kunne stemme efter personlig overbevisning. Ingen af partierne har i etiske spørgsmål, som denne lov falder ind under, et egentligt partiprogram, og derfor kan de vælge at fritstille medlemmerne. I de fleste tilfælde stemmer medlemmerne af partierne dog som deres partifæller, men der er

² I spørgsmålet om kunstig befrugtning har Etisk Råd haft stor indflydelse på debatten (Burell 2005). Etisk Råds redegørelse *Kunstig befrugtning* 1995 betød, at behandlingen ikke længere blev set udelukkende som et medicinsk problem, men at også de etiske komplikationer blev væsentlige i debatten. I forhold til spørgsmålet om lesbiske og enlige kvinder har Etisk Råd ændret holdning flere gange, men anbefaler i sin seneste redegørelse (Det Etiske Råd 2005), at lesbiske og enlige kvinder skal have adgang til kunstig befrugtning.

undtagelser. Dette medfører, at debatterne ofte bliver principielt-filosofiske, hvilket er usædvanligt for folketingsdebatter (Albæk 1998). Det kan derfor være svært for borgeren at gennemskue partiernes politik på området. Ydermere kan dette medføre et forøget antal ændringsforslag, som i sidste ende kan gøre det vanskeligt for det enkelte medlem at overskue konsekvenserne for den lovgivning, der skal stemmes om. Et eksempel på dette er lovforslaget L5 (1996/97), som er en genfremstilling af et tidligere forslag (L200 1995/96), der ved andenbehandlingen i 1996 blev trukket tilbage, da der var kommet 55 ændringsforslag til dette.

Folketingets debat vedrørende det genfremstillede lovforslag (L200/L5) centrerede sig om følgende områder: 1) Den øvre grænse for kvindens alder ved kunstig befrugtning, 2) Brugerbetaling og 3) Lesbiske og enlige kvinders adgang til kunstig befrugtning. Som del af det lovforberedende arbejde udarbejdede Etisk Råd i 1995 en redegørelse. I spørgsmålet om lesbiske og enlige kvinders adgang til kunstig befrugtning var der et lille flertal for at anbefale, at der ikke blev indført et forbud mod kunstig befrugtning til disse grupper af kvinder. Under andenbehandlingen af lovforslaget L5 blev der imidlertid fremført et ændringsforslag,³ som lød: Kunstig befrugtning må kun tilbydes kvinder, som er gift, eller som lever sammen med en mand i et ægteskabslignende forhold. Dette blev til § 3, som ved tredjebehandlingen blev vedtaget, hvilket medførte, at lesbiske og enlige kvinder ikke måtte modtage kunstig befrugtning af en læge eller under en læges ansvar, jf. lovens § 1.⁴ Loven trådte i kraft den 10. juni 1997.

2.2.1 Loven fra 1997 forbliver uændret trods mange nye lovforslag

Som del af den nye lovgivning indeholdt loven en klausul om, at den skulle revideres i folketingsåret 1999-2000. Allerede i 1998 blev der dog fremstillet et lovforslag med formålet at ophæve § 3 og give enlige og lesbiske adgang til kunstig befrugtning. Lovforslaget argumenterede for dette på baggrund af en redegørelse fra Landsforeningen for Bøsser og Lesbiske (LBL) i Danmark angående forskning på området, der viser, at ”människors sexuella orientering inte har någon betydelse för deras förmåga att

³ Under behandlingen af L5 blev der fremført 24 ændringsforslag (Burell 2005, Lütticau 2004).

⁴ Konsekvensen af denne lovgivning blev, at alle andre end læger dermed lovligt kunne udføre kunstig befrugtning. Dette udnyttede jordemoderen Nina Stork til at oprette en klinik, der tilbød insemination af enlige og lesbiske kvinder. Klinikken blev oprettet 1999.
<http://www.storkklinik.dk>

uppföstra barn och att barn inte tar skada av att växa upp med homosexuella föräldrar”.⁵ Lovforslaget blev, pga. folketingsvalg, genfremstillet (som L53) i 1998, 2. samling, men ikke vedtaget. I debatten om dette lovforslag blev spørgsmålet om, hvem der må behandle enlige og lesbiske, bragt på banen, også brugerbetaling og spørgsmålet om donoranonymitet, barnets tarv og farens rolle blev debatteret. Der blev henvist til FN’s børnekonvention i argumentet for, at børn har ret til at kende deres fædrene ophav. Spørgsmålet om barnet og dets behov for en far og en mor samt kernefamiliens naturlighed blev gennemgående brugt som argument mod at ændre loven, hvorimod argumenter vedrørende risikoen, lesbiske og enlige udsættes for ved ikke at kunne modtage sæd screenet af læger, blev fremført af tilhængerne af forslaget. Også nutidens ændrede familiemønstre, den liberalistiske tanke om individets frihed og forskning i børns vilkår i homoseksuelle familier blev brugt som argumenter for at fjerne § 3. Spørgsmål om diskrimination og ligebehandling blev også debatteret.⁶

Flere af modstanderne af lovforslaget ønskede at ophæve donoranonymiteten og fremstillede et ændringsforslag i forbindelse med andenbehandlingen af L53 i 1998, som tillod lesbiske og enlige adgang til kunstig befrugtning, under forudsætning af at donoranonymiteten ophævedes. Ét argument henviste til lovgivningen i Sverige, der giver mulighed for, at barnet, når det bliver myndigt, kan opspore sæddonoren. Der var hverken flertal for dette eller for det oprindelige ændringsforslag. Således forblev loven på dette punkt som vedtaget i 1997.

Ifølge revisionsparagraffen fremstillede sundhedsminister Carsten Koch lovforslaget L183 1999/2000, hvis eneste ændring til loven var forslaget om at forlænge opbevaringstiden for befrugtede og ubefrugtede æg fra to til fire år. På trods af dette blev debatten om lesbiske og enlige kvinders adgang til kunstig befrugtning, samt spørgsmålet om hvorvidt læger må behandle disse, taget op igen. Under behandlingen af lovforslaget blev der fremført argumenter for ophævelsen af donoranonymiteten og for indførelse af brugerbetaling. Modstanderne af at give lesbiske og enlige adgang til kunstig befrugtning argumenterede for barnets behov for en far og en mor. Også lægens rolle blev taget op. Tillige blev spørgsmålet om sygdomsdefi-

⁵ L5 – Bilag 105. 1996-97, jf. Ernulf og Innala 1991.

⁶ Se også analyser af debatten om kunstig befrugtning: Bryld og Lykke 2000, Bryld 2001, Barr 2004, Stormhøj 2003, Lüttica 2004, Mosegaard 2006, Hansen 2004, Frost 1998, Albæk 1998, Burell 2005.

nitionen af barnløse taget op. Tilhængerne af at tillade lesbiske og enlige at modtage kunstig befrugtning argumenterede for, at loven ville komme i uoverensstemmelse med adoptionsloven, som tillader enlige at adoptere. Tillige blev loven anset for diskriminerende. Tilhængerne henviste ydermere til forskning, der tilbageviser, at homoseksuelle skulle være dårligere forældre end heteroseksuelle. Også problematikken omkring, at lesbiske par, på trods af lovgivningen, kan blive insemineret og risikerer, at donor-sæden ikke er screenet for sygdomme, blev taget op. Debattens væsentlige argumenter udgjorde således i store træk en gentagelse af den tidligere debat i 1996-1997.

I løbet af behandlingen af lovforslaget L183 blev der fremstillet 33 ændringsforslag (Burell 2005), herunder ét, der foreslog at fjerne § 3, samt ét, der foreslog at skærpe § 18, således at kunstig befrugtning med sæd kun må foretages af læger eller personer under lægeansvar. Et yderligere ændringsforslag ønskede at indføre regler for brugerbetaling. Ved andenbehandlingen blev forslaget om at fjerne § 3 nedstemt, mens forslaget om at skærpe § 18 blev vedtaget. Også forslaget om regler for brugerbetaling blev vedtaget. De borgerlige partier stemte i disse tilfælde samlet, mens Socialdemokraterne var splittet. Flere folketingsmedlemmer stemte i forvirringen over ændringsforslagene i modstrid med deres overbevisning. Konsekvensen af vedtagelsen af ændringsforslagene omkring skærpelsen af § 18 og indførelsen af regler for brugerbetaling blev, at loven fik et radikalt andet udseende end det oprindelige lovforslag. Dette medførte, at sundhedsministeren samlede et flertal for at trække sit eget lovforslag tilbage inden tredjebehandlingen. Lovforslaget kom dog alligevel til tredjebehandling, da en række borgerlige folketingsmedlemmer overtog forslaget og førte det videre.

Under førstebehandlingen blev altså spørgsmålet om enlige og lesbiske kvinder, den øvre grænse for kvindens alder ved kunstig befrugtning og lægens rolle bragt på banen. Først ved andenbehandlingen blev debatten om især enlige og lesbiske kvinder og skærpelsen af § 18 dog central på baggrund af de fremstillede ændringsforslag. Ved tredjebehandlingen blev et forslag om ophævelse af donoranonymitet nedstemt, ligesom forslagene om skærpelsen af § 18 samt regler for brugerbetaling blev nedstemt. Ifølge LBL's observationer var der ikke flertal for lovforslaget ved tredjebehandlingen, fordi en samlet socialdemokratisk gruppe var imod brugerbetaling. At disse stemte samlet, blev derfor udslagsgivende i modsætning til split-

telsen ved de andre behandlinger. Da brugerbetalingen ved andenbehandlingen blev stemt ind i lovforslaget sammen med skærpelsen af § 18, betød modstanden mod brugerbetaling, at skærpelsen af § 18 heller ikke kunne blive realiseret. Således faldt lovforslaget, og loven fra 1997 blev ikke ændret på dette punkt.

2.2.2 Ny borgerlig regering fortsætter med at debattere loven

I 2001 skiftede regeringsmagten i Danmark, og en borgerlig regering, bestående af Venstre (V) og Det Konservative Folkeparti (KF) med Anders Fogh Rasmussen i spidsen og med Dansk Folkeparti (DF) som parlamentarisk støtte, kom til magten. I 2001 tog Kristendemokraterne (KD, tidligere KrF) debatten om kunstig befrugtning op igen og fremsatte et beslutningsforslag om skærpelsen af § 18, dvs. den om, at kunstig befrugtning med sæd kun må tilbydes af læger eller under lægeansvar. Dette forslag var stort set enslydende med det ændringsforslag, som KD til behandlingen af L183 i 1999/2000 tidligere havde fremsat. Den nye formulering ønskede et ”forbud mod tilbud om insemination, hvis behandlingen ikke foretages af personer, der er læger eller under en læges ansvar”. Dette forbud skulle også gælde hjemmeinsemination. Således ville en evt. overvågning af overholdelsen af denne lov, såfremt den blev vedtaget, være en politimæssig umulig opgave og medføre en omfattende indgriben i borgerens privatliv. Ydermere ville det blive problematisk at skelne juridisk mellem hjemmeinsemination og samleje, og dermed ville loven, hvis den blev vedtaget, gøre det ulovligt for lesbiske og enlige at få børn overhovedet. KD argumenterede for forslaget med henvisning til barnets tarv, farens rolle, kernefamiliens naturlighed, Etisk Råds holdning til spørgsmålet om lesbiske og enlige,⁷ adoptionslovgivningen, donoranonymitet samt påpegede ydermere risikoen, lovgivningen medfører for lesbiske og enlige, som ikke har adgang til lægescreenet sæd. Forslaget blev nedstemt med et stort flertal.

I 2002/2003 blev debatten igen taget op i et lovforslag (L118), som ønskede at ophæve § 3 og således give alle kvinder mulighed for at blive behandlet af en læge (jf. § 1) med kunstig befrugtning. Igen blev farens rolle, kernefamiliens naturlighed, barnets tarv, ligestilling og rettigheder,

⁷ I Etisk Råds redegørelse af 2001 om kunstig befrugtning er rådet delt i spørgsmålet om, hvorvidt lesbiske og enlige skal have adgang til kunstig befrugtning. En halvdel af rådet er for, den anden imod. Se Det Etiske Råd (2001).

FN's børnekonvention, brugerbetaling og forskning i homoseksuelle familier debatteret. Forslaget gik ikke videre til andenbehandling og blev ikke vedtaget. I udvalgsbehandlingen af dette lovforslag fremgik det, at regeringen ved sundhedsminister Lars Løkke Rasmussen (V) i den næste folketingssamling havde planer om at fremkomme med et nyt lovforslag på området, så debatten kunne blive taget op og uddybet.

I 2003/2004 stillede regeringen derfor et lovforslag (L187) til ændringen af loven om kunstig befrugtning fra 1997. Indholdet i lovforslaget omhandlede fastsættelse af behandlingstilbud i det offentlige sygehusvæsen, vurdering af forældreegnhed, konkret anvendelse af præimplantationsdiagnostik og opbevaringstid for nedfrosne æg.⁸ Det omfattede ikke spørgsmålet om lesbiske og enliges adgang til kunstig befrugtning. Denne problematik blev dog taget op under førstebehandlingen sammen med yderligere spørgsmål om brugerbetaling, donoranonymitet, æg og sæddonation og kernefamiliens naturlighed. Lovforslaget blev udskudt og gik ikke videre til andenbehandling. Det skulle være taget op af regeringen igen i næste folketingsår, 2004/2005, men blev det ikke. I stedet bad indenrigs- og sundhedsminister Lars Løkke Rasmussen Etisk Råd om en redegørelse. Denne kom det med i 2005, hvor man anbefalede, at lesbiske og enlige kvinder godt burde kunne få adgang til kunstig befrugtning i det offentlige system. Angående donoranonymitet anbefalede rådet ydermere, at denne helt blev ophævet. I 2004/2005 genfremstillede partiet Enhedslisten (EL) sit lovforslag fra 2002/2003 (L118) med formålet at ophæve § 3 og give enlige og lesbiske adgang til kunstig befrugtning. Forslaget (L115 2004/2005) gik ikke videre til andenbehandling, da regeringen selv i næste folketingsamling ville komme med sit eget lovforslag i forbindelse med kunstig befrugtning, og der derfor var et flertal imod det fremstillede. Regeringens parlamentariske støtte, Dansk Folkeparti, var ligeledes imod at give enlige og lesbiske adgang til kunstig befrugtning med argumenter om barnets tarv og kernefamiliens naturlighed.

⁸ I L187 2003/2004, som blev diskuteret særskilt, blev det vedtaget, at såfremt der er en væsentlig risiko for, at et barn får en alvorlig arvelig sygdom, skal det være lovligt at sortere æggene fra (præimplantationsdiagnostik).

2.2.3 Enlige og lesbiske gives adgang til kunstig befrugtning

Regeringen fremsatte i 2005/2006 det føromtaltede lovforslag. Dette lovforslag (L151 2005/2006) indeholdt regler for omfanget af behandling på de regionale sygehuse, vurdering af forældreegnethed, lempelse af ægdonationsreglerne og forlængelse af opbevaringstiden for nedfrosne æg. Lovforslaget indeholdt en bemærkning om spørgsmålet om lesbiske og enliges adgang til kunstig befrugtning, som lød: ”Regeringen har ikke fremsat forslag til ændring på dette punkt, men har valgt med henblik på Folketingets forhandlinger at udarbejde et notat om problemstillingen, som kan danne grundlag for en debat.” Spørgsmålet om § 3 var ikke en del af lovforslaget, men oppositionen (S, SF [Socialistisk Folkeparti], RV og EL) fremstillede et ændringsforslag med formål at ophæve § 3, og dette blev ved andenbehandlingen vedtaget med 53 stemmer for og 52 imod. I dette spørgsmål stemte 11 af Venstres fritstillede medlemmer for ophævelsen af § 3, og der blev dermed et flertal for dette. Derefter overgik lovforslaget til udvalgsarbejde, og ved tredjebehandlingen blev lovforslaget med ændringen at ophæve § 3 vedtaget med et større flertal (86 for, 61 imod, 21 blanke stemmer). I modsætning til tidligere blev loven altså vedtaget, da der ikke længere var splittelse hos oppositionsmedlemmerne i spørgsmålet om ophævelsen af § 3 (S og SF’s medlemmer stemte ens til forskel fra tidligere). Ydermere stemte flere medlemmer af Venstre imod regeringens oprindelige forslag.

For modstanderne af ophævelsen af § 3 var hovedargumenterne i behandlingen af lovforslaget overvejende de samme som i de tidligere debatter; barnets tarv, kernefamiliens naturlighed, farens rolle samt spørgsmål om donoranonymitet. Tilhængerne af ophævelsen af § 3 gentog også tidligere debatters argumenter, som sammenhængen med adoptionslovgivningen, forskningsresultater om homoseksuelle forældre, sammenligninger med Sverige, Etisk Råds stillingtagen og ligestillingsproblematikker. Ydermere blev Børnerådets positive stillingtagen til homoseksuelle og adoption nævnt. Tillige blev der argumenteret for, at enlige og lesbiske også skulle kunne modtage kunstig befrugtning af læger på et privathospital, såfremt de selv betalte behandlingen.

Ligesom ved behandlingen af lovgivningen i 1997 var der stor mediebevågenhed om afstemningen, og selve behandlingen førte ligeledes en del virak med sig, da nogle af Venstres medlemmer på forhånd havde udtalt sig til pressen, at de ville stille et ændringsforslag til lovforslaget, hvis

formål var at ophæve § 3 (*Politiken*, 26. januar 2006). Disse ville så gå imod deres egen regerings forslag. Forløbet ved andenbehandlingen var lettere kaotisk, da indenrigs- og sundhedsministeren fremstillede et ændringsforslag med formål at bevare § 3. Dette blev imidlertid trukket tilbage, og samme ministers planer om at dele lovforslaget i to dele blev heller ikke realiseret. Lovforslaget med ændringer blev vedtaget ved tredjebehandling. Således blev § 3 ophævet. Det er nu også muligt for kvinder, der ikke er i fertilitetsbehandling, at donere æg anonymt. Den nye lov trådte i kraft den 1. januar 2007.

2.3 Forslag om kønsneutral ægteskabslovgivning

Dansk Folkeparti fremsatte i januar 2007 et lovforslag med formålet at genindføre § 3 i den nye lovgivning. Forslaget indebærer en indførelse af forbud mod behandling af lesbiske og enlige på offentlige klinikker. Lesbiske og enlige skulle derfor henvises til private klinikker. Lovforslaget giver altså tilladelse til, at læger kan foretage kunstig befrugtning, men at offentlige sygehuse ikke skal tilbyde denne behandling til lesbiske og enlige. Forslaget blev ikke vedtaget.

Tre medlemmer af SF fremsatte i december 2006 et lovforslag om at ophæve sæddonoranonymiteten i forbindelse med kunstig befrugtning. Forslaget indebærer, at donorbørn får retten til at få kendskab til, hvem deres biologiske far er. I lovforslaget henvises der til den svenske model. Forslaget blev sendt til behandling i udvalget, men er ikke blevet lagt frem til afstemning i Folketinget, fordi der ikke er flertal for forslaget.

Det Radikale Venstre fremsatte i januar 2007 et lovforslag (B76 2006/2007) med formålet at indføre en kønsneutral ægteskabslovgivning og dermed juridisk ligestille homoseksuelle med heteroseksuelle. Dette lovforslag indeholder et forslag om at ændre regler for forældreskab ved kunstig befrugtning foretaget på en klinik (dvs. gælder ikke hjemmeinsemination) vedrørende lesbiske par, så den sociale mor kan få muligheden for at blive anerkendt som juridisk forælder på anden vis end ved stedbarnsadoption. Dette skal ske i henhold til børneloven ved, at partneren skal anerkendes som forælder, ligesom en mand kan blive anerkendt som far ved kunstig befrugtning. Forslaget går altså ud på at indføre en form for forældreskabspræsumption for lesbiske par ved kunstig befrugtning. Såle-

des vil en evt. stedbarnsadoption ikke være nødvendig, og den sociale mor vil blive bedre stillet i forhold til orlov og en hurtigere og nemmere behandling af godkendelsen af det juridiske forældreskab. Forslaget var i udvalgsbehandling ved denne rapport's afslutning. Dette forslag medfører også, at homoseksuelle vil få adgang til adoption af "fremmede" børn og ikke kun stedbarnsadoption. Lovforslaget vil også medføre, at homoseksuelle får ret til at blive viet i kirken. Der er dog ikke politisk flertal for forslaget, da det har mødt massiv modstand fra Venstre, de Konservative og Dansk Folkeparti. Ved rapportens udarbejdelse var ovennævnte forslag ikke stillede eller færdigbehandlede, derfor er de ikke blevet behandlet yderligere.⁹

2.4 Andre aktører i Danmark i forbindelse med kunstig befrugtning – StorkKlinik og Cryos sædbank

I 1999 oprettede jordemoder Nina Stork fertilitetsklinikken StorkKlinik. Dette gjorde hun som følge af, at lesbiske og enlige ifølge den dengang gældende lov af 1997 ikke måtte modtage kunstig befrugtning af en læge eller under en læges ansvar. Denne formulering medførte, at det derfor var tilladt for alle andre end læger at behandle lesbiske og enlige kvinder. Disse kan så mod betaling blive insemineret på StorkKlinik. Klinikken udførte i 2004 1800 inseminationer, der førte til 318 graviditeter.¹⁰ Ca. en tredjedel af kunderne kommer fra Danmark. To tredjedele kommer Sverige, Norge, Island, Tyskland og andre lande i Europa. Ca. 40 % er lesbiske kvinder. Ca. 50 % er heteroseksuelle enlige kvinder, og ca. 10 % kommer som heteroseksuelle par. StorkKlinik anvender donorsæd fra anonyme lægeundersøgte og sygdomstestede donorer. Der er født ca. 990 børn p.t. efter insemination på StorkKlinik. Ca. halvdelen er født af lesbiske kvinder.

Danmark har pga. beskyttelsen af donoranonymiteten i lovgivningen om kunstig befrugtning en af verdens største sædbanker. I mange lande er anonym sæddonation ikke lovligt, eller de har visse forbehold, fx i forhold til antal tilladte donationer, geografisk spredning på donoren eller delvis

⁹ I februari 2008 lade RV fram lagförslaget igen (som L67) och även denna gång stannade förslaget i utskottsbehandlingen utan att tas upp till omröstning i Folketinget eftersom det inte finns majoritet för förslaget i det nuvarande Folketinget. (Red.anm.)

¹⁰ StorkKlinik, http://www.storkklinik.dk/index.php?Resultater_og_statistik

anonymitet, således at der er mulighed for, at et barn, når det bliver myndigt, kan opsøge sin sæddonor. Den danske lovgivning tillader op til 25 sæddonationer pr. donor, dog forudsat at der tilstræbes geografisk spredning. Ydermere er der strenge krav for screening af sæden. Tillige er skandinavisk/dansk sæd efterstræbt, da det er kendt for at være i høj kvalitet. Den danske sædbank Cryos blev oprettet i Århus i 1997 af Ole Schou. Virksomheden er siden ekspanderet og eksporterer nu sæd til store dele af verden.¹¹

2.5 Konklusion – kunstig befrugtning

Danmark fik først sent en samlet lovgivning vedrørende kunstig befrugtning. I 1984 var der blevet udarbejdet en betænkning om dette (Burell 2005), men først i 1997 blev der udarbejdet en egentlig lov. Der gik altså lang tid, før en sådan blev gennemført. Den danske praksis på området, før loven trådte i kraft, er blevet betegnet som meget liberal. Både surrogatmoderskab og inseminering af lesbiske og enlige blev foretaget på privatklinikker, surrogatmoderskab dog i et begrænset omfang (ibid.). Da loven blev indført, blev der sat restriktioner på dette område, og surrogatmoderskab blev forbudt, mens lesbiske og enlige ikke fik adgang til kunstig befrugtning i det offentlige system. Ved at udnytte lovgivningens ordlyd, vedrørende at kun læger i det offentlige ikke må behandle disse grupper, oprettede jordemoder Nina Stork en inseminationsklinik, der tilbød denne behandling til lesbiske og enlige. I den politiske diskurs har det mest omdebatterede spørgsmål netop været, hvem der skulle have adgang til kunstig befrugtning. Denne problematik har været den danske debats mest centrale fokus, og det har indtil 2007 ikke været tilladt at give lesbiske og enlige adgang til kunstig befrugtning i det offentlige sundhedsvæsen. I ti år blev dette spørgsmål altså diskuteret intenst, før der kom en holdningsændring vedrørende dette. Andre aspekter af lovgivningen har ikke været til nær så megen debat, og den danske lovgivning kan generelt betegnes som liberal.

Som følge af den nye lov, som trådte i kraft den 1. januar 2007, kan enlige kvinder, der ikke allerede har børn, og par, der ikke har fælles børn,

¹¹ Se Burell 2005, Kroløkke 2006 og Alvarez 2005.

modtage kunstig befrugtning inden for det danske sygehusvæsen. I den nye lov er al donation anonym,¹² og det er tilladt at donere æg. Dog må ikke både sæd og æg stamme fra en anonym donor. I Sundhedsstyrelsens vejledning til loven bliver det ikke specificeret, hvad betegnelsen par indbefatter. For at få behandling behøver man derfor ikke nødvendigvis at være registreret. Bekendtgørelsen indeholder en del mangler i relation til spørgsmålet om lesbiske par/regnbuefamilier. LBL har kritiseret denne vejledning for at udelade alle problematikker vedrørende regnbuefamilier og dermed forudsætte, at et par pr. definition er heteroseksuelt.

Den nye lov fastsætter også regler for forældreegnethed, hvilket medfører, at læger i samråd med fagfolk og socialrådgivere skal bedømme, om et par kan anses som egnede forældre. De kan herefter nægte at behandle dem, hvis de ikke finder dem egnede. Dette medfører, at også lesbiske par og enlige kan blive bedømt som uegnede forældre. En dansk undersøgelse fra 2000 (Fonnest et al. 2000) påviser, at sundhedspersonale har en negativ indstilling over for behandling af lesbiske og enlige med kunstig befrugtning. Om en sådan uvilje stadig eksisterer blandt dansk sundhedspersonale er uvis. Sundhedsstyrelsens vejledning til loven gør klart, at egnethedsvurderingen ikke må afvise par og enlige på baggrund af race, religion, etnicitet eller lignende forhold, men det kan ikke udelukkes, at en uvilje mod lesbisk adgang til kunstig befrugtning kan komme til at spille med i vurderingen, såfremt en sådan findes blandt fagfolk i dag. I vejledningen til anvendelsen af loven anbefales det ikke at stille strenge krav til det kommende forældreskab. Ovenstående overvejelser og LBL's kritikpunkter kan derfor være ubegrundede. Dog skriver vejledningen samtidig, at det skal tilstræbes, at de kvinder/par, som behandles med kunstig befrugtning, afviger mindst muligt fra gruppen af kvinder/par, som forplanter sig uden behandling. Hvis en forældreegnethed skal tage udgangspunkt i denne vejledning, som ikke adresserer regnbuefamilier, kan dens forudsatte udgangspunkt i heteroseksuelle kvinder og par derfor potentielt blive problematisk. For at kunne vurdere dette skal der dog udarbejdes opdaterede analyser af brugen af den nye lov og fagfolkernes holdninger til denne.

¹² Hvilket betyder, at vil et lesbisk par bruge en kendt donor, kan det ikke modtage behandling i det danske sygehusvæsen, medmindre den kvinde, som skal bære graviditeten, "udgiver" sig for at være den kendte donors ægtefælle eller kæreste og således bliver behandlet som et heteroseksuelt infertilt par. LBL har opfordret til, at lesbiske gør således, og dette har skabt debat. Se LBL: <http://www.lbl.dk/nyheder/arkiv/2007/januar/artikel/rigtige-boesser-kan-godt-vaere-faedre.html>.

2.6 Forældreskab og orlov

En problematik, som lesbiske eller enlige kvinder møder i forbindelse med kunstig befrugtning, er spørgsmålet om faderskab, og hvilke konsekvenser de forskellige landes lovgivning kan have for dem, når de er blevet insemineret med anonym donorsæd uden for det offentlige system. I Danmark kan der rejses faderskabssag inden for de første seks måneder efter barnets fødsel. Sagen kan rejses af faren, moren eller statsamtet. En social mor kan ikke rejse en faderskabssag.

I Danmark skal alle gravide, der ikke er gift med en mand, igennem en faderskabssag. Hvis barnet er undfanget ved kunstig befrugtning, skal det dokumenteres, dels at det er tilfældet, dels at den anvendte sæd er doneret i overensstemmelse med bestemmelserne i lov om kunstig befrugtning (bestemmelser om sædbankers virke) og i børneloven¹³ (bestemmelser om sæddonorere).

2.6.1 Hjemmeinsemination og privat sæddonor

Hjemmeinsemination kan juridisk ikke skelnes fra samleje og betragtes derfor ikke juridisk som kunstig befrugtning. Ved hjemmeinsemination foretager man selv inseminationen med sæd fra en privat sæddonor eller evt. med sæd købt i udlandet. Private kan ikke rekvirere sæd fra sædbanker i Danmark. Hvad angår sæd fra udlandet, er situationen uklar. I Danmark er der donoranonymitet. I mange lande er det ikke tilfældet. Rekvirerer man sæd fra en ikke-anonym donor i udlandet, skal han i princippet formodentlig idømmes faderskabet efter dansk lov. Med henblik på ikke at komplicere sagen kunne moren overveje ikke at oplyse det, hvis sådan sæd er benyttet. Hvis der ikke oplyses nogen far til et barn, vil statsamtet rejse en faderskabssag, medmindre der er tale om et barn fra StorkKlinik. Såfremt retten identificerer, hvem faren er, vil han blive idømt faderskabet.

Hvis der er tale om, at moren og faren har aftalt, at han ikke skal registreres som far, så må hans identitet altså hemmeligholdes, da han ellers vil blive idømt faderskabet. Er faren idømt faderskabet, kan han selvfølgelig give tilsagn til stedbarnsadoption, såfremt morens partner ønsker at adoptere barnet. Teoretisk ville det være muligt at undgå en faderskabssag, hvis

¹³ Børneloven 2001 (lov nr. 460, 7/6 2001): *Faderskab og moderskab ved kunstig befrugtning: Faderskab*. Se § 27-30.

faren blev registreret ved den almindelige procedure og siden gav samtykke til, at morens partner stedbarnsadopterer barnet. Det vil dog være umuligt at indgå en bindende aftale om, at faren skal bortadoptere sit barn, ligesom det vil være umuligt at indgå en bindende aftale om, at morens partner skal stedbarnsadoptere.

2.6.2 Faderskabssag rejst af faren eller af moren

Med børneloven af 2001 kan en far rejse en faderskabssag. Det kan han dog ikke, såfremt en mand allerede har anerkendt faderskabet ved en erklæring i statsamtet. Den situation vil dog næppe forekomme i regnbuefamilierne. Muligheden er en væsentlig beskyttelse af faren, idet moren ikke længere kan berøve ham hans mulighed for at udøve sit faderskab. Hvis moren efter barnets fødsel oplyser til statsamtet, at faren er ukendt, kan faren rejse en faderskabssag og få sit faderskab. Moren kan altså ikke reducere manden fra at være far til at være sæddonor. Hvis moren og faren på forhånd aftaler, at faren ikke skal registreres, så løber moren den risiko, at faren ombestemmer sig, og så vil han altid kunne få sit faderskab. Moren kunne altså have forventning om at have en sæddonor, men ende med at have en far til sit barn. Faderskabssag kan som nævnt rejses indtil seks måneder efter barnets fødsel. Herefter kan der ikke længere rejses faderskabssag.

En mor kan rejse faderskabssag. Også her gælder seks månedersreglen, så det er kun muligt at rejse faderskabssag i de første seks måneder efter fødslen. Moren kan dermed få idømt faren faderskabet. Det betyder, at faren ikke kan undslå sig sit faderskab. Hvis faren og moren aftaler, at han skal registreres, og han efter fødslen alligevel ikke ønsker at blive registreret, så kan moren få ham idømt faderskabet. Modsat er det en risiko for faren, såfremt han og moren har aftalt, han ikke skal registreres som far. Hvis moren ombestemmer sig, så kan hun få faren idømt faderskabet.

Andre konsekvenser for danske lesbiske par kan være reglerne om stedbørnsadoption, hvis konsekvens kan være, at det kan tage op til et halvt år fra barnets fødsel, før den sociale mor kan få tilladelse til stedbørnsadoption, såfremt hun ønsker dette. Stedbørnsadoption tillades kun hvis forældreparret er registreret eller har haft 2,5 års samliv.¹⁴

¹⁴ I Danmark lade regeringen i januari 2009 fram ett lagförslag där man föreslår en ändring i adoptionslagen så att det blir möjligt för en kvinna att adoptera sin registrerade partners

2.6.3 Forældreskab – konsekvenser for regnbuefamilier

I Danmark er det kun muligt at have to juridiske forældre. Den nye lov om kunstig befrugtning kan medføre komplikationer for par, der ønsker at have en kendt sæddonor. Disse vil ikke kunne blive behandlet i det offentlige system. For lesbiske betyder det, at forældremyndigheden enten deles mellem den fødende mor (biologiske mor) og den biologiske far (sæddonoren), eller at den fødende kvinde har forældremyndigheden alene. Således vil enten den sociale mor eller biologiske far ikke have nogen rettigheder over for barnet. En sæddonor, der er registreret som far til barnet, kan opgive sine rettigheder og overdrage forældremyndigheden til den fødende mor. Derefter kan hendes partner stedbarnsadoptere barnet. Da en stedbarnsadoption vil tage noget tid at behandle, vil den sociale mor ikke have mulighed for at tage fuld barsel. Da lovgivningen kun giver mulighed for to juridiske forældre, kan et lesbisk par og et bøssepar således ikke sammen have forældremyndighed til et barn. Dette gælder også for et lesbisk par og en biologisk far, der registreres som far. Spørgsmålet om antallet af mulige juridiske forældre er derfor et centralt spørgsmål for regnbuefamiliers rettigheder.

Et andet spørgsmål, som også er relevant for regnbuefamilier, er forældreskabet ved kunstig befrugtning, jf. ovenfor. Med den nye lovgivning, som tillader lesbiske og enlige at modtage kunstig befrugtning inden for det offentlige sygehusvæsen, aktualiseres dette spørgsmål. Et lesbisk par, der får barn ved kunstig befrugtning i sådanne tilfælde, vil kun kunne dele forældremyndigheden, hvis den sociale mor stedbarnsadopterer barnet. Er parret heteroseksuelt, anses kvindens partner eller ægtemand som far til barnet, hvis han har givet samtykke til behandlingen. En lignende model kunne forbedre den sociale mors rettigheder i forhold til barsel og orlov. Denne diskussion har medført ændringer i reglerne for forældreskab ved kunstig befrugtning i Sverige. Det Radikale Venstre har fremstillet et lov-

barn genast från födseln, om barnet har blivit till genom assisterad befruktning med en anonym donator och om paret bodde tillsammans när behandlingen utfördes. Man avlägsnar alltså ur lagen bestämmelsen om att en biologisk mor kan ge sitt samtycke till en adoption tidigast 3 månader efter att barnet fötts. Den föreslagna ändringen innebär inte att det införs en s.k. föräldraskapspresumtion eftersom det är fråga om en revidering av adoptionsloven, och inte av bärneloven. När det gäller barn i regnbågsfamiljer regleras alltså föräldraskapet genom adoptionsloven, och när det gäller barn med föräldrar av båda könen regleras föräldraskapet genom bärneloven, en särbehandling som bl.a. LBL har kritiserat. I lagförslaget föreslås också att man avlägsnar bestämmelsen om att man måste vara minst 25 år för att få adoptera ett barn, vilket vållat problem för sociala mödrar under 25 år. Lagförslaget behandlas i Folketinget under våren 2009. (Red.anm.)

forslag, der skal gøre det muligt for et lesbisk par behandlet i det offentlige system, at den sociale mor ved en anerkendelsesprocedure også kan få forældremyndigheden til barnet ved dets fødsel og ikke ved en senere stedbarns adoption. Dette vil således indføre en forældreskabspræsumtion.¹⁵

2.6.4 Barselsorlov

For at få orlov er det en forudsætning, at man er anerkendt som forælder. Det betyder, at et homoseksuelt forældrepar principielt set skal være registreret for at kunne dele barselsorloven imellem sig, da det først er ved stedbarns adoptionen, at den anden part bliver anerkendt som forælder. Således bliver det kun muligt for et lesbisk registreret par, der har fået barn ved kunstig befrugtning, at få delt orloven imellem sig. Da der imidlertid går seks måneder, før en stedbarns adoption vil blive godkendt, så kan en social mor ikke få direkte adgang til barselsorlov. Har et lesbisk par fået barn vha. kunstig befrugtning med en privat sæddonor og valgt, at faren skal registreres, så er det den biologiske mor og biologiske far, der har ret til barselsorloven.

Hovedprincippet om barselsorlov er, at moren og faren i alt har 52 ugers orlov, som fordeles således: Morens 4 uger før fødslen, farens 2 uger efter fødslen eller adoptionen (fædreorlov), morens 14 uger efter fødslen eller adoptionen og den fælles 32-ugers periode. De to ugers fædreorlov skal afholdes inden for de første 14 uger efter fødslen. De 32 uger i den efterfølgende periode kan fordeles frit mellem de to forældre. For at kunne få orlov er det en forudsætning, at man er anerkendt som forælder. Det betyder, at en far, der ikke er registreret af myndighederne som far, ikke kan få orlov. Det betyder også, at en social mor, der endnu ikke har gennemført en stedbarns adoption, ikke kan få ”fædreorlov”. Hun kan derimod godt få del i orloven i 32-ugers-perioden, såfremt stedbarns adoption er gennemført.

Som udgangspunkt kan en social mor ikke få ”fædreorlov”, idet den skal afholdes inden 14 uger fra barnets fødsel. Der er dog visse virksomheder, som vælger at give sociale mødre to ugers betalt fravær ved fødsel, så de dermed sidestilles med fædre. Virksomheden kompenseres for fædreorlov (dagpenge udbetales til virksomheden), men må selv dække omkost-

¹⁵ Se not 14. (Red.anm.)

ningerne ved sociale mødres betalte fravær. Det er op til den enkelte virksomhed, om man vil tilbyde sine ansatte denne mulighed.

2.6.5 Udvidet fædreorlov og overenskomster

En social mor ansat under en overenskomst kan undersøge sin overenskomst. Visse overenskomster indeholder en udvidet fædreorlov. Reglerne for den udvidede fædreorlov, som altså er en del af overenskomsten, er anderledes end reglerne for den almindelige fædreorlov, som er lovbestemt. Fx opererer KTO (Kommunale Tjenestemænd og Overenskomstansatte) i sin overenskomst med en udvidet fædreorlov, der består i to ugers orlov, som kan placeres efter 14-ugers-perioden, dog inden 46 uger efter fødslen. Overenskomsten taler kun om fædre, men ifølge Beskæftigelsesministeriet må aftalen også omfatte medmødre. Det vil derfor være muligt for en social mor at afholde den udvidede fædreorlov på et tidspunkt, hvor stedbarnsadoptionen er gennemført. For at en social mor skal kunne få adgang til en udvidet fædreorlov, er det imidlertid nødvendigt, at statsamtet, når det behandler adoptionsansøgningen, afgør, at adoptanten skal opholde sig i hjemmet i en periode. De to virksomheder IBM og DHL giver medmødre ret til ”fædreorlov”, dvs. 14 dage. Fagforbundet Handel og Kontor vil ligeledes arbejde for dette.

2.6.6 Orlov – konsekvenser for regnbuefamilier

Forældrepar af samme køn har ikke samme adgang til orlovsydelse som andre forældrepar. Den sociale mor har ikke mulighed for orlov ved fødslen – i modsætning til en far, som har adgang til fædreorlov. Et forældrepar af samme køn har kun 50 ugers orlov til rådighed, mens andre forældrepar har 52 uger. Nogle eksempler på situationer, hvor regnbuefamiljers situation ikke er liggestillet med heterofamiliers:

- Bliver en mandlig studerende forælder, kan han modtage seks måneders ekstra SU (statens uddannelsesstøtte) – en mulighed, der ikke gives til en social mor.
- Dør den biologiske mor, før stedbarnsadoption har fundet sted, vil barnet være forældreløst.
- Dør den biologiske mor, før stedbarnsadoption har fundet sted, vil den sociale mor ikke kunne sidde i uskiftet bo.

– Dør den sociale mor, før stedbarnsadoption har fundet sted, er barnet ikke tvangsarving.

2.7 Registreret partnerskab

Den politiske proces omkring den danske partnerskabslovgivning foregik mellem 1968 og 1989. I 1989 blev partnerskabsloven vedtaget i Danmark. Dermed blev Danmark det første land i verden med en sådan lovgivning. Loven giver homoseksuelle par mulighed for at blive registreret. Et registreret par har stort set de samme rettigheder og pligter som parter i et ægteskab. Partnerskabslovgivningen af 1989 indeholder dog væsentlige undtagelser i forhold til ægteskabet. Registrerede partnere kan ikke adoptere, blive viet i kirken eller modtage kunstig befrugtning. Desuden er det krav, at begge parter eller en af dem skal have bopæl i Danmark og dansk statsborgerskab (tilknytningskrav). Flere af reglerne fra 1989 er imidlertid blevet ændret.

Der blev foretaget væsentlige ændringer i partnerskabsloven i 1999, hvor det blev tilladt for registrerede partnere at stedbarnsadoptere. Lovforslag om registrerede parternes mulighed for at fremmedbarnsadoptere blev fremsat så sent som 2006, men ikke vedtaget.¹⁶ I perioden fra 1989 og frem er der desuden blevet foretaget ændringer i loven vedrørende tilknytningskravet.

2.8 Historik

Den juridiske regulering af homoseksuelle parforhold var indtil partnerskabslovgivningen i 1989 omfattet af lovgivning på andre områder uden for ægteskabslovgivningen. Lejeloven af 1980 gav mulighed for, at en efterladt partner i et homoseksuelt forhold kunne fortsætte lejemålet ved samboers død. Ændringen af loven om arv og gaveafgift i 1986, således at samlevende søskende og samlevende personer af samme køn fik lempet arveafgiften, betød en større juridisk ligestilling af det homoseksuelle parforhold. Antidiskriminationslovgivningen, som blev vedtaget i 1987, for-

¹⁶ Se not 35. (Red.ann.)

bød ydermere diskrimination på baggrund af seksuel orientering. Op til vedtagelsen af partnerskabsloven i 1989 var det derfor flere forskellige love, som regulerede rettigheder og pligter i relation til homoseksuelt samliv.

2.8.1 Homoseksuelles retsstilling før partnerskabsloven

Den danske lovgivning har som i de fleste andre europæiske lande historisk set dog ikke været særlig liberal over for homoseksualitet. I Danske Lov fra 1683 forbydes sodomi og straffes med døden. I 1866 blev denne straf i *Almindelig borgerlig Straffelov* ændret til ”forbedringshusarbejde” (Albæk 1998). Først med en ændring i straffeloven i 1930 blev homoseksualitet afkriminaliseret i Danmark, dog var der stadig forskelle i den seksuelle lavalder for homoseksuelle og heteroseksuelle parforhold, og politiet opretholdt strenge regulationer omkring forstyrrelse af offentlig orden og optræden, der medførte, at homoseksuelle mænd ofte blev anholdt i forbindelse med prostitutionssager igennem 1950’- og 1960’erne (Axcil og Fogedgaard 1985, Lützen 1986 og 1988, Bech 1992, Søland 1998).

Lesbiske kvinder var ikke omfattet af lovgivningen på noget tidspunkt, da opfattelsen af kvindens seksualitet som aseksuel medførte, at kvinders samliv med andre kvinder, fx samboende, ikke blev anset som anstødeligt, men tværtimod som ærbart (Søland 1998). Lovgivningen fik først og fremmest konsekvenser for homoseksuelle mænd, da disse på baggrund af forskellene i opfattelsen af kvinder og mænds seksualitet i højere grad var synlige i den offentlige bevidsthed. Først i 1981 blev der ligestilling i straffeloven mellem hetero- og homoseksuelle forhold (Albæk 1998). Organisationen Forbundet af 1948, en national interessegruppe med formålet at fremme tolerance og ligestilling for bøsser og lesbiske i Danmark, kæmpede ud fra en rettighedstankegang og en assimilationsstrategi, for at homoseksuelle skulle blive socialt accepterede og opfattet som lige med heteroseksuelle.¹⁷ Med forbedringerne af homoseksuelles juridiske vilkår op

¹⁷ Forbundet af 1948’s politik blev dog kritiseret internt af medlemmer, der mente, at forbundets politik var alt for konservativ og konsensusøgende. I 1970’erne blev der derfor dannet andre grupperinger med et mere radikalt politisk budskab. Eksempler på dette er Bøssernes Befrielsesfront og Lesbisk Bevægelse, begge oprettet i 1971. Disse grupperes politik var inspireret af klassekamp, studenteroprøret og borgerrettighedsbevægelserne i 1970’erne. Den homopolitiske aktivisme udsprang ydermere af ”Stonewall”, som blev inspirationskilde til en mere radikal politisk strategi for homoseksuelle bevægelser frem for en assimilationsstrategi. Forbundet af 1948 tog i 1982 navneforandring til Landsforeningen for Bøsser og Lesbiske, LBL.

igennem 1980'erne forandredes organisationens fokus fra at kæmpe mod strafferettens lovgivning til at kæmpe for lovgivning om homoseksuelles forhold i relation til familie og samliv.

2.9 Indførelsen af partnerskabslovgivningen

På den politiske scene var der hos et mindretal et ønske om at få en samlet løsning på homoseksuelles juridiske forhold i form af en revideret ægteskabslovgivning. I 1968 fremstillede Socialistisk Folkeparti (SF) et lovforslag med det formål at indføre et homoseksuelt ægteskab, som ligestillede dette med det heteroseksuelle ægteskab. Forslaget blev ikke vedtaget. I stedet blev der nedsat et udvalg til at diskutere revisioner af ægteskabslovgivningen, og denne udkom med en betænkning i 1973.

I Forbundet af 1948 var der intern splittelse om, hvorvidt man skulle arbejde for en samlet juridisk løsning vha. en ægteskabslovgivning, eller om man skulle finde løsninger inden for de enkelte relevante love. I 1982 udarbejdede Forbundet af 1948, som nu havde taget navneforandring til Landsforeningen for Bøsser og Lesbiske (LBL), et forslag til lovgivningen baseret på fuld ligestilling med ægteskabslovgivningen, men uden forsørgerpligt og med særeje. Således valgte man altså at arbejde for en samlet juridisk løsning i form af en ændret ægteskabslovgivning.

Den interne debat, som Forbundet af 1948 havde haft i forbindelse med ægteskabslovgivningsdebatten, blev udgivet i hæftet *Samliv uden ægteskab*. Hæftet kom til at indgå i ægteskabsudvalgets ottende betænkning. I denne betænkning er udvalgets anbefalinger vedrørende homoseksuelle parforhold sparsomme. I 1984 fremstillede Det Radikale Venstre et lovforslag, der skulle sidestille homoseksuelle og heteroseksuelle i ægteskabslovgivningen, og i 1985 fremstillede SF et lignende forslag (Albæk 1998, Søland 1998, Størksen 2000). Ingen af disse blev vedtaget. Både LBL's oplæg til lovforslag og Det Radikale Venstre og SF's lovforslag i 1984 og 1985 indebar et homoseksuelt ægteskab med mulighed for kirkelig vielse og adoption. Alle senere fremstillede lovforslag indeholdt præmisser for det registrerede partnerskab, som ikke ligestillede det med ægteskabet, hvilket kan have været en væsentlig grund til, at partnerskabslovgivningen overhovedet blev vedtaget. Det var netop denne præcisering af forskellen mellem det heteroseksuelle ægteskab og det homoseksuelle partnerskab i

forhold til adoption, kirkelig vielse og statsborgerskab, som medførte, at et flertal af partierne kunne stemme for partnerskabsloven (Søland 1998, Albæk 1998).

2.9.1 Udredende kommission på Nordisk Råds anbefaling

I 1984 anbefalede Nordisk Råd, at der i de enkelte nordiske lande blev udarbejdet en udredning af homoseksuelles vilkår i samfundet og undersøgt ”mulighederne for at ophæve lovgivning, som diskriminerer homoseksuelle, for gennem lovgivning at fremme homoseksuelles ligestilling og beskyttelse mod forskelsbehandling” (se Nordisk Råd 1984). I forlængelse af dette fremstillede medlemmer fra S, SF, RV og VS et lovforslag med formål at, som del i det lovforberedende arbejde med partnerskabslovgivningen, nedsætte en kommission til at undersøge forholdene for homoseksuelle i samfundet. Dette forslag blev vedtaget, og en kommission blev nedsat. Kommissionen tog blandt andet stilling til loven om afgift på arv og gaver fra 1986 og ændringen i straffeloven fra 1987, der forbyder forskelsbehandling blandt andet på baggrund af seksuel orientering.¹⁸ Kommissionen tog også stilling til spørgsmålet om en partnerskabslovgivning og anbefalede en samlet juridisk løsning baseret på ægteskabslovgivningen.¹⁹ Resultatet af kommissionens arbejde blev publiceret i 1988, samtidig med at debatten om partnerskabslovgivningen allerede var i gang.

Medlemmer af S, SF og RV havde, inden kommissionens arbejde blev færdiggjort, fremstillet et lovforslag om registreret partnerskab baseret på ægteskabslovgivningen. Dette tildelte homoseksuelle par samme rettigheder som heteroseksuelle bortset fra adoption og vielse samt med den præmis, at mindst én af parterne skulle være bosat i Danmark.²⁰ Imidlertid blev der udskrevet folketingsvalg, og efter valget indgik De Radikale Venstre i en borgerlig regering bestående af RV, V og KF. Det var derfor usikkert, om det flertal, der var for lovforslaget tidligere, kunne opretholdes. I 1989 fremstillede S og SF et ændringsforslag til det tidligere fremstillede lovforslag, der medførte krav om, at mindst én af parterne skulle være

¹⁸ For en historisk gennemgang af forløbet omkring den danske og norske antidiskrimineringslovgivning se Størksen 2000.

¹⁹ Kommissionens arbejde resulterede i Betænkning 1127/88 og udgivelserne Bech og Lützen 1986, Lützen 1988 og Bech 1989.

²⁰ Partierne fritillede deres medlemmer i debatten om partnerskabslovgivningen. Forhandling i folketingsåret 1985-86, nr. 20, 1986.

bosat i Danmark og være dansk statsborger. Ydermere skulle myndighedslovens paragraf om overførsel af forældreansvar undtages det registrerede partnerskab. Ifølge kommissionens redegørelse fra 1988 medførte myndighedsloven muligheden for, under visse omstændigheder i et homoseksuelt parforhold, at få forældremyndigheden til partnerens biologiske barn, hvis denne døde, før barnet var fyldt 18. Såfremt der var indgået en aftale med den anden biologiske forælder, og hvis denne forældremyndighed blev godkendt af statsamtet som værende i barnets bedste interesser, ville dette kunne lade sig gøre (Størksen 2000, s. 100). Med den undtagelse til partnerskabsloven ville det således ikke blive muligt at få overført forældremyndigheden i disse tilfælde. Sammen med undtagelsen omhandlende adoption medførte dette derfor, at partnerskabet blev adskilt fra rettigheder vedrørende børn og forældreskab.

2.9.2 Loven vedtages i en liberalistisk diskurs

I 1989 blev lovforslaget vedtaget, og det blev muligt for homoseksuelle at blive registreret og få samme rettigheder som i ægteskabet bortset fra følgende: Adoption af stedbørn eller fremmedbørn er ikke tilladt, mindst én af parterne skal være dansk statsborger og bosat i Danmark, og myndighedslovens paragraf om overførsel af forældreansvar skal undtages det registrerede partnerskab.

Den danske debat om partnerskabslovgivningen var karakteriseret ved en forbløffende mangel på argumenter imod dette og en gennemgående liberalistisk diskurs, hvis fokus på lighed og retfærdighed blev italesat på tværs af partierne. Dette medførte, at modstanderargumentationen i stedet centreredes om juridisk-tekniske spørgsmål i lovgivningen af pragmatisk karakter. Denne argumentation var ikke gennemslagskraftig nok til at overvinde den liberale diskurs' hegemoni, og det blev umuligt at argumentere imod partnerskabslovgivningen uden at fremstå som intolerant. Tolerancebegrebets hegemoni i denne debat og adskillelsen af partnerskabslovgivningen fra ægteskabslovgivningen, således at registrerede partnere ikke fik retten til at adoptere eller få en kirkelig vielse, blev udslagsgivende, for at loven blev vedtaget uden større kontroverser, hverken i befolkningen eller i den politiske debat (Søland 1998, Albæk 1998).

2.10 Ændringer i loven om partnerskab fra 1989

Fra loven i 1989 blev vedtaget, blev der foretaget ændringer i spørgsmålet om statsborgerskab og adoption. I 1999 blev et lovforslag fremstillet af daværende justitsministeren Frank Jensen (S) med formål at ændre reglerne for statsborgerskab for registrerede partnere. I løbet af behandlingen tilføjede Centrum Demokraterne et ændringsforslag, som ville tillade stedbarnsadoption for registrerede partnere. Dette forslag blev vedtaget sammen med ændringerne i reglerne for statsborgerskab, som muliggjorde, at også personer uden dansk statsborgerskab kunne blive registreret, såfremt begge havde haft bopæl i Danmark i mere end to år.²¹ Således kan registrerede partnere i den gældende lovgivning stedbarnsadoptere den andens barn. I 2003 fremsatte Enhedslisten et lovforslag med formål at ophæve kravet om statsborgerskab eller bopæl i landet ved registrering af partnerskab. Forslaget blev ikke vedtaget. Imidlertid blev et lovforslag fremstillet af justitsminister Lene Espersen (KF) om regelforenkling på det familieretlige område vedtaget, og dette medførte en lempelse i kravet om statsborgerskab og bopæl i det registrerede partnerskab. Før ændringen skulle to udenlandske statsborgere have haft bopæl i Danmark i to år for at kunne indgå registreret partnerskab. Med ændringen skal de blot i to år have boet i Danmark eller et andet land med partnerskabslovgivning. Samtidig blev det gjort muligt for danskere, som bor i lande med partnerskabslovgivning, at indgå registreret partnerskab i Danmark. Det er ikke muligt for danske statsborgere, der bor i lande uden partnerskabslovgivning, at indgå registreret partnerskab i Danmark.

²¹ Den gældende lovgivning lyder således: § 2, stk. 2:

- 1) En af parterne har bopæl her i landet og dansk statsborgerskab, eller
 - 2) begge parter har haft bopæl her i landet i de sidste to år før registreringen.
- Stk. 3: Statsborgerskab i Norge, Sverige, Finland eller Island sidestilles med dansk statsborgerskab efter stk. 2. Bopæl i Norge, Sverige, Finland eller Island sidestilles med bopæl her i landet efter stk. 2. Ministeren for familie- og forbrugeranliggender kan bestemme, at statsborgerskab og bopæl i et andet land med en lovgivning om registreret partnerskab, der svarer til den danske, ligeledes skal sidestilles med dansk statsborgerskab og bopæl her i landet.

2.11 Partnerskabsloven og homoseksualitetsopfattelsen

Opfattelsen af homoseksualitet har spillet en rolle i indførelsen af partnerskabslovgivningen. Strategien, som LBL har forfulgt, har været at knytte en bestemt opfattelse af homoseksualitet til kravet om ligerettigheder. LBL har benyttet opfattelsen af homoseksualitet som en essentiel identitet til at kræve rettigheder på baggrund af et lighedsprincip. Også i den politiske og offentlige debat har opfattelsen af homoseksualitet som en essentiel identitet muliggjort en antidiskriminationsargumentation.

Opfattelsen af homoseksualitet som en essentiel identitet blev grundlagt af de sexologiske videnskaber i slutningen af 1800-tallet. Man gik i højere grad fra at opfatte homoseksualitet som en afvigende praksis til en individuel karakter, man var født som. Dette kan spores allerede i afkriminaliseringsdebatten i 1930, der lagde en større vægt på individets rettigheder og privatliv uden for den offentlige sfære frem for beskyttelsen af samfundet (Størksen 2000). Således blev vægten på samfundets kollektive værdier langsomt erstattet af en øget fokusering på individets rettigheder.

Denne ændring i diskursen indtraf dog langsomt, idet afkriminaliseringen ikke omfattede den højere seksuelle lavalder for homoseksuelle mænd samt politiets praksis omkring forstyrrelsen af den offentlige orden. Således var der stadig et fokus på at beskytte samfundet frem for at tildele homoseksuelle individer samme rettigheder som heteroseksuelle. Langsomt forandredes diskursen om homoseksualitet sig i retningen af at opfatte denne som en essentiel identitet med specifikke rettigheder. Interessegrupper som Forbundet af 1948 brugte denne opfattelse til at argumentere for homoseksuelles lighed med heteroseksuelle og til at fremme antidiskriminationslovgivning. I dag er opfattelsen af homoseksualitet som en essentiel identitet meget udbredt i den politiske diskurs, selvom der er eksempler på, at denne overlapper med modstridende opfattelser. Et eksempel på dette kan være forståelsen af homoseksualitet i henhold til 1930'ernes lovgivning om den seksuelle lavalder for homoseksuelle parforhold og politiets praksis i 1950'erne og 1960'erne omkring offentlig orden. Argumentet for ikke at tillade homoseksuel prostitution og for ikke at sænke den seksuelle lavalder for homoseksuelle var, at man ville undgå, at unge drenge af voksne mænd blev forført til homoseksualitet. På det tidspunkt blev homoseksualitet (mandlig) altså opfattet som noget labilt, noget, alle i princippet kunne forføres til. Dette er også kendt under betegnelsen forførelsesteori-

en. Denne indeholdt dog sine indre modsætninger, da den også havde et begreb om, at nogle var mere homoseksuelle end andre (som regel de ældre mandstyper, som forførte de unge), og at dette var både en patologisk og medfødt tilstand. Disse modsætninger illustrerer den senere forandring i opfattelsen af homoseksualitet, som mere og mere blev forstået som en essentiel identitet frem for en praksis.

Da rettighedsdiskursen fandt indpas i antidiskriminationsdebatten 1975-1987, influeret af amerikanske borgerrettighedsbevægelser, blev homoseksualitet i højere grad italesat som en essentiel identitet, og individets ret frem for samfundets kollektive værdier kom i centrum. For Forbundet af 1948 kom identitetspolitik og kampen for rettigheder til at høre sammen. Argumentet om, at homoseksuelle er lige så gode som heteroseksuelle, og homoseksuelle er født sådan og derfor bør have samme rettigheder som heteroseksuelle, har dannet klangbund for forkæmperne for homoseksuelles rettigheder. Forudsætningen, at homoseksualitet er en essentiel identitet tilknyttet lige rettigheder med heteroseksuelle, har i nyere tids debatter dannet konsensus med udtagelse af få marginale stemmer som eksempelvis radikal-lesbiske, systemkritikere og præster/biskopper. De to førstnævnte har argumenteret imod det registrerede partnerskab på baggrund af netop dets lighed med og dermed assimilering af ægteskabslovgivningen, der ansås som patriarkalsk, mens præsterne og biskopperne har argumenteret for, at en sådan ligestilling mellem homoseksuelle og heteroseksuelle ville være i modstrid med den kristne seksualmoral, ville ødelægge det hellige ægteskab og samtidig besudle ungdommen. Begge tilgange forstår homoseksualitet mere som en praksis og konstruktion end som en identitet og essens. Disse stemmer forblev i den politiske debat marginale.

2.11.1 Aktører og argumenter i partnerskabsdebatten

Aktørerne i den danske debat om registreret partnerskab var Folketingets repræsentanter, LBL og en gruppering af præster og biskopper. Allerede ved afkriminaliseringen i 1930 havde den kristne seksualmoral ingen større indflydelse, og denne er helt forsvundet i Folketingets overvejelser i debatten omkring det registrerede partnerskab, med undtagelse af KD, som havde temaet oppe som del af sin valgkampagne i 1988 (Bech 1992). Såfremt religiøse spørgsmål ellers nævnes, handler de om individets personlige forhold til Gud. I den forbindelse udtaler Peter Duetoft (CD) i diskussionen

vedrørende loven, at ”det enkelte menneske må afgøre med sig selv og sin gud, hvad der er rigtigt og forkert. (...) Den næstekærlighed og den tolerance, der ligger i den kristendom, som jeg tror på, bygger også på, at jeg vil have respekt for andre mennesker, som har valgt at leve et liv på en anden måde, end jeg kunne drømme om at leve”.²²

Fælles for både tilhængerne (LBL, SF, S, flertal af RV, flertal af FP, mindretal af V og CD samt et mindretal af partierne i regeringen) og modstanderne af registreret partnerskab var derimod vægten på retfærdighed og rettigheder samt på opfattelsen af homoseksualitet som en essentiel identitet. På tværs af partierne blev dette fællesgrundlag dominerende. I den politiske debat har opfattelsen af homoseksualitet som en essentiel identitet vundet konsensus, og det er derfor muligt, at forandringen i opfattelsen af homoseksualitet i den politiske diskurs har medført, at homoseksuelle har kunnet få retten til at blive registreret, idet afvisningen af et sådant lovforslag har kunnet ligne diskrimination. Det kan imidlertid være problematisk at bruge rettighedsdiskurser, da disse kan være indskrevet i normative opfattelser af familien. Disse opfattelser kan være ekskluderende for visse homoseksuelle livsformer og praksisser og derfor i sidste ende give tilbageslag. Denne problematik anerkender LBL da også i forhold til de kompromisser, som LBL indgik i relation til sine lovforslag om det registrerede partnerskab. Problematikken blev diskuteret af forbundet af 1948 allerede i 1976 vedrørende tilknytningen til ægteskabslovgivningen som en form for tvangsheteroseksualisering (Lützen 1986). Det var dog ikke en problemstilling, som kunne spores i den politiske debat.

Hovedargumenterne for indførelsen af partnerskabslovgivningen var 1) retfærdighed og ligestilling, 2) anerkendelse af en minoritetsgruppe, som i forvejen skal kæmpe med fordomme, 3) muligheden for at, i skyggen af aids-krisen i 1980'erne, opfordre homoseksuelle mænd til at indgå monogame partnerskaber (Søland 1998). Modargumenterne for partnerskabslovgivningen var få og drejede sig mest om, hvorvidt en lovgivning reelt ville forbedre eller ændre noget for homoseksuelles parforhold, da der allerede fandtes forskellige love, der var med til at ligestille dette med det heteroseksuelle parforhold. Ud over at modargumentationen var svag, så kan den mest væsentlige årsag til, at partnerskabslovgivningen blev vedtaget, findes i den mulighed, der var for et politisk flertal uden om regeringen fra 1984

²² Førstebehandling af Folketingets lovforslag om registreret partnerskab m.v., 15.12.88, spalte 4301 ff

til 1989²³ og i præciseringen af forskellen mellem ægteskabet og partnerskabet. Op til lovforslaget i fremstillet af RV, S og SF i 1988 og genfremstillet efter valget af S og SF i 1989 indeholdt de tidligere lovforslag en fuld ligestilling af partnerskabet med ægteskabslovgivningen. Forslaget fra 1988 og 1989, som senere blev vedtaget, skelnede dog mellem disse, da et forbud mod adoption, kirkelig vielse og bestemte regler for statsborgerskab og bopælspligt indgik i loven om partnerskab og ikke i ægteskabslovgivningen. Havde muligheden for adoption indgået i forslaget, var dette med stor sandsynlighed ikke blevet vedtaget på daværende tidspunkt (Albæk 1998, Søland 1998), hvilket den danske debat om kunstig befrugtning med al tydelighed viser. Ægteskabet og forholdet mellem en mand og en kvinde har i spørgsmålet om varetagelsen af barnets tarv i denne debat, indtil ændringen af partnerskabslovgivningen, således at registrerede partnere kunne adoptere den andens barn i 1999 og ændringen af loven om kunstig befrugtning i 2006, haft privilegeret status. I dag kan registrerede partnere, der opfylder bopæls- eller statsborgerskabskravet, adoptere deres partners barn tidligst tre måneder efter fødslen.²⁴ Bliver et eventuelt barn i et registreret parforhold ikke stedbarnsadopteret, kan forældrene ikke få fælles forældremyndighed.

2.11.2 Debat om kirkelig vielse i begyndelsen af det nye årtusind

Kirkelig vielse er ikke omfattet af partnerskabslovgivningen. Undtagelserne fra ægteskabsloven blev forhandlet i løbet af behandlingen af lovforslaget. Debatten om kirkelig vielse blev i Folketingets forhandlinger ikke debatteret nærmere, da der var en bred konsensus om at adskille juridiske fra teologiske aspekter i lovgivningen. Heller ikke LBL kæmpede for at få kirkelige vielse indført. I debatten har religiøse og teologiske argumenter ikke været centrale på noget tidspunkt. Dog er debatten om kirkelig vielse blevet aktualiseret i 2006 med en ny udgivelse af sognepræster og biskopper (Larsen 2006). Det er muligt at få kirkelig velsignelse af et registreret

²³ Fra 1982 til 1987 samt 1987-1988 bestod den danske regering af Det Konservative Folkeparti, Venstre, Centrum Demokraterne, Kristeligt Folkeparti (firkløverregeringen). Lovforslagene til forbedringen af homoseksuelles juridiske rettigheder blev formuleret af oppositionen og blev vedtaget uden regeringens stemmer. I 1984 blev Det Radikale Venstres forslag dog ikke vedtaget (Albæk 1998). I 1988 kom Det Radikale Venstre med i en borgerlig regering sammen med Det Konservative Folkeparti og Venstre.

²⁴ Se not 14. (Red.anm.)

partnerskab i folkekirken. Der er udgivet flere udtalelser fra biskopperne i Danmark om emnet.²⁵

I april 2004 fremsatte SF et forslag til indførelse af en mulighed for, at folkekirken og andre trossamfund kan medvirke ved indgåelse af registreret partnerskab. Forslaget gik ikke videre til andenbehandling. I næste folketingsamling i oktober 2004 genfremsatte SF forslaget om fjernelse af lovmæssige hindringer for folkekirken og andre trossamfund til at medvirke ved indgåelse af registreret partnerskab. Forslaget blev ikke vedtaget. Senere på året fremsatte Socialdemokraterne et forslag, som skulle give mulighed for folkekirken og andre trossamfund til at medvirke ved indgåelse af registreret partnerskab. Dette forslag blev fremstillet i 2. samling 2004-2005. I 2005-2006 blev dette lovforslag fremstillet igen blot af medlemmer fra SF, EL, RV. Forslaget blev ikke vedtaget. Socialdemokraterne fremstillede forslaget på baggrund af, at statsminister Anders Fogh Rasmussen i et interview i *Søndagsavisen* havde udtalt følgende: ”Jeg har vanskeligt ved at tro, at Vorherre skulle have et mere anstrengt forhold til bøsser og lesbiske end til alle andre. Men kirkens indre liv skal vi som politikere ikke blande os i. Det må vi overlade til præsterne i samspil med menighederne” (*Søndagsavisen*, 12. januar 2004).

Hovedargumentationen imod forslagene lå således i, at det ikke er statens opgave at lovgive om kirkens og trossamfundenes praksisser. Det må de selv forvalte. Tilhængerne derimod påpegede, at staten i loven om det registrerede partnerskab allerede lovgiver om dette, da den jo ikke tillader kirkelig vielse. Forslaget gik ikke videre til andenbehandling. Udtalelsen fra Anders Fogh Rasmussen blev dog senere brugt i debatten om homoseksuelle og adoption af tilhængerne af homoseksuelles adgang til adoption som et eksempel på partiet Venstres interne splittelse i spørgsmålet om homoseksuelle og børn.

2.12 Konklusion – registreret partnerskab

At Danmark blev det første land i verden og Norden til at indføre det registrerede partnerskab, kan der søges flere forklaringer på. Ligesom i debatten om kunstig befrugtning fritstillede partierne deres medlemmer i

²⁵ Se: <http://www.lbl.dk/homopolitik/kirkepolitik/biskoppernes-udtalelse-fra-1997.html>. Se også: <http://www.lbl.dk/homopolitik/kirkepolitik.html>.

spørgsmålet om partnerskabslovgivningen. Usædvanligt for folketingsdebatter begrundede flere folketingsmedlemmer deres stillingtagen med moralske, politisk-filosofiske overvejelser, idet partidisciplinen var ophævet. Den liberale rettighedsdiskurs dannede et fælles grundlag for debatten på tværs af partierne og på tværs af tilhængere og modstandere. Derfor blev det vanskeligt for modstanderne af partnerskabsloven at finde substantielle argumenter imod denne, da de ikke samtidig kunne hævde lige rettigheder for alle og derefter lave en lovgivning, som gjorde forskel på folk (Albæk 1998). De moralske overvejelser om ligerettigheder kan derfor have spillet en rolle, ligesom den liberalistiske diskurs' hegemoni kan have medvirket til, at modargumenter af mere kommunitær karakter, som fx KD's holdning til spørgsmålet, ikke blev taget alvorligt eller anset af væsentlig betydning, heller ikke af partiets egne vælgere (ibid.).

Opfattelsen af, at homoseksualitet er en essentiel identitet og dermed også en kategori, der kan tilskrives bestemte rettigheder, har også været en af årsagerne til, at partnerskabsloven kunne blive indført. Ved på den ene side at argumentere for homoseksuelles fuldstændige lighed med heteroseksuelle og samtidig etablere et klart skel mellem disse i form af undtagelserne fra ægteskabet blev det muligt at reservere ægteskabet til de heteroseksuelle og oprette en kopi af dette til de homoseksuelle. På den måde kunne identitetskategorierne forblive intakte og homoseksuelle blot fremstå som et spejl af den heteroseksuelle orden. Pga. undtagelserne kom partnerskabet derfor ikke til at udgøre en trussel mod normen, men snarere en bekræftelse af den. Ved at undtage forældreskabet (adoption og kunstig befrugtning) fra partnerskabsloven bekræftes det, at det heteroseksuelle samliv er det naturlige udgangspunkt for reproduktionen (Holmberg 1993). Det er også muligt, at partnerskabsloven kunne blive vedtaget, fordi ægteskabsinstitutionen i forvejen opfattes som have mistet sin betydning. Hvis den ikke længere har nogen ideologisk værdi, så gør det ingen forskel, hvem der kan blive inkluderet i den (Lützen 1998).

Debatten om partnerskabsloven viser, at homoseksualitet udelukkende kan artikulere som en essentiel identitet inden for den politiske diskurs, hvis den skal anerkendes juridisk. Den politiske diskurs har italesat homoseksualitet som en biologisk essens, og kun i forbindelse med forståelsen af homoseksuelle som en afgrænset minoritet, hvis rettigheder skal beskyttes, har det været muligt at forandre lovgivningen. Andre opfattelser af homoseksualitet er således blevet udelukket, og prisen for anerkendelsen af ho-

moseksualitet har været, at normen er blevet bekræftet. Liberaliseringen af lovgivningen er således ikke kommet på baggrund af en kritik af dens normative forudsætninger, men ved bekræftelse af, at alle bør være inkluderet i denne.

2.13 Adoption

Med ændringen af loven om registreret partnerskab i 1999, så stedbarns-adoption blev tilladt, blev det muligt for registrerede partnere at stedbarns-adoptere den anden partners barn, medmindre der er tale om et adoptivbarn fra et andet land. For at kunne stedbarnsadoptere er det et krav, at man er registreret, og/eller at man har haft fælles bopæl i 2,5 år.²⁶ Der skal ligeledes foreligge samtykke fra forældrene til stedbarnsadoptionen. Er der ikke registreret en far, er det kun moren, der skal give samtykke. Dette samtykke kan dog ifølge adoptionslovens § 8, stk. 2 ikke modtages før tre måneder efter barnets fødsel, medmindre særlige forhold foreligger. Skal en faderskabssag ydermere afgøres, vil der gå seks måneder, inden en stedbarns-adoption kan foretages, idet en faderskabssag kan rejses indtil seks måneder efter barnets fødsel (se afsnit om faderskabssag). Dette betyder i praksis, at der vil gå mindst tre-seks måneder, inden en registreret partner kan stedbarnsadoptere et nyfødt barn. Indtil da kan det juridiske forhold mellem den registrerede partner, der ønsker at stedbarnsadoptere, og barnet evt. afklares i et børnetestamente. Et sådant er dog ikke juridisk bindende, men vil blive tillagt vægt i en eventuel retssag.²⁷

2.14 Transnational adoption

Ved lovændringen af partnerskabslovgivningen i 1999 blev det muligt for registrerede partnere at stedbarnsadoptere, men ikke fremmedbarnsadoptere. I folketingssamlingen 2002-2003 blev en række forslag vedrørende homoseksuelle parforhold og adoption fremstillet af oppositionspartierne Enhedslisten, SF og Det Radikale Venstre. I 2002 tog Det Radikale Ven-

²⁶ Reglen om de 2,5 års samliv (ikke nødvendigvis som registrerede) er ikke en lovbestemt regel, men en praksis fastslået af civilretsdirektoratet.

²⁷ Se not 14. (Red.ann.)

stre, SF og Enhedslisten debatten om, hvorvidt registrerede partnere skulle have lov til også at fremmedbarnsadoptere ligesom heteroseksuelle ægtefæller og enlige, op og stillede lovforslag til ændring af adoptionsloven og ændringen af det registrerede partnerskab. Enhedslistens og SF's lovforslag havde til formål at ligestille adoptionslovgivningen for det registrerede partnerskab med ægteskabslovgivningen. Det Radikale Venstres forslag indeholdt ud over et forslag om muligheden for fremmedbarnsadoption et forslag om, at registrerede partnere også skal kunne have muligheden for at blive plejeforældre. Enhedslisten fremstillede desuden et lovforslag, der ville give adgang til stedbarnsadoption for registrerede partnere fra barnets fødsel. Alle disse forslag blev behandlet samlet. Partiernes medlemmer var fritstillede, men stemte overvejende i overensstemmelse med partilinjen med undtagelse af nogle få socialdemokrater, som hverken stemte for eller imod.

Forslagene, der gav mulighed for fremmedbarnsadoption og at blive plejeforældre, overgik til tredjebehandlingen uden ændringsforslag, og ved denne blev forslagene nedstemt. Lovforslaget om adgang til stedbarnsadoption for registrerede partnere fra barnets fødsel overgik til tredjebehandlingen med et enkelt ændringsforslag fremstillet af et mindretal af Enhedslisten, SF og RV og blev her nedstemt. Hovedargumenterne for ikke at stemme for forslaget var, at dette ville skabe uoverensstemmelse med børnelovens § 6, som sikrer en mulighed for, at et faderskab kan efterprøves inden for de første seks måneder af barnets levetid, samt at der ligeledes ville komme uoverensstemmelse med adoptionslovgivningens regel om, at der skal gå tre måneder, før samtykke til adoption kan gives. Det var især argumentationen om en eventuel fars mulighed for at kunne afgøre faderskabet, som medførte, at lovforslaget blev nedstemt. Beslutningsforslaget blev nedstemt ved andenbehandlingen og gik ikke videre til tredjebehandling.²⁸

2.14.1 Homoseksuelle lige så gode forældre som heteroseksuelle

Baggrunden for disse lovforslag om fremmedbarnsadoption og plejefamilier var den ændrede lovgivning i Sverige, der i 2003 muliggjorde fremmedbarnsadoption for registrerede partnere. Som del af det lovforberedende

²⁸ Se not 14. (Red.anm.)

arbejde var der i Sverige blevet udarbejdet en rapport (*Barn i homosexuella familjer* SOU 2001:10), som konkluderede, at homoseksuelle kunne være lige så gode forældre som heteroseksuelle. Den rapport henviste de danske forslagsstillere til som argumentation for en ændret lovgivning i Danmark også. Også i Storbritannien var lovgivningen i 2002 blevet ændret således, at alle ugifte par uanset seksuel orientering kunne få adgang til fremmedbarnsadoption. Også dette blev brugt som argumentation for at tillade registrerede par at fremmedbarnsadoptere. Der var ikke den store forskel på forslagene, og disse blev derfor forhandlet samtidig.²⁹

Som i debatten om det registrerede partnerskab blev der af både tilhængere og modstandere af forslagene talt ud fra en liberal rettighedsdiskurs. Men som debatten om kunstig befrugtning, når spørgsmålet om homoseksuelle og rettigheder inkluderer børn, viste, så blev rettighedstankegangen overført til spørgsmålet om børns rettigheder, således at barnets tarv blev synonymt med barnets rettigheder. Barnets rettigheder blev synonymt med barnets tarv, som der af et flertal blev argumenteret for, var lig med at have en far og en mor.³⁰ Således blev det registrerede pars rettigheder tilsidesat i forhold til barnets rettigheder, og rettighedsdiskursen kunne ikke, som i debatten om det registrerede partnerskab, understøtte argumentationen for lovforslagene. Tilhængerne af lovforslagene benyttede sig ud over den førnævnte liberale rettighedsdiskurs sig også af juridisk-tekniske argumentationer omkring det paradoksale forhold, at en enlig homoseksuel ville kunne adoptere, mens et par ikke kan. Ydermere blev der argumenteret for, at homoseksuelle par i praksis allerede får og har børn (fx via kunstig befrugtning hos StorkKlinik), og at lovgivningen derfor burde følge trit med virkeligheden og også tillade fremmedbarnsadoption. Den vægtigste argumentation på tilhængerensiden var dog henvisningen til den videnskabelige dokumentation, der nu forelå i den svenske rapport om, at homoseksuelle

²⁹ Forskellen på forslagene var, at forslaget om mulighed for at blive plejeforældre, indeholdt en klausul om, at et registreret par kun kan adoptere udenlandske børn, såfremt der foreligger en bilateral aftale mellem det pågældende donorland og adoptionsmyndighederne i Danmark om adoption til par i registreret partnerskab.

³⁰ Dette sproglige ”glid” mellem barnets tarv og barnets rettigheder skete også i debatten om kunstig befrugtning og medførte, at kommunitære værdier, som Folketingets medlemmer delte (nemlig at et barn har brug for en far og en mor), kom til at definere, hvad barnets tarv var. Om dette skriver Albæk (1998, s. 419): ”I og med det drejede sig om børns rettigheder, fik staten ifølge tilhængerne [tilhængerne af at bevare § 3 i loven om kunstig befrugtning] et ansvar for at definere rettighederne indholdsmæssigt, idet børn ikke selv kunne. Derfor skete der en sproglig glidning blandt folketingsmedlemmerne, så børns tarv og rettigheder benyttedes synonymt. Men tarv er i modsætning til rettigheder indholdsbestemt.”

var lige så gode forældre som heteroseksuelle. Den svenske rapport blev brugt som en legitimering af at tillade fremmedbarnsadoption til homoseksuelle.

Den fundamentale opfattelse af, at den bedste familieform består af et forældrepar af forskelligt køn, blev af tilhængerne implicit bekræftet, idet deres argumentation netop understregede, at homoseksuelle kan varetage barnets tarv, fordi de sørger for at sikre barnet mandlige og kvindelige rollemodeller og i hele taget gør en stor indsats for at imødegå de problemstillinger, som et barn med homoseksuelle forældre kan få. På den måde blev der ikke af tilhængerne stillet spørgsmål ved præmisserne for den svenske rapportes forskningsresultater, at det er den heteroseksuelle familieform, der fungerer som målestok for den homoseksuelle. At homoseksuelle kan være lige så gode forældre som heteroseksuelle, er en konklusion, som tager udgangspunkt i dette. Lighedstankegangen blev uproblematisk brugt til at argumentere for, at homoseksuelle skulle have adgang til fremmedbarnsadoption.

2.14.2 Det optimale og det ikke helt lige så gode

Lighedsprincippet blev gentaget igen og igen også af modstanderne af forslagene, som tilsluttede sig tilhængernes konklusion, at homoseksuelle kan være lige så gode forældre som heteroseksuelle. Dog udstillede modstanderne den implicite heteronormative præmis, der lå i denne vurdering, ved at hævde at den optimale familieform består af en mor og en far. Modstanderne artikulerede et fint skel mellem barnets rettigheder og homoseksuelles rettigheder. Skellet blev etableret ud fra opfattelsen af, at en lille forskel mellem kønnene gør en stor forskel for et barns bedste (Barr 2004). Af modstanderne blev det slået fast, at en optimal familie udgør en far og en mor, og at modspillet mellem de to køn er altafgørende for et barns tarv. Samtidig blev et skræksscenario fremført: Hvor der i debatten om kunstig befrugtning af Henriette Kjær (KF) blev forestillet et samfund uden fædre (Bryld og Lykke 2000, Bryld 2001, Barr 2004), blev der i debatten om adoption fremført et scenario af lidt for mange fædre af Helge Adam Møller (KF). Han udtalte, at ”det bedste er, at et barn får modspil fra både en mand og en kvinde, og det er altså lidt svært, hvis man bliver spurgt, hvordan man har det hjemme i familien, af sine små skoleveninder: Hvordan har I det hjemme hos jer, leger I nogen sinde far, mor og børn? Nej, nej, vi

leger far, far og børn. Det er ikke lige så godt.”³¹ På den måde fik modstanderne præciseret forskellen mellem det optimale og det ikke helt lige så gode. Regeringen og dens støttepart DF stemte med én undtagelse³² mod forslaget, ligesom KD ligeledes enstemmigt stemte imod forslagene. Således blev forslagene nedstemt.

I 2003 indgik Venstres Ungdom (VU) et samarbejde med LBL og udarbejdede en kampagne for tilladelsen til registrerede partnere at adoptere.³³ Dermed gik Venstres Ungdom altså imod de fleste af folketingsmedlemmerne fra Venstres holdning til spørgsmålet. Dette illustrerer den interne splittelse, som der i debatten om homoseksuelle og børn har været i partiet, hvilket også blev udslagsgivende for afstemningen om ændringen af loven om kunstig befrugtning i 2006, som blev vedtaget med hjælp fra stemmer fra Venstre.

2.14.3 Nye tiltag for at tillade registrerede par at adoptere og blive plejeforældre

I 2004 blev der i Folketinget igen fremsat et forslag om at tillade registrerede par at adoptere og blive plejeforældre. Forslaget blev fremstillet af medlemmer fra Enhedslisten, SF, Socialdemokraterne og Det Radikale Venstre. Forslaget var et konglomerat af de tidligere forslag. Denne gang stemte Venstre samlet imod forslaget, ligesom DF, KF og KD. Der blev ikke flertal for forslaget. Kampagnen havde altså ingen effekt på folketingsmedlemmernes holdning, heller ikke i partiet Venstre. Modstanderargumentationen var en gentagelse af de tidligere debatter, der satte lighedstegn mellem barnets tarv og opvæksten i en familie bestående af en mor og en far. Opfattelsen af, at kønnene er essentielt biologisk forskellige, blev tillagt en positiv værdiskrivning, således at kun familier bestående af en kvinde og en mand blev opfattet som garant for at give et barn både maskuline og feminine påvirkninger. Disse påvirkninger blev i modstanderdiskursen anset som centrale for barnets tarv (Barr 2004, Mosegaard 2006). Ydermere blev der argumenteret for, at adoptivbørn ville komme til at møde en ”dobbelt” modstand i deres liv, hvis de både var anderledes i form

³¹ 1:a behandling av 2002-03 – L91 torsdag 16. januar 2003, Tale 55, Helge Adam Møller (KF)

³² I modsætning til debatten om kunstig befrugtning var der i debatten om adoption færre af Venstres medlemmer, som fulgte denne liberalistiske argumentation i debatten om adoption.

³³ Se pjecen *Ja til homoseksuel adoption. Frihed til at være den du er*. LBL og VU 2003, http://www.lbl.dk/fileadmin/site/politik/familier/VU_LBL_adop.pjece.pdf

af, at de var adoptivbørn og samtidig adopteret ind i en homoseksuel familie. Argumentet for ikke at tillade registrerede partnere at adoptere var altså at beskytte barnet. Modstanderdiskursen fik knyttet overgreb og mangel på beskyttelse af barnet indirekte til den homoseksuelle familie, da denne ville være årsagen til, at barnet ville blive mobbet i sin opvækst. Ligestilling af homoseksuelle kom således til at fremstå som et overgreb på barnet (Barr 2004).

Tilhængerdiskursen argumenterede for forslaget med udgangspunkt i den svenske rapport *Barn i homosexuella familjer* (SOU 2001:10). Dennes gyldighed blev debatteret voldsomt i behandlingen af forslaget om at tillade registrerede par at adoptere og blive plejeforældre i 2004. Også ligestilling og rettigheder samt samfundets ændrede familiemønstre blev brugt som argumenter for forslaget. På trods af at forslaget indeholdt en klausul om, at der ved adoption skulle foreligge en bilateral aftale mellem donorlandet og aftagerlandet, således at donorlandene ville få indflydelse på, hvem der ville kunne adoptere fra deres land, ændrede modstandernes holdning sig ikke. Frygten for donorlandenes afvisning af adoptionsmuligheder i det hele taget var ellers en del af argumentationen imod forslaget.

2.14.4 Strategisk forsøg på at udnytte partiet Venstres interne splittelse

I 2005 blev der i Danmark afholdt folketingsvalg. Regeringen efter valget blev den samme som tidligere, nemlig bestående af Venstre og Det Konservative Folkeparti. Efter valget fremstillede Enhedslisten et beslutningsforslag (B6) med formål at ligestille det registrerede partnerskab i spørgsmålet om adoption af danske og udenlandske børn. Forslaget var en delvis genfremstilling af forslaget fra 2004. SF fremstillede et forslag med formål at tillade registrerede partnere at stedbørnsadoptere fra barnets fødsel. (Dette var en genfremstilling af Enhedslistens forslag fra 2002.) Ydermere fremstillede også SF et forslag om at ligestille det registrerede partnerskab med ægteskabet i spørgsmålet om fremmedadoption af danske og udenlandske børn. (Selv dette var en genfremstilling af SF's og Enhedslistens forslag fra 2002.) Efter valget var der ikke sket nogen udslagsgivende ændringer i flertallets holdninger, og ingen af forslagene blev vedtaget. Modstanderargumentationen fokuserede igen på spørgsmålet om barnets tarv, beskyttelse af barnet og på donorlandenes reaktion. I behandlingen af B6 henviste medlemmer af Dansk Folkeparti og Det Konservative Folkeparti

til foreningen Børns Vilkårers skepsis (*Kristelig Dagblad*, 11. marts 2006) over for homoseksuelle som forældre, og dette blev brugt som argumentation imod forslaget. Kun 14 dage senere udsendte Børns Vilkår imidlertid en pressemeddelelse,³⁴ der beskrev foreningens ændrede holdning til fordel for homoseksuelles mulighed for adoption og insemination. Denne holdningsændring var foranlediget af nyere undersøgelser blandt andet den svenske rapport *Barn i homosexuella familjer* (SOU 2001:10). Denne holdningsændring blev af tilhængerne i behandlingen af spørgsmålet om fremmedadoption af danske og udenlandske børn påpeget, og den svenske rapport blev igen genstand for diskussion. Modstanderne havde ikke væsentligt ændret deres argumentation, mens tilhængerne, især RV og EL, frem for at lægge vægt på de videnskabelige undersøgelses konklusioner nu fokuserede mere på ligestillingsspørgsmålet og især på partiet Venstres splittelse i debatten. Venstres liberalistiske grundideologi og blandt andet statsminister Anders Fogh Rasmussens udtalelser i pressen om, at han personligt ikke mente, at homoseksuelle var dårligere forældre end andre, blev fremhævet af tilhængerne som i uoverensstemmelse med partiets faktiske stemmeafgivelser i behandlingen af disse lovforslag. Denne splittelse kom imidlertid ikke til udtryk ved afstemningen om forslaget om fremmedadoption af danske og udenlandske børn, som entydigt blev nedstemt af Venstre, Det Konservative Folkeparti og Dansk Folkeparti.

I 2006 genfremstillede medlemmer fra Socialdemokraterne, SF, Det Radikale Venstre og Enhedslisten forslaget fra 2004 om at tillade registrerede par at adoptere og blive plejeforældre, nu navngivet *Forslag til folketingsbeslutning om ligestilling mht. fremmedadoption af danske og udenlandske børn*. Også dette blev nedstemt. Splittelsen i partiet Venstre havde i spørgsmålet om homoseksuelle og adoption altså ingen indflydelse på afstemningen i modsætning til i spørgsmålet om kunstig befrugtning.³⁵

³⁴ http://www.bornsvilkar.dk/upload/pressemed_20_april_2005_homoseksuelle.doc.

³⁵ Folketinget godkände i mars 2009 ett beslutsförslag gällande möjligheten för par av samma kön att prövas som adoptivföräldrar. Beslutet binder regeringen att utforma ett lagförslag och genomföra de administrativa ändringar som krävs för att registrerade partners skall ges möjlighet att adoptera danska och utländska barn på samma villkor som äkta makar och ensamstående. Bakom förslaget ställde sig oppositionspartierna (Socialdemokraterne, Socialistisk folkeparti, Enhedslisten och De radikale). Enstaka ledamöter från regeringspartiet Venstre röstade också för förslaget vilket därmed skapade majoritet. (Red.anm.)

2.15 Konklusion – adoption

I 1999 blev det muligt for registrerede par at stedbarnsadoptere. Debatten om at tillade registrerede par også at adoptere børn fra udlandet blev taget op i Folketinget i 2002 på baggrund af forslag stillet af Enhedslisten, SF og Det Radikale Venstre. Der var imidlertid ikke flertal til at tillade dette, og de fremslåede forslag blev nedstemt. Også oppositionens (S, SF, RV, EL) samlede forslag til dette blev nedstemt i det følgende folketingsår. Tilhængerne brugte et lighedsprincip til at argumentere for, at homoseksuelle skulle kunne adoptere. De henviste til den svenske rapport om børn i homoseksuelle familier, som konkluderede, at homoseksuelle kan være lige så gode forældre som heteroseksuelle. Fordi homoseksuelle altså derfor var *lige med* heteroseksuelle og sørgede for at give barnet både kvindelige og mandlige rollemodeller samt imødegå de mulige problemstillinger, som et adoptivbarn med homoseksuelle forældre ville få, skulle de have tilladelse til at adoptere fremmede børn også. I den første debat støttede tilhængerdiskursen sig til disse forskningsresultater uden dog at problematisere præmisserne for dem. Dermed kom lighedsprincippet implicit til at bekræfte, at udgangspunktet for en vurdering af homoseksuelles egnethed som forældre er en sammenligning med en heteroseksuel norm. I de følgende debatter trådte den videnskabelige argumentation baseret på den svenske rapport i baggrunden for at et strategisk forsøg på at udnytte partiets Venstres interne splittelse til at skaffe et flertal for at tillade homoseksuelle at adoptere fremmede børn. Også ligestillingen af homoseksuelle med heteroseksuelle blev taget op. Denne ligestilling af homoseksuelle blev af modstanderne italesat som et brud på barnets rettigheder.

Modstanderdiskursen fik knyttet homoseksuelle pars ønske om at kunne adoptere til et brud på børns rettigheder, en form for overgreb, og ved retoriske virkemidler som ovenstående scenario er det muligt, at kulturelle stereotyper om (mandlige) homoseksuelle og overgreb mod børn implicit fik en afsmittende effekt i modstandernes diskurs, som kan have været medvirkende til, at forslagene ikke blev vedtaget.³⁶ At donorlande ville kunne reagere voldsomt over for Danmark og i hele taget afvise at afgive børn til adoption til Danmark, blev der ydermere argumenteret for. I modsætning til tilhængerdiskursen, som søgte at fremføre meget saglige argu-

³⁶ Se Barr (2004, s. 45) om homoseksuelle fædre og opfattelsen af disse i Folketingets debat om homoseksuelle og adoption. Se også Mosegaard 2006.

mentationer i form af henvisning til nyere dokumentation af homoseksuelle som forældre, var modstanderdiskursen meget følelsesladet, og saglige argumenter blev tilbagevist som ”ligegyldige” eller et udtryk for et forsøg på at tage et forudsat dansk frisind alt for langt (Barr 2004).

Forholdet mellem Danmark og udlandet var en væsentlig faktor i debatten for både modstandere og tilhængere. Mens tilhængerne henviste til liberaliseringer i andre lande (Sverige og Storbritannien), henviste modstanderne til donorlandenes mulige reaktion og til kernefamilien som en transnational og transhistorisk familieform, der bedst kan varetages barnets tarv. Modstanderne var med forskellige udgangspunkter enige om, at barnets tarv bedst ville kunne blive varetaget i en familie bestående af en far og en mor. Argumenterne for, at homoseksuelle ikke kan varetage barnets tarv, var fra partiet Venstres side, at børn med homoseksuelle forældre ville kunne blive udsat for mobning pga. af dette. Når disse børn samtidig var adopterede, ville de derfor være dobbelt udsatte. KF argumenterede for, at kernefamilien er det naturlige og bedste omdrejningspunkt for varetagelsen af barnets tarv. KF mente ydermere, at homoseksuelle familier stod i modsætning til Guds naturlige orden, og derfor burde homoseksuelle ikke få lov til at adoptere. DF tilføjede til dette, at de ikke mente, at Danmark skulle gå med på alverdens ”sjove påfund” (Barr 2004) ude i verden, og derfor var de også modstandere af at give homoseksuelle adgang til transnational adoption.

3. Sverige

3.1 Assisteret befrugtning – gældende lov

Indtil 2006 blev lovgivningen om assisteret befrugtning reguleret af to forskellige love, nemlig loven om insemination fra 1984, som trådte i kraft 1. marts 1985, og loven om befrugtning uden for kroppen fra 1988, som trådte i kraft 1. januar 1989. I begge love er der kommet ændringer i 2003 og i 2005. Senest er begge love blevet ophævet, således at en samlet lov om insemination og befrugtning uden for kroppen nu er blevet til loven om genetisk integritet m.v., som trådte i kraft den 1. juli 2006. I den gældende lov kan lesbiske par, men ikke enlige, få adgang til assisteret befrugtning i det svenske sygehusvæsen. Der skal foreligge samtykke fra partneren/den samboende, og sæddonation er ikke anonym. Et barn kan, når det bliver myndigt, få oplysninger om sæddonors identitet. Ægdonation er tilladt, såfremt der ikke samtidig foretages æg- og sæddonation. Også oplysninger om ægdonors identitet skal være tilgængelige for barnet, når det bliver myndigt. Lægen skal vurdere forældreparrets egnethed. Assisteret befrugtning må kun foretages på offentlige sygehuse. Surrogatmoderskab er ikke tilladt i Sverige.

3.2 Historik

Indtil 1985 fandtes der ingen lovgivning om assisteret befrugtning i Sverige. Forældreskabet til børn af kunstig befrugtning var derfor også uklart. I 1981 nedsatte regeringen et udredningsarbejde, der skulle redegøre for spørgsmålene om lovgivning om assisteret befrugtning. Den fik navnet Inseminationsutredningen, og man aflagde i 1983 betænkningen *Barn genom insemination* (SOU 1983:42). Denne betænkning lå til grund for rege-

ringens proposition om ”artificiell insemination” og Lagutskottets (et rigsdagsudvalg for lovspørgsmål) betænkning. Disse forslag til lovgivning blev vedtaget og resulterede i loven om insemination, der trådte i kraft 1. marts 1985. Dette medførte også ændringer i loven om forældreskab. I 1984 blev betænkningen *Barn genom befruktning utanför kroppen m.m* fremlagt, og dette ledte til loven om befrugtning uden for kroppen, som trådte i kraft 1. januar 1989.

For begge love gjaldt det, at assisteret befrugtning kun må finde sted, hvis kvinden enten er samboende eller gift med en mand, og manden har givet skriftligt samtykke til befrugtningen. Lesbiske eller enlige kunne derfor ikke blive behandlet i det offentlige sygehusvæsen, og private klinikker var ikke tilladt. I loven om befrugtning uden for kroppen var sæddonation kun tilladt, hvis sæden kommer fra kvindens sambo eller ægtefælle. Det vil sige, at der ikke på samme tid måtte foretages æg- og sæddonation.

I 2003 blev der foretaget ændringer i begge love, således at det blev tilladt at foretage assisteret befrugtning med et doneret æg, såfremt det er blevet befrugtet med ægtefællens eller samleverens sæd. Ydermere var anonym donation, hverken af sæd eller æg, tilladt inden for den offentlige behandling. Oplysningerne om donoren skulle opbevares i en journal i 70 år, således at barnet, hvis det ønsker og er blevet modent til dette, kunne få oplysninger om donoren udleveret senere i livet. Dette medførte dog, at barnet havde fået at vide, at befrugtningen var sket ved assisteret befrugtning.³⁷ Assisteret befrugtning skulle udføres på offentlige sygehuse og ved donation ved bestemte offentlige sygehuse med uddannelse i dette. Ved donation var det lægen, som valgte donor ud fra retningslinjer givet af Socialstyrelsen, og som samtidig skulle vurdere forældrenes egnethed til at

³⁷ Se afsnit om forældreskab. Hvis forældrene eller andre ikke har fortalt barnet dette, så kan det derfor ikke opsøge journaloplysningerne. Dog står der i retningslinjerne fra Socialstyrelsen om assisteret befrugtning, at forældrene skal opfordres til at fortælle barnet om sin herkomst. Socialstyrelsens undersøgelse *Får barnet veta? Barn som fötts efter givar-insemination* fra 2000 peger dog på, at der er en ganske stor gruppe forældre, der ikke har fortalt deres børn, at de er undfanget ved hjælp af donorsæd. Blandt de, der oplyser, at de ikke har fortalt børnene, at de er donorbørn, har halvdelen fortalt det til andre. I betænkningen SOU 2007:3 vedrørende forældreskab ved assisteret befrugtning følges der op på denne undersøgelse. Opfølgningen viser, at flere donorbørn nu har fået oplysninger om deres herkomst. Over halvdelen af forældreparrene i den oprindelige undersøgelse har ved opfølgningen fortalt om dette til deres børn. Der er en tendens til en større åbenhed om dette, konkluderer opfølgningen og sammenligninger med internationale studier, der viser det samme. Dog er der stadig nogle, der ikke fortæller deres børn om deres genetiske ophav; lesbiske par undtaget.

modtage behandlingen. Ved en afvisning kunne sagen tages op i Socialstyrelsen.

3.2.1 Lesbiske samboende og registrerede par gives adgang til assisteret befrugtning

I 2005 blev det ved de seneste ændringer, inden lovene i 2006 blev til en samlet lovgivning, tilladt for lesbiske samboende og registrerede par at modtage assisteret befrugtning. Det er ikke tilladt for enlige at modtage assisteret befrugtning. Forudsætningen for at modtage assisteret befrugtning i det offentlige sygehusvæsen er, at der foreligger et skriftligt samtykke fra ægtefællen eller samboen.³⁸ Ligeledes må assisteret befrugtning kun foretages på et offentligt sygehus. Private inseminationsklinikker og sædbanker er derfor ikke tilladt. Dette gælder også ved loven af 2006,³⁹ som ydermere indeholder regler for genterapi, genetiske undersøgelser, forskning i kønsceller fra mennesket og handel med humanbiologisk materiale. Det er ikke muligt for lesbiske registrerede par eller samboende at modtage både ægdonation og sæddonation i den assisterede befrugtning, da sæden skal være fra kvindens ægtefælle eller sambo, såfremt der er tale om ægdonation. Reglerne for donation, oplysninger om donoren og lægens rolle er videreført fra lovændringen i 2003 til loven i 2006. Disse gælder også registrerede par og samboende kvinder.

Indtil 2005 var det altså ikke muligt for lesbiske par (registrerede eller samboende) at modtage assisteret befrugtning inden for det offentlige sygehusvæsen. Privatinsemination eller insemination ved en klinik i udlandet er derfor en alternativ mulighed, ligesom dette er en mulighed for enlige i dag eller lesbiske par/heteroseksuelle par, der ønsker anonym sæddonation. Da privatinsemination ikke var og er omfattet lovgivningen, betyder det imidlertid, at reglerne om faderskab er anderledes for assisteret befrugtning foretaget i udlandet eller ved privatinsemination end for assisteret befrugtning foretaget inden for det offentlige sygehusvæsen.

³⁸ Ved ægtefælle forstås efter lovændringen i 2005 også registrerede partnere, ligesom samboende også inkluderer to af samme køn.

³⁹ Dog må insemination i den seneste lov udføres andre steder end offentlige sygehuse, såfremt Socialstyrelsen har givet tilladelse til dette. Insemination må dog ikke foretages regelmæssigt og for økonomisk gevinst. Dette udelukker således private klinikker. Alligevel kan Socialstyrelsen give tilladelse, og denne paragraf vil da ikke blive aktuel.

3.2.2 Definitioner af donor og insemination

Ifølge den svenske lovgivning defineres en donor som 1) en mand, som donerer sæd til insemination af en anden kvinde end hans ægtefælle eller sambo, 2) en mand, som donerer sæd til at befrugte et æg uden for kroppen. Ægget, der skal befrugtes, tilhører hverken hans ægtefælle eller sambo. 3) En kvinde, som donerer æg til befrugtning uden for kroppen med sæd fra en anden mand end hendes ægtefælle eller sambo. Insemination kan have flere betydninger. Man kalder det partnerinsemination, når sæden er fra kvindens ægtefælle eller sambo. Donorinsemination (giverinsemination) kaldes det, når sæden er fra en mand, der ikke er kvindens ægtefælle eller sambo. Privat insemination kaldes insemination foretaget uden for det offentlige sygehusvæsen. Denne type insemination er ikke omfattet loven og er ikke strafbart, medmindre inseminationen udføres regelmæssigt og/eller indebærer økonomisk gevinst. På baggrund af dette er private inseminationsklikker ikke tilladt.

3.3 Debatten om assisteret befrugtning

3.3.1 Lov om insemination 1985: Diskussionen om anonym sæddonation dominerer

Som i Danmark drejede debatten sig hovedsageligt om den nye teknologiske muligheder og frygten for misbrug af denne til at manipulere menneskeligt genmateriale på uhensigtsmæssig måde. Debatten om insemination var ikke ny. Allerede i 1953 blev det første lovforslag, om gifte kvinders mulighed for at blive insemineret, fremstillet. Det blev ikke vedtaget, sandsynligvis pga. det lave antal inseminationer, der på det tidspunkt blev gennemført (Nordqvist 2006). Insemination har været en kendt praksis på dyr siden antikken, og dokumentation for det første barn født som resultat af insemination går tilbage til 1834. I Sverige er insemination blevet anvendt siden 1920'erne (SOU 1983:42). Inseminationsudredningen tager udgangspunkt i, at insemination er en teknik til at afhjælpe barnløshed, og at der skal tages udgangspunkt i, hvad der er bedst for barnet. Betænkningen sammenligner adoptivbørns vilkår med børn af insemination vha. doneret sæd. Dette medfører, at udredningen argumenterer for, at børn af insemination skal have adgang til at kende deres genetiske ophav, og at anonym

sæddonation derfor ikke bør være en mulighed. I adoptionsspørgsmålet lægges der vægt på, at barnet skal kende sit ophav. På baggrund af sammenligningen med insemination argumenteres der derfor imod anonym sæddonation. Ligeledes skal behandlingen afgrænses til at kunne tilbydes inden for det svenske sygehusvæsen, således at det sikres, at børn ved insemination kan få adgang til oplysninger om deres genetiske ophav. Ægdonation anbefales ikke, da det anses for at være en for yderligtgående manipulation af en behandling, hvis formål er at være en erstatning for det heteroseksuelle samleje. På den baggrund afvises det også, at lesbiske og enlige skal have adgang til insemination i det svenske sygehusvæsen, da de ikke kan give barnet en opvækst under de bedste forudsætninger. Barnets tarv skal være i centrum, og barnet har behov for både en moder- og en faderskikkelse, argumenterer udredningen for (Weimarek 1986, Nordqvist 2006, Burell 2005).

Et centralt spørgsmål i inseminationsudredningen er spørgsmålet om, hvorvidt anonym sæddonation skal tillades. Da udredningen tager udgangspunkt i adoptivbørns vilkår, kommer den til den konklusion, at det er vigtigt for børnene at have adgang til viden om deres genetiske ophav. Det biologiske faderskab skal der derfor være en mulighed for at få viden om, og betænkningen opfordrer til, at det bliver en del af læge- og sundhedspersonalets opgave at få forældrene til at informere barnet om dette. I praksis anvendte lægerne, før lovgivningen i 1984 blev vedtaget, anonym sæd til insemination, og lægerne opponerede da også imod udredningens anbefaling, da de var bekymrede for, at der så ville blive for få donorer.⁴⁰ Det var diskussionen om anonym sæddonation, som definerede debatten i 1984, mens spørgsmålet om lesbiske og enliges adgang til insemination gled i baggrunden.

At udredningen i så høj grad tog udgangspunkt i begrebet om barnets tarv, kan skyldes, at formanden for udredningsarbejdet om insemination, Tor Sverne, tidligere havde ledet udredningsarbejdet for kommissionen for børns rettigheder (Burell 2005). Barnets tarv og barnets rettigheder bliver ligesom i den danske debat også her synonyme med hinanden. Lesbiske og enlige kan ikke varetage barnets tarv optimalt, argumenterer udredningen for, på trods af at den samtidig henviser til forskning, der viser, at der intet belæg er for, at lesbiske skulle være dårligere til at varetage barnets tarv

⁴⁰ Ifølge Burell 2005 fik de også ret, og mange læger henviste, efter loven var trådt i kraft, patienter til behandling i udlandet, bl.a. Danmark.

end andre. Kravet for at modtage insemination er, at forældreparret består af en mand og en kvinde (samboende eller gift), da insemination principielt skal opfattes som en erstatning for det heteroseksuelle samleje (Weimarck 1986). Betænkningens anbefalinger blev integreret i propositionen (regjeringens forslag), der blev fremstillet i Riksdagen i 1984, og lovforslaget blev vedtaget. Vänsterpartiet (da Vänsterpartiet Kommunisterna, VPK) argumenterede for, at der ikke skulle forskelsbehandles mellem, hvilke kvinder og hvilke samlivsformer der skulle gives retten til insemination, men de udgjorde et mindretal (ibid.).

3.3.2 Lov om kunstig befrugtning uden for kroppen 1989 – bekymring for at skabe monsterforskning

I 1985 udkom betænkningen *Barn genom befruktning utanför kroppen*. Denne var inseminationsudredningens 2. publikation, og dens generelle holdning over for kunstig befrugtning var meget forsigtig (Burell 2005). Ægdonation var et centralt emne i udgivelsen, og udredningen argumenterede for, at dette ikke bør foregå. Fordi sæddonation fra anden end kvindens ægtefælle eller sambo i forvejen ikke var tilladt, ville tilladelsen til både at donere sæd og æg være et skridt på vejen væk fra det naturlige samleje, som kunstig befrugtning i princippet skulle simulere. Surrogatmoderskab burde af den grund heller ikke være tilladt, ligesom lesbiske og enlige ikke skulle have adgang til befrugtning uden for kroppen.

Udredningen tog stilling til, hvor langt man bør gå i spørgsmålet om at afhjælpe ufrivillig barnløshed. Fordi ægdonation blev anset for at være en unaturlig konstruktion og behandlingen højest teknisk, anså komiteen det for uetisk at foretage en sådan behandling. Ydermere rejste ægdonation spørgsmål om moderskab, om psykosociale påvirkninger i familien og om, hvordan kvindens krop ville modtage et fremmed æg (Burell 2005). Udgangspunktet for udredningen var at begrænse manipulationerne med genetisk materiale (Weimarck 1986). Som i den danske debat om lovgivningen om kunstig befrugtning i 1997 var man altså i høj grad bekymret for at ændre på naturens orden og skabe monsterforskning (Bryld og Lykke 2000, Bryld 2001). Som undtagelse i udredningskomiteen argumenterede Marc Bygdeman og Holsten Fagerberg for, at kunstig befrugtning både med æg og sæd skulle være en mulighed, såfremt parret i behandling lever i en heteroseksuel parrelation.

På baggrund af flertallet i udredningens anbefalinger blev loven om kunstig befrugtning uden for kroppen vedtaget i Riksdagen i 1988. Sæddonation måtte ikke være anonym, ægdonation var ikke tilladt, og behandlingen måtte kun tilbydes til heteroseksuelle par (samboende eller gifte) og udføres i det svenske sygehusvæsen. Således kunne det sikres, at oplysninger om donoren ville blive opbevaret, så et barn kunne få muligheden for at opsøge disse, når det blev myndigt. En anden forudsætning for at modtage behandlingen var, at samboen eller ægtefællen havde givet samtykke til behandlingen.

3.3.3 Debatten om lovene indtil 2006

I 1991 blev en partnerskabskomite nedsat med formålet at redegøre for en mulig lovgivning om registreret partnerskab. Komiteen blev ledet af Barbro Westerholm fra Folkpartiet (FP), og den afgav sin betænkning i 1993. Denne betænkning dannede grundlaget for loven om registreret partnerskab, der blev vedtaget i 1994. En del af betænkningen tog stilling til spørgsmålet om lesbiske og assisteret befrugtning og anbefalede ikke at ændre ved de gældende regler i lovene om insemination og befrugtning uden for kroppen. Imidlertid fremstillede Barbro Westerholm i 1992 et lovforslag med formålet at tage lovgivningen om lesbiske og enliges adgang til assisteret befrugtning op til overvejelse. Argumentet var, at disse alligevel foretog privatinsemination eller blev behandlet i udlandet. Barnet, som kom til verden som resultat af dette, ville imidlertid have en usikker status mht. forældreskabet. I et lesbisk forhold ville barnet ikke kunne blive sikret to forældre, da adoption ikke var tilladt, og den sociale mors status vil derfor også være usikker. Lovforslaget havde til hensigt at regeringen skulle iværksætte en udredning, der skulle tage disse spørgsmål op. Et enstemmigt Lagutskottet afviste lovforslaget. Derefter blev lovforslaget afslået af Riksdagen med henvisning til Lagutskottets anbefaling.

I debatten om dette lovforslag støttede Vänsterpartiet forslaget med henvisning til ligestillingen af lesbiske og enlige kvinder. Spørgsmålet om barnets tarv var årsag til flertallets afvisning af forslaget, da disse argumenterede for, at et barn har brug for en mor og en far, og at det var for tidligt at tage debatten om insemination op igen. Lagutskottets holdning til spørgsmålet om lesbiske og enliges ret til assisteret befrugtning i det svenske sygehusvæsen var, at disse ikke skulle have adgang til dette, da det

ikke er en menneskeret at få børn. Behandlingen skal være en hjælp til ufrivilligt barnløse. Med udgangspunkt i inseminationsudredningens princip om, at behandlingen principielt skal fungere som en erstatning for det heteroseksuelle samleje, blev dette derfor afvist.

I riksdagssamlingen 1993/1994 blev spørgsmålet taget op igen. Denne gang på baggrund af tre lovforslag, hvoraf to omhandlede spørgsmålet om enlige og lesbiske adgang til assisteret befrugtning. Barbro Westerholm (FP) genfremstillede sammen med medlemmer af Socialdemokraterna (S) och Vänsterpartiet (V) sit tidligere forslag fra 1992. V fremstillede et forslag til ændring af inseminationslovgivningen, således at lesbiske og enlige ville blive ligestillet med heteroseksuelle par. Med undtagelse af et enkelt medlem blev disse forslag afvist af Laguskottet med samme argumentation som tidligere.

I 1994/95 var der valg i Sverige, og en ny regering tiltrådte.⁴¹ Efter valget blev der fremstillet et stort antal lovforslag på helse- og sygehusområdet, blandt andet et omhandlende en udredning om insemination og befrugtning uden for kroppen (fremstillet af socialdemokraterne). Alle lovforslagene blev afvist med henvisning til, at regeringen selv skulle have muligheden for at fremstille lovforslag på disse områder.

I 1994 blev loven om registreret partnerskab vedtaget. Denne tillader ikke registrerede partnere at adoptere eller få adgang til assisteret befrugtning. Muligheden for, at lesbiske kunne få adgang til assisteret befrugtning, blev således ikke indskrevet i loven. Barbro Westerholm fremstillede i 1994/1995 et lovforslag med sigte på, at regeringen skulle revidere lovene om insemination og befrugtning i forhold til spørgsmålet om ægdonation og muligheden for enlige kvinder at blive behandlet. Der blev også fremstillet et lovforslag om tilladelsen til homoseksuelle at adoptere. Dette lovforslag indeholdt ligeledes en opfordring til regeringen om at nedsætte en kommission til at undersøge spørgsmålet om homoseksuelle og adoption. Ingen af lovforslagene blev vedtaget. Spørgsmål på det familieretslige område blev taget op i en betænkning 1996, der blandt andet tog stilling til et lovforslag om homoseksuelle og adoption samt forslag til ændringer i

⁴¹ Socialdemokratisk mindretalsregering med Ingvar Carlsson som statsminister. Denne afløste mindretalsregeringen, der bestod af partierne Moderata samlingspartiet (M), Folkpartiet liberalerna (FP), Centerpartiet (C) og Kristdemokraterna (KD) med Carl Bildt som statsminister. I 1996 overtog Göran Persson rollen som statsminister for den socialdemokratiske mindretalsregering. Denne regering sad indtil 2006, hvor en flertalsregering bestående af M, FP, C og KD overtog med Fredrik Reinfeldt som ny statsminister.

samboloven for homoseksuelle og ændring i partnerskabsloven. Lagutskottet støttede, med få forbehold ingen af lovforslagene, og de blev ikke vedtaget i Riksdagen.

I 1996/1997 blev der fremstillet lovforslag med formål at revidere love om insemination og befrugtning. To af forslagene var gentagelser fra tidligere af Barbro Westerholm (FP), Yvonne Ruwaida (MP [Miljöpartiet]), mens to andre var nye af Lars Leijonborg m.fl. (FP) og af Sigríð Bolkeús (S). Alle de fremsatte forslag fremsat fra 1995 til 1997 blev behandlet samlet i Lagutskottets betænkning om homoseksuelle og børn. Denne betænkning tilkendegiver, at det er ønskværdigt at nærmere undersøge forholdene omkring homoseksuelle og børn i forhold til adoption, men ikke at ændre i lovgivningen om assisteret befrugtning. De fremstillede forslag blev afvist, og ingen af forslagene blev vedtaget i Riksdagen. Dog besluttede Riksdagen at bede regeringen iværksætte en undersøgelse af børn i homoseksuelle familier ud fra barnets perspektiv. I følgende år (1998/1999) blev der ligeledes fremstillet nye lovforslag⁴² omhandlende homoseksuelt forældreskab og lovgivningen om assisteret befrugtning. Disse forslag blev afvist af Lagutskottet og ikke vedtaget i Riksdagen, med henvisning til at man ville afvente en beslutning, til udredningsarbejdet om homoseksuelle og børn var færdiggjort. Dette udredningsarbejde blev nedsat i 1999 og resulterede i betænkningen *Barn i homosexuella familjer* (SOU 2001:10). Denne redegørelse anbefaler at tillade homoseksuelle at adoptere og give tilladelse til lesbiske at få adgang til assisteret befrugtning.

I 1999⁴³ och 2000 blev der ligeledes fremstillet forslag om homoseksuelt forældreskab (adoption) og assisteret befrugtning. Også disse blev afvist med henvisning til at afvente udredningsarbejdet. I årene 2001/2002 kunne sagen imidlertid ikke længere udskydes. Riksdagen besluttede, at udredningsarbejdet skulle færdiggøres hurtigst muligt, således at der kunne tages stilling til spørgsmålene om adoption og assisteret befrugtning. Udred-

⁴² Ju709 av Barbro Westerholm m.fl. (FP) (*Homosexuellas rättigheter*), L404 av Yvonne Ruwaida m.fl. (MP) (*Homosexuella och barn*), L409 av Tasso Stafilidis m.fl. (V) (*Homo- och bisexuella som föräldrar*), L415 av Martin Nilsson (S) (*Närstående adoption*), So256 av Barbro Westerholm (FP) (*Ägg- och spermadonation*).

⁴³ L404 av Rigmor Ahlstedt (C) (*Homosexuellas rätt till adoptioner*), L406 av Yvonne Ruwaida m.fl. (MP) (*Homosexuella och barn*), L410 av Lars Lindblad (M) (*Människors rätt till sina livsval och barnens rätt till kärlek*), L420 av Tuve Skånberg (KD) (*Homosexuella och adoption*), So207 av Barbro Westerholm (FP) (*Insemination och äggdonation*), So225 av Barbro Westerholm m.fl. (FP, V, MP, C, S) (*Homosexuellas rättigheter*).

ningsarbejdet blev færdiggjort, og regeringen fremlagde samme år et forslag om partnerskab og adoption, der havde til formål at give registrerede partnere ret til adoption (både fremmed- og stedbarnsadoption). I denne proposition blev det ligeledes foreslået, at der skulle udarbejdes en undersøgelse af mulighederne for lesbiske til at få adgang til assisteret befrugtning. Dette forslag blev vedtaget. Registrerede partnere fik dermed ret til adoption, mens lesbiske og enlige dog ikke fik adgang til assisteret befrugtning. I stedet blev en undersøgelse om homoseksuelle og forældreskab i forbindelse med assisteret befrugtning iværksat. Denne udmøntede sig i 2004 i redegørelsen om forældreskab ved assisteret befrugtning for homoseksuelle. Denne redegørelse lå til grund for en senere ændring i lovene om assisteret befrugtning, således at lesbiske fik adgang til dette.

Sideløbende med debatten om homoseksuelle og forældreskab blev spørgsmålet om ægdonation i forbindelse med befrugtning uden for kroppen diskuteret. Et lovforslag blev fremstillet af regeringen i 2001 med formålet at ved befrugtning uden for kroppen give tilladelse til donation af sæd, der ikke var fra kvindens ægtefælle eller sambo og donation af æg fra en fremmed kvinde. Forslaget blev vedtaget, og fra 2003 blev dette lovligt, såfremt ikke både æg og sæd var fra fremmede donorer. Allerede i 1995 havde det svenske medicinsk-etiske råd (SMER) udgivet en rapport, der anbefalede ægdonation (Burell 2005), men dette blev altså først muligt i 2003. Tilladelsen til æg- og sæddonation fra fremmede donorer ved befrugtning uden for kroppen aktualiserede debatten om homoseksuelt forældreskab ved assisteret befrugtning.

I 2002/2003 afviste Riksdagen en del lovforslag med hensigten at give tilladelse til lesbiske og enlige til at få adgang til assisteret befrugtning. Afvisningen fra Lagutskottets side, som blev fulgt af Riksdagen, blev begrundet i tidligere stillingtagen og med henvisning til at afvente resultatet af udredningsarbejdet. I 2003/2004 blev flere lovforslag med samme indhold, og et lovforslag med henblik på at udrede mulighederne for at mere end to personer kan få forældremyndighed, ligeledes afvist med henvisning til det pågående udredningsarbejde om assisteret befrugtning og homoseksuelle samt udredningsarbejdet vedrørende forældremyndighed.⁴⁴ Der blev

⁴⁴ Udredningsarbejdet vedrørende ændringer i forældreloven (föräldrabalken) blev besluttet i Riksdagen i 1999/2000. En komite blev nedsat i 2002 til at udføre dette arbejde. Denne komite fik navnet vårdnadskommitté og den udgav sine anbefalinger i 2005.

ligeledes henvist til tidligere argumenter. Dette skete også for lignende lovforslag fremstillet i 2004/2005.

3.4 Forældreskab ved assisteret befrugtning udredes

Der er siden år 2000 udført to udredninger i Sverige, som behandler spørgsmålet om forældreskab ved assisteret befrugtning. Departementsmemorandummet *Foräldraskap vid assisterad befruktning för homosexuella* (DS 2004:19) færdiggjordes i 2007. I serien *Statens offentliga utredningar* præsenteredes udredningen *Foräldraskap vid assisterad befruktning* (SOU 2007:3) i januar 2007.

3.4.1 Forældrenes antal vigtigere end deres køn

Foräldraskap vid assisterad befruktning för homosexuella (DS 2004, s. 19) behandler ikke spørgsmålet om, hvorvidt lesbiske par overhovedet skal have adgang til assisteret befrugtning, men redegør blot for, hvordan lovgivningen på området ville kunne se ud, hvis det var tilladt. Udredningen tager udgangspunkt i, hvad der kan være til barnets bedste. Som udgangspunkt er dette, ifølge udredningen, at barnet har to juridiske forældre, derfor anbefales det, at enlige ikke får adgang til assisteret befrugtning. Lesbiske (samboende eller registrerede) skal kunne få adgang til assisteret befrugtning på samme vilkår som heteroseksuelle par, dog anbefales visse undtagelser. Forældreskabet til den fødende kvindes registrerede partner skal ikke fastlægges via en præsumption modsvarende til faderskabspræsumptionen for ægtefæller, men gennem bekræftelse eller dom, ligesom hos heteroseksuelle samboende. Det samme gælder for samboende lesbiske par. Ydermere anbefales det, at lesbiske par placeres i en patientbehandlingsgruppe på en lavere prioritet end heteroseksuelle, som ønsker behandlingen.

Argumenterne vedrørende forældreskabet lyder, at det skal være muligt at efterspore en biologisk far. Derfor skal der for lesbiske ikke være en ”moderskabspræsumption”. Udredningen understreger, at det er vigtigt at kunne spore sit genetiske ophav. Barnets mulighed for at kunne få oplysninger om sit biologiske ophav er også årsagen til, at Sverige ikke tillader anonym sæddonation. For et heteroseksuelt ægtepar gælder faderskabspræ-

sumptionen ved assisteret befrugtning. Fortæller forældrene ikke barnet om sin herkomst, kan det ikke eftersøge den biologiske far. For ægteskabets vedkommende synes den vægt, som udredningen lægger på betydningen af den biologiske far, lige såvel at kunne blive erstattet med en social far. Så længe familiens kønsrelationer udgøres af en far og en mor, anses det altså ikke for at være i myndighedernes interesse at kunne fastslå det biologiske faderskab. Kun i forhold til lesbiske par bliver fastlæggelsen af faderskab et centralt juridisk spørgsmål (Nordqvist 2006). Hvis assisteret befrugtning er foretaget uden for det svenske sygehusvæsen, gælder de almindelige regler om faderskab. Det vil sige, at den fødende kvinde bliver anset som mor, mens faderskabet skal fastslås. En eventuel social mor vil da først kunne få forældreskabet ved stedbarnsadoption, når faderskabssagen er afgjort. At enlige ikke skal kunne få adgang til behandling, og lesbiske, ved insemination, ydermere skal prioriteres lavere end heteroseksuelle par i udredningens anbefaling, understreger forskellene, denne redegørelse vedligger mellem forskellige typer familieformer.

Ved høringen på basis af udredningen i 2004 var der splittelse om dens anbefalinger. Argumenterne imod forslaget var, at barnets interesse ikke blev tilgodeset, at udredningen ikke var grundig nok, at der ikke fandtes tilstrækkelig forskning om homoseksuelles forældreskab ved assisteret befrugtning, og at der ved adoption allerede eksisterer et barn, der skal findes forældre til, men ved assisteret befrugtning skaber man børn på baggrund af forældrenes behov. Således tager det ikke udgangspunkt i barnets bedste, men forældrenes. Ydermere blev der argumenteret for, at tilladelsen til at give lesbiske adgang til assisteret befrugtning ville være modsætningsfyldt, hvis ikke også enlige skulle få adgang. Andre argumenter var, at en tilladelse ikke skulle gives, før spørgsmålet om barnets genetiske ophav var ordentligt redegjort for, og at tilladelsen kun skulle gives, såfremt det lesbiske par var registreret. Tilhængerne derimod argumenterede for, at lesbiske par ikke skulle have en dårligere prioritering i behandlingen end heteroseksuelle, og at en ”moderskabspræsumption” burde gælde for lesbiske partnere også.

3.4.2 Gældende lov træder i kraft

Regeringen (S) med støtte af V og Miljöpartiet (MP) fremlagde på baggrund af udredningen i 2004 en proposition med sigtet at give lesbiske par

adgang til assisteret befrugtning. På baggrund af en del kritik af redegørelsens forslag indeholdt propositionen dog ikke en skelnen mellem patientgruppeprioriteringen for heteroseksuelle og lesbiske par. Dog skal faderskabet fastslås ved bekræftelse eller dom for lesbiske par, mens dette kun gælder for heteroseksuelle samboende par. Enlige kan heller ikke få adgang til assisteret befrugtning i dette lovforslag. Regeringens argument for sit forslag var, at der på baggrund af forskningen om homoseksuelle familier fremlagt i adoptionsdebatten ingen grund var til at tro, at homoseksuelle forældre skulle være dårligere end heteroseksuelle. Dette burde derfor også gælde for forældreskab ved assisteret befrugtning på trods af manglende forskning på dette område. Et andet argument var, at ved at give lesbiske par adgang til assisteret befrugtning inden for det svenske sygehusvæsen ville man kunne sikre sig, at barnet fik mulighed for at få kendskab til sit genetiske ophav, da anonym sæddonation ikke er muligt i Sverige. Mht. spørgsmålet om prioriteringen af behandlingen blev der argumenteret for, at der i behandlingen af patienter i det svenske sygehusvæsen ikke må diskrimineres, derfor indeholder propositionen intet skel på dette område.

I anledning af propositionen blev der af FP fremstillet et lovforslag med henblik på at ligestille registrerede partnere med ægtefæller i spørgsmålet om forældreskabspræsumption. Kristendemokraterne (KD) fremstillede desuden et lovforslag, der opfordrede Riksdagen til at afslå regeringens proposition. Argumentet for dette var, at barnets tarv varetages bedst i en familie bestående af en mor og en far, og at det er det biologiske forældreskab, som barnet i første omgang har krav på. Med udgangspunkt i FN's børnekonvention og kristen etik og moral argumenterede KD derfor imod regeringens proposition. Lovforslaget fremhævede især det væsentlige i at kende sin biologiske far. Et sidste lovforslag fra moderaterne (M) opfordrede til, at forældreskabet for lesbiske ved assisteret befrugtning inden for det svenske sygehusvæsen skulle afgøres ved en stedbarnsadoption, dvs. at faderskabet stadigvæk skulle fastslås på almindelig vis, og at en social mor ikke skulle kunne få forældreskabet ved bekræftelse eller dom. Ved Lagtskottets behandling var der flertal for at støtte propositionen og afvise lovforslagene. Riksdagen fulgte dette, og propositionen blev vedtaget med stort flertal. Loven trådte i kraft 1. juli 2005.

3.4.3 Revideringsinitiativ og samlet lovgivning om bioteknologi

Allerede kort efter lovens vedtagelse ønskede KD at ophæve den igen og i 2005/2006 fremstillede KD et lovforslag med dette formål. Lovforslaget blev afvist af Lagutskottet og ikke vedtaget i Riksdagen. KD har i denne debat, som i Danmark, været indædt modstander af at give lesbiske adgang til assisteret befrugtning. KD har gennemgående også være skeptisk over for behandlingsteknologien som sådan, da denne er blevet anset som en overtrædelse af den naturlige orden skabt af Gud og en trussel mod menneskets værdighed (Burell 2005). Ikke kun KD ville ændre den nye lov, også andre lovforslag med henblik på at revidere lovgivningen blandt andet i spørgsmålet om lesbiske par og forældreskabspræsumption ved assisteret befrugtning blev afvist af Lagutskottet med henvisning til det udredningsarbejde, som var blevet nedsat i november 2005. Denne udredning skal tage stilling til muligheden for en moderskabspræsumption ved assisteret befrugtning for lesbiske par, samt om forældreskabsreglerne skal ændres ved assisteret befrugtning foretaget uden for det svenske sygehusvæsen. Med henvisning til dette udredningsarbejde blev lovforslag omhandlende lesbiske par og assisteret befrugtning, enliges mulighed for behandling, spørgsmål om forældreskab og spørgsmål om kønsneutrale love afvist.

I 2005/2006 fremstillede regeringen en proposition med formål at samle lovgivningen om insemination og befrugtning uden for kroppen i en samlet lovgivning. Propositionen blev, med enkelte undtagelser, støttet i Socialutskottet. Riksdagen fulgte Socialutskottets anbefalinger og stemte for den nye lov. Således fik Sverige i 2006 en samlet lovgivning om bioteknologi, loven om genetisk integritet m.v. Lovgivningen om lesbiske par blev indskrevet i denne lov uændret. Eventuelle kommende ændringer i lovgivningen omkring lesbiske og assisteret befrugtning vil sandsynligvis komme på baggrund af udredningsarbejdets redegørelse.

3.4.4 Ny udredning foreslår samme ordning for homoseksuelle som for heteroseksuelle

I januar 2007 udkom udredningsarbejdet omhandlende forældreskab ved assisteret befrugtning. I denne anbefaler udrederen at, ”föräldraskapet vid assisterad befruktning med donerade ägg och spermier ska regleras på samma sätt för samkönade par och för olikkönade par. Den kvinna som är moderns registrerade partner ska automatiskt anses vara barnets förälder,

en föräldraskapspresumtion motsvarande den nuvarande faderskapspresumtionen ska införas. Bestämmelserna om föräldraskap för en kvinna ska också omfatta assisterad befruktning som skett utomlands och insemination i egen regi. Är modern sambo med en kvinna ska föräldraskapet för moderns sambo fastställas genom bekräftelse eller dom på samma sätt som sker idag när barnet tillkommit genom assisterad befruktning som skett inom svensk hälso- och sjukvård. Förslaget innebär att det inte längre ska fastställas något faderskap i dessa fall” (SOU 2007:3).

I förbindelse med denne udredning blev der fremstillet et lovforslag med formålet at ændre lovgivningen, således at udredningens anbefalinger ville blive lovfæstede. Dette blev afvist af Civilutskottet med henvisning til, at udredningen vil blive fulgt op af yderligere arbejde i justitsdepartementet, og man derfor vil afvente dette. Stortinget fulgte Civilutskottets anbefalinger i dette spørgsmål og afviste lovforslaget.⁴⁵

3.4.5 Konsekvenser og praksis

I Sverige var man bekymret for, at man ville få mangel på sæd, når lesbiske fra sommeren 2005 fik adgang til assisteret befrugtning. Ifølge Karolinska Universitetssjukhuset i Stockholm er det ikke i højere grad sket, da man har fået mange homoseksuelle sæddonorer i stedet. Donorerne skal give samtykke til, at både heteroseksuelle og lesbiske par må bruge deres sæd. I Sverige har de ikke et centralt donorregister. Hver klinik har sin egen sædbank, og man skal benytte sig af den sædbank, man tilhører geografisk. Det er kun offentlige klinikker, som tilbyder insemination med donorsæd. Ventetiden ved Karolinska var i januar 2007 ca. 1,5 år. De havde på det tidspunkt ca. 100 på venteliste, hvoraf 75 var lesbiske par, fordi man fortsat har en ophobning af de, som har ventet på tilbuddet. Ved Akademiska Sjukhuset, Uppsala, oplyses det, at man ikke har færre donorer, men heller ikke flere, og man har ikke mærket, at der er flere homoseksuelle donorer. Ventetiden er øget noget, fra 4-5 måneder til ca. 10 måneder.

Skønt lesbiske par fik adgang til assisteret befrugtning inden for det svenske sygehusvæsen, er det imidlertid op til det enkelte landsting/region at bestemme prisen for behandlingen. Såfremt det enkelte landsting/region

⁴⁵ Ytterligere en motion, fremskildt av Josefin Brink m.fl. (V), avslogs i Riksdagen i februari 2009 i enlighet med Civilutskottets betänkande. Utskottet hänvisade främst till pågående arbete, innehålllet i gällande rätt och tidigare ställningstaganden från riksdagens sida. (Red.anm.)

ikke anser behandlingen af fertile lesbiske som en prioritering, vil denne i praksis komme til at koste disse par en del ekstra end den ordinære takst på 200-300 SEK pr. behandlingstilfælde. RFSL (Riksförbundet för Sexuellt Likaberättigande)⁴⁶ planlægger at lave en kortlægning af dette.

Der findes ingen oplysninger om, hvor mange børn som er blevet født vha. assisteret befrugtning uden for det svenske sygehusvæsen. Ifølge en undersøgelse foretaget af Statistiska Centralbyrån til brug i kommissionen om børn i homoseksuelle familier (SOU 2001:10)⁴⁷ havde 114 fået børn i årene 1981-1986, hvoraf to børn var kommet til vha. insemination. I årene 1987-1993 havde 159 fået børn, hvoraf 30 var kommet til vha. insemination. I årene 1994-1999 havde 99 personer fået børn, hvoraf 58 var kommet til vha. insemination. Undersøgelsen rettede sig mod homo- og biseksuelle personer i alderen op til 65 år.

3.5 Konklusion – assisteret befrugtning

Sverige fik sin første lovgivning om insemination i 1985 og en lovgivning om befrugtning uden for kroppen i 1989. I 2006 blev en samlet lovgivning på området vedtaget, som erstatter de to love. I den gældende lovgivning er det muligt for lesbiske at modtage assisteret befrugtning i det svenske sygehusvæsen.

Debatten om assisteret befrugtning handler om definitionen af, hvad en ”normal” familie er, og hvordan ”normale” og ”naturlige” slægtskabsrelationer skal garanteres i en verden, hvor bioteknologien har muliggjort, at reproduktion kan adskilles fra en heteroseksuel praksis og finde sted uden en relation mellem mennesker overhovedet. På den måde artikulerer debatten centrale spørgsmål om køn, krop, seksualitet og identitet. Da bioteknologien blandt andet repræsenterer en mulighed for at skabe nye familieformer og slægtskabsrelationer er det, i forhold til lesbiske og enliges adgang til denne, spørgsmål vedrørende barnets bedste og barnets identitet og rettigheder, som har været centrale. Debatten illustrerer vanskelighederne ved at forstå familiebegrebet og forældreskab uden for en heteronormativ ramme (Dahl 2003, Nordqvist 2006).

⁴⁶ Förbundet har sedermera bytt namn till Riksförbundet för homosexuellas, bisexuellas och transpersoners rättigheter. (Red.anm.)

⁴⁷ Se også Ds 2004:19, s. 41 ff.

I forbindelse med at give lesbiske adgang til assisteret befrugtning er der indført en særregel i forhold til forældreskabet for lesbiske og forældreskabet for heteroseksuelle par, der får børn ved assisteret befrugtning. En forældreskabspræsumption gælder ikke for lesbiske par. På den måde sættes der et skel mellem farens rolle i det heteroseksuelle parforhold og den sociale mors rolle i det lesbiske. Kritikken af debatten om assisteret befrugtning er, at farens rolle kun i relation til lesbiske og enlige synes at have været problematisk, da han i disse familiekonstellationer kunne være helt fraværende. Argumentet, at barnets bedste kun kan varetages optimalt i en familie bestående af en far og en mor, har været en væsentlig del af debatten. Samtidig er der blevet lagt stor vægt på den biologiske far og barnets mulighed for at kunne få kendskab til ham. Udgangspunktet har været, at forældreskab er kønnet (en mor og en far), at der kun kan være to forældre, og at det er vigtigt at kunne få kendskab til sit biologiske ophav. Det familieideal, som lovgivningen har taget udgangspunkt i, udelukker således enlige fra assisteret befrugtning og forankrer farens rolle solidt i relation til lesbiske par, der ønsker at få adgang til assisteret befrugtning inden for det svenske sygehusvæsen. Det bliver således ikke muligt at tænke familiekonstellationer uden for denne ramme (Nordqvist 2006, Dahl 2003, Westerlund 2006, Bergroth 2003). Mange regnbuefamilier vil derfor ikke kunne anerkendes juridisk, da lovgivningen, som den ser ud i dag, fx fastholder, at der kun må være to juridiske forældre.

3.6 Registreret partnerskab

Debatten om homoseksuelles samlivsformer og deres juridiske rettigheder foregik i Sverige fra 1973 til 1993. I 1994 blev forslaget om indførelsen af registreret partnerskab i Sverige vedtaget, og loven trådte i kraft i 1995. Der er siden foretaget ændringer i denne lov. Den oprindelige lovgivning om det registrerede partnerskab ligestiller homoseksuelle parforhold med det heteroseksuelle ægteskab med visse væsentlige undtagelser. Registrerede partnere kan ikke adoptere eller få adgang til assisteret befrugtning, ligesom mindst én af parterne skal være svensk statsborger og have bopæl i Sverige for at få tilladelse til at blive registreret. Desuden kan registrerede par ikke blive kirkeligt viet. I 2000 blev tilknytningskravet til Sverige lempet, således at registreret partnerskab også kunne indgås, hvis blot én af

parterne havde haft bopæl i Sverige i mindst to år. Derimod kan to svenske statsborgere, der bor i udlandet, ikke indgå partnerskab i Sverige. Statsborgere i Danmark, Island, Holland og Norge ligestilles med svenske statsborgere. I 2002 blev det tilladt for registrerede partnere at adoptere. Dette gælder både internationale adoptioner og stedbarnsadoption.⁴⁸ Ved adoption blev det således muligt at få fælles forældremyndighed til et barn i forholdet. I 2004 blev der foretaget ændringer i ægteskabslovgivningen med sigtet at forhindre tvangsægteskaber. Således blev det ikke tilladt uden godkendelse at gifte sig, hvis man er under 18 år. Dette gælder også for det registrerede partnerskab. Ydermere blev reglerne om international adoption strammet og adoptivforhold sidestillet med det biologiske slægtskab.

I 2005 skete en anden væsentlige ændring i den oprindelige partnerskabslov, nemlig at registrerede par og samboende fik ret til assisteret befrugtning inden for det svenske sygehusvæsen.⁴⁹ I spørgsmålet om homoseksuelle parforhold og forældreskab er det i Sverige i dag derfor muligt både at adoptere (stedbarns- og transnationaladoption)⁵⁰ og få adgang til assisteret befrugtning på lige fod med heteroseksuelle par. I 2006 vedtog Riksdagen, at de, som foretager vielser, også skal foretage partnerskaber. Således skal disse opgaver ikke længere være adskilt fra hinanden. Hvorvidt registrerede partnere kan blive viet i kirken, er dog et spørgsmål, som kirken og trossamfundene selv må afgøre. Denne lovgivning tager forskud på emnet, som vurderes i udredningen *Äktenskap för par med samma kön – Vigsselfrågor* (SOU 2007:17) som udkom den 21. marts 2007. Dette udredningsarbejde har haft til formål blandt andet at overveje mulighederne for at indføre en kønsneutral ægteskabslovgivning, der skal erstatte det registrerede partnerskab med ægteskabslovgivning. Debatten om dette er igangværende.⁵¹

⁴⁸ Mere om dette i gennemgang af adoption.

⁴⁹ Om detaljerne i dette se afsnit om assisteret befrugtning.

⁵⁰ Registrerede partnere kan adoptere fra udlandet, men i praksis har det vist sig, at adoptionsbureauerne med undtagelse af et ikke arbejder på at bearbejde donorlandes negative indstillinger til homoseksuelle forældrepar eller arbejder på at finde donorlande, der accepterer sådanne forældrepar. Dette medfører, at der i praksis kun er enkelte registrerede par, der har adopteret fra udlandet, siden loven trådte i kraft (Stenholm og Strömberg 2004).

⁵¹ Riksdagen i Sverige godkände i april 2009 en kønsneutral äktenskapslag som innebär att alla bestämmelser i äktenskapsbalken och andra författningar som angår makar görs könsneutrala. Lagen träder i kraft 1 maj 2009. (Red.anm.)

3.6.1 Samboendes rettigheder

Før Sverige i 1995 indførte lovgivningen om registeret partnerskab, havde homoseksuelle samboende par fået visse rettigheder ligestillet med heteroseksuelle samboende par i loven om homoseksuelle samboende, som blev indført i 1987. Denne lovgivning blev vedtaget på baggrund af et udredningsarbejde udgivet i 1984 om homoseksuelles situation i samfundet. Betænkningen fra 1984 skulle redegøre for homoseksuelles vilkår på mange områder og også tage stilling til spørgsmål om parforhold, familieliv, diskriminering og rettigheder i relation til dette. En af anbefalingerne i betænkningen var, at der skulle indføres en lov om homoseksuelle samboende, der skulle ligestille disse med heteroseksuelle samboende med visse undtagelser. Undtagelserne handlede blandt andet om, at samboende homoseksuelle ikke skulle have adgang til assisteret befrugtning. Forslaget i betænkningen blev fremstillet i en proposition fra regeringen med få udeladelser omkring forsikring og familiebidrag, da man ikke mente, at udredningen havde været grundig nok på disse områder. Propositionen blev vedtaget, og loven om homoseksuelle samboende trådte i kraft i 1987.

Som følge af indførelsen af partnerskabslovgivningen, og med baggrund i betænkningen afgivet som del af det lovforberedende arbejde med partnerskabsloven, blev loven om homoseksuelle samboende kritiseret for at sætte et skel mellem homoseksuelle og heteroseksuelle ved ikke at give disse samme vilkår. I betænkningen om partnerskab blev det foreslået, at der skulle indføres en lov om samboende af samme køn, som skulle erstatte den tidligere lov. Ændringen i loven fra 1987 skete imidlertid først i 2003, hvor en ny lov gældende alle samboende uanset køn trådte i kraft. Undtagelsesvis kunne homoseksuelle samboende dog ikke få adgang til assisteret befrugtning via denne lov, før den blev ændret i 2005, således at også samboende homoseksuelle par fik adgang til dette.

3.7 Historik

Første gang Riksdagen tog spørgsmål om homoseksuelt samliv op til nærmere overvejelse, var i 1973, da ændringer i ægteskabslovgivningen var oppe til overvejelse i betænkningen om familie og ægteskab (SOU 1972:41). De lovforslag, som blev foranlediget af denne betænkning, behandlede ikke spørgsmålet om homoseksuelt samliv, men dette blev taget

op i et lovforslag i 1973, der foreslog at anerkende seksuelt afvigendes rettigheder. Lovforslaget blev afvist, men i Lagutskottets bemærkninger blev det fremført, at man var opmærksom på homoseksuelles problemer vedrørende den juridiske anerkendelse af deres samliv, og at man gerne så et udredningsarbejde iværksat på dette område. Ydermere blev det betonet, at ”samlivet mellem to parter af samme køn er fra samfundets synspunkt en fuld ud acceptabel samlivsform” (LU1973:20, min oversættelse). Med denne udtalelse blev der således åbnet op for, at homoseksuelt samliv kunne blive diskuteret politisk. Dermed ændrede den politiske diskurs sig på området fra at dreje sig om strafferetslige spørgsmål til at koncentrere sig om familiepolitiske spørgsmål. Spørgsmålet om homoseksuelt samliv blev taget op i 1974 og 1975 af Vänsterpartiet (da VPK), og et krav om at udrede homoseksuelles situation i samfundet blev fremstillet af både medlemmer fra FP, VPK og S i 1975-1977. På baggrund af dette blev det vedtaget af Riksdagen at nedsætte en komite til at redegøre for homoseksuelles situation i samfundet. Denne begyndte sit arbejde i 1978 og afsluttede dette i 1984.

3.7.1 Lovgivning for homoseksuelle samboende truer ikke den grundfæstede forestilling om familien

I perioden, hvor udredningen foretog sit arbejde, blev der ikke stillet yderligere forslag vedrørende homoseksuelt samliv, da man afventede betænkningen. Da denne udkom i 1984, var det et omfattende stykke arbejde, der var blevet gjort. Spørgsmålet om homoseksuelt samliv havde kun været en lille del af arbejdet, som også fokuserede på diskrimination og forholdene for homoseksuelle på mange forskellige områder. Imidlertid førte betænkningens anbefalinger kun til, at regeringen fremstillede lovforslag på to områder, nemlig i relation til strafferetten (brottsbalken) og i relation til loven om samboende.⁵² Betænkningen fra 1984 havde i spørgsmålet om homoseksuelt samliv overvejet tre mulige alternativer til en forbedring af homoseksuelles vilkår i relation til samliv. 1) Muligheden for homoseksuelle at indgå i et ægteskab på lige fod med heteroseksuelle, 2) muligheden for at indføre et registreret partnerskab og 3) muligheden for at ligestille

⁵² Ændringerne i straffeloven drejede sig om et forbud mod at forulempe nogen på baggrund af seksuel orientering, og at diskriminering fra en næringsdrivende på baggrund af seksuel orientering kan give bøder eller fængselsstraf (Rydström 2004 og 2005).

samboende homoseksuelle med samboende heteroseksuelle i et ægteskabs-lignende forhold. Betænkningen anbefalede den sidste mulighed på baggrund af følgende argumenter: 1) Ægteskabet er en dybfæstet religiøs og social institution, der i samfundet opfattes som et grundlæggende fundament for familiebindingen mellem mand og kvinde. Hvis homoseksuelle skulle få adgang til dette, vil det kræve en gennemgribende forandring af samfundets opfattelse af familien og desuden medføre komplikationer i forhold til internationale retsvirkninger af ægteskabet. Komiteen anså ikke tiden for moden til en sådan ændring. 2) Registreret partnerskab blev afvist med begrundelsen, at det vil skabe en særegen retslig kategori for homoseksuelle og dermed udpege disse som anderledes. Således ville fordomme kunne blive befæstet af et sådant partnerskab frem for at blive forandrede. Desuden ville registreringen kunne blive misbrugt til forfølgelse af en folkegruppe, da registreringen jo ville fremgå i offentlige dokumenter. 3) En ny lov for homoseksuelle samboende blev derfor anbefalet. Denne ville sikre homoseksuelles rettigheder på en række punkter. Der skulle blot indføres enkelte særregler for homoseksuelle samboende. Ellers skulle loven være ligestillet med heteroseksuelle samboende. De mest væsentlige særregler var, at homoseksuelle ikke skulle kunne få adgang til assisteret befrugtning samt mulighed for fælles forældremyndighed.

Med disse skel sikrer lovgivningen homoseksuelles rettigheder i et samboende parforhold, og samtidig bevares et skel mellem heteroseksuelle og homoseksuelles forhold, der opretholder den grundfæstede forestilling om familien og samtidig ikke udpeger en gruppe som mindre værd end den anden. Ved at indføre en lovgivning om homoseksuelle samboende skulle denne balancegang altså kunne lykkes. Den nye lov om homoseksuelle samboende blev vedtaget med få indvendinger (Andreasson 2000) og så med få undtagelser ud som anbefalet i betænkningen af 1984. Denne lov blev erstattet i 2003 af en lov om samboende med gyldighed for ugifte heteroseksuelle og homoseksuelle par. I 2005 fik ugifte samboende lesbiske par tillige ret til at få adgang til assisteret befrugtning inden for det svenske sygehusvæsen.

3.8 Indførelsen af partnerskabsloven

Da Danmark i 1989 indførte en partnerskabslovgivning, medførte det, at man også i den svenske Riksdag tog spørgsmålet om partnerskab op igen. I 1989 og 1990 blev der fremstillet flere lovforslag, der udtrykte et ønske om at indføre en lignende lovgivning i Sverige. Lovforslagene fra 1989 blev afvist af Lagutskottet med begrundelsen, at flertallet i Riksdagens holdning til spørgsmålet ikke havde ændret sig siden vedtagelsen af loven om homoseksuelle samboende. Argumentet for at afvise lovforslagene i 1990 var, at man ville afvente udviklingen i Danmark, da man mente, at det endnu var for tidligt at indføre en lignende lovgivning i Sverige. I begge år blev Lagutskottets anbefalinger støttet i Riksdagen og forslagene derfor ikke vedtaget.

Samtidig med afvisningen af disse lovforslag udarbejdede Socialstyrelsen, som i 1987 havde fået overdraget ansvaret for de samlede tiltag i spørgsmålet om homoseksualitet, et forslag til regeringen om en partnerskabslov. Denne skulle ligestille homoseksuelle med heteroseksuelle ægtefæller med undtagelse af muligheden for at få adgang til assisteret befrugtning og for at adoptere. Loven skulle heller ikke have international gyldighed (Westholm i Andreasson 2000, 245). KD opponerede mod forslaget med argumentet, at det vil ødelægge fundamentet for hele familieretten. Forslaget mødte i udvalgsbehandlingen ingen væsentlig modstand, men blev ikke yderligere behandlet, da regeringen ønskede en mere gennemgribende vurderingen af konsekvenserne af en sådan lovgivning. Derfor blev det vedtaget at nedsætte en partnerskabskomite, som skulle tage stilling til dette (ibid.).

3.8.1 Partnerskabskomiteens arbejde forsinkes

I 1991 var der valg i Sverige, og en firpartiregering bestående af Moderaterne, Centerpartiet, Kristdemokraterne og Folkpartiet afløste den socialdemokratiske mindretalsregering. Regeringsskiftet medførte, at nogle af partnerskabskomiteens medlemmer blev erstattet. Det flertal, der tidligere havde været i komiteen for at anbefale en partnerskabslovgivning, blev udlignet. Imidlertid blev lederen af Folkpartiet, Bengt Westerberg, vicestatsminister og socialminister efter valget, og da lederen af partnerskabskomiteen, Barbro Westerholm, også fra Folkpartiet, var for indførelsen af

en partnerskabslovgivning, fortsatte komiteen sit arbejde for at finde mulige konstruktioner til en ny lov om partnerskab.⁵³ Komiteens arbejde skulle færdiggøres inden udgangen af maj 1992, men blev dog først færdigt i november 1993. Imens blev der fremstillet adskillige lovforslag med det formål at indføre en partnerskabslovgivning. I 1990 var der således seks lovforslag med dette indhold (fra partierne S, FP, V og MP), men disse blev afvist af Lagutskottet med begrundelsen, at man ville afvente situationen i Danmark og partnerskabskomiteens arbejde. Også i 1991 blev fem lovforslag (fra S, FP, C og V) fremstillet. Disse blev med samme begrundelse afvist af Lagutskottet, og Riksdagen fulgte dette.

I 1993 indførte Norge en partnerskabslovgivning, og dermed blev sagen i Sverige ydermere aktualiseret. I 1992 og 1993 blev der fremstillet forslag på området, heriblandt et flerpartilovforslag (S, FP, C, Ny Demokrati, V), der indeholdt et forslag til en konkret lovgivning om partnerskab, da man ikke ønskede at afvente partnerskabskomiteens arbejde, fordi denne var blevet forsinket. At Norge tillige havde indført en partnerskabslovgivning, var også en del af begrundelsen for det fremstillede lovforslag. Et lovforslag fra V indeholdt ydermere et forslag til at give homoseksuelle ret til at adoptere. Argumenterne for indførelsen af et registreret partnerskab for homoseksuelle var baseret i en ligestillings- og antidiskriminationsdiskurs. Dette gjaldt også forslaget om retten til adoption. Lovforslaget om indførelsen af registreret partnerskab understregede dog, at homoseksuelle ikke skulle få adgang til adoption ved en sådan lovgivning, da spørgsmålet om dette endnu ikke var debatteret til bunds offentligt eller redegjort for tilstrækkeligt i forskningen. Alle forslagene blev afvist af Lagutskottet med begrundelsen at afvente partnerskabskomiteens udredning. I Riksdagen var der opbakning til dette.

3.8.2 Udgangspunkt i ligestilling og frihed på betingelse af undtagelser og skel

I 1993 blev partnerskabskomiteens arbejde færdigt med en større forsinkelse. RFSL havde allerede i 1992 trådt ud af arbejdet i komiteen, da man mente, at departementet direkte modarbejdede komiteens arbejde. Arbejdet

⁵³ I tilfælde, hvor en komite er delt lige over i en ja- og nejside er det lederen af komiteens holdning, som skal følges. For en gennemgang af partnerskabskomiteens arbejde og interne konflikter se Westholm i Andreasson 2000.

blev dog færdigt, og med udgangspunkt i et ønske om at ligestille homoseksuelle par med heteroseksuelle fremlagde komiteen sit forslag til en partnerskabslovgivning og et forslag til at ligestille alle samboende uanset køn, således at den tidligere lov om homoseksuelle samboende ville blive erstattet. I betænkningens sammenfatning skriver komiteen, at de har taget stilling til spørgsmålet ud fra en ideologisk overbevisning om, at alle mennesker er ligeværdige. Derfor bør homoseksuelle ligestilles med heteroseksuelle økonomisk og juridisk. Det er samfundets opgave at se til, at dette sker, så længe det ikke er til skade for andre (SOU 1993:98). Komiteen foreslår en ny lov om samboende, fordi den med udgangspunkt i ligestillings- og retfærdighedstankegangen mener, at forskelsbehandlingen indlejret i lovgivningen om homoseksuelle samboende ikke giver nogen mening, hvis en partnerskabslovgivning samtidig indføres. Da komiteen netop anbefaler at indføre en sådan, medfører det, at den ligeledes foreslår en ny lov om samboende. Der er dog undtagelser i ligestillingen af homoseksuelle parforhold med heteroseksuelle i betænkningens forslag til en partnerskabslovgivning. Det registrerede partnerskab skal ikke give adgang til hverken assisteret befrugtning, adoption eller fælles forældremyndighed. Der er ligeledes knyttet et tilknytningskrav til Sverige i forslaget til partnerskabslovgivningen. Ydermere skal partnerskabet heller ikke få gyldighed internationalt. Den nye lov om samboende skal, som der også står om partnerskabet, i princippet, ligestille homoseksuelle med heteroseksuelle. Undtagelserne fra ligestillingsprincippet modsvarer dem i forslaget til partnerskabslovgivningen. Således anbefales det, at homoseksuelle samboende ikke skal få adgang til fælles forældremyndighed, assisteret befrugtning og adoption.

Som argument for indførelsen af en partnerskabslov fremføres flere synspunkter. De gennemgribende opfattelser, som ligger til grund for disse, er ønsket om ligestilling og friheden til at vælge samlivsform. Dette er værdier, som understreges i betænkningen, og som udgør et væsentligt liberalt ideologisk grundlag. Der argumenteres yderligere for, at en partnerskabslovgivning vil være med til at synliggøre homoseksualitet i samfundet og dermed udbrede en større accept af homoseksualitet. Komiteen skriver: "Om två homosexuella personer skulle få möjlighet att ingå partnerskap skulle de inför sin närmaste omgivning få tillfälle att visa hur djup, allvarlig och värdefull deras relation är" (SOU 1993:98). Fordomme om, at homoseksuelle parforhold i højere grad end heteroseksuelle er mere promi-

skuøse, skulle derfor kunne blive aflivet. I takt med dette er det muligt, at hiv-smitte skulle spredes mindre, skriver komiteen. Den gennemgribende opfattelse, at homoseksuelle er ligesom heteroseksuelle, medfører, at der i ovenstående tages udgangspunkt i en heteroseksuel norm om ægteskabets tosomhed og monogami som fundamentet for et værdifuldt parforhold. I spørgsmålet om homoseksuelle og børn ytres det på samme vis, at ”undersøkningsvisar att homosexuella har en lika stor längtan efter barn som heterosexuella” (ibid.). Normen er altså som udgangspunkt heteroseksuel. På trods af denne udtalelse anbefaler komiteen ikke, at homoseksuelle skal kunne adoptere eller kunne få adgang til assisteret befrugtning, men opfordrer til, at dette spørgsmål tages op i en anden udredning.

Ligestillings- og rettighedsdiskursen, der retfærdiggør en partnerskabslovgivning, retfærdiggør samtidig eksklusionen af homoseksuelle i spørgsmålet om børn. Med udgangspunkt i argumenter om barnets tarv erstattes ligestillingen og rettighederne til homoseksuelle med barnets rettigheder. Barnets ret til en god opvækst skal først og fremmest varetages, og selvom betænkningen henviser til forskning, der viser, at børn, der vokser op i homoseksuelle familier, ikke har det anderledes end i heteroseksuelle familier, argumenteres der for, at denne forskning er ufuldstændig. Så længe man ikke med sikkerhed ved, hvordan børns vilkår er i homoseksuelle familier, så anbefaler komiteen, at der skal gøres undtagelser på dette område i partnerskabslovgivningen. Ud fra denne logik kan der markeres en forskel til ægteskabet i partnerskabslovgivningen, uden at ligestilling- og rettighedsargumenterne bliver selvmodsigende. På samme vis understreger betænkningen, at partnerskabet er en anderledes institution end ægteskabet og således på ingen måde kan være undergravende for ægteskabet eller opløse grundliggende samfundsnormer og samlivsformer, som ellers var nogle af argumenterne imod dette. Ej heller kommer partnerskabet til at forføre flere til at blive homoseksuelle, da Speijerrapporten fra 1971 konstaterede, at unge heteroseksuelle, der gør erfaringer med homoseksualitet, ikke bliver homoseksuelle som voksne, skriver betænkningen. På den måde opretholder betænkningen et skarpt skel mellem heteroseksuelle og homoseksuelle og mellem ægteskabet og partnerskabet. Ligestillingen er altså på betingelse af disse undtagelser og skel.

I forhold til spørgsmålet om kirkelig vielse markeres også en forskel til ægteskabet, da partnerskab skal indgås ved borgerlig vielse. Som i Danmark argumenteres der for en partnerskabslovgivning på basis af disse skel

(Albæk 1998). Ikke hele komiteen var dog enig i betænkningens indhold. En reservation fra komitede­med­lem­mer fra M, C, KDS og NYD argu­men­te­rer imod betænkningens indhold ud fra opfattelsen, at partnerskabslov­giv­ningen ligger for tæt på ægteskabslov­giv­ningen, og denne skal være for­be­holdt familiens naturlige udgangspunkt – en mand og en kvinde. Tillige argumenterer reservationen for, at forslaget til en partnerskabslov ikke er gennemtænkt, især da den pga. af undtagelserne skaber en uigennem­sigtig­ lighed mellem heteroseksuelle og homoseksuelle par. Modstanderne mener således ikke, at undtagelserne gør stor nok forskel mellem partnerskabet og ægteskabet, da de mener, at disse alligevel ikke er til at gennemskue. Heller ikke i Riksdagen viste debatten sig at være ukontroversiel.

Firpartiregeringen ønskede ikke at fremlægge et lovforslag på baggrund af betænkningens anbefaling.⁵⁴ I stedet fremlagde Folkpartiet, Socialdemokraterne og Vänsterpartiet lovforslaget på baggrund af betænkningens redegørelse. Og også enkelte medlemmer af M og C fremstillede lovforslag om stillingtagen til spørgsmålet om indførelsen af en partnerskabslov­givning, ligesom medlemmer af M fremstillede et lovforslag om ikke at indføre en partnerskabslov. Disse var ikke de eneste modstandere af en partnerskabslov­givning, da et medlem af FP fremstillede et forslag om ikke at indføre en sådan, men i stedet udvide reglerne for sambolov­givning. Lovforslaget fra socialdemokraterne indeholdt et udkast til en partnerskabslov­givning og en lov for samboende med udgangspunkt i betænkningens anbefalinger. Med udgangspunkt i flertallet af lovforslag for en partnerskabslov­givning var der i Lagutskottet et flertal for lovforslaget om registreret partnerskab. Lagutskottet anbefalede ikke at følge partnerskabskomiteen, hvad angik en ny lov om samboende, da samboloven evalueredes og muligvis stod til at skulle ændres allerede på baggrund af et iværksat udredningsarbejde, og man derfor burde afvente dette.

3.8.3 Partnerskabsloven fremstillet og vedtaget uden om regeringens flertal

Lagutskottets argumenter gentager partnerskabskomiteens betænkning i store træk. Det understreges, at homoseksuelle og heteroseksuelle er fuld-

⁵⁴ Alf Svensson fra KD udtalte at ”vi ställer aldrig upp på registrerat partnerskap och något regeringsförslag om den saken bliver det inte så länge KD sitter i regeringen” (Westholm i Andreasson 2000).

stændig lig hinanden, bortset fra at homoseksuelles kærlighed er rettet mod personer af samme køn. Derfor mener flertallet i Lagutskottet, at homoseksuelle har ret til samme juridiske og økonomiske sikkerhed som heteroseksuelle. I udvalgsbehandlingen af Lagutskottets lovforslag kritiserede Lagrådet dette for at medføre, at loven ville blive uigennemsigtig for den enkelte borger og være svær at administrere af tjenestemænd pga. dette. Lagrådets kritik rettede sig mod lovtekniske elementer i lovforslaget, men kritikken blev afvist med henvisning til, at lovene om partnerskab i Danmark og Norge fungerede fint. Da den svenske lovgivning teknisk følger disse eksempler, blev kritikken afvist. Der blev ligeledes argumenteret for, at ægteskabslovgivningen også for den enkelte kan virke uigennemskuelig, men derfor er denne gyldig alligevel.

Lagutskottet tilbageviste ligeledes kritik omhandlende tilknytningskravet i partnerskabslovgivningen. I spørgsmålet om registreret partnerskab og børn følger Lagutskottet partnerskabskomiteens anbefalinger ved at foreslå en lovgivning, der ikke tillader homoseksuelle at adoptere, få adgang til assisteret befrugtning eller have fælles forældremyndighed. Som i partnerskabsbetænkningen argumenteres der for dette på baggrund af en manglende forskning, der viser med sikkerhed, at børn i homoseksuelle familier ikke får skadet deres kønsidentitet og almindelige udvikling. Den juridiske ramme for familiedannelse omfatter ikke retten til fælles forældremyndighed, adoption eller assisteret befrugtning, da der i dette spørgsmål tages udgangspunkt i begrebet om ”barnets bedste”. Dette begreb erstatter ligestillings- og rettighedstankegangen, som understreges i forhold til homoseksuelles parforhold, med barnets bedste i forhold til den homoseksuelle familie. Lagutskottet henviser til Barnombudsmannens udtalelse, at Sverige har ratificeret FN’s børnekonvention, og at denne skal sikre barnets bedste. Hvad barnets bedste er, bliver dog ikke klart defineret, blot tages der implicit udgangspunkt i, at dette varetages bedst inden for et heteroseksuelt parforhold. Derfor skal registrerede partnere ikke have adgang til assisteret befrugtning.

Mht. adoption henvises der til udredningen i 1984, der argumenterede for, at dette ikke burde tillades, da der i almenheden ikke var konsensus for dette, og fordi donorlande ikke ville være interesserede i at afgive børn til homoseksuelle. Stedbarnsadoption anser Lagutskottet kun for at blive aktuelt i forbindelse med en partners død og argumenterer derfor for, at der findes regler for dette i forvejen. Samtidig argumenteres der for, at et barn

kan gå glip af arverettigheder efter den afdøde, hvis det er blevet adopteret af den afdødes partner, og at der kan være fare for, at barnets tilknytning til dets biologiske slægt ikke vil blive tilset. Derfor anbefales adoption og stedbarnsadoption ikke.

I udvalgsbehandlingen opponerede RFSU (Riksförbundet för sexuell upplysning) og RFSL mod disse undtagelser i partnerskabslovgivningen og ytrede ønske om, at disse spørgsmål skulle tages op i senere debatter. På trods af undtagelserne anså RFSL en partnerskabslovgivning som et stort skridt for homoseksuel ligestilling. Det fremstillede lovforslag, som Lagutskottet havde udarbejdet, blev dog ikke støttet af hele Lagutskottet. Medlemmerne fra KD, M, NYD og C mente, at en partnerskabslovgivning ville få for vidtrækkende konsekvenser for ægteskabets retsvirkninger. Flertallet for partnerskabslovgivningen bestod af medlemmer fra S og FP. Dette udgjorde et smalt flertal på 8 versus 7 stemmer. Dette var imidlertid nok til, at lovforslaget kunne gå videre i Riksdagen. Meget usædvanligt blev lovforslaget til en partnerskabslov fremstillet i Riksdagen uden om regeringens flertal, som ikke havde fremstillet en proposition om registreret partnerskab. Forslaget blev vedtaget i Riksdagen med stemmerne 171 for, 141 imod og 5 stemmer hverken for eller imod. Der var 32 fraværende. Således blev en partnerskabslovgivning vedtaget i Sverige i 1994. Den trådte i kraft i 1995.

Partnerskabskomiteens forslag til en ny lov om samboende blev ikke taget til debat. Det gjorde forslaget til en udredning om homoseksuelle og adoption heller ikke. Disse spørgsmål blev derfor taget op i lovforslag i 1994/95. En af konsekvenserne som partnerskabslovgivningen fik, var, at den skabte en bred offentlig debat om homoseksualitet og familieformer (Andreasson 1996). Også i Riksdagen fortsatte denne debat.

3.9 Debatten efter partnerskabslovgivningens vedtagelse

I 1994/95 blev der fremstillet tre lovforslag omhandlende spørgsmål om homoseksuelle samlivsformer. Et lovforslag fra S, C og V ønskede en ændring af tilknytningskravet i partnerskabslovgivningen, en nordisk partnerskabskonvention og muligheden for, at homoseksuelle kunne blive gift på svenske ambassader i udlandet. Et lovforslag fra V fremstillede et forslag til en ny lov for samboende uanset køn, og et lovforslag fra MP fremstille-

de et forslag til at iværksætte en udredning om homoseksuelle, forældreskab og børn. Alle lovforslagene blev afvist i Lagutskottet med henvisning til, at holdningen ikke havde ændret sig, siden spørgsmålet var til debat, sidst Riksdagen fulgte dette.

I 1997/98 blev der fremstillet en del lovforslag omhandlende ægteskabs- og sambolovgivning samt registreret partnerskab. Et lovforslag fra V fremstillede et forslag til at indføre ægteskab for homoseksuelle, således at disse, uden undtagelser som i partnerskabslovgivningen, vil blive ligestillet med heteroseksuelle ægtefæller. Lagutskottet afviste dette lovforslag med argumentet, at ægteskabet er forbeholdt en mand og en kvinde. Forslaget til revidering af loven om samboende blev afvist med henvisning til det pågående udredningsarbejde om denne. De andre forslag, deriblandt et forslag fra FP om en nordisk partnerskabskonvention, blev ligeledes afvist med henvisning til, at holdningen på disse områder ikke havde ændret sig siden sidste behandling. I udvalgsbehandlingen havde RFSL ytret sin støtte til forslagene, men der var ikke flertal i Lagutskottet til at støtte disse. Det var der heller ikke i Riksdagen, som ligeledes afviste alle lovforslagene.

I 1998/99 afviste Lagutskottet og Riksdagen lovforslag vedrørende, hvem der kan forrette ægteskab og partnerskab, samt hvor registreret partnerskab kan indgås. Ægteskab for homoseksuelle blev taget op i to lovforslag (V og MP) og homoseksuelles rettigheder generelt i to andre lovforslag (FP og C). Også disse blev afvist.

Det var først i 1999/2000, at en væsentlig ændring blev foretaget i partnerskabslovgivningen, nemlig i spørgsmålet om tilknytningskravet. Ydermere blev regeringen opfordret til at arbejde for, at vielsesforrettere og partnerskabsforrettere skulle være de samme og ikke adskilt som tidligere. Disse ændringer skete på baggrund af en proposition fremstillet af regeringen (S). Udgangspunktet for propositionen var en rapport udarbejdet i 1999, som foreslog, at ændringer i tilknytningskravet for partnerskabet skulle foretages. Dette blandt andet fordi de nationale homoseksuelle bevægelser i Sverige, Danmark, Finland og Norge havde argumenteret for en opblødning af tilknytningskravet. Propositionen blev vedtaget i Riksdagen, og dermed blev kravet for at kunne indgå registreret partnerskab, at mindst én af partnere skulle have haft bopæl i Sverige i to år. Således faldt statsborgerskabskravet væk. Loven trådte i kraft den 1. juli 2000.

I følgende år fortsatte debatten, og hele 45 lovforslag blev fremstillet vedrørende lovgivningen om ægteskab, partnerskab og samboende. Lagutskottet afviste dem alle på baggrund af tidligere stillingtagen og med henvisning til igangværende udredningsarbejde. Lovforslag omhandlede homoseksuelle og børn blev afvist, da der i 1999 var blevet iværksat et udredningsarbejde om dette, og derfor ville man afvente komiteens udredning. Denne blev færdig i 2001 (*Barn i homosexuella familjer*, SOU 2001:10) og medførte, at regeringen fremlagde en proposition med formålet at give homoseksuelle ret til at adoptere. Propositionen blev vedtaget i Riksdagen, og dermed fik registrerede partnere ret til at adoptere både fremmede børn og stedbørn.⁵⁵ Loven trådte i kraft i februar 2003. Samtidig blev det vedtaget, at udredningsarbejdet om homoseksuelles forældreskab i relation til assisteret befrugtning så snart som muligt skulle færdiggøres, så man kunne tage stilling til dette spørgsmål også.

Lovforslag, der blev fremstillet vedrørende en ændring af loven om samboende, blev imidlertid afvist ved denne lejlighed, og først i 2002/2003 fremstillede regeringen en proposition for at ændre lovgivningen. Den blev vedtaget, og en ny sambolovgivning gældende for alle trådte i kraft i juli 2003.

I 2003 og 2004 blev der fremstillet forslag til flere ændringer i partnerskabslovgivningen, heriblandt forslag om at tillade adgang til assisteret befrugtning for registrerede partnere og samboende. Lagutskottet afviste begge årene disse forslag med henvisning til det igangværende udredningsarbejde om assisteret befrugtning. Der var ydermere blevet stillet forslag om en kønsneutral ægteskabslov samt indførelsen af det civile ægteskab for alle. Lagutskottet besluttede at anbefale, at regeringen skulle iværksætte et udredningsarbejde omhandlende dette. Riksdagen fulgte Lagutskottet, og i 2005 blev komiteen til at udrede spørgsmålet om indførelsen af en kønsneutral ægteskabslovgivning samt andre problemstillinger vedrørende partnerskab og ægteskab nedsat. Komiteens arbejde blev præsenteret den 21. marts 2007 (SOU 2007:17).⁵⁶

Den næste væsentlige ændring i partnerskabslovgivningen kom i 2004/05, hvor regeringen på baggrund af udredningsarbejdet om assisteret befrugtning fremlagde en proposition om at tillade homoseksuelle par at få adgang til denne behandling inden for det svenske sygehusvæsen. Denne

⁵⁵ Se gennemgang i adoptionsafsnit.

⁵⁶ Se not 51. (Red.ann.)

blev vedtaget i Riksdagen, og loven trådte i kraft i juli 2005. Homoseksuelle samboende fik ligeledes adgang til denne behandling.

Den seneste ændring i partnerskabslovgivningen kom på foranledning af en proposition fremstillet af regeringen med den hensigt, at både vielsesforrettere og partnerskabsforretteres funktion ikke længere skal varetages adskilt. Lagutskottet anbefalede, at Riksdagen antog dette forslag. Det blev vedtaget i Riksdagen, og loven trådte i kraft den 15. april 2006. Således blev der taget et skridt på vejen i debatten om, hvorvidt registrerede par skal kunne vies i kirken.

3.9.1 Debatten om kirkelig vielse

Som i Danmark er dette op til trossamfundene at afgøre.⁵⁷ Bliver en kønsneutral ægteskabslovgivning imidlertid indført på baggrund af den fortkommende redegørelse, og homoseksuelle derefter får adgang til ægteskabet, er det dog spørgsmålet, om kirken og trossamfundene så *skal* vie homoseksuelle par, eller om det vil blive op til dem selv at beslutte dette.⁵⁸ Religiøse trossamfund protesterede i 2004, på tværs af religion, imod en eventuel indførelse af en kønsneutral ægteskabslovgivning (Rydström 2005). Imidlertid var argumentationen i Riksdagen ikke påvirket af religiøse/teologiske overvejelser. I stedet gentog modstanderne af at ligestille homoseksuelle med heteroseksuelle i forbindelse med adoption og assisteret befrugtning nærmest religiøst argumentet, at et forældrepar bør være en mand og en kvinde for at kunne give et barn en optimal opvækst. Denne hellige treenighed var det tætteste, den politiske diskurs kom på at tage religiøse/teologiske overvejelser op (med undtagelse af KD). I det lys kan man forstå, hvorfor tilhængerne af partnerskabsloven fik undtagelserne omkring adoption og vielse med i lovgivningen. Som historien om partnerskabslovgivningen viser, så blev denne lov vedtaget med undtagelserne omkring adoption og assisteret befrugtning. Partnerskabet kunne altså accepteres, så længe det tydeligt adskilte sig fra ægteskabet. Det har været debatten om homoseksuelle og børn, som for alvor har trukket linjerne op.

⁵⁷ Den Svenske Kirkes ledelse udsendte i december 2006 et velsignelsesritual for homoseksuelle par. Den svenske kirke og biskopper bakker op om det.

⁵⁸ Den kønsneutrala äktenskapslag som träder i kraft 1 maj 2009 innebär att rätten för två personer av samma kön att ingå äktenskap bara gäller borgerlig vigsel. Kyrkliga vigselförrättare skall fortsättningsvis kunna vägra viga par av samma kön. (Red.anm.)

3.10 Homoseksualitetsopfattelsen fra 1800-tallets slut til i dag

Der er en indbygget logik i, hvilke spørgsmål omhandlende homoseksualitet der kan tages op politisk i Sverige ifølge Martin Andreasson, politiker for FP og medforfatter til bogen *Homo i folkhemmet* (Andreasson 2000). Forslag vedrørende homoseksualitet bliver stillet inden for det strafferetslige område, sociale eller familiemæssige område, beroende på hvordan begrebet homoseksualitet bliver forstået (ibid.). Den indre logik, som Andreasson argumenterer for, disse debatter følger, skal forstås i relation til dette.

I perioden fra 1950'erne op til 1970'erne var spørgsmålet om homoseksualitet en strafferetslig diskussion, og derfor blev homoseksualitet kun diskuteret i forbindelse med kriminalpolitiske spørgsmål. I 70'erne begynder spørgsmål om homoseksualitet og samliv at være til diskussion sammen med spørgsmål om diskrimination. I 90'erne drejer debatten sig om homoseksuelle og børn. Hvilken drejning de "homopolitiske" spørgsmål kommer til at tage, efter at homoseksuelle har nærmet sig ligestilling i Sverige på familieområdet, er svært at sige. Debatten om en kønsneutral ægteskabslov kan tage udgangspunkt i ønsket om en fuld ligestilling af homoseksuelle med heteroseksuelle og også komme til at inkludere bi- og transseksuelle. Således kan ligestillingskampen blive udvidet til at omhandle andre grupper end homoseksuelle. Samtidig er der også en mulighed for, at debatten kan give anledning til en kritik af de normer, som er indskrevet i lovgivningen. Den logik, som spørgsmålet om et kønsneutralt ægteskab vil komme til at følge, vil dog sandsynligvis blive en forlængelse af rettigheds- og ligestillingstankegangen frem for en kritik af normerne indlejret i denne.

3.10.1 Homoseksualitet afkriminaliseres

Indtil 1944 var homoseksuelle handlinger kriminaliseret i svensk lovgivning. Således kunne homoseksuelle handlinger straffes med op til to års straffearbejde. Homoseksualitet blev opfattet som en praksis, dvs. en kriminell og moralsk forkastelig handling. I begyndelsen af 1900-tallet indtil 1950'erne blev homoseksualitet i Sverige defineret som et medicinsk problem, mens den senere blev opfattet som et samfundsmæssigt problem, der skulle håndteres på strukturelt niveau (Rydström 2004 og 2005). Dette

skift kan betegnes som en bevægelse fra medikalisering til sociologisering af homoseksualitet (ibid.). Opfattelsen af homoseksualitet kan siges at bevæge sig fra at anskue homoseksualitet som en handling og praksis til en identitet med visse rettigheder. Fra slutningen af 1800-tallet begyndte opfattelsen af homoseksualitet at forandre sig, især på baggrund af de nye videnskaber som fx psykologi, pædagogik, demografi og sexologiens tiltagende indflydelse på samtidens opfattelse af samfundet og individet (Foucault 1976, Rosenbeck 1996). Fra at opfatte homoseksualitet som en praksis gik man langsomt over til at opfatte homoseksualitet som en identitet, et individuelt karaktertræk. Dette hørte blandt andet sammen med borgerskabets øgede fokus på individet. Afkriminaliseringen af homoseksualitet i 1944 eksemplificerer denne forandring.

Sexologien havde fra slutningen af 1800-tallet og frem etableret den homoseksuelle som type. Den mest kendte model for den homoseksuelle type var inversionsmodellen eller opfattelsen af den homoseksuelle som tilhørende et tredje køn. Begge opfattelser karakteriserede homoseksualitet som et essentielt medfødt karaktertræk. Dog var der indre uoverensstemmelser i disse teorier, da man samtidig opererede med en opfattelse af, at homoseksualitet også var noget, man kunne forføres til at blive, og at bestemte miljømæssige faktorer, som fx en dominerende mor, kunne medføre en homoseksuel disposition hos en mand. Sexologien blandede psykologiske teorier med medicinske og naturvidenskabelige tilgange og udarbejdede på denne måde sin karakteristik af den homoseksuelle type. De nationale homoseksuelle bevægelser som Forbundet af 1948 i Danmark og dens udløber i Sverige, RFSL (Riksförbundet för sexuellt likaberättigande), der blev oprettet i 1950, brugte sexologiens forskning til at argumentere for, at homoseksualitet burde afkriminaliseres, da homoseksualitet i denne opfattes som medfødt og derfor hverken er en sygdom eller forbrydelse. I samklang med dette blev homoseksualitet afkriminaliseret i 1944 i Sverige.

3.10.2 Flere rettigheder giver samtidig strammere kontrol

Opfattelsen af, at homoseksualitet var et samfundsproblem, og at homoseksuelle kunne forføre andre til at blive homoseksuelle, medførte dog, at der samtidig blev indført en specifik seksuel lavalder for homoseksuelle

forhold.⁵⁹ Selvom ændringerne i lovgivningen kan karakteriseres som i stigende grad at anerkende homoseksuelle og tildele dem flere rettigheder, så blev der samtidig indført en strammere kontrol med dem. På modsætningsfyldt vis blev lovgivningen i Sverige mere liberaliseret, alt imens flere homoseksuelle fik idømt vilkårlige domme og blev indsat på sindssygehospitaler (Rydström 2004 og 2005). Et eksempel er, at afkriminaliseringen blev efterfulgt af loven om kastrering (ibid.).

Lovgivningen anerkendte altså på den ene side homoseksualitet og kunne derfor siges at beskytte individets rettigheder, men samtidig skulle samfundets unge også beskyttes. I spørgsmålet om anerkendelsen af homoseksualitet skulle både individets og kollektivets rettigheder, på dette tidspunkt, tilgodeses. Ligesom i Danmark var afkriminaliseringen og den efterfølgende lov om en specifik seksuel lavalder et resultat af datidens opfattelse af homoseksualitet som både noget medfødt, men også noget, der, under de rette omstændigheder, potentielt kunne besmitte andre. Under indflydelse af ”forførelsesteorien”, der havde som udgangspunkt, at voksne homoseksuelle kunne forføre unge mennesker (drengene) til homoseksualitet, indførte man derfor lovgivningen om den specifikke seksuelle lavalder for homoseksuelle relationer. Afkriminaliseringen var derfor ikke et resultat af en mere human opfattelse af homoseksuelle og deres individuelle rettigheder, men en måde at fokusere en strafferetlig opgave på at forhindre homoseksuelle i at forføre ungdommen (Andreasson 2000).

Det var først i 70’erne, at diskursen om individets rettigheder vandt større indpas og blev konsensusdannende for de politiske tiltag i spørgsmålet om homoseksualitet. I 1951 blev der fremstillet forslag om at skærpe lovgivningen og højne den seksuelle lavalder for homoseksuelle relationer, men denne blev ikke vedtaget. I 1962 blev lovgivningen imidlertid strammet i forbindelse med en ny straffelovgivning (Brottsbalken). Således blev det forbudt at købe eller at forsøge at købe seksuelle tjenester af personer under 18 år for heteroseksuelle og 21 år for homoseksuelle. Først i begyndelsen af 70’erne blev spørgsmålet taget op igen, men fremstillede lovforslag blev afvist med henvisning til et udredningsarbejde om seksualforbrydelser, der var sat i værk i 1975. I 1978 blev den specifikke seksuelle lav-

⁵⁹ Homoseksuelle handlinger med personer under 15 år blev straffet med højst fire års straffearbejde eller fængsel. Var den ene person over 18 år og den anden mellem 15 og 18, blev den ældste straffet med højst to års straffearbejde eller fængsel. For homoseksuelle handlinger under udnyttelse af erfaring eller afhængighedsrelation gjaldt en aldersgrænse på 21 år (se Andreasson 2000).

alder for homoseksuelle sat ned til 15 år og dermed ligestillet med heteroseksuelle (Andreasson 2000). På det strafferetslige område blev der i 1987 indført et forbud mod at oprette offentlige forsamlinger, hvor almenheden kan komme og besøgende have sex med hinanden (den såkaldte bastuklubbslagen). Denne lov gjaldt indtil 2004. Selvom den omfattede alle, var den især rettet mod bøssesaunaer (ibid.). Selvom lovgivningen gik imod en større liberalisering og i højere grad rettede sig mod spørgsmål om reguleringen af homoseksuelt samliv i 70'erne, udgjorde denne lov op igennem 80'erne og 90'erne altså en undtagelse. Dette er et eksempel på en paradoksalt vekselvirkning mellem en øget liberalisering af forholdene i lovgivningen vedrørende homoseksuelle efterfulgt af stramninger i praksis på området (Rydström 2005).

3.10.3 Konsensus om homoseksualitet som en essentiel identitet

I 80'erne opstod der på den politiske scene og internt i den nationale homoseksuelle bevægelse RFSL en konsensus om at opfatte homoseksualitet som en essentiel identitet med tilhørende rettigheder. RFSL havde allerede fra forbundets begyndelse i 1950 argumenteret for, at homoseksualitet var medfødt. Fordi man ikke kunne gøre for, at man var homoseksuel, skulle man have samme rettigheder som alle andre. At homoseksuelle var ligesom heteroseksuelle, var det fundamentale argument. I 70'erne blev forbundets noget konservative tilgang kritiseret, og mere radikale kræfter ønskede at kæmpe for homoseksuelles rettigheder ud fra en anden og mere pågående politik inspireret af "Stonewall" i 1969.⁶⁰ Derfor blev blandt andet gay power club og lesbisk front dannet (Andreasson 2000). Disse grupper forsvandt dog under 80'ernes aids-krise, som samtidig medførte, at de nationale homoseksuelle bevægelser i Norden, LBL (Danmark), RFSL (Sverige) og LLH (Norge), blev styrket, da myndighederne for at takle sygdommen valgte at arbejde tæt sammen med disse og kanalisere en del økonomisk støtte til organisationerne. Det medførte, at de nationale homoseksuelle bevægelser kom tæt på den politiske beslutningsproces, men

⁶⁰ Stonewall Inn var en klub for homo-, bi- og transseksuelle i San Francisco, som i 1969 rutinemæssigt blev udsat for politirazzia. Gæsterne gjorde modstand mod dette og kom i slåskamp med politiet. Denne begivenhed har siden været et symbol på forandringen i homoseksuelles selvopfattelse og politik fra assimilation og usynliggørelse til modstand mod normer og synlighed. Homoseksuelle bevægelser verden over fejrer dette opgør med årlige afholdelse af større begivenheder som fx "prides".

samtidig også fik monopol på at definere homoseksuel politik og opfattelsen af homoseksualitet. De nationale bevægelsers fokus på ligheds- og rettighedsargumenter tilknyttet til opfattelsen af homoseksualitet som en essentiel identitet kan siges at være konsensusdannende også i den politiske diskurs. Det er med denne baggrund, at argumentationen om lovændringer på området om homoseksualitet og samliv er blevet ført.

3.11 Konklusion – registreret partnerskab

I Sverige har lovgivningen vedrørende homoseksuelle bevæget sig langsomt imod en større ligestilling af disses rettigheder med heteroseksuelles. På familieområdet kan homoseksuelle par nu både adoptere (hvis de er registrerede) og få adgang til assisteret befrugtning. Ændringerne i partnerskabsloven har bevæget sig mod en større liberalisering. Dog er denne lovgivning og RFSL's politiske strategier blevet kritiseret i relation til dette. Fundamentet for indførelsen af partnerskabsloven og ændringerne i denne har været en ligheds- og rettighedstankegang. En liberal diskurs om lighed og frihed har altså dannet fundamentet i argumentationerne både i den politiske debat og i RFSL's lobbyarbejde. Spørgsmålet, som kritikerne af dette stiller, er dog, om en større ligestilling mellem heteroseksuelle og homoseksuelle er kommet i stand på baggrund af en normalisering af homoseksualitet. Historikeren Jens Rydström argumenterer for, at prisen, homoseksuelle i de nordiske lande har måttet betale for at få anerkendt et civilretsligt ægteskab, er en regulering af reproduktionen (Rydström 2004 og 2005).

Kritikken af partnerskabslovgivningen er, at loven opfattes som indskrevet i en traditionel opfattelse af familien og samtidig medfører kontrol og disciplinering af homoseksualitet. Rydström skriver, at grunden til, at de nordiske lande blev de første til at gennemføre en partnerskabslovgivning, var disse landes ”starka traditioner av konsensus och [...] konstruktionen av välfärdsstaten i Norden: ett inkluderande, men också normerande system” (Rydström 2005). Inkluderende i form af anerkendelsen af det homoseksuelle parforhold, normativt i forhold til, at det registrerede partnerskab for det første har ægteskabet som fundament, og for det andet er baseret på en vis ulighed med dette, jf. undtagelserne omhandlende adoption og kirkelig vielse (og assisteret befrugtning). Kritikken af partnerskabs-

lovgivningen er altså, at den er normativ og ikke problematiserer denne norm, som er bygget på den borgerlige kernefamilies idealer. Normerne omkring familien kan betegnes som heteronormative. Disse normer er indskrevet i partnerskabslovgivningen, da denne er baseret på ægteskabet som institution.

Man kan tillige diskutere, om de juridiske rettigheder, som homoseksuelle har fået tildelt og tilkæmpet sig, er kommet på basis af en normaliseringsproces og en intern ekskludering i den homoseksuelle bevægelse af bestemte homoseksuelle samlivsformer, der ikke følger et normativt mønster. Ydermere var det ved partnerskabslovens fødsel primært mænd, der blev registreret, og mange lesbiske følte sig ekskluderet inden for den nationale homoseksuelle bevægelse (Andreasson 2000). Dette kan skyldes, at bevægelsen historisk er formet af sin oprindelse, som en kamp mod kriminaliseringen af homoseksuelle handlinger. Da kvindelige homoseksuelle handlinger ikke var omfattet direkte af lovgivningen, var bevægelsens udgangspunkt derfor hovedsageligt et spørgsmål om de homoseksuelle mænds problemstillinger. Siden lovens vedtagelse er der dog blevet flere kvinder, som indgår registreret partnerskab. I 2005 var der flere kvinder end mænd, der indgik partnerskab. Det er muligt, at det stigende antal kvinder, der bliver registreret, skyldes, at man skal have indgået partnerskab for at kunne stedbarnsadoptere. Hvis kvinderne har børn sammen, som de fx har fået ved befrugtning uden for det svenske sygehusvæsen eller på anden vis, så kan den sociale mor kun få forældreskabet sammen med den biologiske mor, hvis hun stedbarnsadopterer.

Det heteronormative udgangspunkt for partnerskabslovgivningen antydes i partnerskabsbetænkningen, som understreger den dybe og alvorlige forpligtelse, som homoseksuelle par kan have til hinanden, samt argumenterer for, at en partnerskabslov kan være med til at forhindre spredningen af hiv/aids. Forudsætningen for denne argumentation er således, at man opfatter homoseksuelt samliv som en afvigelse fra normen. Da ét af lovens formål også var at tilskynde til, at homoseksuelle indgik i sådanne forpligtende forhold, kan den derfor forstås som et forsøg på at normalisere bestemte homoseksuelle praksisser og samlivsformer. Samlivsformer, der ikke er baseret på en monogam tosamhed, gøres dermed usynlige. Også inden for den homoseksuelle bevægelse foretages denne ekskludering til fordel for synliggørelsen af de ”normale” homoseksuelle. Ved at tage udgangspunkt i, at homoseksuelle må forstås som en minoritetsgruppe, hvis

rettigheder skal beskyttes, og hvis rettigheder skal tildeles på basis af en lighedstankegang, åbnes der ingen plads til at kritisere normens forudsætninger (Edenheim 2005). Ved at understrege lighed og rettigheder baseret på en uproblematiseret norm kan den homoseksuelle bevægelse være med til indirekte at støtte den. På trods af disse kritikpunkter har homoseksuelle dog fået muligheden for både adoption og assisteret befrugtning i Sverige. Således er undtagelserne i partnerskabslovgivningen på disse områder blevet ophævet. Kritikken lyder dog stadig, om dette er sket på basis af en normalisering af homoseksuel livsstil; en ukritisk assimilering af normen.

Der kan stilles spørgsmål ved, om undtagelserne i partnerskabsloven vedrørende homoseksuelle og børn på sin vis dog alligevel fungerer i praksis. Assisteret befrugtning var i første omgang ikke muligt for homoseksuelle par inden for det svenske sygehusvæsen, og efter dette er blevet muligt, er der stadig forskel i spørgsmålet om forældreskab og i den lokale praksis, mht. hvilken prioritering lesbiske par skal have som patientgruppe. Adoption blev muligt ved en ændring i partnerskabsloven, muligvis fordi adoption medfører en familiedannelse, som er anderledes end det biologiske slægtskab, og på den måde ikke kan ses som en trussel mod en traditionel familieopfattelse. Samtidig er der i praksis ikke den store mulighed for, at homoseksuelle kan adoptere fremmede børn.

På trods af kritikken af lovgivningens normaliserende tendens ønsker flere ekskluderede grupper juridisk anerkendelse. Der er på det seneste blevet fremstillet lovforslag med støtte til lovgivningsændringer for transseksuelle og biseksuelle. En kønsneutral ægteskabslov vil udviske forskellene mellem ægteskabet og partnerskabet og gøre sidstnævnte overflødig.⁶¹ Om en sådan derimod vil være et skridt imod en større mangfoldighed i lovgivningen eller blot understrege ægteskabsinstitutionens endelige sejr, er op til fortolkning og debat. Vil en kønsneutral ægteskabslov også medføre ændringer i relation til forældreskabskonstruktioner og retten til forældremyndighed og orlov, således at der eksempelvis kan være flere end to juridiske forældre, så vil det muligvis føre til en radikal ændring i vores familieopfattelser, omvendt kan en mulig tilladelse for homoseksuelle om at blive viet i kirken opfattes som en normalisering. Rydström skriver, at for hver liberalisering der har været i lovgivningen omkring homoseksualitet, så er den blevet efterfulgt af en stramning på andre områder (Rydström

⁶¹ Se not 51. (Red.anm.)

2004). Hvordan liberaliseringen af partnerskabsloven mht. til børn skal tolkes, er derfor ikke til at sige. På den ene side kan der argumenteres for, at bevægelsen mod en større liberalisering i sidste ende kan medføre, at homoseksuelle og heteroseksuelle kan blive fuldstændigt ligestillede, mens man på den anden side kan frygte en efterfølgende stramning i praksis og lovgivning på andre relaterede områder, eller man kan problematisere en øget normalisering og konformitet indskrevet i lovgivningen. Måske ligger der en mulighed i at først opnå ligestilling og derefter problematisere basis for denne? Hvis homoseksuelle kun har fået adgang til partnerskab, fordi ægteskabet i forvejen er blevet en tom institution (Lützen 1998), så vil denne strategi dog virke udsigtsløs. Den fortkommende debat om en kønsneutral ægteskabslov vil givetvis komme til at illustrere begge sider af denne kritik.

3.12 Adoption

I 2003 blev det tilladt for registrerede par at adoptere stedbørn og fremmedbørn. Dette blev vedtaget i Riksdagen på baggrund af en omfattende udredning, der var blevet iværksat i 1999. Denne udredning (*Barn i homoseksuelle familier*, SOU 2001:10) kom med konklusionen, at homoseksuelle forældre ikke udgjorde nogen hindring for et barns udvikling og "normale" opvækst, og at homoseksuelle derfor skulle godkendes som adoptanter samt have tilladelse til at modtage assisteret befrugtning inden for det svenske sygehusvæsen. Betingelsen for at give homoseksuelle par muligheden for at adoptere var, at de var registrerede og skulle erklæres egnede som adoptanter, på samme vis som heteroseksuelle par også skulle. På baggrund af denne udredning og høringer fra andre aktører (blandt andet RFSL og Adoptionscentrum) udarbejdede regeringen i 2001 en proposition, der havde til formål at give registrerede par tilladelse til at adoptere både stedbørn og fremmedbørn. Propositionen indeholdt ikke et forslag om at give registrerede par og samboende adgang til assisteret befrugtning inden for det svenske sygehusvæsen, som udredningen ellers havde anbefalet, men i stedet et forslag om at redegøre for det retslige forældreskab i forbindelse med dette. Til gengæld indeholdt den et forslag om at give samboende homoseksuelle par mulighed for at få godtgørelse for barnets syge- og omsorgsdage (tillfällig föräldrapenning), samt at registrerede par

og samboende homoseksuelle par skulle få muligheden for at blive plejeforældre (særskilt förordnade vårdnadshavare). Denne proposition blev behandlet i Lagutskottet, og et flertal for dette var enig med forslaget, og det blev sendt til behandling i Riksdagen. De uenige i Lagutskottets beslutning, blandt andet KD, fremstillede lovforslag imod regeringens proposition, og der blev fremstillet adskillige andre lovforslag; ét, som blandt andet stillede forslag om, at det retslige forældreskab skulle afklares ved assisteret befrugtning hurtigst muligt, så lesbiske par kunne få adgang til dette i Sverige. Regeringens proposition blev vedtaget i Riksdagen, og dermed fik registrerede par lov til at adoptere (fremmed- og stedbørn), og homoseksuelle samboende fik mulighed for godtgørelse for barnets syge- og omsorgsdage (tillfällig föräldrapenning.) Ligeledes blev forslaget om at tilskynde udredningsarbejdet omkring assisteret befrugtning og det retslige forældreskab vedtaget. Loven trådte i kraft den 1. februar 2003.

3.13 Historik

I debatten om assisteret befrugtning og partnerskab er spørgsmålet om børn i regnbuefamilier blevet rejst, men først i udredningen udgivet i 2001 om *Barn i homosexuella familjer* (SOU 2001:10) blev det anbefalet at tillade homoseksuelle registrerede par at fremmedbarnsadoptere samt få tilladelse til stedbarnsadoption. Komiteens udredning anbefaler ligeledes, at lesbiske par, samboende og registrerede, får tilladelse til at modtage assisteret befrugtning i Sveriges sygehusvæsen, samt at forældreskabet skal fastslås vha. de samme regler som for heteroseksuelle par. Komiteens konklusion er, at homoseksuelle forældre ikke udgør nogen forhindring for, at barnets tarv/bedste vil blive varetaget lige så godt som hos et heteroseksuelt forældrepar. Tidligere udredninger om homoseksuelles juridiske rettigheder omhandlende samliv har afvist mulighederne for adoption og assisteret befrugtning.

I udredningen *Homosexuella och samhället* fra 1984 (SOU 1984:63) argumenteres der imod adoption for homoseksuelle, da den homoseksuelle samlivsform samfundsmæssigt set blev anset som afvigende, og et adoptivbarn derfor ville kunne støde på problemer i sociale og identitetsmæssige problemer, da det i forvejen også skulle forholde sig til det at være anderledes som adopteret. Desuden henviste udredningen til en undersøgelse,

der viste, at homoseksuelles tilladelse til at adoptere ikke var forankret i en almen retsfølelse, og adoptivbarnet derfor ville blive udsat for en større negativ påvirkning ved at vokse op i en homoseksuel familie end i en heteroseksuel. Der blev ydermere argumenteret for, at adoption ikke vil have nogen praktisk virkning, da stedbarnsadoption kun ville blive aktuelt i tilfældet af partneres død, og da ville andre regler alligevel sikre barnet i sådanne tilfælde. I forhold til transnational adoption blev der argumenteret for, at donorlandene ikke ville tillade homoseksuelle adoptanter.

I spørgsmålet om assisteret befrugtning argumenterede inseminationsudredningen (SFS 1984:1140), at assisteret befrugtning kun skulle tillades par, der var gift eller boede i et ægteskabslignende forhold. Således blev enlige og lesbiske par udelukket fra at modtage behandling i det svenske sygehusvæsen. Hovedargumentet var, at et barn har behov for en mor og en far, og at man ikke fra samfundets side (lovgivningens side) ville medvirke til at skabe børn, som kom til at vokse op i familiesamlivsformer uden en far og en mor. Ved adoption eksisterer barnet i forvejen og har brug for et hjem, mens det ved assisteret befrugtning vil blive bragt til verden intentionelt. I forbindelse med lovgivningens udformning argumenterede Laguskottet derfor for, at man ikke ville medvirke til at bringe børn til verden, der fra starten af ville blive født ind i en familie uden en retslig far.

Spørgsmålet om adoption og assisteret befrugtning blev også taget op i partnerskabsudredningen (SOU 1993:98). Denne komite afviste i lighed med de tidligere udredninger muligheden for homoseksuelle at adoptere og få adgang til assisteret befrugtning. Komiteens direktiv var at tage udgangspunkt i barnets bedste i dette spørgsmål, og komiteen argumenterede for, at så længe der ikke forelå nogen entydig og dybdegående forskning, der påviste, at børn i homoseksuelle familier ingen konsekvenser ville få i at leve i denne i forhold til en heteroseksuel familie, så skulle dette ikke tillades. Dette argument tilsluttede Laguskottet sig. Partnerskabskomiteen argumenterede desuden for, at homoseksuel adoption ville være i modstrid med samfundets generelle holdninger til spørgsmålet. I spørgsmålet om stedbarnsadoption argumenterede komiteen for, at dette skulle være til barnets bedste, og man var usikker på de konsekvenser, en stedbarnsadoption ville få for barnet. Tillige udtrykte komiteen bekymring om, hvorvidt donorlande ville finde homoseksuel adoption problematisk og dette i så fald ville gå ud over heteroseksuelle adoptanters muligheder for at modtage

børn fra disse lande. Partnerskabskomiteen var altså imod adoption og assisteret befrugtning til homoseksuelle, men henviste disse spørgsmål til en anden udredning.

3.13.1 Begæringen om det retslige forældreskab udredes

I forbindelse med partnerskabsdebatten argumenterede Barnombudsmanden (BO) for, at der burde udarbejdes en udredning omkring børns retsstilling i en homoseksuel familie.⁶² Da fælles forældremyndighed ikke kunne gives et homoseksuel par, så ville eventuelle børn ikke have samme retssikkerhed som børn af heteroseksuelle par, og dermed ville de kunne komme til at stå i en usikker situation, da sådanne børn kun har én juridisk forælder. Derfor anbefalede BO, at der blev foretaget en udredning angående dette spørgsmål.

Efter vedtagelsen af partnerskabslovgivningen i 1993 og lovens træden i kraft i 1994 blev der fremsat adskillige lovforslag med formål at få redegjort for de juridiske forhold mellem homoseksuelle par og deres eventuelle børn. I årene 1996 og 1997 blev der således fremstillet flere lovforslag, der havde til hensigt at klarlægge de juridiske forhold mellem homoseksuelle par og deres børn (forældremyndighed for homoseksuelle samboende og registrerede par) samt at redegøre for muligheden for adoption (sted- og fremmed-) og assisteret befrugtning for homoseksuelle. Disse lovforslag blev behandlet samlet i en betænkning i Lagutskottet i 1997/98. I denne betænkning henviser Lagutskottet til tidligere behandling af spørgsmålene, hvor lovforslag med samme formål ligeledes er blevet afvist. Imidlertid nævner Lagutskottet, at der i løbet af årene har været en intensiv debat om dette emne, og henviser til Folkhälsoinstitutets høring om disse spørgsmål i 1997 (Folkhälsoinstitutet 1997) og argumenterer for, at der bør udarbejdes en objektiv undersøgelse af de retslige forhold mellem børn og homoseksuelle forældre ud fra barnets perspektiv. Alle lovforslagene blev afslået af Lagutskottet med henvisning til tidligere argumentation, men forslaget om udarbejdelsen af en redegørelse af de retslige forhold mellem homoseksuelle forældre og børn blev godtaget, og i Riksdagen blev dette forslag antaget. Dette medførte, at der i 1999 blev nedsat en komite og udarbejdet et

⁶² For en analyse af det retslige forældreskab samt brugen af begrebet barnets bedste i svensk politik og lovgivning, se Singer 2000.

komitedirektiv til nærmere at undersøge vilkårene for børn i homoseksuelle familier.

Spørgsmålene om adoption og assisteret befrugtning blev altså i de tidligere udredninger fra 1984 og frem afvist og/eller henvist til andre udredninger. Da disse spørgsmål vedvarende blev taget op i den politiske debat siden partnerskabskomiteens udredning og indførelsen af det registrerede partnerskab i Sverige i 1995, opfordrede Lagutskottet i 1997/1998 til, at en kommission til at afdække disse spørgsmål blev nedsat. Således blev komiteen til udredningen om børn i homoseksuelle familier nedsat.

Det var en logisk følge af debatterne om assisteret befrugtning og homoseksuelt samliv, at adoption først blev tilladt. For argumentet, at adoptivbørnene allerede ”eksisterede” og havde brug for et trygt hjem, i modsætning til børn ved assisteret befrugtning, som blev ”skabt”, medførte, at såfremt disse adoptivbørn ville kunne blive garanteret et ”trygt” hjem, så ville homoseksuelle også kunne blive adoptanter. Dette ville ikke forandre den almene familieopfattelse forankret i blodets bånd. Historikeren Jens Rydström skriver i forbindelse med debatten om homoseksuelle og adoption at ”[...] här görs en tydlig skillnad mellan blodsbandet och den juridiska vårdnaden. Trots hårt motstånd från många kretsar verkar det möjligt att låta homosexuella adoptera, medan frågan om den biologiske reproduktionen, de lesbiska kvinnornas rätt att själva bestämma hur och med vem de ger nytt liv, skiljs ut och omgärdas med hårda restriktioner” (Rydström 2005, s. 328).

3.14 Barn i homosexuella familjer SOU 2001:10

Komitedirektivet lyder, at vilkårene for børn i homoseksuelle familier skal undersøges og analyseres. Komiteen skal tage stilling til de retslige forskelle, der i 1999 var mellem heteroseksuelle og homoseksuelle i spørgsmålet om adoption og spørgsmålet om homoseksuelle som plejeforældre. Såfremt komiteens undersøgelse konkluderer, at disse forskelle ikke bør være der, skal komiteen ligeledes tage stilling til, om lesbiske par, der lever sammen i et fast forhold, skal have muligheden for at modtage assisteret befrugtning. Som udgangspunkt skal komiteens analyse tage barnets perspektiv og sørge for, at barnets tarv tages i betragtning i vurderingen og

analysen af homoseksuelle familier. Grundlaget for undersøgelsen skal være forskning om børn i homoseksuelle familier og adoptivbørns vilkår.

På baggrund af dette komitedirektiv udarbejdede komiteen sin undersøgelse. Udredningen sammenlignede internationale studier (primært amerikanske og engelske) af børn i homoseksuelle familier med svenske forhold og inddrog ydermere studier af adoptivbørns vilkår. Ud over dette undersøgte komiteen ligeledes samfundets holdninger til spørgsmålet om stedbarnsadoption og transnationaladoption til homoseksuelle adoptanter. Også det retslige forældreskab og spørgsmålet om assisteret befrugtning blev behandlet.

Den overordnede konklusion, som udredningen kom frem til på baggrund af disse undersøgelser, var, at børn af homoseksuelle forældre/i en homoseksuel familie udvikler sig psykologisk og socialt på samme måde som andre børn. Deres kønsidentitet adskiller sig heller ikke fra andre børn. Dog viste undersøgelsen, at der i teenagealderen kan opstå konflikter, som relaterer sig til deres forældres homoseksualitet. Disse problemer drejer sig om ikke at ville være anderledes end de andre og om at blive mobbet pga. dette. Undersøgelsen viste, at håndteringen af disse konflikter var afhængig af barnets relation til dets forældre. Komiteen konkluderede derfor, at børn, som vokser op i et trygt og omsorgsrigt miljø, vil have gode forudsætninger for at overkomme disse problemer. Da undersøgelsen ikke viste nogen forskel mellem homoseksuelle og heteroseksuelle forældres evne til at skabe et sådant miljø for deres børn, ville disse konflikter ikke være af stor nok betydning til at afvise homoseksuelle som adoptanter. Således konkluderede komiteen, at registrerede par skulle have lov til at adoptere både sted- og fremmedbørn, og at homoseksuelle par (registrerede eller samboende) skulle have lov til at blive plejeforældre, samt at lesbiske i et fast parforhold (registrerede eller samboende) skulle have adgang til assisteret befrugtning i Sverige.

Komiteen gennemgik gældende regler for registreret partnerskab, forældremyndighed, adoption, forholdene til donorlande, assisteret befrugtning og forhold i udlandet i relation til dette, internationale konventioner og samarbejde og tidligere udredningers holdninger.

3.14.1 Komiteens argumentation

Komiteen argumenterer for, at der i samtidens Sverige er mange forskellige familieformer, og at hver fjerde barn mellem 0 og 17 år lever i en familierelation, som ikke er den traditionelle kernefamilie. Den homoseksuelle familie betegnes som et eksempel på sådanne alternative familieformer. Da der ikke før komiteens arbejde forelå nogen samlet forskning på området, iværksatte komiteen sin egen undersøgelse i henhold til komiteens direktiv. Da undersøgelsens primære fokus var spørgsmålet om adoption, blev forskning om adoptivbørns vilkår inddraget og sammenlignet med forskningen om børn i homoseksuelle familier. Forskningen om adoptivbørns vilkår fokuserer især på spørgsmålet om disse børns identitetsudvikling og behov for trygge rammer, da forskningen argumenterer, at deres baggrund ofte er konfliktfyldt, og de derfor bliver givet væk til adoption. Ydermere kommer de til at vokse op i et andet land, end de var født i, og vil ofte være racialet mærkede⁶³ som anderledes. Derfor har disse børn behov for større omsorg end andre børn, argumenterer denne forskning. Således fokuserer komiteens undersøgelse i høj grad på, om homoseksuelle forældre kan give børn en opvækst, som ikke adskiller sig fra andre børns, og som kan varetage barnets tarv, således at disse børn ikke kommer til at føle sig eller blive stemplet som anderledes.

De forskningsresultater, som komiteen henviser til, tager alle udgangspunkt i den heteroseksuelle familie som normen, den homoseksuelle bliver målt ud fra. Ud fra denne sammenligning konkluderer forskningen, at homoseksuelle forældre er lige så gode som heteroseksuelle, og at børn i homoseksuelle familier i forskellige undersøgelser befinder sig inden for normen og udvikler sig normalt. Hvor der er forskel, er i de mulige konflikter i den tidlige teenagealder og i medmødrenes og de homoseksuelle fædres relation til børnene. Komiteen henviser til undersøgelser, der viser, at medmødre tager mere del i børnenes opvækst sammenlignet med heteroseksuelle fædre, og at homoseksuelle fædre generelt opdrager deres børn mere kønsstereotyp end både heteroseksuelle og lesbiske forældre. Andre undersøgelser viser tillige, at børn i homoseksuelle familier i diverse test enten ligger inden for normen eller klarer sig bedre end andre børn, fx i personlighedstest og sociale relationer. Komiteens vurdering på baggrund

⁶³ Jeg anvender dette udtryk med henvisning til Lene Myong Petersens (2003) forskning om identitetskonstruktioner hos adoptivbørn i Danmark.

af forskningsresultaterne angående adoption og homoseksuelle familier var, at der overordnet set ikke er nogen væsentlige forskelle mellem homoseksuelle og heteroseksuelle forældre, der skulle kunne forhindre homoseksuelle i at få tilladelse til at adoptere eller få adgang til assisteret befrugtning. Ud over at henvise til forskning i homoseksuelle familier og adoptionsbørns vilkår påpeger komiteen også, at samfundet har ændret sig, fra de seneste udredninger med relation til homoseksuelle familier blev foretaget. Komiteen skriver således: ”Nya familjebildningar är alltså inte längre en marginell företeelse utan omfattar allt fler individer. Det är i detta sammanhang som situationen för barn med homosexuella föräldrar bör behandlas” (SOU 2001:10, s. 286).

Samfundets holdning til spørgsmålet om adoption og stedbarnsadoption for homoseksuelle er blevet undersøgt i en rapport fra Forskningsgruppen for Samhålls- og Informationsstudier (FSI) i årene 1998-2000. Denne rapport henviser komiteen til og konkluderer, at der er flere, der er positivt indstillede over for muligheden for stedbarnsadoption for registrerede partnere end negativt. I spørgsmålet om adoption af fremmede børn er der generelt flere negative holdninger end positive, men komiteen lægger vægt på, at der blandt den yngre generation er flest positivt indstillede.

Overordnet kan komiteen derfor konkludere, at det ikke er sagligt motiveret at beholde særlovgivningen i forhold til adoption (sted- og fremmed-) for registrerede partnere. Derfor anbefaler komiteen, at registrerede partnere skal have mulighed for at adoptere egne og fremmede børn, samt at homoseksuelle registrerede eller samboende i et fast parforhold skal have adgang til assisteret befrugtning og få mulighed for at blive plejeforældre. Som krav til homoseksuelle transnationale adoptioner anbefaler komiteen, at det registrerede par skal være ”åbne” om deres seksualitet og sørge for, at barnet vil få både kvindelige og mandlige rollemodeller i sin opvækst. Dette skal være en del af egnethedserklæringen for at blive godtaget som adoptant. I relation til spørgsmålet om assisteret befrugtning anbefaler komiteen desuden, at der bliver udarbejdet en undersøgelse om muligheden for, at et barn kan have mere end to juridiske forældre.

Et mindretal i komiteen var uenige i denne vurdering. En reservation (fra M) anbefaler, at man afventer forskningsresultater om adoptivbørn i homoseksuelle familier og ikke som komiteens undersøgelse sammensætter resultater fra to forskellige områder, nemlig adoptivbørns vilkår og børn i homoseksuelle familier. Desuden kritiserer han undersøgelsen for ikke at

tage udgangspunkt i barnets perspektiv og for at være metodisk problematisk. Han henviser desuden til høringsvar fra Rädda Barnen, komiteens egen børneekspert Torgny Gustavsson og Adoptionscentrum, der alle er imod transnationale adoptioner til registrerede par. Denne reservation er ikke imod stedbarnsadoption og assisteret befrugtning. En anden reservation (fra KD) argumenterer for, at børn har brug for en biologisk mor og far, og at FN's børnekonvention skal beskytte barnets rettigheder. Det er ikke en ret at få lov til at adoptere, og dette ville i så fald overtræde barnets rettigheder, argumenterer reservationen for. Der henvises ligeledes til ovennævnte høringer fra andre aktører og Barnombudsmannens afvisning af homoseksuelle som transnationale adoptanter. Ligeledes argumenteres der for, at alle adoptioner vil blive bremsede af donorlandene, såfremt registrerede par får lov til at fremmedbarnsadoptere i Sverige.

Argumenterne fra de tidligere nævnte andre aktører er samlet i en yderligere reservation til komiteens indstilling. Disse argumenterer for, at registrerede par ikke skal have lov til at adoptere fremmede børn, da forskningen ikke tydeligt nok viser, at de kan tage vare på adoptivbarnets særlige behov. Ligeledes argumenteres der for, at FN's barnekonvention ikke er taget nok til efterretning, og barnets bedste derfor ikke er tilgodeset i komiteens undersøgelse. Reservationen argumenterer for, at barnets bedste ikke kan varetages af et homoseksuelt forældrepar, da adoptivbarnet har særlige behov og ikke har brug for at blive dobbelt marginaliseret ved yderligere at vokse op i en homoseksuel familie. Barnets rettigheder går forud for en gruppes rettigheder. Reservationen er for stedbarnsadoption. Andre reservationer omhandler spørgsmålet om donorlandenes reaktion og overtrædelser af internationale konventioner og argumenterer for, at registrerede par ikke skal tillades at adoptere fremmede børn, da adoptionsvirksomheden generelt kan blive skadet af det. Endnu andre reservationer er imod transnational adoption og assisteret befrugtning for homoseksuelle med udgangspunkt i manglende og ikke-tilstrækkelig forskning på området, der viser, hvordan det påvirker et barn at vokse op i en homoseksuel familie. Komiteens egen børnepsykologiske ekspert Margareta Walch udtaler ligeledes i en reservation, at der ikke er nok forskning på området til at være sikker på, at adoptivbarnets bedste kan blive varetaget i en homoseksuel familie, og at registrerede par derfor ikke skal have tilladelse til at fremmedbarnsadoptere. Hun er for at tillade stedbarnsadoption og assisteret befrugtning.

På trods af disse indvendinger følger regeringens proposition i store træk komiteflertallets anbefalinger. Propositionen indeholder ydermere et forslag til, at homoseksuelle samboende og registrerede par kan få mulighed for at få godtgørelse for barnets syge- og omsorgsdage (tillfällig föräldrapenning). Spørgsmålet om assisteret befrugtning henvises dog til et senere tidspunkt, hvor det retslige forældreskab i forbindelse med dette er afklaret.

3.14.2 Homoseksuelle registrerede partnere gives mulighed for at adoptere

I den politiske debat, som blev vakt på baggrund af komiteens konklusioner og regeringens proposition, som i hovedtræk fulgte komiteens anbefalinger, blev der fremstillet adskillige lovforslag imod tilladelsen til homoseksuelle at adoptere fremmede børn. (Der blev ligeledes i årene, hvor komiteens arbejde foregik, fremstillet adskillige lovforslag med formålet at give homoseksuelle ret til at blive prøvet som adoptanter af fremmede børn. Disse blev afvist af Lagutskottet med henvisning til komiteens endnu ikke afsluttede arbejde.) Disse blev alle behandlet i Lagutskottets betænkning i relation til fremlæggelsen af regeringens proposition. Lagutskottet henviser til de mange indvendinger imod forslaget både fra andre aktørers side og fra politisk side. Kritikken af komiteundersøgelsens svagheder bliver også nævnt, og Lagutskottet argumenterer derfor for, at undersøgelsen skal vurderes ud fra et forsigtighedsprincip, men er alligevel enig i regeringens vurdering i propositionen, at undersøgelsens grundlag godt kan bruges på trods af dette, og at undersøgelsen opfylder de videnskabelige krav, som stilles til den type forskning. Lagutskottet følger regeringens proposition og understreger desuden, at det i spørgsmålet om transnational adoption ikke vil være tilfældet, at alle registrerede par vil få tilladelse til at adoptere, men de vil skulle erklæres egnede som adoptanter, på samme måde som ægtefæller skal. Et flertal i Lagutskottet anbefaler derfor at følge hovedtrækkene i regeringens proposition og afviser således de lovforslag, som havde til sigte ikke at tillade homoseksuel adoption. Lagutskottet konkluderer således: ”När det sedan gäller grundfrågan om registrerade partner över huvud taget bör ges möjligheter att prövas som adoptivföräldrar delar Lagutskottet den bedömning som gjorts av Socialutskottet, regeringen och Kommittén om barn i homosexuella familjer. Det finns således ingenting som säger att registrerade partner generellt sett inte skulle ha samma förut-

sättningar som makar att tillgodose de särskilda behov av praktisk och känslomässig omsorg och omvårdnad som adopterade barn kan ha, även med beaktande av den känsliga situation som barn i homosexuella familjer kan befinna sig i” (LU 2001/02:27). Lagutskottets anbefalinger blev overdraget til Riksdagen, hvor disse blev vedtaget. Hermed blev det muligt for homoseksuelle registrerede partnere at adoptere. Dermed blev undtagelsen om adoption taget ud af partnerskabslovgivningen. Ændringen trådte i kraft den 1. februar 2003.

3.15 Praksisser og konsekvenser

Med lovgivningen, der trådte i kraft 1. februar 2003, blev det muligt for en partner over 18 år i registreret partnerskab at adoptere sin partners barn, dvs. stedbarnsadoption. Stedbarnsadoption er ofte aktuelt for lesbiske par, der har fået barn ved assisteret befrugtning uden for det svenske sygehusvæsen, eller før loven om assisteret befrugtning også omfattede lesbiske registrerede par eller samboende i 2005. Registrerede par, hvor den ene i forvejen har et barn (adoptiv- eller biologisk), eller hvor et lesbisk par har foretaget privatinsmination med en kendt donor, og han ikke ønsker at påtage sig forældremyndigheden, kan også søge om stedbarnsadoption. Tingsretten skal søges om lov til at stedbarnsadoptere med en ansøgning, der motiverer, hvorfor stedbarnsadoption ønskes, og hvorfor dette skulle være i barnets bedste interesse. Derefter skal ansøgningen godkendes af kommunens socialsekretær ved familieretten. Når socialsekretæren har foretaget sin vurdering, overdrages den til politikerne i Socialnævnet (Socialnämnden) som derefter beslutter, om ansøgningen skal godkendes. Derefter fastslår tingsretten beslutningen. Tingsretten behøver ikke at følge Socialnævnets linje (Stenholm og Strömberg 2004). Ligesom ved transnationale adoptioner vurderes adoptanterne ud fra, om de har en stabil familierelation, samt i tilfældet med registrerede partnere er åbne om deres seksualitet samt kan give muligheden for, at barnet får både mandlige og kvindelige forbilleder. Drejer stedbarnsadoptionen sig om et barn, der er kommet til verden ved assisteret befrugtning uden for det svenske sygehusvæsen (eller før loven om assisteret befrugtning blev ændret, så lesbiske samboende og registrerede par fik adgang til behandling inden for det svenske sygehusvæsen), så skal en faderskabssag være afsluttet, og der

lægges i vurderingen vægt på, at faren er kendt. Det er socialsekretærens opgave at få oplysninger om, hvem faren er, da det anses som vigtigt, at barnet kender sin biologiske oprindelse. Ydermere skal det sikres, at der ikke findes en far allerede, som ikke vil adoptere sit barn væk. Det kan derfor skabe problemer, hvis det lesbiske par fx ikke vil oplyse, hvem faren er, såfremt de ved det. Ofte vil en ansøgning om stedbarnsadoption dog forløbe uproblematisk, da ansøgerne enten allerede lever i en stabil familierelation eller har fået barnet ved assisteret befrugtning uden for det svenske sygehusvæsen, og der således ikke er en ”far” allerede, som ikke vil adoptere sit barn bort (Stenholm og Strömberg 2004).

Der er dog eksempler på, at lesbiske registrerede pars ansøgning om stedbarnsadoption er blevet behandlet dårligt i et socialnævn på baggrund af deres seksuelle observans. I en sag fra Umeå, indberettet til ombudsmanden mod diskriminering på baggrund af seksuel observans (HomO), har tre lesbiske par følt sig diskriminerede i Socialnævnets behandling af deres ansøgning om tilladelse til at stedbarnsadoptere. I disse tilfælde har flertallet i Socialnævnet godkendt deres ansøgning, men en enkelt har ytret sig negativt i forhold til dette, da denne politiker ikke mente, at par af samme køn burde have lov til at adoptere. Da ombudsmandens vurdering er, at et uenigt socialnævn ofte medfører, at tingsretten ikke godkender en ansøgning om stedbarnsadoption, så anses dette som et brud på diskriminationslovgivningen. Dette har ombudsmanden vurderet, er diskrimination på baggrund af seksuel observans og har derfor stævnet Umeå Kommune i tingsretten. I praksis kan der altså opstå problemer, i forhold til at registrerede par kan få tilladelse til stedbarnsadoption.

3.15.1 Transnationale adoptioner

Fra den 1. februar 2003 har det været muligt for registrerede par i Sverige at adoptere både fremmed- og stedbørn. I forhold til transnational adoption har det imidlertid vist sig, at der ikke er nogen donorlande, som vil afgive børn til homoseksuelle adoptanter (Stenholm og Strömberg 2004). I praksis betyder det, at der pr. 2004 kun blev godkendt to registrerede par (mænd), og to andre par var under udredning (ibid.).⁶⁴ For at blive godkendt som adoptant til transnationale adoptioner i Sverige skal man være mindst 25 år

⁶⁴ Det har ikke været muligt at få statistiske oplysninger om, hvor mange registrerede par der er blevet godkendt herefter.

og enten gift eller registreret. Bliver et registreret par godkendt af deres respektive kommunes socialnævn, søger man om et adoptivbarn hos adoptionsorganisationerne. NIA,⁶⁵ den statslige myndighed, som overser internationale adoptioner, har sammen med Socialstyrelsen udgivet nogle retningslinjer for, hvordan adoptanter skal godkendes. I disse retningslinjer gøres det klart, at der for registrerede par kræves, at de er åbne om deres seksualitet for deres familier og omverdenen, således at barnet har mulighed for at tale om dette i sin opvækst. Ydermere lægges der vægt på, at forældrene er i stand til at give barnet ”naturligt omgange med personer av båda könen” (Stenholm og Strömberg 2004). Således følger disse retningslinjer regeringens proposition og komiteen for børn i homoseksuelle familiers anbefalinger. Bliver et registreret par godkendt, er der flere adoptionsbureauer at vælge imellem, hvoraf Adoptionscentrum er det største. Der var imidlertid i 2004 ingen registrerede par, som havde adopteret et fremmed barn, da der ikke var nogen donorlande, som vil afgive børn til homoseksuelle forældre. Samtidig gør adoptionsbureauerne ingen ekstra indsats for at finde interesserede donorlande til adoption til registrerede par, og den største formidler af børn, Adoptionscentrum, var under debatten til den nye lovgivning én af de kritiske røster over for indførelsen af den nye lov. Det kan derfor ikke udelukkes, at det kan være årsagen til, at nogle adoptionsorganisationer ikke forsøger at ændre donorlandenes holdninger eller finde andre donorlande.

I dag er der kun ét adoptionsbureau, som arbejder på at finde donorlande, der godtager homoseksuelle adoptanter, nemlig Frösunda Solidaritet, som samtidig er det mindste bureau (Stenholm og Strömberg 2004). NIA henviser desuden til, at dette spørgsmål ikke ligger inden for dets arbejdsområde, men at det er op til adoptionsorganisationerne (ibid.). Hvor mange registrerede par der reelt får mulighed for at adoptere fremmede børn, er derfor begrænset. En analyse af antal registrerede par, der har søgt godkendelse som adoptanter, og antal adoptioner, der er blevet bevilliget, vil derfor bedre kunne vurdere, om lovgivningen i praksis giver registrerede par muligheden for at adoptere fremmede børn.

⁶⁵ NIA, Statens nämnd för Internationella Adoptioner 1997 (Fra og med 2005: MIA, Myndigheten för Internationella Adoptionsfrågor).

3.16 Konklusion – adoption

I 2003 blev det muligt for registrerede par at adoptere både sted- og fremmede børn. Imidlertid har der i praksis ikke været mulighed for, at registrerede par har kunnet modtage adoptivbørn fra andre lande, og der har været tilfælde, hvor lesbiske registrerede par har fået afvist deres ansøgning om stedbarnsadoption i Socialnævnet pga. deres seksuelle observans. Den politiske debat om adoption tog udgangspunkt i betænkningen *Barn i homoseksuelle familjer* (SOU 2001:10).

Den retslige ligestilling mellem homoseksuelle registrerede par og ægtefæller i forhold til adoption blev legitimeret på baggrund af en undersøgelse, der tog udgangspunkt i den heteroseksuelle familie som norm. Begreber om normalitet og lighed var centrale udgangspunkter for argumentationen i den svenske udredning om homoseksuelle og børn.⁶⁶ Konklusionen i redegørelsen udleder på baggrund af dens sammenlignende forskning, at homoseksuelle skal have lov til at adoptere, fordi de er *ligeså gode* som heteroseksuelle til at varetage barnets bedste. Udgangspunktet for undersøgelsens fortolkning af forskningsresultaterne er således en sammenligning af homoseksuelle med heteroseksuelle med udgangspunkt i ikke-problematiserede forudsætninger om den gode familie og barnets (køns)udvikling. Denne lighed med et heteronormativt familieideal bestående af en mor og en far udgør derfor forudsætningen for, at homoseksuelle skal kunne få adgang til adoption. Kritikken af betænkningens normative udgangspunkt er derfor, at præmissen for den gode familie er, at denne består af to forskellige køn. Det, som fremstår som positive værdier for et barns udvikling, er baseret på kernefamiliens standard. At homoseksuelle i alle de sammenhænge som undersøgelsen tager fat på sammenlignes med heteroseksuelle og vurderes til at være lige gode, medfører, at kun hvis man er ligesom de normale, vil man blive inkluderet. Lighed i dette perspektiv er derfor lig med assimilation, lyder kritikken af komiteens redegørelse (Edenheim 2005). Lighedsidealet er samtidig misvisende, for redegørelsens forskning viser faktisk i mange tilfælde, at homoseksuelle er bedre forældre end heteroseksuelle (ibid.). Komiteen konkluderer dog ingenting

⁶⁶ En analyse, af den praksis, som den svenske adoptionsmyndighed (det daværende NIA) anbefaler, konkluderer i den sammenhæng, at ”vi anser att staten genom NIAs direktiv blir aktivt normerande genom att de har ställt upp dessa kriterier för att anpassa adoptivföräldraskapet efter kärnfamiljen och att socialtjänsten har möjligheten att likrikta de sökande efter denna mall” (Hulth og Stigar 2005).

på den baggrund, men omskriver disse resultater til, at homoseksuelle er lige så gode. Således er komiteens forudsætning, at det er den heteroseksuelle familieform, der danner forbillede for den homoseksuelle og ikke omvendt. Samtidig må det konstant påpeges, at homoseksuelle må sørge for at sikre barnets bedste ved at foretage ekstra foranstaltninger. Fx ved at sikre en faderfigur eller en moderfigur, ved at oplyse om deres homoseksualitet og være åbne om dette og ved at sørge for, at barnet får en harmonisk opvækst, så det vil blive i stand til at imødegå de ekstra udfordringer, som komiteen argumenterer for, at disse børn vil komme til at få. For at blive lige med den heteroseksuelle norm og blive inkluderet skal homoseksuelle altså gøre en ekstra indsats, er redegørelsens forudsætning (Edenheim 2005). Betænkningen har således ikke på noget tidspunkt haft som forudsætning, at homoseksuelle og heteroseksuelle egentlig var lige med hinanden. Ligheds- og rettighedstankegangen kan i den forstand kritiseres for at være indskrevet i et heteronormativt ideal.

3.17 Forældreskab og orlov

Hvis moren er gift, anses manden i ægteskabet automatisk for at være barnets far. Der gælder en faderskabspræsumption (pater est-reglen), og denne gælder, uanset hvordan barnet er blevet befrugtet. Præsumptionen kan ophæves ved retten, hvis der redegøres for, at barnets arveanlæg eller andre specifikke omstændigheder gør, at ægtemanden ikke kan anses som værende far til barnet. Tillige ophæves præsumptionen, hvis manden i ægteskabet godkender en anden mands faderskabsbekræftelse, og denne godkendes af moren. Sag om ophævelse af faderskabspræsumptionen kan kun rejses af manden i ægteskabet eller barnet. En anden mand, som anser sig som biologisk far til barnet, kan ikke rejse sag om ophævelse af faderskabspræsumptionen. En sæddonor kan ikke rejse faderskabssag eller blive idømt faderskabet.

Hvis moren er ugift, fastslås faderskabet gennem bekræftelse eller dom. En faderskabsbekræftelse er frivillig og skriftlig. Den skal godkendes af Socialnævnet og af moren eller den, som har forældremyndighed over barnet. Er barnet myndigt eller ikke under nogens forældremyndighed, skal faderskabsbekræftelsen godkendes af barnet. Socialnævnet giver godkendelse, såfremt det kan antages, at manden er far til barnet. Bor moren

sammen med den mand, som søger faderskabsbekræftelse, skal det oplyses, at parret har boet sammen under konceptionstiden, og manden er far til barnet. Bor moren ikke sammen med manden, skal parret redegøre for, hvor længe de har kendt hinanden, og om de har haft seksuel omgang med hinanden under konceptionstiden. Har moren været sammen med flere mænd under konceptionstiden, skal dette også oplyses. Er parret enige om faderskabsbekræftelsen, vil der dog ikke blive stillet så detaljerede spørgsmål.

3.17.1 Faderskab ved dom

Anerkender den mand, som er udpeget som far, ikke faderskabet, eller kan der ikke peges på nogen bestemt mand som far, skal Socialnævnet forsøge at udrede, hvem som er far til barnet, såfremt det har hjemme i Sverige. Faderskabet kan fastslås ved dna-analyse, hvis mor eller barn ønsker dette, eller såfremt der er anledning til at tro, at moren har haft samleje med mere end en mand under konceptionstiden. Skal et faderskab fastslås ved dom, skal der redegøres for, at manden har haft samleje med moren, eller at assisteret befrugtning er sket med hans sæd og samtykke, og det er sandsynligt, at han er far til barnet. En sæddonor kan ikke få idømt faderskabet, hverken hvis sæden har været brugt til insemination eller befrugtning uden for kroppen.

En mand kan ikke rejse en retssag om fastlæggelse af et eventuelt faderskab uden Socialnævnets medvirken. Socialnævnet kan nedlægge en påbegyndt faderskabssag, hvis det fremstår som udsigtsløst at fastslå en far ved dom, en adoption er iværksat, eller at barnet eller moren vil lide skade af en eventuel faderskabssag. Kan det antages, at en kvinde skal anses som forælder, i relation til at hun har givet sit samtykke til en assisteret befrugtning af hendes registrerede partner eller sambo, så skal Socialnævnet forsøge at udrede, om et sådant forældreskab foreligger og forsøge at fastslå dette i stedet for faderskabet.

3.17.2 Forældreskab ved assisteret befrugtning

En kvinde anses som mor, såfremt det er hende, som føder barnet. Føder en kvinde et barn, som er blevet til ved ægdonation, dvs. befrugtningen af en anden kvindes æg, der så er blevet indført i kvinden, er det stadigvæk den

fødende kvinde, der anses som barnets mor. En mand anses som barnets far, såfremt han har samtykket til den assisterede befrugtning og er kvindens ægtefælle eller sambo. Det samme gælder, hvis befrugtningen er sket uden for kvindens krop ved et æg fra en anden kvinde. I dette tilfælde skal sæden stamme fra kvindens ægtefælle eller sambo. Er den assisterede befrugtning foretaget med samtykke fra kvindens registrerede partner eller sambo, anses den, som har givet samtykket, også for barnets forælder. I dette tilfælde vil kvindens registrerede partner eller sambo blive anerkendt som mor på lige fod med den fødende kvinde. Forældreskabet for denne type mor er underlagt samme rettigheder og forpligtelser som faderskabet, og hvad der gælder for faderskabet, gælder også for dette forældreskab. Dog skal dette forældreskab fastslås ved bekræftelse eller dom, dvs. i dette tilfælde gælder ikke en ”forældreskabspræsumption” tilsvarende faderskabspræsumptionen.⁶⁷

3.17.3 Assisteret befrugtning uden for det svenske sygehusvæsen

Da loven om genetisk integritet m.v. fra 2006 ikke omfatter privat insemination eller assisteret befrugtning i udlandet, gælder reglerne for forældreskab ved assisteret befrugtning ikke i disse tilfælde, og faderskab skal derfor fastslås ud fra de gældende regler om dette. For lesbiske par betyder det, at for det barn, de får vha. assisteret befrugtning uden for det svenske sygehusvæsen, vil der blive rejst en faderskabssag. Denne vil sandsynligvis blive henlagt, såfremt ingen oplysninger om donoren kan fås eller bliver givet, men det betyder, at en fælles forældremyndighed til barnet først kan opnås ved stedbarnsadoption.

3.17.4 Kun to juridiske forældre

Juridisk kan der kun være to forældre til et barn. Dette betyder, at andre forældrekonstellationer, fx et lesbisk par og et bøssepar, som ønsker at have et barn sammen, ikke kan få forældremyndigheden. Et lesbisk par, der også ønsker at give sæddonoren faderskabsrettigheder og samtidig selv

⁶⁷ Dette punkt var noget, RFSL og ombudsmanden mod seksuel diskrimination HomO opponerede mod i høringsinstanserne til propositionen 2004/05:137, der skulle give lesbiske par ret til assisteret befrugtning. RFSL og HomO mente, at forældreskabet burde ligestilles ægteskabet ved at have en forældreskabspræsumption.

begge være anerkendt som forældre, kan ikke dele forældremyndigheden på denne måde. En tredje person kan altså ikke blive juridisk forælder til et barn, hvilket fx er muligt i Storbritannien og Island (Nordqvist 2006, SOU 2001:10).

3.17.5 Barsel og orlov, föräldraledighetslagen

Moren har ret til 14 ugers barselsorlov inklusive op til 7 uger før fødslen. Faren har 2 ugers barsel efter fødslen. I forbindelse med fødsel kan faren få 10 dages orlov pr. barn ud over den førnævnte periode. Ved adoption kan de 10 dage fordeles mellem forældrene. Orloven skal tages inden 16 dage efter barnets fødsel. Ved adoption skal de tages, inden 16 dage efter adoptivforældrene har modtaget adoptivbarnet. Derefter kan forældrene få mulighed for at gå på forældreorlov op til 18 måneder, hvoraf faren mindst skal tage 2 måneder af disse for ikke at miste dem. Ellers kan denne forældreorlov fordeles mellem forældrene, som man vil. Den kan fordeles således, at den dækker 25, 50 eller 100 % af tiden væk fra arbejdet. De første 13 måneder dækker ydelsen 80 % af lønnen op til et vist loft. De næste 3 måneder udbetales et fast beløb, mens de sidste 3 måneder ikke finansieres.

3.17.6 Barselsorlov ved assisteret befrugtning og adoption

Ved assisteret befrugtning inden for det svenske sygehusvæsen vil den fødende mor og hendes partner/sambo få forældremyndigheden over barnet/børnene, efter at den sociale mors forældreskab er blevet fastslået af Socialnævnet ved bekræftelse eller dom. Derfor har den sociale mor ret til barselsorlov på samme vilkår som den mandlige partner til en kvinde i et heteroseksuelt parforhold. Om den sociale mor dog kan nå at få forældreskabet godkendt af Socialnævnet, inden barslen indtræder, afhænger dog af behandlingstiden. Når forældreskabet er fastslået, har begge forældremyndigheden over barnet og dermed ret til både barselsorlov og tillfällig föräldrapenning (barnets syge-/omsorgsdage, indtil det fylder 12 år).

Ved assisteret befrugtning uden for den svenske sygehusvæsen vil kun den fødende mor blive anset som juridisk forælder. Der vil skulle afgøres en faderskabssag først, dernæst vil den sociale mor have mulighed for i henhold til adoptionslovgivningen at stedbarnsadoptere sin partners barn, såfremt de er registrerede. Dog gives der ikke forældreorlov ved stedbarns-

adoption. Er parret ikke registreret, kan dette ikke lade sig gøre, og barnet vil da have den fødende mor som ene juridisk forælder. Ved assisteret befrugtning uden for det offentlige sygehusvæsen i Sverige skal den sociale mor stedbarnsadoptere for at blive juridisk forælder.

Kun registrerede par har mulighed til adoption. De 18 måneder, som et forældrepar har mulighed for at tage forældreorlov i, bliver regnet fra det tidspunkt, at barnet kommer i parrets varetægt, og forældremyndigheden er fastlagt. Er der tale om stedbarnsadoption, er der ikke ret til forældreorlov, ud over det som ville være givet, hvis en stedbarnsadoption ikke havde fundet sted. Retten til forældreorlov for adoptivforældre ophører, når barnet er fyldt otte år eller ved et senere tidspunkt, når barnet har færdiggjort første skoleår.

Når det gælder barnets syge-/omsorgsdage, har samboende homoseksuelle par ret til tillfällig föräldrapenning ligesom registrerede par, ægtefæller og samboende heteroseksuelle. Man har ret til dette, indtil barnet bliver 16 år, med få undtagelser. Parret har ret til 60 dage.

4. Norge

4.1 Registreret partnerskab

Den 1. august 1993 trådte loven om registreret partnerskab i kraft i Norge. Dermed fik homoseksuelle par ret til at blive registreret. Det registrerede partnerskab giver de samme rettigheder og pligter som ægteskabet med undtagelse af muligheden for at adoptere, blive viet i kirken og modtage assisteret befrugtning. Tilknytningskravet til loven blev ændret i 2001. Oprindeligt kunne registrering af partnerskab kun ske, hvis en eller begge parter havde bopæl i Norge og mindst en af parterne havde norsk statsborgerskab. Med ændringen blev det muligt at indgå partnerskab, hvis en af parterne havde haft bopæl i Norge de sidste to år før registreringen. Ligeledes anses statsborgerskab i Danmark, Island og Sverige⁶⁸ for ligestillet med norsk statsborgerskab. Ydermere anses et statsborgerskab i et andet land med lovgivning om partnerskab, der ligner den norske, for ligestillet med det norske. Denne ændring medførte dermed en opblødning i tilknytningskravet. En anden væsentlig ændring til partnerskabsloven kom i 2002, hvor registrerede partnere fik lov til at stedbarnsadoptere deres partners barn med partnerens samtykke.

4.1.1 Samboendes rettigheder

Før partnerskabslovens vedtagelse blev homoseksuelle samboende reguleret på samme vis som heteroseksuelle samboende, som juridisk set blev betragtet som enlige (Strøm Bull i Strandbakken 1993). I 1985 blev der

⁶⁸ Finsk statsborgerskab er ikke inkluderet her, fordi Finland ikke havde en partnerskabslovgivning på det tidspunkt. I Finland vedtoges partnerskabsloven i 2001, men trådte først i kraft i 2002.

nedsat et udvalg til at redegøre for retssikkerheden for samboende. Dette udvalg blev navngivet husstands-fællesskabslovudvalget. Deres lovforslag blev vedtaget i 1991 med navnet Husstands-fællesskabsloven. Denne lov gav begrænsede rettigheder mellem parterne både under og efter et samliv (Strandbakken 1993). I udvalgets redegørelse blev der argumenteret for, at en husstandslovgivning, såfremt den skulle omfatte mange forskellige personkonstellationer, fx søskende, homoseksuelle, heteroseksuelle, venner etc., ikke ville kunne blive særligt omfattende. Derfor foreslog udvalget, at regeringen skulle vurdere, om en særlig lovgivning for homoseksuelle par evt. skulle indføres. Således tog udredningens anbefaling de første skridt til en mulig partnerskabslovgivning.

4.2 Historik

Debatten om partnerskabslovgivning og regulering af homoseksuelt samliv har i Norge været aktuelt siden 1973. Det første forslag til en regulering på området og en form for partnerskabslovgivning blev udarbejdet af *Det Norske Forbund af 1948*⁶⁹ i 1973 som foreslog, at homoseksuelle skulle have mulighed for at blive registreret. Forbundet diskuterede dette spørgsmål internt i perioden 1982-1990 og arbejdede aktivt for en partnerskabslovgivning i 1990'erne (Størksen 2000). Imidlertid kom det første egentlige lovforslag først i 1990. Der var ikke fra politisk side nogen opbakning til Forbundet af 48's forslag, og spørgsmålet blev ikke taget op, før Nordisk Råd i 1984 anbefalede de nordiske lande at undersøge forholdene for homoseksuelle i samfundet og komme med forslag til eventuelle lovændringer. Der blev på trods af Rådets anbefalinger ikke igangsat nogen udredning, men spørgsmålet blev taget om i husstands-fællesskabslovudvalget og en rapport om bøsser og lesbisk livssituation blev udarbejdet og publiceret i 1988 (Andersen 1988).

Det første forslag til en partnerskabslov fremstillet af politikere kom i 1990 fra enkeltrepræsentanter fra Fremskrittspartiet (Frp), Arbeiderpartiet (Ap) og Sosialistisk venstre (SV). Det blev imidlertid afvist af et flertal (Høyre, Fremskrittspartiet, Kristelig Folkeparti) i justitskomiteen. Komite-

⁶⁹ Det Norske Forbund af 1948 er navnet på den nationale homoseksuelle bevægelse i Norge. Den var en udløber af det danske forbund af 1948. Nu er bevægelsen navngivet LLH: Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring.

ens mindretal fremmede tre andre forslag: SV foreslog, at forslaget skulle vedtages som lov, Ap, at forslaget skulle sendes til regeringen til en nærmere udredning, og Senterpartiet (Sp) foreslog, at homoseksuelles samliv skulle reguleres efter husstands-fællesskabsloven, da man var imod ligestillingen af homoseksuelle med ægtefæller (Strandbakken 1993). Lovforslaget blev som nævnt afvist, men efter en omfattende debat i Odelstinget⁷⁰ blev forslaget sendt til regeringen til en nærmere udredning. Lovforslaget, som senere blev vedtaget med et snævert flertal og medførte, at partnerskabet blev indført, er stort set identisk med dette tidligere forslag.

Partnerskabsloven skabte omfattende debat og splittelse internt i partierne, da medlemmerne var fritstillede i dette spørgsmål. Også i offentligheden og inden for kirken blev loven debatteret. To væsentlige årsager til, at partnerskabsloven blev vedtaget, var, at der var interne splittelser i de partier, som var imod denne, og at tilhængernes holdning til spørgsmålet udgjorde et politisk flertal, som der egentlig ikke var en omfattende opbakning til i befolkningen. I et tilbageblik på debatten om partnerskabslovens tilblivelse argumenterer Kjell Erik Øye (1995) for, at partnerskabsloven blev vedtaget på baggrund af splittelse i partier, som ellers var imod loven. Unge liberale kræfter i Fremskrittspartiet (Frp) støttede lovforslaget, mens højreliberale i Høyre (H) ligeledes støttede det som led i et internt opgør mod ældre traditionalister i partiet. Med støtter fra tilhængere i SV og den liberale del af Arbeiderpartiet dannede disse altså et snævert flertal, og loven blev vedtaget. Ydermere kunne partnerskabsloven blive vedtaget på baggrund af ideologiske overbevisninger hos flertallet, som ønskede loven udarbejdet, på trods af den almene holdning til dette i befolkningen. Sociologen Rune Halvorsen argumenterer for, at lovens vedtagelse kan ses som et ”produkt av verdiendringer i de mest innflytelsesrike lag av befolkningen” (Halvorsen 1999), da loven ifølge meningsmålinger ikke havde en bred opbakning i befolkningen. Den offentlige debat gik højest i perioden januar til marts 1991 og maj 1992 til august 1993 for derefter at stilne af med undtagelse af i de kristelige aviser (ibid.). Halvorsen argumenterer for, at den ikke så omfattende offentlige debat i Norge skyldes, at loven groft

⁷⁰ Odelstinget består af tre fjerdedele af Stortingets repræsentanter og er den ene af to forsamlinger, som Stortinget deles i, når lovforslag skal behandles. Odelstinget behandler først alle lovforslag og oversender sin beslutning til den anden forsamling, Lagtinget, som består af en fjerdedel af Stortingets repræsentanter. Den 20. februar 2007 vedtog Stortinget at ophæve ordningen med Odelstinget og Lagtinget. I stedet skal alle sager behandles af Stortinget i plenum. Ændringerne vil træde i kraft efter næste stortingsvalg i 2009.

sagt blev vedtaget på baggrund af lovgivernes egne visioner og holdninger uden hensyntagen til befolkningens opinion. Diskussionen om kontroverserne udspillede sig derfor hovedsageligt i den politiske debat. I Danmark havde partnerskabslovgivningen været blevet debatteret siden 1968, og politikere havde derfor længe anset en sådan lovgivning for at være en politisk mulighed. I Norge derimod var dette en nyere debat (Halvorsen 1999). Tidligere politiske debatter omhandlende homoseksuelles samliv har begrænset sig til anbefalingen fra Nordisk Råd, som opfordrede de nordiske lande til at gennemføre en udredning vedrørende homoseksuelles retsstilling og udarbejde mulige love til at ligestille homoseksuelle (se Nordisk Råd 1984).

Under behandlingen af Familiemeldingen i 1985 blev regeringen opfordret til at undersøge forholdene for homoseksuelle samboende og komme med eventuel lovgivning på området. Dette henviste regeringen til arbejdet med loven om husstands-fællesskab. Debatten om reguleringen af homoseksuelles samliv var i Norge altså forholdsvis ny. Før debatten om homoseksuelles samliv blev aktuel i slutningen af 1980'erne, handlede debatterne vedrørende homoseksualitet om strafferetslige spørgsmål.

4.3 Indførelsen af partnerskabsloven

I loven om registreret partnerskab vedtaget i 1993 står der i § 1, at ”to homofile personer av samme kjønn kan la sitt partnerskap registrere, med de rettsvirkninger som følger av denne lov.” Således åbnede loven op for, at homoseksuelle kunne lade sig registrere og få samme rettigheder som heteroseksuelle ægtepar med undtagelse af muligheden for adoption samt vielse i kirken. Assisteret befrugtning er heller ikke muligt for lesbiske og enlige kvinder i Norge. Dette er ikke indskrevet i partnerskabsloven, men i loven assisteret befrugtning.

Debattens centrale spørgsmål drejede sig om ægteskabets status i forhold til det registrerede partnerskab; vil ægteskabsinstitutionen blive undermineret af homoseksuelles mulighed for at blive registreret, eller er det registrerede partnerskab forskelligt fra ægteskabet? Som antydnet i citatet af § 1 af lov om registeret partnerskab fremhæves det, at registrering kan ske for to *homofile* personer af samme køn. At parret skal være homofilt, på trods af at det umuligt ville kunne efterprøves i praksis, er et krav, justits-

komiteen tilføjede til lovforslaget (Strandbakken 1993). Hverken den danske eller svenske lov om registreret partnerskab har et sådant krav. På den måde er lovens formulering med til at fastslå, at partnerskabet er forbeholdt homoseksuelle. Dermed udgør loven noget særskilt fra ægteskabet. Ligesom i den danske og svenske debat blev der skabt et flertal for partnerskabslovgivningen ved at påpege, at denne ikke var en trussel mod ægteskabsinstitutionen på baggrund af undtagelserne omkring adoption og vielse i kirken. Partnerskabsloven markerede derfor klart en grænse mellem heteroseksualitet som majoritet og norm og homoseksualitet som minoritet og afvigelse.

I debatten om lovforslaget var ét af modstandernes centrale argumenter, at den foreslåede lovgivning lå for tæt op ad ægteskabet og ville undergrave dette samt indebære muligheden for, at homoseksuelle ville kunne komme til at adoptere (Bondevik i Strandbakken 1993). Imidlertid blev dette argument afvist med argumentet om, at partnerskabet udelukker muligheden for adoption og vielse samt indeholder særregler om tilknytningsforhold, som ikke gør sig gældende for ægteskabet.

Det lykkedes tilhængerne at udviske de kontroversielle elementer i lovforslaget ved at bruge et juridisk-bureaukratisk sprog, som gjorde det muligt at kategorisere homoseksuelle som forskellige fra heteroseksuelle, samtidig med at man argumenterede for en ligestilling mellem disse (Halvorsen 1999).⁷¹ Således kom partnerskabet ikke til at fremstå som et homoseksuelt ægteskab og dermed en trussel mod ægteskabet, men som en regulering af et samliv omhandlende en privat sag mellem to parter. Forældreskab er i stigende grad blevet et offentligt anliggende, hvorimod parforholdet og det seksuelle forhold betragtes som et privat anliggende (ibid.). Ved at italesætte det registrerede partnerskab som et privat anliggende, der blot krævede juridisk regulering, kunne tilhængerne af indførelsen af en partnerskabslov adskille ægteskabet som en offentlig institution, der kan indebære forældreskab, fra partnerskabet. På denne måde kom partnerskabet til at fremstå som adskilt fra ægteskabet, selvom det juridisk set ligger tæt op ad dette (Strandbakken 1993).

I lovforslaget opridses de forskellige overvejelser over, hvilke modeller der har været mulige. Fire modeller blev foreslået til reguleringen af homoseksuelt samliv: 1) Registreret partnerskab med ægteskabet som forbillede,

⁷¹ I den danske partnerskabsdebat var det modstanderne som anvendte juridisk/teknisk sprogbrug. Se afsnit om partnerskabsloven i Danmark.

dog med undtagelse af muligheden for adoption og vielse, tilsvarende den danske lov af 1989. 2) En begrænset lovgivning, der kun regulerer privatretslige forhold. 3) Udvidelse af husstandsfællesskabsloven av 1991. 4) Fælles lov for heteroseksuelle og homoseksuelle samboende i begrænsede spørgsmål. En model, som ligger tæt op ad det første lovforslag på området, og den danske lovgivning blev foretrukket.

4.3.1 *Opmuntring til et forpligtende samliv for homoseksuelle*

Argumentationen for at vælge det første alternativ var, at homoseksuelles forhold på mange områder ligner det heteroseksuelle, og der derfor er behov for en retslig regulering af dette. Homoseksuelle og heteroseksuelle indgår i samme typer følelsesmæssige forhold, og et forpligtende samliv skal have muligheden for at blive reguleret, således at parterne i parforholdet sikres. Det understreges, at lovforslaget ikke omfatter forholdene mellem barn og forældre, og at vielse og adoption er undtaget. Ved at bruge formuleringen, at man ønsker at fastslå de ”økonomiske og juridiske behov mellem to mennesker af samme køn, som lever i *et forpligtende samliv*” (min oversættelse og kursivering), antydes det således, at loven muligvis kan være med til at forhindre hiv-smitte. Samtidig argumenteres der for, at partnerskabet giver mulighed for, at homoseksuelle kan få forbedret deres livsvilkår. Ved at indføre lovgivningen kan der åbnes for en større accept og tolerance i samfundet, og flere homoseksuelle vil derfor turde være åbne om deres seksualitet og dermed få en bedre livskvalitet og forøge muligheden for at komme til at indgå i stabile og gensidigt forpligtende samlivsformer. Således kan partnerskabsloven altså være med til at normalisere homoseksuelles forhold og få homoseksuelle til at indgå i længerevarende forhold, synes argumentationen at lyde. Denne argumentation forudsætter en implicit opfattelse af, at homoseksuelles livsstil ikke følger normen og indebærer en højere grad af promiskuøsitet end heteroseksuelles. På den måde fremstilles lovforslaget som noget, der ikke er kontroversielt, og det understreges flere gange, at ”et homoseksuelt samliv er [...] noget andet end ægteskab, både socialt og religiøst. Det kommer ikke i stedet for og er ingen konkurrent til det heteroseksuelle ægteskab” (Ot. Prp. Nr. 32 1992/93). Lovforslaget adskiller således homoseksualitet og heteroseksualitet, samtidig med at lighederne mellem disse fastslås. Det er denne retori-

ske bevægelse, der kan have været en af de væsentligste årsager til, at vedtagelsen af partnerskabsloven blev mulig (Halvorsen 1999).

4.3.2 Debattens væsentligste aktører og deres argument

Debattens væsentligste aktører var de politiske partier i Stortinget, den norske kirke og lægmandsbevægelse samt de homoseksuelle bevægelser (Halvorsen 1999).⁷² I Stortinget var SV, den liberale del af Ap og den ultraliberale del af Frp for lovforslaget. De argumenterede for retfærdighed og valgfrihed. Ap tog også spørgsmålet om forbedring af homoseksuelles livsvilkår i samfundet samt velfærd for enkeltindivider og par op. Modstanderne bestod af repræsentanter for Sp, KrF og de traditionsbundne dele af Ap, H og Frp (ibid.). Modstanderne så partnerskabslovgivningen som en trussel mod ægteskabet og som en underminering af dets symbolske status. De ville ikke støtte individuelle rettigheder og valgfrihed på bekostning af den sociale orden. Modstanderne ville derfor hellere støtte de alternative forslag om udvidet husstandsfællesskab. Strandbakken (1993) opri-der modstandernes argumenter således: 1) Partnerskabsloven vil undergrave ægteskabet som institution, 2) og vil indebære, at homoseksuelle får særrettigheder i forhold til andre grupper, 3) og vil medføre, at homoseksuelle i fremtiden ville kunne komme til at adoptere, 4) og loven vil alligevel kun få begrænset betydning for få mennesker, og der således ikke bør udarbejdes en detaljeret lovgivning, 5) og det vil medføre muligheden for, at der bliver flere homoseksuelle i samfundet, 6) hvilket vil medføre en drejning bort fra kristne værdier, og loven repræsenterer derfor et moralsk forfald. I debatten udgjorde de mest centrale spørgsmål dog, om ægteskabets status og samfundets værdier ville blive truet, hvis partnerskabsloven blev indført.

Den kirkelige modstand mod lovforslaget var markant og skabte, og fortsætter med at skabe, splittelse i kirken. Debatten angår, hvorvidt homoseksuel praksis er til hinder for anerkendelsen af sociale rettigheder og deltagelse på lige fod med andre. I Norge danner Hygen-komiteens indstilling *Om homofili* til Bispemødet fra 1977 udgangspunktet for debatten om dette spørgsmål. Komiteens konklusion er tvetydig og udtaler, at ikke alle homoseksuelle forhold strider med Biblens mere generelle etiske normer,

⁷² Se også Størksen 2000 og Strandbakken 1993.

men at Biblen heller ikke giver grundlag for en positiv anerkendelse af homoseksuelle forhold på lige fod med ægteskabet mellem mand og kvinde. I samme år udtaler biskopperne, at Biblen ikke anerkender homoseksuelle, men at kirken hverken kan fastholde den traditionelle entydige fordommelse eller give homoseksuelle forhold godkendelse og velsignelse. Holdningen i den norske kirke har derefter været, at man accepterer homoseksualitet, men ikke homoseksuelle handlinger. I høringen til lovforslaget argumenterede biskopperne imod lovforslaget på baggrund af de kristne værdier. De udtalte, at ægteskabet er forbeholdt mand og kvinde, og ville derfor ikke støtte lovforslaget. De mente, at lovforslaget lænede sig for meget op ad ægteskabslovgivningen. Kirkens interne splittelse gav sig imidlertid også tilkende i, at andre kristne instanser støttede lovforslaget (fx det teologiske fakultet) ud fra en næstekærlig synsvinkel. På baggrund af kirkens interne splittelse er det svært at vurdere, hvilken rolle kristen-etiske synspunkter har spillet i debatten om partnerskabslovgivningen. I modsætning til loven om bioteknologi (assisteret befrugtning), hvor disse synspunkter har været med til at forme centrale elementer i denne (Burell 2005), var de kristne aktører ikke på samme måde med til at definere partnerskabslovgivningen. Dette kan skyldes, at partnerskabslovgivningen var ”elitens” lov, som blev vedtaget uden omfattende støtte i befolkningen (Halvorsen 1999).

De nationale homoseksuelle bevægelser, LLH og FHO,⁷³ var for, at Norge skulle indføre en partnerskabslovgivning. LLH iværksatte i forbindelse med debatten om loven et større lobbyarbejde for at få loven vedtaget (Øye 1995). FHO’s høringsudtalelse argumenterede for, at partnerskabslovgivningen ville ligestille homoseksuelle økonomisk og juridisk. Partnerskabet, understregede de, var ikke det samme som et homoseksuelt ægteskab. Ud over denne ligestilling argumenterede de nationale homoseksuelle bevægelser for, at en partnerskabslov ville fremme homoseksuelles livskvalitet, selvudvikling, ligeværdig deltagelse og sociale rettigheder. Individuel frihed og retfærdighed var værdier, der blev appelleret til (Halvorsen 1999). Lovens effekt ville være synliggørelse og åbenhed om seksualitet. Dette anså, på paradoksvis vis, både tilhængere af lovforslaget og konservative modstandere af dette som en ønskværdig effekt. Dog skulle

⁷³ Fellesrådet for homofile organisasjoner i Norge (FHO) og Det norske forbund av 1948 (DNF-48) gik i 1992 sammen i én organisation – Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring (LLH).

denne åbenhed opmuntres på anden vis end ved en lov, mente de konservative modstandere (ibid.). FHO's adskillelse af ægteskabet og partnerskabet og tilhængernes understregning af ligestilling og rettighedstankegangen udgjorde den centrale argumentation i tilhængernes diskurs. Der var homoseksuelle stemmer, som var imod partnerskabslovgivningen på baggrund af en kritik af ægteskabet som institution, men disse fik ingen fremtrædende rolle i debatten (ibid.).⁷⁴ Lovforslaget kom til afstemning i Odelstinget, og det blev vedtaget med et mindre flertal. Således blev partnerskabsloven en realitet. Loven trådte i kraft i 1993.

4.4 Debat og ændringer til partnerskabsloven efter dens vedtagelse

På trods af at analyser af partnerskabslovens tilblivelse har sat spørgsmålstegn ved, hvor radikal en ændring og betydning denne egentlig havde, så var der fra politisk side stadig en del modstand mod den, efter den var trådt i kraft. Samme år, som loven blev indført, fremsendte KrF og Frp et lovforslag for at få lovgivningen ophævet igen (Størksen 2000). Dette blev ikke vedtaget. I 1995/96 fremsendte stortingsrepræsentanterne Kjell Magne Bondevik og Solveig Sollie ligeledes et forslag til at ophæve partnerskabslovgivningen med henvisning til, at denne stred mod samfundets grundlæggende værdier bygget på ægteskabet mellem en mand og en kvinde. Såfremt homoseksuelles samliv skulle reguleres, burde dette ske via husstands-fællesskabsloven. I forslaget henvises der til modstandernes udtalelser i forbindelse med høringen til lovforslaget, blandt andet Biskoppen af Oslo og Norsk Husmoderforbund. Biskoppen argumenterer for, at bispemødet i 1977 ikke gav grundlag for en partnerskabslovgivning, samt at ægteskabet må anses som den samfundsinstitution, der varetager hjemmets fællesskab og samliv mellem børn og voksne. Husmoderforbundet vil også bevare ægteskabet som samfundets centrale værdi, og dette vil partnerskabet underminere, udtaler de. Forslaget ønsker, at ægteskabet skal have en

⁷⁴ Én af de mest prominente modstandere af partnerskabslovgivningen inden for den homoseksuelle bevægelse var Karen Christine Friele, som opponerede mod dette på baggrund af kritikken af ægteskabet som en patriarkalsk institution. Hun har været en af frontfigurerne i den homoseksuelle bevægelse. På trods af kritikken var hun blandt de første, som blev registreret (se Øye 1995).

særstilling, og derfor ønskes loven ophævet. Forslaget blev afvist af flertallet i indstillingen fra familie-, kultur- og administrationskomiteen, der henviste til flertallets argumenter i debatten om indførelse af partnerskabslovgivning, samt påpegede, at det ville være uhensigtsmæssigt at skulle til at annullere de på det tidspunkt ca. 500 partnerskaber, der allerede var indgået, når der ikke var kommet nye argumenter i debatten, som påviste ”negative eller skadelige effekter”. Ydermere argumenterede flertallet for, at når samfundet generelt accepterer homoseksualitet, vil det være ulogisk at nægte homoseksuelle retten til at få reguleret deres samliv. Stortingets beslutninger ville virke ulogiske og inkonsekvente, hvis partnerskabsloven skulle ophæves igen, samtidig med at andre lande, blandt andet Sverige, også havde indført en lignende lovgivning. Komitemedlemmet fra Høyre henviste til partiets splittelse i sagen, mens medlemmet fra KrF og repræsentanten Hallgrim Berg (Høyre) var imod at ligestille ægteskabet med partnerskabet og ønskede, med begrundelse i samfundets traditionelle værdier, at loven skulle ophæves. Ægteskabet er ud fra dette synspunkt centralt for samfundet og skal bevares som en relation mellem mand og kvinde. Et andet af komiteens medlemmer, Roy N. Wetterstad (Uavh), argumenterede for at bevare partnerskabsloven, men så hellere, at homoseksuelle fik adgang til det borgerlige ægteskab, og dette altså skulle være kønsneutralt og ikke prioritere heteroseksuel observans. Kirken skulle selv bestemme, om den ønskede at vie homoseksuelle. Således ville alles interesser blive varetaget. Imidlertid ville der nok ikke være politisk opbakning til dette synspunkt, og derfor støttede medlemmet i stedet at bevare partnerskabslovgivningen. Ud fra komiteens anvisninger blev lovforslaget om at ophæve partnerskabsloven afvist i Odelstinget med stemmerne 67 mod 24.

4.4.1 Koordinering af de nordiske landes partnerskabslovgivning

I 1999/2000 fremlagde regeringen et lovforslag, der skulle opløse reglerne for tilknytningskravene i forbindelse med registrering af partnerskab. I forbindelse med et socialpolitisk ministermøde i Nordisk Ministerråd i 1996 blev der opfordret til at koordinere de nordiske landes partnerskabslovgivning. Danmark og Sverige havde allerede ændret deres tilknytningskrav, og derfor argumenterede lovforslaget for, at Norge skulle gøre noget lignende. I høringen til lovforslaget var der et stort flertal for at ændre tilknytningskravet. Med udgangspunkt i statistik, der viste, at der ofte var tale

om, at en af parterne i et registeret partnerskab var udlænding, argumenterede forslaget for, at der ville være en god grund til at ændre tilknytningskravet, således at det blev muligt at indgå partnerskab, hvis en af parterne havde haft bopæl i Norge de sidste to år før registreringen. Ligeledes vil statsborgerskab i Danmark, Island og Sverige blive anset for ligestillet med norsk statsborgerskab. Ydermere vil et statsborgerskab i et andet land med lovgivning om partnerskab, der ligner den norske, blive anset for ligestillet med det norske. Indstillingen fra familie-, kultur- og administrationskomiteen støttede forslaget og argumenterede ydermere for, at der siden partnerskabslovgivningens indførelse i 1993 i 2000/2001 måtte gælde andre omstændigheder, da flere lande allerede havde en lignende lovgivning. Således fandt komiteen det rimeligt at ændre tilknytningskravet for at koordinere med de andre nordiske lande samt gøre det nemmere for andre statsborgere end norske med særlig tilknytning til Norge at kunne komme til at indgå partnerskab i Norge. Lovforslaget blev vedtaget enstemmigt, loven blev ændret og trådte i kraft 1. marts 2001.

4.4.2 Diskussionen går imod kønsneutralt ægteskab

I 2000 blev det muligt for homoseksuelle par at blive plejeforældre. (Fosterhjemsrundskrivet, rundskriv Q0836, se Hennum 2001). I denne skrivelse argumenteres der for, at homoseksualitet ikke skal være en hindring for at kunne blive plejeforældre, det skal alene afgøres på omsorgsevnen. Imidlertid skal det ikke kunne lade sig gøre for homoseksuelle at blive plejeforældre, hvis det er med henblik på en senere adoption, jf. at partnerskabsloven ikke giver ret til dette. En anden væsentlig ændring til partnerskabsloven kom i 2002, hvor registrerede partnere fik lov til at stedbarnsadoptere deres partners barn.⁷⁵ I 2002/2003 blev der i forbindelse med stortingsmeldingen *Om familien - forpliktende samliv og foreldreskab* fremmet et forslag fra SV om at ligestille ægteskabet og partnerskabet og således indføre et kønsneutralt ægteskab. Der var ikke flertal for dette forslag fra andre end SV, og det blev derfor ikke vedtaget. I 2003/2004 blev der stillet forslag om, at andre end notarius publicus kan få muligheden for at registrere partnerskaber, ligesom de kan ved ægteskaber. Flertallet i

⁷⁵ Se afsnittet om adoption.

familie-, kultur- og administrationskomiteen støttede dette forslag, men det blev ikke vedtaget ved afstemning i Stortinget.

Muligheden for at adoptere sin partners barn aktualiserede ikke kun spørgsmålet om forholdet mellem børn og homoseksuelle forældre, men også spørgsmålet om muligheden for registrerede partnere at adoptere også ”fremmede” børn. Det er kun ægtefæller og enlige, der har denne mulighed i Norge i dag. En måde at argumentere for at homoseksuelle par skal kunne få lov til at adoptere, er ved at stille forslag til indførelsen af et kønsneutralt ægteskab. Dette vil også medføre, at homoseksuelle par bliver ligestillet med ægtefæller i forhold til vielse og tilknytningskrav (og assisteret befrugtning). Debatten om partnerskabslovgivningen har fra 2004 og frem derfor handlet om det kønsneutrale ægteskab.

4.5 Kønsneutralt ægteskab

Debatten om dette blev sat i gang i 2003/2004, da Siri Hall Arnøy og May Hansen fra SV foreslog, at alle over 18 år, uanset køn, skulle kunne indgå ægteskab. LLH har fra 2004 også krævet, at en fælles ægteskabslov bliver indført i lighed med lovgivningen i Belgien, Spanien, Canada, Sydafrika og enkelte stater i USA (Ikdahl og Sandvik 2006). I princippet er ordlyden af den norske ægteskabslov kønsneutral i forvejen, men det var ikke lovgivernes intention med denne, at homoseksuelle skulle kunne blive gift. I lovforslaget foreslår Hall Arnøy og Hansen ændringer i ægteskabslovens § 1, således at alle over 18 år uanset køn kan indgå ægteskab. Flertallet i familie-, kultur- og administrationskomiteen støttede dog ikke dette forslag med begrundelsen, at flere af partierne ikke havde diskuteret spørgsmålet og først ville tage det op i 2005. Repræsentanter fra Ap og Sp ville bede om en nærmere udredning, mens Frp og KrF understregede, at de ikke kunne tilslutte sig en ligestilling mellem ægteskabet og partnerskabet på denne måde og var imod at tillade homoseksuelle at adoptere. Forslaget blev støttet af komitede medlemmer fra SV, som argumenterede for, at en sådan lovgivning ville ligestille heteroseksuelle med homoseksuelle fuldt ud og dermed være med til at bekæmpe diskriminering af homoseksuelle. De henviste ydermere til menneskerettighederne, og at lovgivningen bør sikre disse. Med denne argumentation var de for forslaget. SV's anbefalinger var dog i mindretal i komiteen. Odelstinget fulgte flertallet i komiteens

indstilling, og forslagsstillerne trak deres forslag tilbage med begrundelsen, at det var bedre, at partierne fik mulighed for at diskutere emnet på deres landsmøder først. Derefter vil forslaget blive fremstillet igen (ibid.).

I 2004/2005 blev lovforslaget om indførelse af et kønsneutralt ægteskab fremstillet igen af de samme parter. I lovforslaget argumenteres der for, at en ændret lovgivning vil medføre ligestilling mellem homoseksuelle og heteroseksuelle. Med henvisning til menneskerettighederne argumenteres der for, at en sådan lovændring vil være med til at forhindre diskrimination af homoseksuelle. Samtidig henviser forslagsstillerne til en Gallup-undersøgelse, der påviser holdningerne til ægteskabsindgåelse for par af samme køn. Resultatet viser, at 66 % af den norske befolkning er positiv over for, at par af samme køn skal kunne få mulighed for at indgå ægteskab. Norge ligger på en syvendeplads efter Danmark med 82 %, Holland 80 %, Luxembourg 71 %, Sverige 70 %, Spanien 68 % og Belgien 67 % (Dokument nr. 8:92). Der er ikke foretaget en norsk undersøgelse af dette. Forslagsstillernes primære fokus er at give homoseksuelle adgang til at adoptere fremmede børn enten ved at indføre en kønsneutral ægteskabslovgivning eller slette undtagelsen i partnerskabsloven på dette område. Pga. valg til Stortinget bortfaldt lovforslaget, men efter valget valgte den rød-grønne regering at tage spørgsmålet op igen, og en udredning sattes i gang.⁷⁶

I den rød-grønne regerings program blev spørgsmålet om det kønsneutrale ægteskab taget op. I programmet fritstilles repræsentanter for Sp i spørgsmålet, men programmet tilslutter sig en ændring af ægteskabsloven, så den bliver kønsneutral (Soria Moria 2005:67). Debatten om en kønsneutral ægteskabslov aktualiserer problemstillingen omkring partnerskabslovens undtagelser. Det er adoption og muligheden for vielse, som udgør de primære problemstillinger. Eksplicite religiøse argumenter i debatten om kønsneutralt ægteskab er der kun få af. De religiøse aspekter bliver kun tydelige i spørgsmålet om, hvorvidt kirken og andre trossamfund skal have ret til at afvise vielse af homoseksuelle og selv vælge, om de vil foretage en sådan eller ej. Problemstillingen sætter derfor debatten om adskillelse af stat og kirke på spidsen (Ik Dahl og Sandvik 2006). Spørgsmålet om homoseksuelles mulighed for at adoptere fremmede børn er et centralt element i debatten om det kønsneutrale ægteskab. Ligesom spørgsmålet om lesbiske

⁷⁶ Ap, SV og Sp overtog regeringsmagten i 2005 efter Bondeviks regering bestående af Høyre, KrF og Venstre (2001-2005).

og assisteret befrugtning samt forældreskab også er til debat. I forbindelse med assisteret befrugtning har Bioteknologinævnet rådgivet regeringen til at give lesbiske mulighed for at blive kunstigt befrugtet. fdfaf

De centrale argumenter i debatten om en kønsneutral ægteskabslov har fra tilhængersiden været lighed, værdighed og kærlighed, oftest knyttet til et sekulært livssyn (Ik Dahl og Sandvik 2006). Menneskerettighederne bruges som grundlæggende argument for en kønsneutral ægteskabslov. Modstanderne af en kønsneutral ægteskabslov argumenterer imod denne ud fra følgende argumenter: barnets behov for to forældre af modsatte køn, hensynet til barnet som individ, hensynet til heteroseksuelle ægtefæller, hensynet til retstilstanden og henvisning til ægteskabet som en religiøs institution, der ikke kan ændres (ibid.). Ægteskabet er en relation mellem en mand og kvinde, og denne er den naturlige og kulturfæstede relation, som sætter rammen for reproduktion og familieliv. Med henvisning til FN's børnekonvention henviser modstanderne til, at et barn har ret til to biologiske forældre, og konventionens retningslinjer bruges til at støtte argumentationen om dette. I modsætning til dette bruges rettighedsargumentet også af tilhængere af kønsneutralt ægteskab, men med udgangspunkt i menneskerettighederne frem for børnerettigheder. Det er stort set kun indenfor ligestilling- og rettighedsrammen, at det er muligt at diskutere spørgsmålet. Den rød-grønne regering sendte i maj 2007 forslaget om kønsneutralt ægteskab i høring under titlen *Felles ekteskapslov*. Den 14. marts 2008 lagde regeringen forslaget om fælles ægteskabslov frem i statsrådet (Ot. prp. nr. 33 (2007-2008)). Loven giver homoseksuelle samme ret til at indgå ægteskab som heteroseksuelle. Lesbiske par får ret til assisteret befrugtning på lige fod med heteroseksuelle par og loven sikrer børn af lesbiske par to juridiske forældre fra begyndelsen af livet. Samtidig vil loven give homoseksuelle ægtepar mulighed for at blive vurderet som adoptivforældre på linje med heteroseksuelle. Med en eventuel kønsneutral ægteskabslov ophæves partnerskabsloven. Propositionen behandles i Stortinget i juni 2008.⁷⁷

⁷⁷ Stortinget godkände propositionen och en kønsneutral äktenskapslag trädde i kraft 1 januari 2009. (Red.anm.)

4.6 Konklusion – registreret partnerskab

Partnerskabsdebattens forskellige aktører argumenterede på trods af fælles samfundsopfattelser og fokus på spørgsmål om accept og retfærdighed både for og imod partnerskabslovgivningen. Modstandere og tilhængere anvendte således de samme begrebsliggørelser, men til at argumentere i modsætning til hinanden (Størksen 2000). Definitionen af forskellen mellem ægteskabet og partnerskabet spillede en afgørende rolle for lovgivningens vedtagelse (Størksen 2000, Halvorsen 1999). Modstanderne anså partnerskabet som en underminering af ægteskabet, mens tilhængerne tværtimod så det som en bekræftelse af dette. Ægteskabets sociale status blev således bekræftet af begge parter. Samtidig foregik der en kamp om at definere, hvad retfærdighed og accept er for størrelser, og om samfundet skal beskyttes mod homoseksuelle eller omvendt. Ville det være retfærdigt at beskytte homoseksuelles rettigheder og ikke andre gruppers? Ville en partnerskabslovgivning beskytte mod hiv-epidemi? Ville lovgivningen skabe større accept af homoseksuelle? Eller ville lovgivningen underminere samfundet og det kristne værdigrundlag? Dette var spørgsmål, som blev stillet. Det viste sig, at de argumenter, der fik mest opbakning, var dem, som var i stand til at være ”konfliktneutrale”, dvs. på samme tid forene en ligerettighedsargumentation med en klar markering af forskellen mellem heteroseksuelle og homoseksuelle, dvs. mellem ægteskabet og partnerskabet. Denne skelnen medførte, at kirkelig vielse blev undtaget i partnerskabslovgivningen. Denne strategi ”kan ses som et forsøg på å synliggjøre skillet mellem partnerskab og ekteskab, og dermed senke det politiske konfliktniveauet. Det faktum at en tilknytning til ekteskabet ble valgt fremfor andre juridiske løsninger vitner også om at definisjonen av homofili som syndig og umoralsk ikke lenger hadde majoritet” (Størksen 2000, s. 139). Undtagelserne var således medvirkende til, at modstandernes kritik kunne imødegås (ibid.). Adoption blev også undtaget for klart at kunne adskille ægteskabet og partnerskabet, da ægteskabet, af modstanderne, blev fremstillet som rammen omkring et barns opvækst. Med denne strategi kunne homoseksuelle fremstå som ligestillet med heteroseksuelle og dog alligevel anses som forskellige. På den måde blev ægteskabet som institution ikke truet.

Baggrundene for, at partnerskabslovgivningen blev indført, er mange. Et speciale (Størksen 2000), der sammenligner den norske og danske part-

nerskabslovgivningsdebat, konkluderer, at der er størst mulighed for at få vedtaget en sådan lovgivning i et politisk klima, hvor følgende bestanddele indgår i debatten: 1) valgfrihed i forhold til samlivsform, 2) accept af homoseksuelle personer og handlinger, 3) ligheds- og retfærdighedstankegang, som sidestiller homoseksuelle med heteroseksuelle og 4) en opfattelse af partnerskabet som en bekræftelse af ægteskabet. I modsætning til dette er det vanskeligt at indføre en partnerskabslovgivning i et politisk klima, hvor følgende elementer indgår i debatten: 1) beskyttelse af homoseksualitet mod offentliggørelse, 2) kristen seksualmoral, 3) opfattelsen, at homoseksuelle handlinger ikke skal legitimeres i lovgivning, 4) sammenligningen af homoseksuelle par med andre samlivsformer end ægteskabet og en 5) opfattelse af partnerskabet som en underminering af ægteskabet. Imidlertid er den måske mest væsentlige årsag til forandringer i lovgivningen på dette område ikke et spørgsmål om debattens grundlæggende værdier og samfundssyn, som både Halvorsen og Størksen argumenterer for i store træk blev delt af både tilhængere og modstandere (Halvorsen 1999, Størksen 2000). En væsentlig årsag til ændringerne i lovgivningen kan være forandringer i opfattelsen af homoseksualitet. Lovgivningen har bevæget sig fra en afkriminalisering af homoseksuelle handlinger til en anerkendelse af homoseksuelle som en minoritetsgruppe, hvis rettigheder skal beskyttes som udgangspunkt. Lovgivningens opfattelse af homoseksualitet har bevæget sig fra at anskue homoseksualitet som en praksis til en identitet. I den politiske debat om partnerskabslovgivningen var der således en konsensusopfattelse af homoseksualitet som en essentiel identitet, og denne blev indskrevet i en minoritetsdiskurs.

Heteroseksuelle og homoseksuelle indgik i partnerskabsdebatten i et kulturelt fællesskab karakteriseret ved, at ingen af parterne ønskede at åbne for et homoseksuelt ægteskab, men for et anderledes alternativ, nemlig partnerskabet (Halvorsen 1999). Dette fællesskab omfattede også opfattelsen af homoseksualitet som en essentiel identitet. På den måde kunne der oprettes et skel mellem kategorierne homoseksuel og heteroseksuel, og disse identiteter kunne forblive afgrænsede, men gensidigt bekræftende. Grundlæggende for indførelsen af partnerskabslovgivningen var opfattelsen af homoseksuelle som en afgrænset og definerbar gruppe. Partnerskabslovgivningen er blevet kritiseret for at normalisere og underordne homoseksualitet (ibid.). Ved at indføre en partnerskabslovgivning kun for homoseksuelle og ikke fx en kønsneutral ægteskabslovgivning har man

indført en form for symbolsk underordning af homoseksualitet (ibid.). En underordning, som den homoseksuelle bevægelse selv har samarbejdet om vel at mærke. Denne kritik betegner Halvorsen som partnerskabslovens tvetydighed: På den ene side opnås visse rettigheder, men disse opnås på bekostning af disciplinering og normalisering. Han skriver: ”Homoseksuelle udskilles som en egen mennesketype for derefter at blive forsøgt normaliseret ved at blive sluset ind i den legitime samlivsform” (ibid.). Halvorsen konkluderer, at partnerskabslovgivningens indførelse i højere grad har haft en symbolsk betydning end en praktisk, taget antallet af partnerskaber, der er blevet indgået, i betragtning. Han skriver, at ”innføringen af partnerskabsloven er kanskje først og fremmst en endring i den offentlige og offisielle definisjonen av homoseksualitet, og gjenspeiler egenforståelsen blant heterofile som setter verdier som rettferdighet og valgfrihet høyt. Ved å opptre som en relativt underordnet kategori er lesbiske og homofile i denne nye offentlige definisjonen på en særlig både inndefinert og utdefinert og kan således sies å tjene som samfunnets speil ved å være de som samfunnet i visse henseender definerer og avgrenser seg i forhold til” (ibid.). Spørsmålet er, om præmisserne for at opnå disse rettigheder har været en normalisering, og om det har været værd at kæmpe for retten til at blive gift, når ægteskabet i samtiden i forvejen har mistet noget af sin sociale værdi. De samme argumenter anvender Lützen (1998) i relation til den danske debat og hævder, at ægteskabet har mistet sin status, og det er derfor, at homoseksuelle nu kan få muligheden for at blive registrerede. Også queer-inspirerede kritikere i Sverige har fremført dette synspunkt. I dag kæmper LLH for at få indført en kønsneutral ægteskabslovgivning i Norge, og det ser ud til at lykkes. Om dette er udtryk for en mere radikal kritik af ægteskabet eller en bekræftelse af dette, vil komme til udtryk i den kommende debat.⁷⁸

⁷⁸ Når denne artikel færdiggøres, er debatten og lovtiftningsprocessen vedrørende et kønsneutralt ægteskab igangværende. Debatten har derfor ikke kunnet analyseres mere omfattende.

4.7 Adoption

I 2002 blev det muligt for registrerede partnere at stedbarnsadoptere. Registrerede par har ikke adgang til transnational adoption.⁷⁹ Det er et krav, at man er registreret, hvis man skal stedbarnsadoptere. Da behandlingstiden for en stedbarnsadoption i årene efter lovændringen viste sig at være problematisk, især for lesbiske registrerede par i forbindelse med barselsorlov, blev der i 2006 foretaget en ændring i retningslinjerne for dette, så behandlingstiden blev forbedret. Spørgsmålet om transnational adoption blev taget op i forbindelse med debatten om lovgivningen vedrørende stedbarnsadoption, men denne diskussion blev overskygget af debatten om stedbarnsadoption. Der var ikke et flertal for at åbne op for transnational adoption til registrerede partnere, og problemstillingen blev stort set ikke behandlet.

Spørgsmålet om homoseksuelle og adoption var til debat under behandlingen af partnerskabslovgivningen 1993 og blev her undtaget det registrerede partnerskab. I lovforslaget til indførelsen af partnerskabslovgivningen i 1993 understreges det, at ”partnerskabslov[en] omfatter ikke forhold som gjelder barn.[...] Det åpnes ikke adgang til at homofile par skal kunne adoptere barn. [...] Departementet ønsker at holde adopsjon utenfor av hensyn til barnet. Barns oppvekstvilkår i et samliv mellom to av samme kjønn vet vi lite om. Spørgsmålet om adopsjon må derfor sees uavhengig av rett til registrert partnerskap” (Ot.prp. nr. 32. 1992/1993). I spørsmålet om barnets bedste har begrundelsen for at undtage adoption fra partnerskabslovgivningen været, at barnets rettigheder skal sikres. At man ikke har haft nok viden om barnets ”tarv” i homoseksuelle familier, var argumentet for at undtage adoption i partnerskabslovgivningen.

Den politiske debat om homoseksuelle og adoption blev aktualiseret igen i 2001, da regeringen fremstillede et lovforslag, der skulle tillade registrerede par at adoptere deres partners biologiske barn eller barn, som de havde fået ved indenlands adoption.

⁷⁹ I samband med att den könsneutrala äktenskapslagen infördes 1.1.2009 gavs gifta par av samma kön rätt att prövas som adoptivföräldrar på lika linje som gifta par av motsatt kön. (Red.anm.)

4.8 Debatten om stedbarnsadoption

Regeringen (KrF, V, Sp) havde i 1998 fremstillet et lovforslag om ændringer i adoptionslovgivningen. Dette forslag omhandlede ikke spørgsmålet om homoseksuelles ret til adoption. Imidlertid fremstillede Ap og SV et forslag under komitebehandlingen af propositionen. Dette forslag lød på, at regeringen skulle iværksætte en udredning om adoptionslovgivningen med formålet at sikre børns mulighed for en god og tryk opvækst. Samlivsform og seksuel identitet skal ikke i sig selv være til hinder for at søge og blive vurderet som adoptivforældre, hedder det sig. Forslaget blev ikke vedtaget. Efter regeringsskiftet i 2000⁸⁰ indtrådte en ny regering bestående af Ap, og man fremstillede et lovforslag om at tillade stedbarnsadoption for registrerede par. I dette forslag gøres det klart, at det ikke drejer sig om fremmedbarnsadoption, men om stedbarnsadoption. Forslagets formål er at sikre barnets juridiske og økonomiske rettigheder i en samlivsform, som allerede er etableret, nemlig det registrerede partnerskab. Propositionen henviser til donorlandes afstandtagen fra at donere børn til adoption af forældre af samme køn og afviser af den grund, at forslaget skal omfatte transnational adoption. Formålet er at sikre børn, som allerede lever i en familie, hvor forældrene er af samme køn, ikke at skabe en sådan familie. Forslaget skal sikre, at barnet kan vokse op i en stabil familierelation, hvor begge parter er juridisk forpligtede til at varetage barnets bedste. Det er altså ud fra formålet at sikre barnets rettigheder, og at der vil blive to juridiske forældre, at forslaget fremstilles. I høringen til forslaget handler udtalelserne sig derfor også om begreber om barnets bedste frem for spørgsmål om homoseksuelles rettigheder eller eventuelle diskrimination. Hvor der i debatten om partnerskabsloven blev draget en subtil grænse mellem heteroseksuelle og homoseksuelle, ægteskabet og partnerskabet, er ligestillings- og ligerettighedsargumenter blevet erstattet med spørgsmål om barnets rettigheder i debatten om adoption. Argumenterne både for og imod forslaget drejer sig om barnets ligestilling og barnets rettigheder, hvor de i partnerskabsdebatten handlede om homoseksuelles ligestilling og homoseksuelles rettigheder. Spørgsmålet om to voksne af samme køns samliv og seksualitet anses i højere grad som et privat spørgsmål, hvor heteroseksuelle og homoseksuelle par skal være ligestillet, end spørgsmålet om børn og voksnes samliv,

⁸⁰ Bondeviks første regering bestående af V, Sp og KrF (1997-2000) blev erstattet af Stoltenbergs første regering bestående af Ap (2000-2001).

der anses som et offentligt anliggende (Halvorsen 1999). Debatten om adoption fokuserer derfor på barnets bedste og på, hvordan samfundet kan sikre dette.

Flertallet af høringsinstanser støtter regeringens forslag med argumentationen, at det mest væsentlige må være at sikre barnets ret til to forældre, om de så er af samme køn eller ej. Da børnene i forvejen lever i en homoseksuel familie, drejer ændringen i lovgivningen sig derfor blot om at sikre en allerede eksisterende relation juridisk. Der argumenteres for, at trykke juridiske rammer om familierelationen er vigtige, og at FN's børnekonvention fastslår, at børns rettigheder skal sikres, samt at et barn har ret til to forældre. På trods af enkelte reservationer angående det, at et barn skal vokse op med et forældrepar af samme køn og muligvis komme til at føle sig anderledes af den årsag, støtter biskoppen af Nord-Hålogaland forslaget. Dog understreger han, at det er vigtigt, at en ansøgning om stedbarnsadoption skal behandles med stor grundighed, så barnets rettigheder sikres og ikke forveksles med homoseksuelles ret til at få et barn.

Der sættes således et skel mellem homoseksuelle og børns rettigheder. Dette skel tydeliggøres af modstanderne til lovforslaget. De argumenterer for, at barnets rettigheder ikke vil blive sikret, hvis registrerede par får lov til at stedbarnsadoptere. Statens ungdoms- og adopsjonskontor udtaler, at de følelsesmæssige aspekter af stedbarnsadoption ikke bliver taget i betragtning. En stedbarnsadoption er et brud på barnets biologiske slægtslinje og vil medføre, at barnet kommer til at vokse op i en anderledes familief orm. Samtidig er der mange børn, som er blevet stedbarnsadopteret, der er ulykkelige over dette, og som ikke har kunnet forstå omstændighederne ved dette. Derfor mener Statens ungdoms- og adopsjonskontor, at barnets rettigheder ikke vil blive sikret ved at tillade registrerede par at stedbarnsadoptere. Kirkerådet og andre biskopper er modstandere af forslaget ud fra en almen kulturel-teologisk/etisk overbevisning. Kirkerådet henviser til dets modstand mod partnerskabsloven og til, at et barn ifølge barneloven har ret til samvær med begge sine biologiske forældre. I denne argumentation fortolkes FN's børnekonvention som at skulle garantere barnets mulighed for kendskab og samvær med dets biologiske forældre. Kirkerådet udtaler, at det er bedst for barnet og dermed samfundet, at familier består af far, mor og barn. Biskoppen af Agder argumenterer for, at en lovændring senere vil medføre, at homoseksuelle får ret til transnational adoption, og dette er han imod. Familien bestående af mor, far og barn er den centrale

samfundsmæssige kerne, og lovforslaget vil være en glidebane imod at underminere dette forhold. Han argumenterer derfor, at en regulering af barnets rettigheder i familien med to voksne af samme køn, må kunne findes på anden vis end ved stedbarnsadoption. I både tilhængerne og modstandernes argumentation er det barnets rettigheder, der kommer før homoseksuelles. Forskellen er blot, om man mener, at homoseksuelle forhindrer barnet i at få sine rettigheder tilgodeset eller ej. Rettighedstankegangen er et princip, ingen i diskussionen stiller spørgsmål ved.

De fleste høringsinstanser støtter lovforslagets anden del, dvs. ikke at tillade stedbarnsadoption af et barn, der allerede er adopteret fra udlandet. Adoptionsorganisationerne henviste til donorlandenes afvisning af homoseksuelle adoptanter. De argumenterede for, at adoptivbørn i forvejen føler sig anderledes og derfor ikke bør kunne adopteres af registrerede par og risikere at komme til at føle sig endnu mere udsatte. LLH og andre instanser argumenterede for, at hensynet til barnet må veje tungere end hensynet til donorlandene, og at en mulig løsning kunne være at lade adoptionsmyndighederne afgøre sagen i de enkelte tilfælde eller at tillade stedbarnsadoption af et allerede adopteret barn, hvis barnets oprindelsesland tillader en sådan. På baggrund af denne indvending ændrede regeringen lovforslagets ordlyd, således at oprindelseslandets indstilling vil være afgørende for, om en stedbarnsadoption af et allerede adopteret barn kan finde sted.

Argumenterne både for og imod fokuserer på barnets rettigheder og på, hvad der vil være bedst for barnet som det centrale udgangspunkt. I lovforslaget understreges det, at det er med udgangspunkt i barnets bedste og en grundig vurdering af ansøgerne, at en stedbarnsadoption kan finde sted. Begrebet om barnets bedste og barnets rettigheder kan således bruges både som argument for at tillade stedbarnsadoption og som argument imod dette. Hvad indholdet i disse begreber derimod er, synes derfor at være tomt. Høringen gav ikke anledning til væsentlige ændringer i lovforslaget, og det blev sendt til behandling i familie-, kultur- og administrationskomiteen.

Komiteen tog udgangspunkt i FN's konvention om børns rettigheder og princippet om barnets bedste. Et flertal af komiteens medlemmer støttede forslaget. Ud fra synspunktet, at et barn har ret til to juridiske forældre uanset køn, støttede komiteens flertal, med undtagelse af KrF og Frp, lovforslaget. Modstanderne af forslaget anerkendte, at et barn, hvor forældrene er registrerede, har brug for trygge rammer og juridisk sikkerhed. Dette mente de dog, at anden lovgivning ville kunne give. Modstanderne argu-

menterede for, at stedbarnsadoption handler om mere end juridiske spørgsmål. Det handler også om barnets følelsesmæssige situation. Derfor henviste de til udtalelsen fra Statens ungdoms- og adopsjonskontor som argument for dette. KrF og Frp argumenterede for, at et barn har brug for en far og en mor. Den biologiske slægtskabsrelation må derfor ikke brydes som ved en stedbarnsadoption. De argumenterede for, at lovforslaget ikke ville være til barnets bedste, fordi homoseksuelle forældre ikke kan bidrage med modspil fra begge køn. Uanset hvor omsorgsfulde disse forældre kan være, vil dette modspil være bedst for et barns udvikling. Ydermere kan barnet komme til at føle sig anderledes ved at vokse op med to forældre af samme køn, og derfor støttede disse medlemmer ikke forslaget. KrF og Frp foreslog derfor i stedet, at en udredning om strengere regler for stedbarns-adoption skulle sættes i værk. Der var ikke flertal i komiteen for dette.

Komiteens medlem fra SV argumenterede i modsætning til dette, at forskning har vist, at homoseksuelle kan være lige så gode forældre som heteroseksuelle, og er bevidste om de problemstillinger, som et barn, der vokser op i en sådan relation, kan skulle tage stilling til. Den svenske udredning *Barn i homosexuella familjer* (SOU 2001:10) blev brugt som kilde til dette. Det centrale argument var, at alle mennesker er lige meget værd, og at registrerede par derfor ikke bør diskrimineres i forhold til at få retten til at blive prøvet som adoptanter, her stedbarnsadoption. Det blev understreget, ”at det er den følelsesmæssige tilknytningen barnet har til sine foreldre, uafhængig om foreldrene er homofile eller heterofile, som er avgørende for barnets udvikling”. Således argumenterede SV for, at homoseksuelle også kan varetage barnets bedste og bør have adgang til stedbarnsadoption. SV foreslog derfor, at homoseksuelle skulle kunne få lov til at adoptere, ikke kun stedbørn. Der var ikke flertal i komiteen for dette. Komitemedlemmet fra Høyre og Kystpartiet påpegede desuden, at der ved stedbarnsadoption skal tages hensyn til barnets biologiske slægt. Disse skal høres som led i den samlede vurdering af stedbarnsadoptionen, argumenterede de. Dette skal de, uanset om det drejer sig om ægtefæller eller registrerede par, mente medlemmet fra Kystpartiet. Udgangspunktet for disse synspunkter var ligeledes begreberne om barnets bedste og barnets rettigheder.

Komiteens flertal besluttede at støtte regeringens lovforslag, og det blev sendt til afstemning i Odelstinget. På baggrund af SV's forslag om homoseksuelles ret til transnational adoption kom debatten i Odelstinget også

delvist til at handle om dette. Dog blev denne debat ikke videre uddybet, da der ikke var opbakning til at støtte forslaget. Argumentationen fra både tilhængere og modstandere af regeringens forslag fokuserede på princippet om barnets bedste og på barnets rettigheder. Der var ingen uenighed om, at dette var den centrale problemstilling. Spørgsmålet var blot, om homoseksuelle kunne varetage barnets bedste på samme måde som heteroseksuelle. Diskussionens modstandere gentog argumenterne fra komitedebatten. Frp og KrF understregede, at debatten i deres opfattelse ikke handlede om homoseksuelles rettigheder, men om barnets rettigheder. På den måde argumenterede de for, at homoseksuelle kan være lige så gode omsorgsgivere som heteroseksuelle, men at det vil være til barnets bedste at indgå i en familie bestående af en mor og en far. Ved at forskyde rettighedsargumentationen til et spørgsmål om barnets bedste undgik de dermed at fremstå som diskriminerende over for homoseksuelle, da der i debatten var en generel konsensus om, at den handlede om barnets rettighed, ikke forældreparrets. Det eneste parti, som gik imod denne konsensus, var SV, der argumenterede for, at dette rent faktisk var en debat, der handlede om homoseksuelles rettigheder, og at man ikke kan skille de to ting ad. De mente, at barnets rettigheder og homoseksuelles rettigheder var én og samme sag. SV stod alene med denne holdning, idet de andre tilhængere af forslaget ikke ville støtte SV's ønske om, at homoseksuelle også skulle kunne adoptere fremmede børn. Andre tilhængere af lovforslaget tog udgangspunkt i, at et barn skal sikres to juridiske forældre. Da familierelationen allerede eksisterer, er det derfor et lille skridt at anerkende den juridisk. Ap fremførte tillige, at man mente, at lovforslaget var i overensstemmelse med FN's børnekonvention, og at de i øvrigt havde til hensigt at udarbejde en redegørelse for mulige ændringer i adoptionsloven, således at registrerede par ville kunne få mulighed for transnational adoption. Med henvisning til dette arbejde afviste Ap derfor SV's forslag, men støttede det oprindelige lovforslag. Også Ap understregede, at dette ikke var en "homosag", men et spørgsmål om barnets rettigheder. De argumenterede for, at det ville have en vis signalværdi at tillade stedbarnsadoption, da børn med forældre, der lever i et registreret partnerskab, således ville blive anerkendt. Lovændringen ville derfor kunne bidrage til større tolerance i samfundet. Derfor støttede de dette. Også Sp erklærede sig enig i, at det ikke var en "homosag", men et spørgsmål om barnets rettigheder. Såfremt disse vil blive varetaget, på baggrund af en grundig vurdering af stedbarnsadoptionsansøgningen,

kunne Sp støtte forslaget. Også V støttede forslaget, med udgangspunkt i at en ændret lovgivning vil beskytte et barn, fx hvis den ene part i et registreret partnerskab dør. Ligesom Ap gik man imod SV's forslag om transnational adoption for registrerede partnere, med henvisning til at problemstillingen først skulle udredes nærmere, samt at der på baggrund af en sådan ville skulle føres en bred offentlig debat på området. Der var en omfattende enighed om, at barnets bedste var det centrale spørgsmål. Et flertal stemte for lovforslaget og erklærede sig dermed enig i forslagsstillernes vurdering, at barnets bedste vil blive varetaget ved en stedbarnsadoption til registrerede partnere. Loven trådte i kraft den 1. januar 2002. Således blev det muligt for registrerede partnere at stedbarnsadoptere, og en formel ligestilling mellem registrerede partnere og ægtefæller i relation til dette blev en realitet.

I praksis medførte en lang behandlingstid for stedbarnsadoption imidlertid, at registrerede partnere ikke fik mulighed for at få fuldt udbytte af barselsorloven i tilfælde, hvor barnet er blevet til ved assisteret befrugtning, da en stedbarnsadoption skal være godkendt, før den sociale mor har ret til dette. I forbindelse med dette opfordrede børne- og ligestillingsministeren Karita Bekkemellem (Ap) i 2006 til en hurtigere og nemmere behandlingstid for stedbarnsadoption. Dette forslag udmøntede sig i nye retningslinjer, som i 2006 blev lovfæstede. Disse nye retningslinjer skal derfor gøre det nemmere for registrerede partnere i omtalte situation at få forældrepenge.

Debatten om at give registrerede par muligheden for at adoptere fortsatte efter lovændringen, der muliggjorde stedbarnsadoption. I 2003 fremstillede SV i forbindelse med behandlingen af stortingsmeldingen *Om familien - forpliktende samliv og foreldreskab*, et forslag til, at regeringen skulle udarbejde et lovforslag, som juridisk ligestillede ægteskabet med partnerskabet. Konsekvensen af dette ville være, at homoseksuelle fik lov til at adoptere, og en kønsneutral ægteskabslov blev indført. Forslaget blev ikke vedtaget. I 2004 stillede SV et forslag til at indføre en kønsneutral ægteskabslov. Forslaget blev trukket tilbage.⁸¹

En kønsneutral ægteskabslov vil have den konsekvens, at partnerskabsloven ophæves, og par af samme køn i stedet kan blive gift. Homoseksuelle vil derfor få adgang til adoption, få muligheden for at blive viet, såfremt de

⁸¹ Se afsnit om kønsneutral ægteskabslov i partnerskabsafsnittet.

enkelte trossamfund og livssynsorganisationer vil gøre dette, og tilknytningskravene til partnerskabsloven vil være ophævet. Dette er ordlyden af det fremstillede lovforslag fra regeringen. I regeringens lovforslag om fælles ægteskabslov for heteroseksuelle og homoseksuelle par (Ot.prp. nr. 33 (2007-2008)) indgår ligeledes muligheden for homoseksuelle at få adgang til assisteret befrugtning. I forbindelse med LLH's politiske program, der fra 2004 har til formål blandt andet at arbejde for at give homoseksuelle muligheden for at adoptere, har Barnombudet udtalt, at transnationale adoptioner er et spørgsmål, man mener, skal udredes mere, før homoseksuelle skal kunne gives denne mulighed. Barnombudet støtter dog stedbarns-adoption og adoption af indenlandske børn (Ikdahl og Sandvik 2006). Der synes ikke i offentligheden at være nogen indikationer af, at der er et klart flertal imod forslaget om en kønsneutral ægteskabslov (ibid.).⁸²

4.9 Konklusion – adoption

I 2002 blev det muligt for registrerede partnere at stedbarnsadoptere. Registrerede par har ikke adgang til transnational adoption.⁸³ I 2006 blev der foretaget en ændring i retningslinjerne for stedbarns-adoption, så behandlingstiden blev forbedret. Det var debatten om stedbarns-adoption, som var central i den politiske diskurs, mens spørgsmålet om transnational adoption ikke fik en omfattende behandling, og der var et stort flertal imod dette.

Debatten viser blandt andet, at det var muligt at finde støtter til lovforslaget ved at adskille spørgsmålet om homoseksuelles rettigheder og mulige diskrimination fra spørgsmålet om barnets rettigheder. Ved at fokusere på barnets rettigheder, dets ret til at have to juridiske forældre og til at blive beskyttet juridisk i tilfældet af en partners død fremstod det som en logisk konsekvens af rettighedstankegangen, at et barns bedste ville blive varetaget, hvis det blev muligt at stedbarnsadoptere for registrerede partnere, da relationen jo allerede eksisterede. SV's argumentation om, at dette spørgsmål også handlede om homoseksuelles rettigheder, var der ingen konsensus om, tværtimod. Adskillelsen af de ”voksnes” (her de homosek-

⁸² Sommaren 2008 fattade Stortinget beslut om att göra äktenskapslagen könsneutral, vilket bl.a. gav par av samma kön rätt att gifta sig och lesbiska par rätt till assisterad befruktning på lika villkor som heterosexuella par. Gifta par av samma kön gavs också rättigheten att bli provade som adoptivföräldrar. Lagen trädde i kraft 1 januari 2009. (Red.anm.)

⁸³ Se not 82. (Red.anm.)

suelles) rettigheder fra barnets synes at have været en gennemgående strategi på både tilhænger- og modstandersiden og også i den danske og svenske debat. Således anvendes samme rettighedsargument, som tilhængere af lovforslaget tog i brug for at sikre homoseksuelles rettigheder til at sikre barnets rettigheder. På den måde bliver problemstillingen om, hvorvidt det at undtage adoption fra partnerskabslovgivningen er diskrimination mod homoseksuelle, erstattet af spørgsmål om barnets rettigheder. Således kan rettighedsargumentet anvendes til at nægte homoseksuelle adgang til adoption, uden at dette fremstår som diskrimination. Konsekvensen af den omfattende brug af rettighedsargumenter fra fortalere imod diskrimination af homoseksuelle kan dermed blive, at samme rettighedsargumentation kan blive brugt til formål, som underminerer netop denne sag. Tendensen i den samtidige debat omkring homoseksuelle og familier/børn er, at debatten fra at handle om værdier kommer til at handle om rettigheder. Menneskerettighederne kommer således til at fremstå som ”det endelige argument”, det politiske trumfkort, som ikke kan efterprøves på et moralsk eller værdimæssigt grundlag. Kvinderetshistorikerne Ikdahl og Sandvik konkluderer, at ”politiske debatter flyttes i økende grad til rettslige rom, og tyngdepunktet flyttes dermed fra verdidebatt til rettskildetolkning” (Ikdahl og Sandvik 2006).

Da det gjaldt partnerskabslovgivningen, blev adoption, dvs. spørgsmålet om homoseksualitet og børn, adskilt fra debatten, og i processen vedrørende stedbarnsadoption blev homoseksuelles rettigheder adskilt fra barnets. For at kunne forsvare at tillade stedbarnsadoption må det derfor påvises, at barnets rettigheder går forud for homoseksuelles, samt at homoseksuelle har forståelse⁸⁴ for dette og er i stand til at varetage barnets bedste. Ligestillings- og antidiskriminationsargumenter bliver i denne optik anset som et ønske om at varetage voksnes egeninteresser frem for et barns. Barnets bedste kommer således til at fremstå som indiskutabelt. Koblet med menneskerettighedsdiskursen kan man sige, at dette argument får status som nærmest ”helligt”. Som Ikdahl og Sandvik (2006) skriver, har ”den tros- og livssynsneutrale menneskerettighedsdiskursen på mange måder overtatt den posisjonen religionen tidligere hadde i den norske offentligheten”.

⁸⁴ I den danske debat argumenteres der også for, at homoseksuelle må ”forstå”, at barnets rettigheder går forud for deres egne. Se Helge Adam Møllers udtalelser i den danske debat om adoption (Barr 2004).

Det har i den danske og svenske debat da også vist sig, at når det drejer sig om homoseksuelle og børn, så er ligestillings- og antidiskriminationsargumenter enten fraværende eller fremstilles som uansvarlige, hvis de anvendes som argumenter for homoseksuelles rettigheder i forbindelse med børn. Det er begreber om barnets rettigheder og bedste, som redefinerer dette spørgsmål. For tilhængere af adoption (og assisteret befrugtning) bliver det derfor et spørgsmål om at overbevise om, at barnets bedste vil blive varetaget lige så godt af homoseksuelle som af heteroseksuelle, mens modstandere kan bruge samme begreb til at argumentere for det modsatte. Modstandere kan samtidig undgå at blive konfronteret med spørgsmålet om diskrimination, som i andre sammenhænge er et vægtigt politisk skyts, ved i stedet at koble barnets bedste til barnets rettigheder. Således kan det fremstå som diskrimination mod barnet, at det skal vokse op med homoseksuelle forældre, og det vil derfor være at beskytte dets rettigheder ikke at tillade adoption (eller assisteret befrugtning). Tilhængere må derfor understøtte og reproducere begrebet om barnets bedste og samtidig åbne mulighed for at flytte naturaliseringer af, hvad barnets bedste består af, uden at underminere begrebet. Enhver, som ikke i en eller anden form tilslutter sig princippet om barnets bedste, vil komme til at stå uden for politisk indflydelse og med stor sandsynlighed slet ikke blive hørt.

4.10 Assisteret befrugtning

Norge fik den første lov omhandlende kunstig befrugtning og befrugtning uden for kroppen i 1987. En ny lov på området trådte i kraft i 1994, og i 2003 blev den gældende lov på området vedtaget.⁸⁵ Det har ikke (fram till 1 januari 2009, red.anm.) været muligt for kvinder at modtage assisteret befrugtning, såfremt kvinden ikke er gift eller lever i et ægteskabslignende forhold med en mand (samlivskravet). Fra 1987 til 2003 var sæddonation anonym, men i 2003 blev loven lavet om, således at et donorbarn, når det bliver myndigt i en alder af 18 år, skal kunne få muligheden for at få oplysninger om sæddonors identitet. Alle sæddonorer skal derfor registreres,

⁸⁵ I samband med att Stortinget sommaren 2008 godkände förslaget om en könsneutral äkten-skapslag reviderades också gällande lag (Bioteknologiloven) så att lesbiska par gavs tillgång till assisterad befruktning på lika villkor som heterosexuella par. Ensamtstående kvinnor har fortsättningsvis inte tillgång till assisterad befruktning. (Red.anm.)

og dermed blev donoranonymiteten ophævet i 2003. Ægdonation er ikke tilladt. Lægen skal erklære forældrene for egnede.

Den norske lovgivning om bioteknologi er blevet beskrevet som restriktiv (Burell 2005). Eksperter og fagfolk har kun haft lidt indflydelse på dens udformning. Ud fra forskere og lægers synspunkter har dette medført, at Norge er kommet bagud i forskningen vedrørende assisteret befrugtning og stamcelleforskning i det hele taget (Bleike i Burell 2005). Den gældende bioteknologilov tillader ikke forskning i befrugtede æg, menneskeembryoner og cellelinjer, som er dyrket ud fra befrugtede æg eller menneskeembryoner. Beskrivelsen af den norske lovgivning som restriktiv omfatter ud over dette også kravet til samlivsformen som en forudsætning for at kunne modtage assisteret befrugtning. De mange områder, hvor den nuværende lovgivning er restriktiv, vedrørende muligheden for at anvende genetisk materiale til forskning og diagnostik, er i øjeblikket til debat. Regeringen fremlagde i januar 2007 et lovforslag med det formål at liberalisere bioteknologiloven fra 2003. Dette lovforslag indeholdt imidlertid ingen forslag til ændringer vedrørende samlivskravet.

Bioteknologiloven definerer assisteret befrugtning som a) assisteret befrugtning: insemination og befrugtning uden for kroppen, b) insemination: indføring af sæd i kvinden på anden måde end ved samleje og c) befrugtning uden for kroppen: befrugtning af æg uden for kvindens krop.

I regeringens lovforslag *Felles ekteskapslov for heterofile og homofile par* (Ot.prp. nr. 33 (2007-2008)) foreslås ændringer i bioteknologiloven, så at assisteret befrugtning også kan udføres, når to kvinder er gift. Også samboer i ægteskabslignende forhold foreslås berettigede til assisteret befrugtning.

4.11 Historik

Første gang spørgsmålet om assisteret befrugtning blev diskuteret politisk i Norge, var i 1950'erne. I 1950 havde regeringen nedsat en komite for i nordisk samarbejde at udrede spørgsmålet om regler vedrørende kunstig sædoverføring eller kunstig insemination, som var betegnelsen på det tidspunkt. Indstillingen fra komiteen kom i 1953, men førte ikke til noget lovforslag (Melhuus 2001). Først i 1987 kom der en lov om kunstig befrugtning.

I 1950'erne var barnets rettigheder og retten til at få børn ikke det centrale omdrejningspunkt. Snarere drejede debatter om børn og familie sig om uønsket graviditet, mens barnets identitet i spørgsmål om adoption og insemination var et underliggende tema til det overordnede spørgsmål om forholdet mellem mand og kone. Derfor adresserede debatten heller ikke muligheden for, at lesbiske og enlige kunne modtage behandling, da ægteskabet ansås som det forudsatte udgangspunkt for diskussionen. I 1950'erne har det desuden været vanskeligt overhovedet at italesætte en offentlig lesbisk identitet. Der har således ikke været nogen muligheder for at hævde politiske rettigheder på baggrund af en sådan, og de nationale homoseksuelle bevægelers kamp drejede sig på denne tid da også om afkriminalisering af homoseksuelle (mandlige) handlinger frem for retten til at få børn.

Inseminationsdebatten ændrede sig væsentligt, fra den første gang blev taget op i 1950'erne til debatten om lovgivningen i 1987. Melhuus betegner dette skift i debatten som et paradigmeskift, der ændrede fokus fra ”forbundetheten som udtrykkes i ekteskabet (og det som følger av ekteskabet) – til en fokusering på den specifikke foreningen som oppstår i en kjønnet kropp og i kjønnede kroppslige prosesser” (Melhuus 2001). Samtidig er barnets identitet og rettigheder nu kommet i centrum (ibid.).

4.11.1 1980'erne

I 1987 var det centrale fokus i debatten spørgsmålet om anonym sæddonation og barnets ret til at kende sit biologiske ophav. Debatten fandt sted i kølvandet på en politisk kamp vedrørende abort (Burell 2005) og skal ligeledes forstås i sammenhæng med adoptionslovgivningen af 1986 (Melhuus 2001). Pga. den politiske situation, at den siddende regering var en mindretalsregering, lykkedes det for KrF at spille en stor rolle i udformningen af loven og debatten om kunstig befrugtning (Burell 2005). På baggrund af kristen etik argumenterede KrF for en meget restriktiv lovgivning på området og afviste endda lovforslaget fremlagt i 1987 for at være for liberalt (ibid.). Diskussionen vedrørende de etiske aspekter i forbindelse med kunstig befrugtning medførte, at to udvalg blev oprettet til at tage stilling til sådanne spørgsmål. I 1987 blev det bioteknologiske udvalg nedsat og i 1988 det etiske udvalg. I dag er det Bioteknologinemda, oprettet i 1991, som er regeringens rådgivende organ på området.

Det nødvendige i at regulere et område i rivende udvikling er baggrunden for lovforslaget. Det første reagensglasbarn blev født i Norge i 1984. Propositionen redegører for, at teknologiens udvikling har muliggjort, at man nu kan afhjælpe barnløshed, men samtidig også potentielt kan eksperimentere på menneskets arvemateriale. Lovgivningen skal være et middel til at regulere teknologien, således at ”barnets interesser og [...] de samfundsmæssige interesser ivaretas, fx å hindre selektiv menneskeavl og kommercialisering av reproduksjonen” (Ot. Prp. nr. 25 1986-87. Det har været karakteristisk for den norske debat, at den har taget udgangspunkt i de etiske aspekter og dens restriktioner baseret ”på de etiske normer nedfelt i vår vestlige kulturarv” (Bioteknologiloven 2003, Burell 2005).

I forbindelse med det lovforberedende arbejde blev der publiceret udredninger i 1984 og i 1986. Disse dannede grundlag for lovforslaget fremlagt i 1987. I denne debat var det især spørgsmålene om sæddonors anonymitet og barnets rettigheder, som var centrale, ud over de etiske spørgsmål vedrørende anvendelsen af menneskeligt arvemateriale. Spørgsmålet om enlige og lesbisk adgang til kunstig befrugtning var ikke et tema, som tegnede debatten, men det blev dog adresseret. I de to udredninger fra 1984 og 1986 henvises der til en anbefaling fra Norges Almenvitenskabelige Forskningsråd (NAVF), der i en udredning vedrørende kunstig befrugtning og befrugtning uden for kroppen (In vitro fertilization – IVF) anbefaler, at ”IVF begrænses til par som lever i ekteskab eller i langvarig stabilt samboerforhold”. I forbindelse med kunstig befrugtning uden for kroppen er den klare og uargumenterede forudsætning, at ansøgerne skal være gifte eller i et ægteskabslignende forhold. I relation til kunstig befrugtning i form af insemination henviser arbejdsgruppen også til NAVF’s redegørelse, men er i denne sammenhæng mere positivt stillet over for lesbiske og enliges mulighed for at modtage kunstig befrugtning. Dette sandsynligvis fordi, at insemination er et langt mindre krævende indgreb end kunstig befrugtning uden for kroppen. Arbejdsgruppen argumenterer for, at den gældende praksis er, at kun gifte eller samboende heteroseksuelle par kan modtage kunstig befrugtning, hvis manden er infertil eller har en arvelig sygdom. Kunstig befrugtning uden for kroppen kunne dog også tilbydes, hvis kvinden var infertil, men der skulle befrugtningen ske med parrets egne æg og sædceller. Arbejdsgruppen forholdte sig til spørgsmålet om enlige og lesbiske. De henviste til manglen på forskning om situationen for børn født som resultat af kunstig befrugtning i og uden for kroppen. På

baggrund af den manglende forskning forudsatte gruppen derfor, at det må være bedst, hvis barnet vokser op med forældre af begge køn. Arbejdsgruppen henviste til NAVF's redegørelse, der argumenterede for, at "samfunnet [bør] tilstrebe det som erfaringsmessig anta å være den beste ordning for barnet i de fleste tilfeller. Barnet bør sikres en mor og en far." Denne redegørelse fra NAVF lagde ydermere vægt på, at barnets rettigheder ikke vil kunne blive varetaget i et lesbisk forhold, da det så vil komme til at mangle en juridisk far. Ved at sammenligne med adoptionsdebatten, som konkluderede, at lesbiske og enlige ikke skulle have adgang til adoption, fastslog arbejdsgruppen, at de derfor heller ikke burde få adgang til kunstig befrugtning. Imidlertid nævnte arbejdsgruppen, at enlige og homoseksuelle i lovgivningen og den retslige praksis generelt var blevet bedre stillet, og at samfundets syn på andre familieformer, og udbredelsen af enlige forældre, gjorde, at det kunne komme på tale at liberalisere praksisen. Gruppen påpegede også, at amerikansk forskning har vist, at der ingen forskelle er mht. barnets udvikling, når det vokser op med lesbiske forældre. Kernefamilien anses dog alligevel som havende en særstilling i lovgivningen, og arbejdsgruppen argumenterede for, at denne må forstås som samfundets grundlæggende reproduktionsenhed. Derfor konkluderer arbejdsgruppen, at "når samfunnet medvirker til reproduksjonen, bør man etter gruppens mening ikke bidra til at barnet i utgangspunktet fratas muligheten til å få en far. Gruppen går etter dette mot inseminasjon av enslige og lesbiske". Lovforslaget, som blev fremlagt på baggrund af arbejdsgruppens udredninger, fulgte dette synspunkt og foreslog, at kunstig befrugtning i eller uden for kroppen kun skulle kunne tilbydes en "kvinne som er gift eller lever i ekteskapslignende forhold med en mann".

I høringerne til lovforslaget var der bred enighed om dets indhold. Dog mente Oslos stadsfysikus, at barnets bedste ikke som princip kan bruges til at afvise lesbiske og enlige, da mange børn allerede vokser op i andre familieformer, og udviklingen har medført en opblødning i opfattelsen af kernefamiliens centrale status. Han tilslutter sig dog, at lovgivningen ikke bør være alt for fjern fra den "normale" måde at få børn på. Således er det altså samfundets opfattelse af, hvad der er det normale, som må afgøre dette spørgsmål. Kvinnehelsegruppen i Oslo, Fellestrådet for Homofile og lesbiske Organisasjoner i Norge (FHO) samt Juridisk Rådgivning for Kvinner (JURK) kritiserede, at lesbiske og enlige ikke ville kunne få adgang til kunstig befrugtning. Førstnævnte anså kunstig befrugtning som en mulig-

hed for kvinder, der ønskede at få børn til at finde en løsning på dette, uanset om de var lesbiske eller enlige. Fellesrådet anklagede lovforslaget for at basere sig på en ideal norm om det heteroseksuelle familiemønster, mens JURK argumenterede for, at kunstig befrugtning skulle være et tilbud til alle kvinder uanset civil status eller seksuel observans. Behandlingen skal altså ikke tage udgangspunkt i mandens infertilitet, men være et tilbud til alle kvinder. JURK henviste til arbejdsgruppens overvejelser og henvisninger til forskning, der ikke påpegede nogen forskelle i barnets opvækstvilkår. De argumenterede yderligere for, at lovforslaget ikke tog hensyn til de allerede eksisterende forskellige familieformer. Departementets respons på disse kritikpunkter var, at kunstig befrugtning skal forstås som en behandlingsform, der skal afhjælpe infertilitet og ikke være et alternativ til naturlig befrugtning. Således er enlige og lesbiske pr. definition udelukket fra behandlingen. Ydermere argumenteres der for, at barnets opvækst bedst ville kunne blive varetaget af en mor og en far. Den sociale og juridiske far er ud fra dette synspunkt vigtig at sikre. Ved kunstig befrugtning af lesbiske og enlige ville dette ikke kunne sikres. I propositionen skriver departementet derfor, ”at enslige og lesbiske kvinder ikke skal gis tilbud om kunstig befrugtning. Så længe samfunnet skal medvirke til reproduksjonen kan det ikke være riktig allerede i utgangspunktet å frata barna muligheten til å få en far.” Således gentog departementets lovforslag arbejdsgruppens konklusioner. Lovforslaget blev overdraget til socialkomiteen.

Socialkomiteens indstilling fulgte ikke lovforslaget vedrørende § 4 (kravet om ægteskab eller samboende forhold til en mand), men strammede op på dette punkt. Komiteens flertal bestod af medlemmer fra Høyre (undtaget medlemmet Jansen) og Ap. De argumenterede for, at kunstig befrugtning skal være til barnets bedste og kun må foretages, når etiske konsekvenser er grundigt overvejet. Flertallet understregede, at behandlingen bør være et tilbud til barnløse, der ikke af naturens vej kan få børn og ikke en rettighed for den enkelte. Af hensyn til dette og barnets bedste gik flertallet ikke ind for, at lesbiske og enlige skulle kunne få tilbud om behandling. Ægteskabet er samfundets fundament, og et barn har brug for både en mor og en far, var argumentet fra Høyre, Sp og KrF. Ap's medlemmer i komiteen sammenlignede ægteskabet med et stabilt samboende-forhold og argumenterede derfor for, at også samboende skulle kunne behandles, mens SV argumenterede for, at man i stedet for de strenge kriteri-

er om ægteskab og samliv skulle vurdere forældrenes egnethed og om mulig også lade enlige modtage kunstig befrugtning.

Nøglespørgsmålet i debatten var imidlertid, om sæddonation skulle være anonym eller ej. Flertallet gik ind for anonym sæddonation med argumenterne, at barnets mulighed for at få kendskab til donoren kan skabe splid i familien samt potentielt skuffe barnet, hvis det opsøgte donoren og blev afvist. Identifikationen med moren og faren i familien, som modtager kunstig befrugtning, er vigtigere for barnet end at kende dets biologiske ophav, derfor vil kendskab til sæddonoren kunne ødelægge harmonien i familien. Forældre må dog efter grundig information selv vurdere, om de skal fortælle barnet om dets herkomst. Flertallet anbefalede på baggrund af dette at følge den praksis, som allerede forelå, at sæddonoren skal være anonym. KrF var imod sæddonation fra en fremmed donor, anonym eller ej, mens Sp, Jansen fra Høyre samt medlemmet fra SV gik ind for, at sæddonation ikke skulle være anonym. Argumenterne for dette var, at det er barnets ret at kende sit biologiske ophav, og at man ikke skulle basere et familieforhold på en hemmeligholdelse. Barnet skal kunne, når det er modent, få oplysninger om donoren. I debatten i Odelstinget blev flertallets indstilling imidlertid fulgt, og dermed blev den nye lov vedtaget. Loven trådte i kraft den 12. juni 1987.

§ 4, første led, kom til at lyde: ”Kunstig befrugtning kan bare udføres på en kvinde som er gift.” Ligeledes blev det vedtaget, at sæddonation skulle være anonym. Loven indeholdt desuden forbud mod ægdonation og donation af befrugtede æg, surrogatmoderskab, forskning i befrugtede æg, nedfrysning af æg samt kravet om, at befrugtning uden for kroppen kun må ske med parrets egne æg- og sædceller (Burell 2005).

4.12 Lov om medicinsk brug af bioteknologi 1994

Det etiske udvalg, der var blevet nedsat i 1988, som følge af debatten om den nye lovgivning, publicerede i 1990 en udredning vedrørende ”mennesker og bioteknologi” (NOU 1991:6). I denne diskuterede udredningen de teknologiske muligheder og etiske konsekvenser af loven. Udredningen konkluderede, at menneskelig værdighed skulle være målestokken for lovgivningen på området, samt at forskning på befrugtede æg skulle være forbudt (Burell 2005). Denne udredning lå til grund for regeringens mel-

ding til Stortinget i 1992-93 vedrørende ”mennesker og bioteknologi”. Formålet med denne melding var at liberalisere lovgivningen fra 1987. Da den nye lov om bioteknologi blev vedtaget i 1994, indeholdt den liberaliseringer på få områder, men den betegnes alligevel som ”meget restriktiv sammenlignet med andre landes lovgivning” (Melhuus 2001). Den nye lov forandrede ikke muligheden for, at lesbiske og enlige kunne modtage kunstig befrugtning, men gjorde det dog muligt for samboende i et ”ægteskabslignende forhold” at modtage behandling. I forhold til debatten i 1987 var det ikke længere spørgsmålet om sæddonors anonymitet og teknologiens etiske konsekvenser, der var centrale, men snarere spørgsmål om valg, rettigheder og barnets bedste, som kom i fokus (ibid.). De mest kontroversielle spørgsmål omhandlede ægdonation, forskning i befrugtede æg, befrugtning uden for kroppen med donorsæd, samlivskravet og spørgsmålet om, hvorvidt private klinikker også skulle kunne udføre kunstig befrugtning (ibid.). Spørgsmålet om lesbiske og enliges adgang til kunstig befrugtning kom ikke til debat, da diskussionen vedrørende ægteskabskravet i stedet fokuserede på muligheden for at give samboende adgang til behandlingen.

Stortingsmeldingen lagde vægt på, at teknologien skal bruges i overensstemmelse med samfundets humanistiske og kristne etiske værdinormer, og at grænserne for teknologiens anvendelse skal være i samklang med det livssyn, som et bredt flertal af befolkningen deler. Regeringens melding dannede baggrund for et lovforslag med formålet at få en ny samlet lov om bioteknologi i Norge. Udgangspunktet for dette lovforslag blev formuleret med henvisning til menneskerettighederne og værdinormerne i den vestlige kulturarv. Det har været karakteristisk for den norske lovgivning på området at sætte dette i centrum (Burell 2005), og det var i debatten også et vigtigt element sammen med spørgsmålet om barnets rettigheder. I socialkomiteens indstilling er flertallet af komiteen bestående af medlemmerne fra Ap og SV enige i, at samboende også skal have adgang til kunstig befrugtning, men ingen af medlemmerne udtaler sig samtidig om lesbiske og enliges adgang til dette. Argumentet for, at samboende skal have adgang til kunstig befrugtning, er, at også de lever i stabile forhold, og at flere og flere lever i disse uden at være gift. De ændrede samlivsformer i samfundet blev brugt som argument for, at også samboende skulle inkluderes i lovgivningen, ligestillede med ægtefæller. Dette argument gav imidlertid ikke anledning til at overveje lesbiske og enliges situation.

Komiteens indstilling problematiserer ikke lesbiske og enliges adgang til kunstig befrugtning, sandsynligvis fordi at debatten om samboende blev anset for mere væsentlig. Der ville være en risiko for, at liberaliseringen på dette område kom i fare, hvis også lesbiske og enliges rettigheder skulle til debat samtidig. Ydermere havde holdningen til spørgsmålet ikke forandret sig, og der var ingen overvejelser om det i den politiske debat. Den nye bioteknologilov vedtaget i 1994 ændrede således ikke væsentligt ved status quo, men omfattede flere områder end tidligere. Anonym sæddonation og lesbiske og enliges adgang til kunstig befrugtning var i denne debat ikke centrale spørgsmål, og argumentationen havde ikke ændret sig væsentligt fra debatten i 1987. Dette ændrede sig i de følgende diskussioner omkring kunstig befrugtning, og især spørgsmålet om donors anonymitet blev igen aktualiseret.

4.13 Lov om humanmedicinsk brug af bioteknologi m.v. 2003

I forbindelse med lovgivningen i 1994 blev det vedtaget, at loven skulle evalueres efter fem år. Evalueringen resulterede i en rapport, som dannede baggrund for en stortingsmelding i 2002. I stortingsmeldingen tages de nye teknologiske muligheder inden for kunstig befrugtning op, og det understreges, at teknologien kun skal bruges, så længe den ikke overskrider de etiske værdinormer, som samfundet er bygget på. Hvis brugen af teknologien tilgodeser menneskelig værdighed og fremmer forebyggelsen af sygdomme og infertilitet, anses den for at leve op til disse krav. Lovgivningen skal derfor sørge for, at etiske normer ikke bliver overskredet ved brug af kunstig befrugtning. Meldingen understreger også, at behandlingens formål er at afhjælpe mandlig og kvindelig infertilitet og i visse tilfælde forbygge arvelige sygdomme. Af samme grund anses lesbiske og enliges situation for en anden end ufrivillig barnløshed hos heteroseksuelle par, og derfor er de ikke inkluderet i behandlingsmuligheden.

En debat, som meldingen ikke på samme måde kunne afvise så enkelt, var spørgsmålet om sæddonorens anonymitet. Til forskel fra tidligere debatter anbefales der i denne melding, at sæddonoren ikke skal være anonym. Meldingen henviser til Bioteknologinævnets udtalelse fra 1999, hvor et stort flertal anbefaler at ophæve donoranonymiteten og til samme nævns

udtalelse fra 2001, hvor et snævert flertal anbefaler at bevare anonymiteten. Argumenterne for at ophæve anonymiteten, som meldingen anbefaler, er, at det strider mod barnets bedste interesser ikke at kunne komme til at kende sit biologiske ophav. Anonymiteten kan desuden være problematisk i forhold til FN's barnekonvention, som Norge tiltrådte i 1991, lød et andet argument. Artikel 7.1 i denne fortolkes således, at barnet har ret til at få kendskab til sine forældre. Det biologiske ophav anses som vigtigt at kende i forhold til dette. Ydermere henviser meldingen til Sveriges lovgivning, hvor sæddonoren ikke er anonym. Departementets vurdering i dette spørgsmål var derfor, at sæddonoranonymiteten burde ophæves af hensyn til barnets bedste og dets ret til at kende sin biologiske far. Således markerer debatten om den nye bioteknologilov i 2003 en væsentlig forandring i forhold til, hvordan man opfatter barnets identitet og rettigheder og den biologiske fars rolle.

De familiære relationer og den sociale fars rolle blev tidligere vægtet mest i spørgsmålet om barnets bedste, mens det med indførelsen af den nye lov og ophævelsen af sæddonoranonymiteten blev det biologiske ophav, som blev anset som det mest væsentlige i relation til varetagelsen af barnets tarv. Samtidig har fokus forandret sig fra, at forældrenes indbyrdes roller, relationer og rettigheder blev anset som det primært forankrende for familien, til at vægten i højere grad er blevet lagt på barnets rettigheder, som det mest væsentlige spørgsmål i disse debatter. Der er altså sket et skift fra at vægte det sociale som havende afgørende betydning for familierelationerne og barnets opvækst til at lægge vægt på de biologiske slægtskabsrelationer (Melhuus 2001). Det betyder, at den biologiske fars rolle har fået en væsentlig plads i debatten i sammenhæng med spørgsmålet om barnets rettigheder. I lovforslaget⁸⁶ henviser departementet til debatten i stortingsmeldingen i 2001-2002 og argumenterer for, at behandlingen er til for at afhjælpe medicinsk infertilitet. I forhold til de tidligere debatter blev spørgsmålet om enlige og lesbisk adgang til assisteret befrugtning mere diskuteret, men det kom ikke til at udgøre det centrale omdrejningspunkt.

⁸⁶ Lovforslaget betegner kunstig befrugtning som assisteret befrugtning og ønsker at indføre denne betegnelse tillige med de andre lovændringer. Dette skyldes, at kunstig befrugtning anses for at være et nedværdigende udtryk, samt at assisteret befrugtning bruges i fagsproget. Samtidig skal begrebet assisteret befrugtning også dække over både kunstig befrugtning i kroppen og uden for. Således fungerer det som en paraplybetegnelse for dette. Fremover vil denne betegnelse derfor blive anvendt.

Det var sæddonation, problemstillinger vedrørende ultralyd, diagnostik og forskning i befrugtede æg, som var i fokus.

I forbindelse med høringen til stortingsmeldingen argumenterede tre høringsinstanser for at give enlige og lesbiske adgang til assisteret befrugtning. Norsk Sykepleierforbund argumenterede for, at forældreegnetheden burde være den vigtigste faktor til at afgøre, hvem der skal kunne modtage kunstig befrugtning uanset samlivsform. Norges Ingeniørorganisasjon var enig i dette synspunkt og anså samlivskravet som diskrimination. Det samme gjorde LLH, som yderligere argumenterede for, at samlivsformerne i samfundet har ændret sig væsentligt, og at accepten af homoseksuelle er større i dagens samfund, ligesom lovgivningen også tillader, at disse kan indgå partnerskab og adoptere den andens børn. Derfor bør tilbuddet om assisteret befrugtning ikke være afhængig af, om man lever i et heteroseksuelt samliv eller er medicinsk infertil. Lovforslaget fastholdte samlivskravet på baggrund af flertallets synspunkter i dette ved den tidligere stortingsmelding.

4.13.1 Uddybet argumentation, vedrørende assisteret befrugtning

I indstillingen til lovforslaget uddybes argumentationerne omkring samlivskravet nærmere i komiteens bemærkninger til det fremlagte lovforslag. Komiteens flertal bestående af medlemmerne fra Høyre, Fremskrittspartiet, KrF og Sp tilsluttede sig lovforslaget med argumentationen, at behandlingen skal gives på baggrund af medicinsk infertilitet. Da barnløshed hos par af samme køn ikke skyldes dette, skal de ikke kunne modtage assisteret befrugtning. Hvis lesbiske får mulighed for at få assisteret befrugtning, medfører det en sygeliggørelse af barnløshed, mente flertallet. De henviste til flertallet i Bioteknologinævnets modstand mod at forandre samlivskravet og til Helsetilsynet, som havde udtalt, at ”assistert befrugtning nå er en hjælp til å oppnå befruktning i de tilfeller der naturlig befruktning pga infertilitet ikke kan skje”. Ligeledes påpegede medlemmer fra Høyre, KrF og Sp, at behandlingen er ressourcetrækkende og at sundhedsvæsenet må prioritere behandlingen af mennesker, der er syge. Da lesbisk barnløshed defineres som anderledes end medicinsk infertilitet, skal de derfor ikke kunne modtage assisteret befrugtning. Fremskrittspartiet argumenterede yderligere for, at det er til barnets bedste at vokse op i en familie, hvor det kan forholde sig til en moder- og en faderrolle. Også derfor var partiet

imod at ændre samlivskravet. Et mindretal i komiteen bestående af medlemmer fra Ap og SV argumenterede derimod for, at der skulle tages initiativ til at iværksætte en udredning vedrørende børn, der vokser op med homoseksuelle forældre. De argumenterede for, at denne viden skulle oplyse på området, der ellers har været tabubelagt og omgivet af tavshed. I den forbindelse henviste de til den svenske udredning *Barn i homosexuella familjer* (SOU 2001:10). Sp tilsluttede sig forslaget om at iværksætte en udredning. SV's medlemmer af komiteen fremmede et forslag om, at også samboende lesbiske i et partnerskabslignende forhold samt lesbiske i partnerskab skulle kunne få assisteret befrugtning. SV henviste til de tre positive udtalelser fra høringsinstanserne til Stortingsmeldingen i 2001-2002 og understregede, at det er forældrenes omsorgsevne, som må være afgørende for, om man kan modtage assisteret befrugtning, ikke deres samlivsform eller seksuelle observans. Enlige kan derfor også inkluderes, men SV antager dog, at det "for et barn er en fordel å ha to foreldre, når dette kan planlægges på forhånd, og man står over for et valg". Derfor foreslog de, at kun lesbiske og ikke enlige skulle kunne modtage assisteret befrugtning. SV argumenterede ligeledes for, at der i dagens samfund er en større tolerance over for homoseksuelle og for andre familieformer end kernefamilien. Derfor vil børn, der vokser op med homoseksuelle forældre, møde mere tolerance og accept. Da forskning ydermere viser, at børn med homoseksuelle forældre får en lige så god opvækst som børn med forældre af begge køn, mente SV, at lesbiske par skal kunne modtage assisteret befrugtning. Således vil loven om bioteknologi også komme til at afspejle forandringerne i samfundets normer og i relateret lovgivning som fx partnerskabsloven, der tillader stedbarnsadoption. SV stod alene med forslaget om at lade lesbiske par (samboende eller registrerede) få adgang til assisteret befrugtning. Komiteens flertal bestående af medlemmer fra Ap, Høyre, Fremskrittspartiet, KrF og Sp anbefalede således, at samlivskravet forblev uændret. I debatten i Odelstinget var dette spørgsmål, da heller ikke centralt, og et stort flertal gik ved afstemningen imod SV's forslag. Heller ikke forslaget om at udarbejde en udredning vedrørende børn i homoseksuelle familier blev vedtaget.

4.13.2 *Anonym eller kendt donor?*

I Odelstingets diskussion af socialkomiteens indstilling handlede den centrale debat om præimplantationsdiagnostik, brugen af ultralyd, forskning i befrugtede æg og i nogen grad sæddonors anonymitet. I Komiteens indstilling var der et flertal uden om Ap, som anbefalede, at sæddonors anonymitet skulle ophæves. Det henviste til stortingsmeldingen i 2001-2002, hvor departementet argumenterede for, at anonym sæddonation kunne være i strid med FN's barnekonvention, til trods for at Barnombudet, fra FN's side, ikke havde fået nogen anbefaling i forhold til konventionen og sæddonation. Det er barnets ret at få kendskab til sit biologiske ophav og til barnets bedste at have adgang til disse oplysninger, når det bliver myndigt, lød departementets vurdering i stortingsmeldingen. Ap fastholdt i modsætning til dette, at ophævelsen af anonym sæddonation ville kunne skabe problemer i forholdet mellem den sociale far og barnet. Ydermere påpegede de, at der kunne blive mangel på sæddonorer, hvis forslaget blev vedtaget, idet Norge fik en stor del af sine sæddonorer fra Danmark, hvor sæddonoren er anonym.

Imidlertid var der et stort flertal for at ophæve anonym sæddonation, og spørgsmålet blev derfor mindre diskuteret i Odelstinget end indstillingens anbefalinger omkring præimplantationsdiagnostik og ultralyd, emner, der begge havde skabt en del kontroverser i offentligheden. Den nye lov blev vedtaget, og ophævelsen af anonym sæddonation trådte i kraft i 2005. Den nye lov medførte blandt andet, at anonym sæddonation blev ophævet. Samlivskravet forblev uændret. Det blev ydermere vedtaget, at loven skulle evalueres efter fem år.

4.14 Bioteknologiloven efter 2003

Spørgsmålet om lesbiske og enliges adgang til assisteret befrugtning er ikke blevet taget op i forbindelse med en del andre liberaliserende lovændringer og ændringsforslag. Dette spørgsmål er dog blevet aktualiseret, når debatten om en kønsneutral ægteskabslov er blevet taget op igen på baggrund af regeringens forslag om kønsneutral ægteskabslov.⁸⁷ Registrerede partnere vil i en sådan lovgivning blive ligestillet med ægtepar og vil der-

⁸⁷ Se not 85. (Red.ann.)

med kunne få adgang til assisteret befrugtning.⁸⁸ I forbindelse med det lovforberedende arbejde har Bioteknologinævnet taget stilling til spørgsmålet og anbefaler, i februar 2007, at lesbiske skal kunne modtage assisteret befrugtning. Nævnet har tidligere været imod dette, men på baggrund af et nyt flertal, har man nu ændret holdning. Nævnet har publiceret en rapport på baggrund af et åbent møde om spørgsmålet, som uddyber deres argumentation. Rapporten indeholder en forskningsoversigt om børn, der vokser op med lesbiske forældre, en redegørelse omkring holdninger til enlige mødre/forsørgere og ”singlelivet” samt en redegørelse for den samfundsvidenskabelige forskning i betydningen af moren og farens rolle. Desuden er der indlæg fra interesseorganisationerne LLH, MorFarBarn.no, Fertilitetssenteret, Aleris Sykehus, Miljøpartiet De Grønne, Norges Kristelige Legeforening, Bioteknologinemnda og Norges Teknisk-Naturvitenskapelige Universitet (NTNU). I Bioteknologinævnets udtalelse, i forbindelse med spørgsmålet om lesbisk adgang til assisteret befrugtning, argumenter flertallet for, at lesbiske skal have adgang til assisteret befrugtning i det offentlige sygehusvæsen. Ét medlem af flertallet mener dog, at det offentlige ikke nødvendigvis skal dække omkostningerne.

I flertallets overordnede udtalelse indgår overvejelser om hensynet til barnets bedste og om den almene opfattelse af, hvad der er en god familie, vil blive imødekommet i samfundet, hvis lesbiske får adgang til assisteret befrugtning. På baggrund af de mange kvinder, som vælger at blive insemineret i udlandet (fortrinsvis Danmark), påpeger nævnet, at det kan give anledning til at overveje, om den norske lovgivning er for stram. Ydermere argumenterer de for, at problemstillingen er af ideologisk karakter. Derfor kan forskningsresultater, uanset om de kan bruges til at tilbagevise eller støtte argumentationen for at inkludere lesbiske i forbindelse med assisteret befrugtning, ikke uproblematisk anvendes som legitimation. Området er i princippet ikke ”forskbar”, og derfor anbefaler man i stedet, at man tager stilling ideologisk. Nævnets stillingtagen er for, at lesbiske skal have adgang til assisteret befrugtning, da sandsynligheden for, at de fortæller barnet om dets biologiske ophav, logisk set må være langt større end hos heteroseksuelle par, hvor det har vist sig, at mange ikke fortæller om dette. Derfor er der en garanti for, at barnet får sit biologiske ophav at kende.

⁸⁸ Se afsnit om kønsneutral ægteskabslov.

Således anbefaler Bioteknologinemda i 2007, at lesbiske (og enlige) skal have adgang til assisteret befrugtning.

4.15 Konklusion – assisteret befrugtning

I 1987 fik Norge sin første samlede lov om kunstig befrugtning. I 1994 blev der foretaget ændringer i denne, og i 2003 blev den gældende lov på området vedtaget.⁸⁹ Sæddonation var anonym indtil 2003. Ægdonation er ikke tilladt og lesbiske og enlige har ikke (fram till 1 januari 2009, red.anm.) adgang til assisteret befrugtning i det offentlige sygehusvæsen.

I regeringens lovforslag *Felles ekteskapslov for heterofile og homofile par* (Ot.prp. nr. 33 (2007-2008)), som lagdes frem i maj 2008, foreslås ændringer i bioteknologiloven, så at assisteret befrugtning også kan udføres, når to kvinder er gift. Også samboende i ægteskabslignende forhold foreslås berettigede til assisteret befrugtning. Forslaget indeholder ingen ændringer vedrørende ægdonation eller enliges ret til assisteret befrugtning.⁹⁰

I debatten om assisteret befrugtning har spørgsmålet om lesbiske og enliges adgang til dette stået i skyggen af de omfattende diskussioner om de etiske elementer i lovgivningen i forhold til en regulering af teknologiens anvendelsesmuligheder. De diskussioner, der har været, har afvist at give lesbiske og enlige adgang til assisteret befrugtning uden større argumentation, end at ægteskabet er en ufravigelig norm, og at behandlingen tager udgangspunkt i at behandle medicinsk infertilitet. Der har ikke været en debat omkring disse præmisser i den politiske diskurs før sent i lovens historie, og heller ikke under debatten til den nye bioteknologilov i 2003 var problematikken central. Det kan skyldes, at KrF spillede en central rolle i lovens udformning. Derfor kom debatterne i høj grad til at handle om de etiske konsekvenser af bioteknologiens muligheder, samtidig med at hvem, der skulle have adgang til assisteret befrugtning, blev et perifert spørgsmål, da den forudsatte heteroseksuelle norm ikke blev problematiseret af nogen parter. I lyset af den etiske diskussion synes dette ikke at have været relevant. Hvor problemstillingen blev diskuteret, kan udtalelserne i

⁸⁹ Se not 85. (Red.anm.)

⁹⁰ Lagen om könsneutralt äktenskap godkändes sommaren 2008 och trädde i kraft 1 januari 2009. (Red.anm.)

Bioteknologinævnets seneste udtalelse ses som et eksempel på debattens centrale overvejelser.

Centralt i bioteknologiloven er kravet om, at der skal tages udgangspunkt i barnets bedste. Flertallet i Bioteknologinævnet argumenterer for, at lesbiske såvel som heteroseksuelle kan varetage barnets bedste, og at kendskab til faren vil blive en sikret mulighed, pga. at sæddonation ikke må være anonym. Samtidig argumenteres der for, at lesbiske i høj grad sørger for, at der er en mandlig rollemodel i barnets liv. Således bør der ikke være nogle bekymringer mht., om barnet får mulighed for at få både mandligt og kvindeligt modspil. Ydermere mener flertallet, at samfundets opfattelser af, hvad der udgør den normale familie, konstant er i forandring, og at der i samtiden er mange forskellige samlivsformer ud over kernefamilien. Modstanderne argumenterer for, at samfundet ikke bør hjælpe til, at et barn vokser op i en familie uden en far og en mor. På trods af at familiemønstre har ændret sig, anses det som det optimale for et barn at kunne spejle sig i en kvindelig og en mandlig rollemodel i form af en mor og en far. Dette er den naturlige reproducerende enhed. Fordi kønnene er forskellige, giver det barnet den bedste mulighed for at spejle sig, hvis der både er en mor og en far. Modstanderne argumenterer ydermere for, at princippet om ligebehandling vil medføre, at man også vil skulle tilbyde homoseksuelle mænd muligheden for at få hjælp til at få børn. Det vil medføre en tingsliggørelse af reproduktionen og have omfattende etiske konsekvenser. Modstanderne anser dette som en kommercialisering af ægget og sæden, der løsriver disse fra ”den helt grunnleggende relasjonen mellom to individer av motsatt kjønn”. Nævnet vil tage andre problemstillinger op i forbindelse med at give lesbiske adgang til assisteret befrugtning, men ytrer sig først om disse i forbindelse med de kommende høringer.

Bioteknologinævnets ændrede holdning til spørgsmålet tager udgangspunkt i, at omsorgsevnen er det primære i sammenhæng med vurderingen, om lesbiske kan varetage barnets bedste. Ydermere understreger nævnet, at det er vigtigt at kunne garantere, at barnet får mulighed for at have mandlige rollemodeller at spejle sig i. Dette sker blandt andet ved reglen om ikke-anonym sæddonation og ved, at lesbiske par ”har en høj grad av bevissthet om viktigheten av at barn har nær og stabil kontakt med mannlige rollemodeller.”⁹¹ Selvom flertallet i nævnet mener, at det er omsorgsevnen, som er

⁹¹ <http://www.bion.no/uttalelser/20070201%20Assistert%20befrukning%20til%20lesbiske%20par%20brev%20HOD.pdf>.

primær, og ikke køns karakteristika defineret ud fra biologi, tilslutter de sig alligevel implicit modstandernes argumentation om kønnenes essentielle forskellighed ved at understrege dette.

Debatten handler altså om, hvorvidt lesbiske kan varetage barnets bedste, og der sættes lighedstegn mellem dette og muligheden for at få modspil fra begge køn. Tilhængerne af at give lesbiske adgang til assisteret befrugtning deler denne præmis, da deres argumentation kan betegnes som defensiv. Det vil sige, den tilbageviser, at lesbiske ikke kan give barnet dette modspil ved at påpege, at de i høj grad sørger for mandlig indflydelse, og at kendskab til det biologiske ophav er sikret i lovgivningen, men de stiller ikke spørgsmål ved præmissen for debatten. Denne præmis forudsætter, at det ideelle er en familie bestående af en mor og en far, og ydermere opfattes det kønslige modspil til barnet som forankret i biologien. Hvis flertallet i nævnets stillingtagen er baseret på en ideologisk overbevisning, så kan det være problematisk, at forudsætningerne for denne ikke bliver problematiseret. Uanset om denne overbevisning faktisk støtter en liberalisering af loven i forhold til at inkludere lesbiske, så udgør præmisserne for den værdibaserede stillingtagen en potentiel problemstilling, da de også deles af modstanderne af forandring. På hvilket grundlag skal man så vurdere alle dem, der ikke passer ind i dette normative ideal?

Nævnets udtalelse ligger således i forlængelse af den politiske debat omkring assisteret befrugtning. Denne debat har været kendetegnende ved, at biologien har fået en større betydning i relation til barnets rettigheder og barnets bedste. FN's barnekonvention artikel 7.1 er i den henseende blevet tolket som at skulle garantere, at barnet får kendskab til sit biologiske ophav. Derfor har den biologiske far og faderrollen som helhed fået en central plads i argumentationen både for og imod at tillade lesbiske (og enlige) adgang til assisteret befrugtning.

4.16 Forældreskab og orlov

Et heteroseksuelt par (gift eller samboende), der får barn ved assisteret befrugtning, regnes som juridiske forældre under bestemte forudsætninger. Den kvinde, som har født barnet, regnes som juridisk mor. Ifølge Barneloven § 3-4 anses en mand som far, såfremt han ved fødslen er gift med moren eller vedgår sig faderskabet under graviditeten eller efter fødslen. Er

manden gift med moren, anses han automatisk som far, også ved assisteret befrugtning. Dette forhold betegnes som pater est-reglen (på svensk også kaldet faderskabspræsumption). Bliver faderskabet ikke fastslået via pater est-reglen eller den samboende mands vedgåelse af faderskabet (og moren er enig i dette), så skal det offentlige fastslå faderskabet. En sæddonor kan ikke idømmes faderskab, medmindre sæddonoren er ægteemanden eller morens samboende.

For registrerede par gælder der ikke en lignende regel svarende til pater est. Da assisteret befrugtning ikke er tilladt for lesbiske og enlige i Norge, omfatter barneloven ikke sådanne tilfælde, og forældreskabet vil således blive fastlagt uden andre muligheder for at anerkende den sociale mor (ikke-biologiske mor) end ved stedbarnsadoption. Skal registrerede par derfor begge anerkendes som juridiske forældre, er det via stedbarnsadoption.⁹²

4.16.1 Forældrepenge

Forældrepenge ydes til barnets mor og far ved fødsel og ved adoption af børn under 15 år. Der gives ikke forældrepenge ved adoption af ægtefællens barn. Ved tidlig stedbarnsadoption kan der gives forældrepenge som ved fødsel. For børn født 1. juli 2006 eller senere er støtteperioden 54 uger med 80 % løn eller 44 uger med 100 % løn. For omsorgsovertagelser (adoption, ikke stedbarnsadoption) er støtteperioden 51 eller 41 uger. De tre sidste uger før fødslen og de første seks uger efter fødslen er forbeholdt moren. 6 uger af støtteperioden er forbeholdt faren (fædrekvote). Resten af støtteugerne kan deles mellem forældrene. Bruger faren ikke fædrekvoten, vil disse støtteuger normalt bortfalde. Fædrekvoten kan overføres til moren, hvis faren pga. sygdom eller skade ikke tager sig af barnet eller er indlagt på et sygehus. Fædrekvoten kan tidligst bruges 6 uger efter fødslen.

⁹² I samband med att Stortinget godkände en könsneutral äktenskapslag reviderades också barneloven. Enligt gällande lag skall den kvinna som den biologiska modern är gift med räknas som barnets medmor när barnet kommit till med hjälp av assisterad befruktning på en godkänd klinik, förutsatt att hon gett sitt samtycke till befruktningen. Lever kvinnorna i ett samboförhållande måste den biologiska moderns sambo erkänna medmorskapet (jfr. situationen för heterosexuella gifta och samboende par). I och med att endast kända donatorer är tillåtna i Norge ger lagen inte möjlighet för medmorskap om paret använt en okänd donator vid en utländsk klinik. Farskapsutvalget, nedsatt av Barne- og likestillingsdepartementet, föreslog dock i mars 2009 att lagen ändras så att man kan använda en okänd donator i utlandet och att detta också ger rätt till medmorskap. (Red.anm.)

Ved flerbarnsfødsel eller adoption kan fædrekvoten også bruges i de første 6 uger af støtteperioden. For fødsler/omsorgsovertagelser før 1. juli 2006 er støtteperioden 53/43 uger ved fødsel og 50/40 uger ved adoption. Fædrekvoten udgør 5 uger.⁹³

4.16.2 Registreret partnerskab og tidlig stedbarnsadoption

I forbindelse med ændringerne af retningslinjerne for stedbarnsadoption i 2006 bliver det muligt for registrerede partnere ved tidlig stedbarnsadoption, at adoptivforælderen kan få lønnet forældreorlov og mulighed for at dele støtteperioden med den biologiske forælder, når adoptionen er gennemført. I den forbindelse vil pligten til at tage fædrekvoten, bortfalde og disse uger i stedet helt tilfalde den biologiske mor eller kunne blive delt partnerne imellem. De øvrige regler for fædrekvoten skal imidlertid gælde for de første seks uger. Retten til forældrepenge træder i kraft, når adoptionen har fundet sted og gælder for resten af støtteperioden – som regel barnets første levår. Det er først på adoptionstidspunktet, at stedbarnsforælderen opnår formel forældrestatus. Dette svarer til de rettigheder, fædre har fra barnets fødsel, når begge forældre er biologiske forældre.

4.16.3 Omsorgsorlov (omsorgspermisjon) ved fødsel og adoption

Fædre har ifølge Arbejdsmiljøloven § 12 - 3 ret til to uger fri fra arbejdet i forbindelse med fødsel eller omsorgsovertagelse ved adoption. Der ydes ikke forældrepenge under denne orlov. En del lønmodtagere har imidlertid individuelle eller kollektive lønaftaler, som bestemmer, at arbejdsgiver skal betale løn i disse to uger. Hvis forældrene ikke bor sammen, kan en anden, som hjælper moren, få denne orlov. Ifølge LLH er der som udgangspunkt intet i vejen for, at den ikke-biologiske mor i et lesbisk parforhold kan tage orlov efter denne lov. Der er heller intet til hinder for, at registrerede par får denne orlov ved stedbarnsadoption, dog ville dette skulle aftales med arbejdsgiveren.

⁹³ Föräldrepengen regleras av Folketrygdeloven. I samband med att den könsneutrala äktenskapslagen infördes slogs det fast att de samma rättigheterna och förpliktelserna som gäller för en far också skall gälla för en medmor i barneloven, folketrygdeloven och arveloven. (Red.anm.)

5. Konklusion

Der findes i en nordisk kontekst ikke en særlig omfattende forskning vedrørende regnbuefamilier. Den forskning, der findes, tager enten udgangspunkt i en analyse af praksis- og aktørniveauet i forbindelse med regnbuefamiliers liv eller undersøger historiske og politiske diskursers opfattelse af homoseksualitet og familiekonstruktioner. Tilgangen i denne rapport tager udgangspunkt i sidstnævnte forskning. Da der ikke foreligger nogen undersøgelse, der forener begge perspektiver, er det svært at danne sig et samlet overblik over regnbuefamilier i Nordens situation. Denne rapport skal forstås som et bidrag til en mere samlet forskning på feltet, en oversigt over regnbuefamiliers samtidige rettigheder og som en indikator på, hvor der er manglende forskning på området.

I de respektive lande er der forskel på, hvor meget forskning der er udarbejdet. I Danmark blev der i forbindelsen med partnerskabslovgivningen udgivet en betænkning i 1988 om homoseksuelles vilkår i samfundet og udgivet publikationer fra forskergruppen tilknyttet denne. Der er nogle få analyser af debatten om registreret partnerskab, mens debatten om adoption kun er blevet behandlet i universitetsopgaver. Der findes noget historisk og sociologisk forskning om bøsser og lesbiske samt beretninger om den nationale homoseksuelle bevægelse, men i relation til rapportens udgangspunkt er der hovedsageligt udarbejdet forskning vedrørende debatten om kunstig befrugtning og homoseksuelle som forældre. Der findes i en dansk kontekst ikke nogen større empiriske undersøgelser i relation til dette.⁹⁴ Der henvises i stedet til den svenske betænkning om børn i homoseksuelle familier (SOU 2001:10). Der findes ingen samtidige analyser af sund-

⁹⁴ För danska förhållanden, se undersökningen *Regnbuefamiliers forhold 2008. Empirisk undersøgelse af danske børnefamilier, hvor forældrene er homo-, bi- eller transseksuelle* (http://www.lbl.dk/uploads/media/Regnbuefamiliers_forhold_2008_01.pdf), av Søren Laursen som LBL publicerade i maj 2008. (Red.anm.)

hed/omsorg/skolepersonales opfattelser og behandling af regnbuefamilier eller undersøgelser af praksis og vilkår for barsel og orlov hos regnbuefamilier. Forældreskabsdefinitioner og begrebet om barnets tarv er der ligeledes ingen analyser af i forbindelse med, hvilke konsekvenser sådanne kan få for regnbuefamilier. Der er ikke udarbejdet andre betænkninger i relation til homoseksuelles vilkår i samfundet efter 1988. Der findes ingen dansk forskningsoversigt over homoseksuelles vilkår i samfundet. På baggrund af en generel mangel på forskning på området har rapporten inddraget analyser i universitetsopgaver, hvor det var relevant og tilgængeligt. Dette har også været tilfældet i svensk og norsk sammenhæng.

I svensk sammenhæng er der blevet udgivet mere forskning på området, og der har været publiceret flere betænkninger vedrørende homoseksuelles vilkår i samfundet, også i forbindelse med regnbuefamilier. Statens Folkhälsoinstitut har løbende udgivet publikationer om homoseksuelles vilkår i samfundet. Den største undersøgelse vedrørende homoseksuelle som forældre blev udarbejdet i betænkningen til *Barn i homosexuella familjer* (SOU 2001:10). Forskningen om regnbuefamilier tager ofte udgangspunkt i analyser af lesbiske mødre, og der findes flere analyser af dette. Der er udarbejdet en del analyser af debatten om assisteret befrugtning samt om partnerskabslovgivningen og opfattelser af homoseksualitet/biseksualitet/transseksualitet i et historisk perspektiv. Der er ingen større selvstændige analyser af adoptionsdebatten eller af praksis og vilkår vedrørende barsel og orlov. Der er enkeltstående tilfælde, der indikerer, at praksis kan være forskellig fra lovgivningen og dens intention, fx i relation til ansøgning om stedbarnsadoption. Ydermere er antallet af registrerede par, der har adopteret fremmede børn, uklart, og der mangler forskning omkring dette, fx i forhold til adoptionsbureauernes praksis. Forældreskaber er blevet kortlagt i en juridisk sammenhæng og forældreskabsdefinitioner i den forbindelse analyseret. Der er blevet udarbejdet en forskningsoversigt omhandlende heterosexisme og homofobi, der også inkluderer noget forskning vedrørende regnbuefamilier (Dahl 2005). Som i Danmark mangler der overordnet forskning om regnbuefamilier, fx i relation til hvordan opfattelser af disse påvirker praksis i forhold til behandlingen af regnbuefamilier i det offentlige og på arbejdsmarkedet. Dette gælder også for Norge.

I Norge er der blevet publiceret to offentlige udredninger om homoseksuelles vilkår i samfundet (henholdsvis 1988⁹⁵ og 1999⁹⁶). Der findes ikke en omfattende forskning vedrørende regnbuefamilier i en norsk kontekst, og debatten om assisteret befrugtning har kun været behandlet perifert i relation til dette. Der er analyser af slægtskabsrelationer/forældreskaber og lesbiske mødre i forbindelse med assisteret befrugtning primært, men ingen i forhold til adoption og homoseksuelle generelt, dog er der forskning omhandlede homoseksuelle fædre. Der findes nogle analyser af partnerskabsdebatten og beskrivelser af den nationale homoseksuelle bevægelses historie. Der er kun publiceret få bøger om homoseksualitetsforskningen i Norge, blandt andet *Homoseksualiteter på norsk* (Lie et al 1995) og *Norsk homoforskning* (Brantsæter et al 2001).⁹⁷ Der er overordnet kun få, hvis nogen, analyser af debatterne om assisteret befrugtning, adoption og registreret partnerskab ud fra et perspektiv, der adresserer regnbuefamilier. I stedet findes der dog nogle artikler og analyser af debatten om det kønsneutrale ægteskab. Der er ikke udarbejdet en forskningsoversigt vedrørende regnbuefamilier, men en oversigt over forskningen i Norge om homoseksualitet er tilgængelig på *Nettverk for forskning om homoseksualitet* i Oslo, og LLH har en kort oversigt over relevant litteratur om regnbuefamilier. Som i Danmark og til dels i Sverige er der mangelfulde data om homoseksuelles vilkår i samfundet og kun få analyser af regnbuefamiliers rettigheder i relation til praksis.

Den tilgængelige forskning har dikteret, hvad der har været muligt for denne rapport at konkludere. Det er tydeligt, at forskningen vedrørende regnbuefamilier på mange områder er mangelfuld, idet der ikke findes nok forskning på feltet. Det har været rapportens hensigt at kunne give en samlet oversigt over regnbuefamiliers rettigheder og problemstillinger i Danmark, Norge og Sverige samt påpege centrale argumenter i den politiske diskurs og kritikpunkterne til dens forudsætninger. De parlamentariske debatters forløb har i mange tilfælde taget samme kurs, og i en del tilfælde er der blevet refereret til og sammenlignet med lovgivning og argumentation i de andre lande. Dog er samme argumentatoriske strategier også blevet anvendt i forskelligartede synspunkter både i forskellige debatter landene internt og imellem landene og lovgivningen kommet til at se anderledes ud

⁹⁵ NOU 1988:12: Husstandsfuldskab

⁹⁶ Hegna et al 1999

⁹⁷ Se også antologin *Når heteroseksualiteten må forklare seg* (Annfelt et al 2007). (Red.anm.)

landene imellem. En komparation imellem landene kunne derfor være ønskværdig.

Overordnet kan man dog konkludere, at regnbuefamiliers rettigheder er blevet indskrevet i loven på baggrund af en lighed- og rettighedstankegang. Denne har i alle debatterne og landene imellem været hegemonisk. Denne tankegang er blevet knyttet til en opfattelse af homoseksualitet som en essentiel identitet og homoseksuelle som en definerbar afgrænset minoritet. At kræve rettigheder med udgangspunkt i dette er blevet sidestillet med at have en demokratisk og fordomsfri opfattelse af homoseksualitet. Homoseksuelles rettigheder er i debatterne dog betinget af en vis lighed, dvs. ensshed, med heteroseksuelle og det ideale familiemønster – kernefamilien (Edenheim 2005). Samtidig oprettes der et fint skel mellem heteroseksuelle og homoseksuelle, der bekræfter den heteroseksuelle norm og afgrænser homoseksuelt samliv, der ikke ligner denne. I partnerskabsdebatterne blev adoption og vielse (samt assisteret befrugtning) adskilt fra lovgivningen, således at der blev trukket en fin grænse for lighederne og forskellene imellem ægteskabet og partnerskabet. Ved at oprette partnerskabet som en helt ny kategori for reguleringen af samliv, blev ægteskabet som institution ikke truet. Samtidig kunne ligheds- og rettighedstankegang forblive intakt, da det fine skel mellem disse ikke kunne forstås som diskrimination, men som fx en beskyttelse af barnets rettigheder. På den måde fremstår partnerskabslovgivningen som et liberalt tiltag i anerkendelsen af homoseksuelles rettigheder.

I debatterne om assisteret befrugtning bliver spørgsmålet om ligestilling og diskrimination til et spørgsmål om barnets rettigheder. Ikke at tillade lesbiske og enliges adgang til assisteret befrugtning blev synonymt med at beskytte barnet og varetage dets bedste. Med udgangspunkt i den heteroseksuelle kernefamilie som norm blev argumentet for at tillade lesbiske adgang til assisteret befrugtning, at de kunne være lige så gode forældre som et heteroseksuelt par. Lighed forstås i den sammenhæng som det at være ens, selvom et fint skel alligevel forudsættes, idet lesbiske par nødvendigvis må bevise, at de er lig med den heteroseksuelle norm. Argumenterne for at tillade assisteret befrugtning blev således defensive, dvs. at der skulle føres bevis for, at lesbiske så faktisk er lige så gode. Denne bevisførelse bidrog forskningsresultater til. Disse viste, at homoseksuelle sørger for, at der er både kvindeligt og mandligt modspil til deres barn, at de er åbne om deres seksualitet, fortæller barnet om dets herkomst og er bevidste

om at give barnet en harmonisk opvækst, således at det kan stå imod de udfordringer, som det vil komme til at møde pga. dets familieform. Præmissen for denne lighedstankegang er dog, at lesbiske og homoseksuelle par (i forbindelse med adoption) ikke opfattes som helt lige med heteroseksuelle par. Da det er det heteroseksuelle par som danner sammenligningsgrundlaget og dermed udgangspunktet for de standarder, der skal efterleveres, bliver det kun når lesbiske par og homoseksuelle til fulde efterlever denne, at de kan få deres rettigheder anerkendt. Samtidig knytter debatterne rettighedsbegrebet meget tæt til både opfattelsen af homoseksualitet som en essens og til barnets bedste, således at det bliver vanskeligt at argumentere imod præmisserne for debattens udgangspunkt uden at fremstå som enten imod homoseksuelles rettigheder eller som imod at ville fremme det, som er til barnets bedste. I debatterne om assisteret befrugtning var et centralt element at sikre barnet dets kendskab til sin genetiske far, eller i det mindste at det fik både mandlige og kvindelige rollemodeller. Forudsætningen for at kunne varetage barnets bedste er således, at forældreparret skal være modsatkønnede i hvert fald i symbolsk forstand. Et centralt element i debatterne om assisteret befrugtning har været spørgsmålet om den genetiske fars rolle. I Sverige er denne blevet sikret på baggrund af lovgivningens krav om donoroplysningernes tilgængelighed, mens det i Danmark for nylig er kommet til debat, om sæddonors anonymitet skal ophæves. Giver en eventuel kønsneutral ægteskabslov norske lesbiske og enlige adgang til assisteret befrugtning⁹⁸, er donation også i Norge med en ikke-anonym donor. Det er muligt, at dette er udtryk for ønsket om at sikre de modsatkønnede relationer i en lesbisk familierelation. At barnets bedste kun kan varetages ordentligt, hvis familierne sørger for dette, er ligeledes et centralt spørgsmål i debatterne om adoption. I Sverige argumenterede tilhængerne for at tillade homoseksuelle at adoptere fremmede børn med udgangspunkt i forskning, der tilbageviser, at homoseksuelle skulle være dårligere forældre end heteroseksuelle (SOU 2001:10). Som i debatten om assisteret befrugtning var udgangspunktet en sammenligning med den heteroseksuelle kernefamilie. Forskningsresultaternes sammenligningsgrundlag var tilrettelagt ud fra forskning om adoptivbørn og børn med homoseksuelle forældre. Ud fra denne konkluderede betænkningen, at homoseksuelle var lige så gode forældre som heteroseksuelle. Præmissen

⁹⁸ I samband med att en könsneutral äktenskapslag trädde i kraft 1 januari 2009 ges också lesbiska och ensamstående kvinnor tillgång till assisterad befruktning. (Red.anm.)

for at kunne godkende homoseksuelle forældre var således, at de var ens med den heteroseksuelle norm, som dannede målestokken for vurderingerne. At forskningsresultaterne faktisk i flere tilfælde viste, at homoseksuelle var bedre forældre end heteroseksuelle, blev ikke italesat (Edenheim 2005).

At være lig med normen har i alle debatterne være fundamentet for at anerkende homoseksuelles rettigheder. Samtidig er der blevet tegnet fine skillelinjer mellem heteroseksuelle og homoseksuelle og barnets rettigheder/bedste er synonymt blevet knyttet til det modsatkønnede par. Opfattelsen af homoseksualitet som en essens, hvis rettigheder skal anerkendes, såfremt de kan genkendes som lig med normative idealer om familien og som værende i overensstemmelse med barnets bedste, har ligeledes været central i den politiske diskurs. Fordi denne politiske diskurs' opfattelse af homoseksualitet er uløseligt knyttet til en sammenligning af heteroseksuelle og homoseksuelle par med udgangspunkt i heteroseksualiteten som norm, bliver det yderst problematisk at komme til en kritik af normens forudsætninger, for da vil denne fremstå som en kritik af både homoseksuelles rettigheder og af demokrati og ligestilling. En nærmere analyse af, hvordan ligestillings- og rettighedsbegreber bliver anvendt på tværs af landene i spørgsmålene om regnbuefamilier i den politiske diskurs, vil bedre kunne redegøre for, hvordan det at kritisere den politiske diskurs' opfattelse af homoseksualitet som en essens og som en identificerbar minoritetsgruppe er blevet lig med at kritisere ligestilling og demokrati som sådan. En svensk ph.d. har allerede påbegyndt dette arbejde (Edenheim 2005), men mere forskning er nødvendig, hvis det skal blive muligt at forestille sig en fremtid, hvor regnbuefamiliers rettigheder kan baseres på andet end identitetspolitik og normative forudsætninger om familie og slægtskab.

6. Referenser

- Albæk, Erik (1998) Frisindets grænser: Homoseksuelle mellem moralske dilemmaer og politiske hensyn. *Politica* vol. 30 (4): 405-422.
- Alvarez, Lizette (2005) Arhus Journal: Spreading Scandinavian Genes, Without Viking Boats. *New York Times* 30.9.2005.
- Andersen, Arnfinn J. (1988) *Homofile og lesbisk livssituasjon*. Oslo: Forbruker- og Administrasjonsdepartementet.
- Andreasson, Martin (1996) *Öppenhet och motstånd*. Stockholm: Folkhälsoinstitutet.
- Andreasson, Martin (2000) Samhällsfara eller samhällsgrupp? I Andreasson, Martin (red) *Homo i folkhemmet – homo och bisexuella i Sverige 1950-2000*. Göteborg: Anamma Böcker.
- Annfelt, Trine et al (red) (2007) *Når heteroseksualiteten må forklare seg*. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.
- Arntzen, Jon Gunnar (red) (1995) *Med regnbuen som våpen*. Oslo: Antinoos forlag.
- Axgil, Axel og Fogedgaard, Helmer (1985) *Homofile kampår*. Rudkøping: Forlaget Grafolio.
- Barr, Bonnie C. (2004) *At lege far, mor og børn*. Upubliceret speciale. Odense: SDU.
- Bech, Henning (1989) *Mellem mænd*. København: Tiderne Skifter.
- Bech, Henning (1992) Report from a Rotten State, 'Marriage' and 'Homosexuality' in Denmark. I Plummer, Ken (ed) *Modern Homosexualities*. London: Routledge.
- Bech, Henning og Lützen, Karin (1986) *Lyst eller nød?* Redegørelse fra kommissionen til belysning af homoseksuelles situation i samfundet. Betænkning nr. 1127. Homoseksuelles vilkår – afgivet af kommissionen til belysning af homoseksuelles situation i samfundet. København: Eloni tryk.
- Bergroth, Marian (2003) Får mamma bli mamma? *Bang* vol. 9 (2).
- Betænkning nr. 1127/1988 om homoseksuelles vilkår.
- Bioteknologiloven. LOV 2003-12-05nr. 1000: Lov om humanmedisinsk bruk av bioteknologi.
- Brantsæter, Marianne C. et al. (red) (2001) *Norsk Homoforskning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bryld, Mette (2001) The Infertility Clinic and the Birth of the Lesbian – The Political debate on Assisted Reproduction in Denmark. *European Journal of Women's Studies* vol. 8 (3): 299-312.
- Bryld, Mette og Lykke, Nina (2000) Mellem kunstig befrugtning og naturlig intelligens. *Kvinder, Køn og Forskning* vol. 9 (2): 16-27.

- Burell, Rita (2005) *Assisted Reproduction in the Nordic Countries*. København: Nordic Committee on Bioethics: Nordic Council of Ministers.
- Dahl, Ulrika (2003) Inseminationsfrågan som kom bort. *Bang* vol. 9 (1).
- Dahl, Ulrika (2005) *Det viktigaste är inte vad extremisterna tycker utan vad den stora majoriteten gör - Från hatbrott och homofobi till heteronormativitet och intersektionalitet*. HomO, ombudsmannen mot diskriminering på grund av sexuell läggning och Forum för levande historia.
- Det Ethiske Råd (1995) Kunstig befrugtning - en redegørelse.
- Det Ethiske Råd (2001) Ethiske problemer vedrørende kunstig befrugtning, 1. del.
- Det Ethiske Råd (2005) Svar på henvendelse fra Indenrigs- og Sundhedsministeriet: Mulige ændringer af loven om kunstig befrugtning.
- Dokument nr. 8:92 (2004-2005) Forslag fra stortingsrepresentantene Siri Hall Arnøy og May Hansen om lov om endring i lov 4. juli 1991 nr. 47 om ekteskap (Kjønnsnøytal ekteskapslov) mv.
- Ds 2004:19 Föräldraskap vid assisterad befruktning för homosexuella.
- Edenheim, Sara (2005) *Begärets Lagar*. Eslöv: Symposion.
- Ernulf, Kurt E. og Innala, Sune M. (1991) Homosexuella män och lesbiska kvinnor som föräldrar: En sammanfattning av aktuell forskning. *Nordisk Sexologi* vol. 9: 65-74.
- Folkhälsoinstitutet (1997) *Homosexuella och barn*. Rapport 1997:23.
- Fonnest, Isabel de la Fuente et al (2000) Attitudes among health care professionals on the ethics of assisted reproductive technologies and legal abortion. *Acta Obstetrica et Gynecologica Scandinavia* vol. 79 (1): 49-53.
- Forslag til lov om kunstig befrugtning i forbindelse med lægelig behandling, diagnostik og forskning m.v.* 1996-97 –L5.
- Foucault, Michel (1976) *La volonté de savoir*. Paris: Gallimard.
- Frost, Lis (1998) Kunstig befrugtning og det gode forældreskab. I Kongstad, Annalise et al. (red): *Kvinder på randen*. Århus: Århus Universitetsforlag.
- Halvorsen, Rune (1998) The Ambiguity of Lesbian and Gay Marriages: Change and Continuity in the Symbolic Order. I Löfström, Jan (red) *Scandinavian Homosexualities*. *Journal of Homosexuality*, vol. 35 (3-4): 207-231.
- Halvorsen, Rune (1999) Partnerskapslovens tvetydighed. *Tidsskrift for samfunnsforskning* vol 40 (3): 310-334.
- Hansen, Kirsten (2004) Kunstig lovgivning – om lesbisk adgang til kunstig befrugtning. *Social Kritik*, vol 16 (95): 30-37.
- Hegna, Kristinn et al (red) (1999) *Levevilkår og livskvalitet blant lesbiske kvinner og homofile menn*. NOVA rapport. 1/99. Oslo: NOVA
- Hennum, Ragnhild (2001) Lesbiske og homofiles rettsstilling. I Brantsætter, Marianne C. et al (red) *Norsk Homoforskning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Holmberg, Carin (1993) Välfärdsstaten och den obligatoriska heterosexualiteten. *Sociologisk forskning*, vol. 30 (4).
- Hulth, Maria & Stigar, Madeleine (2005) *En steril reproduktion? – en analys av normerna kring adoptivföräldraskapet*, C-uppsats i Genusvetenskap. Södertörns högskola.
- Ikdahl, Ingunn og Sandvik, Kristin B. (2006) Legitimering av uenighet. *Kritisk Juss*. vol. 32 (1): 4-20.
- Kristelig Dagblad*, 11. marts 2006
- Krøløkke, C. (2006) Oplæg på årskonference for Kønsforskning i Danmark 2006, upubliceret.

- Larsen, Ivan Ebbe (2006) *Danske præster og biskopper om kirkelige vielser af homoseksuelle*. Vejle: Kroghs forlag.
- Laursen, Søren (2008) *Regnbuefamiliers forhold 2008. Empirisk undersøgelse af danske børnefamilier, hvor forældrene er homo-, bi- eller transseksuelle*. København: LBL.
- LBL & VU (2003) *Pjecen Ja til homoseksuel adoption. Frihed til at være den du er*. http://www.lbl.dk/fileadmin/site/politik/familier/VU_LBL_adop.pjece.pdf
- Lie, Reidar K., Halvorsen, Rune og Brantsætter, Marianne C. (red) (1995) *Homoseksualiteter på norsk: Rapport fra en forskningskonferanse*. Universitetet i Bergen.
- LU 1973:20 Ändring i giftermålsbalken, m.m. Lagutskottets betänkande, Sveriges riksdag.
- LU 2001/02:27 Partnerskap och adoption, m.m. Lagutskottets betänkande, Sveriges riksdag.
- Lüttica, Ingrid (2004) We are family – The Regulation og 'Female-only' Reproduction. *Social and Legal Studies*, vol. 13 (1): 81-101.
- Lützen, Karen (1998) Gay and Lesbian Politics: Assimilation or Subversion: A Danish Perspective. I Löfström, Jan (red.): *Scandinavian Homosexualities. Essays on Gay and Lesbian Studies*. New York: Hayworth Press.
- Lützen, Karin (1986) *Hvad hjertet begærer*. København: Tiderne Skifter.
- Lützen, Karin (1988) *At prøve lykken. 25 lesbiske livshistorier*. København: Tiderne Skifter.
- Melhuus, Marit (2001) Kan skinnet bedra? Noen meninger om assistert befruktning. I Howell, Signe og Melhuus, Marit (red) *Blod – tykkere enn vann?* Bergen: Fagbokforlaget.
- Mosegaard, Maruska Katrine La Cour (2006) Det kræver nu engang en mand og en kvinde – Køn, seksualitet og slægtskab i den politiske debat om homoseksuelles forældreghed. *Tidsskrift for Antropologi*, nr. 50: 31-47.
- Nordisk Råd (1984) Rekommendation nr. 17/1984/j.
- Nordqvist, Petra (2006) Önskat och oönskat föräldraskap – kön och sexualitet i svensk lagstiftningshistoria om insemination. *Lambda Nordica* vol. 11 (1-2): 30-46.
- NOU 1988:12 Husstandsfellesskap
- Ot.prp.nr. 25 (1986-1987) Om kunstig befruktning.
- Ot.prp.nr. 32 (1992-1993) Registrert partnerskap.
- Ot.prp.nr. 33 (2007-2008) Om lov om endringer i ekteskapsloven, barnelova, adopsjonsloven, bioteknologiloven mv. (felles ekteskapslov for heterofile og homofile par). *Politiken*, 26. januar 2006
- Rosenbeck, Bente (1996) *Kroppens politik*. København: Museum Tusulanum.
- Rydström, Jens (2004) Från fula gubbar till goda föräldrar: Synen på sexualitet och genus i lagstiftning och debatt 1944-2004. I Anna-Clara Olsson og Caroline Olsson (red.) *I den akademiska garderoben*. Stockholm: Atlas.
- Rydström, Jens (2005) Tvåsamhetens brunn: Registrerat partnerskap i Norden. I Kullick, Don (red) *QueerSverige*. Stockholm: Natur och Kultur.
- SFS 1984:1140: Lag om insemination.
- Singer, Anna (2000) *Föräldraskap i rättslig belysning*. Stockholm: Iustus forlag.
- Soria Moria (2005): Plattform for regjeringssamarbeidet mellom Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet 2005-09.
- SOU 1953:9 Förslag till lagstiftning om insemination.

- SOU 1972:41 Familj och äktenskap: betänkande.
- SOU 1983:42 Barn genom insemination.
- SOU 1984:63 Homosexuella och samhället – betänkande av utredningen om homosexuellas situation i samhället.
- SOU 1993:98 Partnerskap Del A og B. Betänkande av partnerskapskommittén.
- SOU 2001:10 Barn i homosexuella familjer Del A og B. Betänkande av Kommittén om barn i homosexuella familjer.
- SOU 2007:17 Äktenskap för par med samma kön – Vigsselfrågor. Betänkande av Äktenskaps- och partnerskapsutredningen.
- SOU 2007:3 Föräldraskap vid assisterad befruktning.
- Stenholm, Sara og Strömberg, Cecilia (red) (2004) *Homofamiljer*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Stormhøj, Christel (2003) Queering the family. *Lambda Nordica* vol. 8 (1-2): 38-56.
- Strandbakken, Asbjørn (1993) Lov om registeret partnerskap. *Jussens Venner*, Hæfte 5-6.
- Størksen, Ingvild (2000): Homofili og politikk: En komparativ analyse av verdiendringer og meningskoalisjoner bak vedtaket av partnerskapsloven i Danmark og Norge. Hovedoppgave ved Institutt for sammenlignende politikk. Universitetet i Bergen.
- Størksen, Ingvill (2000) *Homofili og politikk - En komparativ analyse av verdiendringer og meningskoalisjoner bak vedtaket av partnerskapsloven i Danmark og Norge*. Masteroppgave. Bergen: Universitetet i Bergen.
- Sundhedsministeriet (1998) *Redegørelse fra arbejdsgruppen om brugerbetaling for kunstig befrugtning*. Webudgave: <http://www.im.dk/publikationer/kunstig/rapfors.html>
- Søland, Birgitte (1998) A Queer Nation? The passage of the Gay and Lesbian Partnership Legislation in Denmark, 1989. *Social Politics*, vol. 5 (1): 48-69.
- Søndagsavisen*, 12. januar 2004
- Weimarck, Anna (1986) Fortplantningsteknologier – etik ock kvinnosyn. *Kvinnovetenskaplig tidskrift* (8): 4.
- Westerlund, Ulrika (2006) Mamma, Mamma, Barn. *Ordfront magasin*, nr. 1. Stockholm: Ordfront förlag.
- Øie, Kjell Erik (1995) Partnerskapsloven – en politisk kamp der homoene seiret. I Arntzen, Jon Gunnar (red) *Med regnbuen som våpen*. Oslo: Antinoos forlag.

Erkännandet av finländska
regnbågsföräldrar som medborgare –
inom familjepolitik, lagstiftning och
social- och hälsovårdstjänsten 1990-
2007

Paula Kuosmanen

Innehåll

1. Inledning	179
2. Den regnbågsfamilistiska vändningen i den finländska homokulturen	181
2.1 Olika generationer av lesbiska mammor och öppnandet av Finska Befolkningsförbundets dörrar	182
2.2 Den ojämna åldersfördelningen bland regnbågsföräldrar.....	183
3. Finländska regnbågsfamiljer – en mångfald av familjeformer	184
3.1 Förändringar i familjeformen efter barnens födsel.....	187
3.2 Barn i mångklöverfamiljer och ombildade familjer och deras flera hem	188
4. Finländska regnbågsföräldrar som medborgaraktivister och pionjärer inom regnbågsfamiljepolitiken.....	189
4.1 Föreningen Regnbågsfamiljer	190
4.2 SETA – Föreningen för sexuellt likaberättigande	190
4.3 De Internetbaserade diskussionsforumens och bloggarnas inflytande.....	193
4.4 Regnbågsfamiljepolitik i konsensusanda	194
5. De politiska partiernas regnbågsfamiljepolitik.....	194
5.1 Oppositionspartier år 2007.....	195
5.2 Regeringspartierna i Finland 2007	197
5.3 Regnbågsfamiljepolitiken i Vanhanens II regeringsprogram	200
6. Problematisering om ”samma rättigheter” och erkännandet av regnbågsfamiljernas olikhet	202
7. Regnbågslagarna – sär rättigheter	203
7.1 Separatlagarna: Lagen om registrerat partnerskap och lagen om assisterad befruktning	204
7.2 Att förena arbete och familj	209
7.3 Lagarna som stiftades på 2000-talet ur ett likabehandlings- perspektiv och med tanke på stöd till barnets familjerelationer ...	217
8. Barnets ställning i den könade familjelagstiftningen.....	222
8.1 Lagen angående vårdnad om barn och umgängesrätt.....	223
8.2 Lag om underhåll för barn.....	225
8.3 Adoptionslagen	226
8.4 Förverkligas grundlagens anda om barns lika ställning i lagar som rör barns ställning?	227

9. Regnbågsföräldrar som sociala medborgare – erfarenheter av social- och hälsovårdstjänsten.....	230
9.1 Regnbågsfamiljers erfarenheter av mödravården.....	232
9.2 Erfarenheter av barnomsorgen	235
9.3 Erfarenheter av diskriminering?.....	238
10. Lagen om likabehandling och dilemmat med mångkulturalismen	239
11. Hurudana föräldrar och barn i regnbågsfamiljer erkänns som fullvärdiga medborgare i Finland?	241
12. Målsättningar för framtiden	244
13. Jämförelse med Danmark, Norge och Sverige	246
14. Källor	247

1. Inledning

Barnfamiljelivet har sedan slutet av 1990-talet utgjort en av de mest synliga formerna av lesbiskt liv. De lesbiska kvinnor som planerade att bilda familj eller som redan hade barn, bedrev på 1990-talet aktiv regnbågsfamiljepolitik både genom den nationella föreningen för sexuellt likaberättigande, SETA, och genom föreningen Regnbågsfamiljer som de själva grundat. Enligt föreningen innefattar termen *regnbågsfamilj* i Finland sådana barnfamiljer i vilka de biologiska och sociala föräldrarna är lesbiska, homo- eller bisexuella eller transpersoner som inte blivit föräldrar i ett traditionellt heterosexuellt förhållande, utan genom antingen heminsemination eller assisterad befruktning, genom en ombildad familj, med ett privat intentionsavtal eller annat avtal eller med ett vårdnadshavarkontrakt. I så kallade *mångklöverfamiljer*¹ eller i ombildade familjer delas föräldraskapet över både parrelationens och hushållets gränser, och följaktligen har dessa barn i praktiken ofta fler än ett hem.

Jag behandlar i denna rapport finländska regnbågsfamiljers och -föräldrars ställning i lagstiftningen samt inom social- och hälsovården. Rapporten är strukturerad utgående från tanken om regnbågsföräldrar som finska medborgare med både plikter och rättigheter. De medborgerliga rättigheterna beskrivs väl i president Tarja Halonens hälsning till SETA (Sexuellt likaberättigande) på föreningens 30-årsjubileum 2004:

”Sexuell läggning och könsidentitet är inte bundna till en människas privatliv. Frågan handlar i ett bredare perspektiv om människors rätt att leva sina liv som sig själva, som socialt erkända familjemedlemmar, deltagare i arbetslivet och som aktörer i olika samfund. [...] Grundläggande rättigheter och mänskliga rättigheter tillhör alla, och ingen är mer jämlik än någon annan. [...] Det finns ännu mycket att göra innan rättvisan förverkligas.” (Republikens presidents hälsning 2004, översättarens översättning).

De medborgerliga rättigheterna handlar om rätten till en socialt erkänd position i det offentliga rummet, som i social- och hälsovården och arbets-

¹ Med detta avses familjer som består av flera än två föräldrar, t.ex. familjer som består av två mammor (en biologisk, en social) och en pappa (biologisk), av två pappor (en biologisk, en social) och en mamma eller av två mammor och två pappor.

livet, rätten till yttrandefrihet, att få definiera sig själv och att kunna delta i beslutsfattande som rör gemensamma ärenden (Marshall 1992).

Min frågeställning i denna rapport är följaktligen: Erkänner Finland i sin lagstiftning enbart sådana former av släktskap som följer den väl accepterade och identifierbara heterokärnfamiljemodellen? Vidare frågar jag mig huruvida SETAs krav på familjerättigheter för homosexuella kvinnor och män har inneburit en anpassning till detta tvåsamhetsnormativa kärnfamiljsideal (jfr Butler 2004).

Materialet för rapporten utgörs av lagstiftning som är eller träder i kraft under sommaren 2008², informanternas uppgifter³ i en enkät om regnbågsfamiljer som jag gjorde tillsammans med Juha Jämsä, projektkoordinator för SETA:s regnbågsfamiljeprojekt under hösten 2006, två intervjuundersökningar med lesbiska mammor om vardagsförhållanden som jag gjorde åren 1990 och 2000–2001 (Kuosmanen 2000, 2002, 2007), de finländska politiska partiernas målsättningsprogram och familjepolitiska dokument, SETA:s pressmeddelanden och verksamhetsplaner från åren 2003–2005, samt diskussioner med regnbågsfamiljer och experter.

² Denna artikel färdigställdes sommaren 2008. Efter det, i november 2008, överlämnade regeringen en proposition till riksdagen där man föreslår en ändring i lagen om registrerat partnerskap som möjliggör adoption inom familjen (RP 198/2008 rd). Enligt förslaget skall det bli möjligt för den ena partnern i ett registrerat partnerskap att adoptera den andra partnerns barn. Författaren nämner beredningen av denna lagrevidering vid flera tillfällen i texten. När denna publikation går i tryck behandlas propositionen av riksdagens lagutskott. (Red.anm.)

³ Länken till undersökningen om regnbågsfamiljer spreds via finländska e-postlistor, sapho- och kvinnoforskningslistorna, SETA:s och dess medlemsföreningars diskussionsforum och speciellt via regnbågsfamiljernas egna Rainbow-forum. En pappersversion av undersökningen skickades ut med föreningen Regnbågsfamiljers medlemsbrev. Också ”snöbollsmetoden” användes, dvs. att mottagaren ombads vidarebefordra länken till sina bekanta. De som följer med diskussionsforum och e-postlistor, samt medlemmar i föreningen Regnbågsfamiljer var naturligtvis överrepresenterade. På drygt en månad, 13.9–19.10.2006, svarade 178 regnbågsföräldrar från alla Finlands län på enkäten. I enkäten fanns tillägsfrågor för transpersoner om könskorrigeringsprocessen och tillhörande service. På enkätens hemsidor motiverades respondenterna att fylla i enkäten med hjälp av följande frågor: ”Har du stött på dålig service?”, ”Har du överhuvudtaget kunnat ta del av service som regnbågsfamilj på din egen ort? Och om, har dina familjerelationer och din familjeform beaktats på ett önskvärt sätt?”, ”Om du är en homo-, bi- eller transförälder eller uppfostrar ett barn, så är denna förfrågan lämpad för just den föräldraskapsroll som du företräder!” Jag använder i denna rapport resultaten av denna omfattande regnbågsfamiljeenkät och speciellt de delar som visar på hur regnbågsfamiljernas familjeform identifierades inom social- och hälsovården, samt regnbågsföräldrarnas åsikter om vilka juridiska åtgärder som borde vidtas för att förbättra regnbågsfamiljernas ställning.

2. Den regnbågsfamilistiska vändningen i den finländska homokulturen

Den regnbågsfamilistiska vändningen ägde rum i Finland i slutet på 1990-talet och början på 2000-talet. Speciellt kvinnor kom i media på 1990-talet att bli aktiva aktörer i den regnbågsfamiljepolitiska debatten, en debatt som gjorde att tiganets politik, med andra ord ”den kulturella garderoben”, kom att brytas upp. Diskussionen om homosexuella kvinnors och mäns familjerättigheter startade i finländska medier i början av 1990-talet, efter att justitieministeriet gett ut familjeutskottets betänkande år 1992. Genombrottet kom dock först i mitten på 1990-talet, åren 1994 och 1996, då Vänsterförbundets representant Outi Ojalas andra partnerskapsmotion behandlades i riksdagen, samtidigt som ett stort medieuppbåd pågick kring den i Finland populära svenska artisten Eva Dahlgrens ”bröllop” (Kuosmanen 1996). De finländska TV-kanalernas aktualitetsprogram tog på 1990-talet upp debatten om registrerat partnerskap. Vid sidan om forskarna, debatterade aktiva från föreningen Regnbågsfamiljer förtjänstfullt homosexuella mäns och kvinnors familjerättigheter med olika motståndare, t.ex. representanter för Kristdemokraterna. På grund av det högaktuella temat började TV-kanalerna i början på 1990-talet inkludera teman som berörde partnerskapsdebatten i sitt utbud, t.ex. i form av både inhemska och utländska dokumentärer om lesbiska kvinnor och homosexuella män, om föräldraskap och transsexualitet (Juvonen 2006). Utländska långfilmer med homo- och transtematik producerade också kulturella representationer av homosexuella män och kvinnor, och därigenom skapades det en grund för en större kulturell mångfald.

Som ett resultat av den livliga mediedebatten minskade finländarnas fördomar mot homosexuella män och lesbiska kvinnor efter mitten på 1990-talet, vilket syntes i en opinionsundersökning som utfördes av *Taloustutkimus*.⁴ Redan år 1996 skulle 67 % av finländarna ha godkänt en lag om registrerade partnerskap. Lagen om registrerat partnerskap för samkönade par godkändes i Finland som sista nordiska land 28.9.2001, men den ger inte rätt till adoption inom familjen (även kallad närstående adoption) eller utanför familjen. Adoption inom familjen skulle ha godkänts av 55 % av finländarna redan år 2000 (Jaakkola 2001) och av 80 % år 2006 enligt

⁴ *Taloustutkimus* är ett företag som sysslar med marknads-, medie- och opinionsundersökningar samt kund- och personalundersökningar.

undersökningar utförda av *Taloustutkimus* (SETA-aktuellt, 21.5.2007). Till en början förhöll sig finländarna på 1990-talet skeptiskt till homosexuella kvinnors och mäns föräldraskap, vilket syns i både partnerskapslagen och lagen om assisterad befruktning. Lagstiftning som gäller regnbågsfamiljer har förnyats försiktigt på basis av den allmänna opinionen, och inte på basis av grundlagens eller likabehandlingslagstiftningens principer.

2.1 Olika generationer av lesbiska mammor och öppnandet av Finska Befolkningsförbundets dörrar

Bland de lesbiska mammorna i Finland har det alltid funnits sådana som har haft *barn från tidigare heteroförhållanden* (se Grönfors m.fl. 1984). Det var dock *först den andra generationens* lesbiska mammor på 1980- och 90-talet i *ombildade familjer som bestod av två kvinnor som levde tillsammans*, som konkretiserade att en barnfamilj som består av två kvinnor kunde vara en möjlig familjeform i Finland (Kuosmanen 2000, om generationer av lesbiska mammor, se Kuosmanen 2008). Influerade av de ombildade familjerna som bestod av två kvinnor med barn, och uppmunttrade av regnbågsfamiljeaktivismen och de uppluckrade attityderna, började enskilda par och lesbiska kvinnor skaffa barn genom heminsemination i mitten på 1990-talet. Den så kallade ”muminmuggsmetoden”, efter författaren och konstnären Tove Janssons muminfigurer, spred sig bland lesbiska i de större städerna.⁵ De lesbiska kvinnor, som jag har intervjuat, gjorde de första heminseminationerna åren 1994 och 1996. Oftast fick man könsceller av en homosexuell man i vänskapskretsen.

Den egentliga ”babyboomen” bland lesbiska i Finland startade dock år 1997 i och med att Befolkningsförbundets⁶ barnlöshetskliniker öppnade sina dörrar för ensamstående kvinnor och kvinnopar. Dessa lesbiska kvinnopar och ensamstående kvinnor, som skaffade barn som öppet lesbiska med hjälp av barnlöshetsklinikerna, kom inom regnbågsfamiljekretsar att kallas för *klinikgenerationen* (Kuosmanen 2008). Till Befolkningsförbun-

⁵ Finlands TV2 visade år 1992 en dokumentär om Tove Jansson och hennes livspartner Tuulikki Pietilä.

⁶ Finlands Befolkningsförbund (på finska Väestöliitto) är en inflytelserik familje-, befolknings- och sexualhälsoorganisation som utför barnlöshetsundersökningar och ger ärftlighetsrådgivning. Befolkningsförbundets privata kliniker har utfört barnlöshetsbehandlingar sedan 1986, numera på fyra orter i Finland. Befolkningsförbundet verkar enligt sina hemsidor ”också för ett mångkulturellt och tolerant Finland” (Befolkningsförbundets webbplats).

dets behandlingar och inledande intervjuer sökte sig mellan åren 1997–2000 33 kvinnor och 66 ensamstående kvinnor. Med ungefär hälften inleddes behandlingar (Suikkari, personlig kommunikation 6.2.2003). Detta ger en bild av Befolkningsförbundets strikta förhållningssätt till kvinnor och ensamstående kvinnor som klienter vid dess kliniker. Lagstiftningsprocessen gällande en lag om konstgjord befruktning, senare kallad assisterad befruktning, som pågått alltsedan 1982, fick många av kvinnoparen och de ensamstående kvinnorna att skynda med att skaffa barn eftersom man var rädd att dessa två grupper kunde komma att uteslutas från lagliga behandlingar. På grund av den pågående lagstiftningsprocessen avbröt Befolkningsförbundet behandlingen av kvinnor och ensamstående kvinnor under perioden 2000–2002, eftersom det rädde en ovisshet kring hur man i det lagförslag som var under beredning i Finlands riksdag skulle komma att formulera frågor om donatorns anonymitet, erkännande av faderskap och underhållsplikt för de personer som donerat könsceller till kvinnor och ensamstående kvinnor. På grund av Befolkningsförbundets strikta politik gick många lesbiska kvinnor över till andra privata kliniker.

Även den så kallade *mångklöverfamiljen* kom att bli en populär familjeform speciellt bland homosexuella män på 2000-talet. Bland de homosexuella män som svarade på regnbågsfamiljeundersökningen hade de första fått barn antingen genom heminsemination eller på klinik år 1998 och 2001, och därefter i jämn takt varje år. Mångklöverfamiljer och barnfamiljer där föräldrarna är homosexuella män är dock avsevärt mer sällsynta än familjer som bildats av två kvinnor.

2.2 Den ojämna åldersfördelningen bland regnbågsföräldrar

Efter att dörrarna till fertilitetsklinikerna kring år 2000 öppnades för kvinnor och ensamstående kvinnor, skedde en relativt snabb ”regnbågsfamilistisk vändning” i SETA och den finländska lesbiska och homosexuella kulturen, som ledde till att åldersfördelningen bland regnbågsföräldrarna blev ojäm. Speciellt gäller detta för den tredje klinikgenerationen av lesbiska mammor. Regnbågsföräldrarna är för det första i genomsnitt yngre

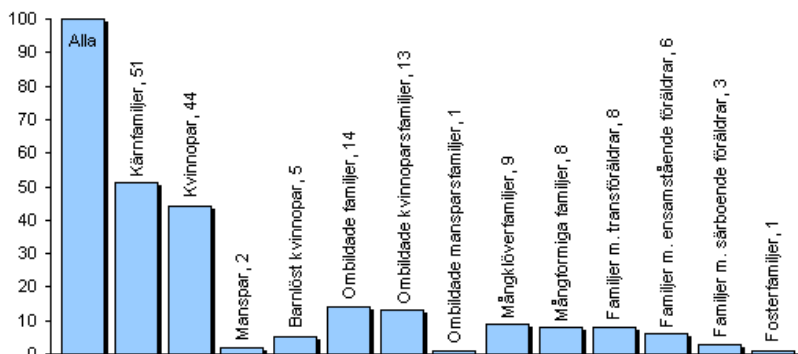
än mammor i andra finländska barnfamiljer.⁷ I regnbågsfamiljeundersökningen utgör 30–39-åriga föräldrar den största gruppen, medan familjer med 35–45-åriga mammor utgör den största gruppen när man ser på alla finländska barnfamiljer (Statistikcentralen: Lapsiperheet tyypeittäin äidin/yksinhuoltajaisän iän mukaan 2006). Av de regnbågsföräldrar som använt sig av assisterad befruktning utgjordes också en anmärkningsvärt stor grupp (33 %) av kvinnor som blivit gravida för första gången som 35 år eller äldre, medan medelåldern för alla föderskor i Finland år 2005 var 27,9 år (Vuori och Gissler 2006).⁸

3. Finländska regnbågsfamiljer – en mångfald av familjeformer

Enligt enkäten har majoriteten av de finländska regnbågsfamiljerna bildats av kvinnor, som lever i kärnfamiljer eller i ombildade familjer. Av dem som besvarat det allmänna frågeformuläret var 90 % kvinnor (n = 151) och 16 män. Utöver detta svarade 11 transföräldrar och föräldrar som lever med en transpartner på det kompletterande transformuläret. I undersökningen deltog sammanlagt 178 föräldrar i regnbågsfamiljer från alla Finlands län. Drygt hälften (53 %) bodde i huvudstadsregionen.

⁷ Av alla som besvarade enkäten var över hälften (54 %) 30–39-åriga föräldrar. (30–34-åriga: 28,5 %, 35–39-åriga: 25,5 %, 40–44-åriga: 17,6 % och 45–49-åriga föräldrar: 5 %.) Av de yngre utgjorde de 25–29-åriga föräldrarna 14,5 % och de 20–24-åriga 8 % av samtliga regnbågsföräldrar.

⁸ Däremot hade bara 9 % (n = 15) av de regnbågsföräldrar som fått barn genom heminseminatation eller på ”traditionellt” sätt, blivit föräldrar i en ålder av minst 35 år.

Tabell 1. Olika typer av finländska regnbågsfamiljer, i procent⁹

Den vanligaste formen av regnbågsfamilj i Finland är en kärnfamilj bestående av ett kvinnopar med barn. Fyrtiofyra procent av respondenterna levde i en sådan. Andra typiska familjer är ombildade familjer (14 %), mångklöverfamiljer (9 %) samt familjer med transföräldrar (8 %). Av de kvinnliga respondenterna identifierade sig 17 % som bisexuella, varav de flesta hade valt alternativ i enlighet med sin könstillhörighet, t.ex. ”en kvinnoparskärnfamilj” eller ”en ombildad kvinnoparsfamilj”, i stället för alternativet en familj av ”någon annan” form. Även de kvinnor som identifierade sig som icke-heterosexuella eller gränsöverskridande i fråga om sexuell identitet uppgav familjeformen ”kvinnopar”.¹⁰ (Om bisexualitetens försvinnande i relationsdiskurser: se Lahti 2007.)

⁹ Exakta siffror: Av alla 178 respondenter levde 91 i kärnfamiljer (varav 79 levde i en kvinnoparskärnfamilj, 9 i en barnlös kvinnoparsfamilj och 3 i en mansparskärnfamilj). Tjugofem respondenter levde i ombildade familjer (varav 1 levde i en ombildad mansparsfamilj och 24 levde i en ombildad kvinnoparsfamilj) och 16 respondenter levde i mångklöverfamiljer (varav 9 levde i en familj bestående av ett kvinnopar och en man, 5 i en familj bestående av ett kvinnopar och ett manspar, 1 en mångklöverfamilj med 2 kvinnor och 2 män och 1 i en familj bestående av ett manspar och en kvinna). Femton respondenter levde i mångformiga familjer, 14 levde i transfamiljer, 10 i ensamstående föräldrars familjer (varav 9 levde i en familj med mor och barn, 1 i en familj med far och barn), 6 respondenter var särboende föräldrar (varav 3 var kvinnor och 3 var män) och 1 respondent levde i en fosterfamilj.

¹⁰ Av de kvinnor som besvarade undersökningen identifierade sig 66 % (n = 99) som lesbiska, 12 % som icke-heterosexuella (dock inte lesbiska eller homosexuella) och 3 % som sexualitets- och/eller identitetsmässigt gränsöverskridande. Av de män som besvarade undersökningen identifierade sig 94 % (n = 16) som homosexuella män, och en kvinna och en man lämnade frågan om sexuell identitet obesvarad.

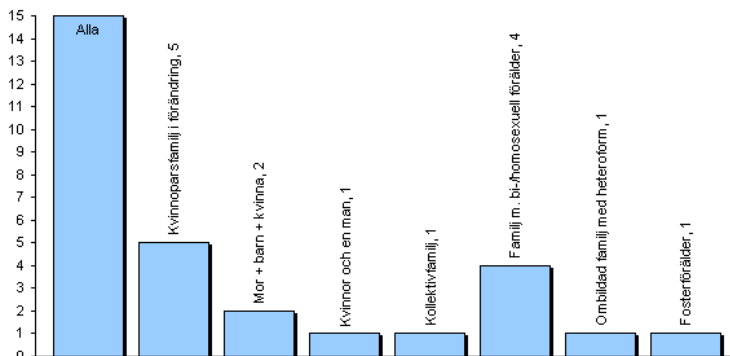
Den vanligaste formen för en mångklöverfamilj med två hushåll utgjordes av en treklöverfamilj som bildats av två kvinnor och en man. Fem procent av respondenterna ingick i en familj av denna typ. Tre procent ingick i fyrklöverfamiljer med ett kvinnopar och ett manspar. Utöver detta levde enstaka regnbågsföräldrar i treklöverfamiljer med två män och en kvinna eller i en fyrklöverskilmässofamilj (se tabellen med exakta siffror i Kuosmanen 2007b).

Av föräldrarna i transfamiljerna levde sex stycken ännu – innan könskorrigeringen hade fastställts juridiskt – i ett registrerat parförhållande bestående av två kvinnor. Största delen av transföräldrarna hade fått barn innan sin egen eller sin partners könskorrigering. Av respondenterna levde 5 % i en familj bestående av en ensamstående mamma med barn och en i en familj bestående av en ensamstående pappa med barn. Tre procent av respondenterna var särboende föräldrar i en regnbågsfamilj. Antalet kvinnor var här lika stort som antalet män. Utöver dessa deltog två män i undersökningen, av vilka den ena var fosterförälder och den andra var en av två pappor i en ombildad familj.

I resultaten av undersökningen är speciellt det lilla antalet manspar anmärkningsvärt; endast tre av papporna hade bildat en familj där man tillsammans skaffat barn. Det ringa antalet manspar beror på att det i Finland inte funnits någon etablerad praktik för surrogatmoderskap. Surrogatmoderskap ingick inte heller i lagstiftningen om assisterad befruktning som godkändes år 2006. Överlag har det inte vidtagits några åtgärder för att stöda homosexuella mäns föräldraskap, t.ex. genom att ordna möjlighet till fosterbarnsrådgivning. Denna möjlighet finns inte heller för lesbiska (Lapset ja rekisteröity parisuhde 2003, 19). Andelen familjer bestående av ensamstående pappor är överhuvudtaget liten i Finland. Den uppgår endast till 2,6 % (jfr Statistikcentralen: Lapsiperheet tyypeittäin 1950–2006).

Regnbågsfamiljernas mångfald är en utmaning för den finska lagstiftningen och social- och hälsovårdssystemet. Hela 8 % (n = 15) av regnbågsföräldrarnas familjeformer omfattades inte av de 14 alternativ¹¹ som gavs i frågeformuläret.

¹¹ Alternativen för familjeformer var: mor och barn; barnlöst kvinnopar; kvinnopar med barn som de skaffat tillsammans; ombildad familj med ett kvinnopar som föräldrar; treklöverfamilj; ett kvinnopar, en man och barn; treklöverfamilj; ett manspar, en kvinna och barn; fyrklöverfamilj; ett kvinnopar och ett manspar; fyrklöverskilmässofamilj; fyra föräldrar – två män och två kvinnor; en fosterförälder och barn; fosterföräldrar och barn; far och barn; barnlöst manspar; manspar med barn som de skaffat tillsammans; familj med särboende föräldrar; något annat.

Tabell 2. Mångformiga familjer (n = 15)

De vanligaste av de mångformiga familjerna var familjer med två mammor i ett förändringsskede där man antingen väntade tillökning eller höll på att separera (5) och heterokärnfamiljer där någondera av de biologiska föräldrarna definierade sig som bisexuell, icke-heterosexuell eller homosexuell (4). Två av respondenterna hade familjer som bestod av ”mor och barn samt kvinnlig partner som bor i eget hushåll”. Enstaka respondenter bodde i en kollektivfamilj (en treklöverfamilj, i vilken ingen av de vuxna hade ett parförhållande sinsemellan, eller i en ombildad familj där föräldrarnas relation är heterosexuell). Jag refererar härnäst till denna grupp av familjer som mångformiga familjer.

3.1 Förändringar i familjeformen efter barnens födsel

Att trygga föräldrarnas och barnens fortsatta juridiska band är viktigt i regnbågsfamiljer, eftersom familjeformen förändrats för hela 25,5 % av respondenterna efter att barnen fötts. Hos 12 % av respondenterna berodde detta på att det heteroförhållande där barnet fötts hade spruckit. På grund av detta finns det i genomsnitt flera ombildade familjer bland regnbågsfamiljerna än bland barnfamiljer i övrigt. Av alla finländska familjer år 2006 var 9 % ombildade familjer. Motsvarande siffra för regnbågsfamiljer var 14 % (Statistikcentralen: Uusperheet 1990–2006). Av de föräldrar som deltog i undersökningen uppgav 8 % att kvinnopars- eller mansparsförhållandet hade upplösts pga. av skilsmässa eller partners död. Detta är mind-

re än andelen änkor/änklingar och frånskilda i hela befolkningen (15 %) (Statistikcentralen: Västö, 2007).

Andra orsaker till förändringar i familjeformen var att kärnfamiljen öppnats för mor/färföräldrar eller för ett kollektiv bestående av vänner. I treklöverfamiljer som bildats av två kvinnor och en man kunde mannens släkt ha blivit en del av familjen. Familjen kunde även med tiden bli mindre, allt eftersom barnen blev vuxna, eller så förändrades föräldraskapsmönstren i mångklöverfamiljer så att familjen kom att anta formen av en kärnfamilj.

Ju yngre respondenterna varit när de skaffat barn, desto mer sannolikt var det att deras familjeform hade hunnit förändras efter att de skaffat barn. För 75 % av dem som blivit föräldrar före 19 års ålder hade familjeformen förändrats. Hos 57 % av föräldrarna i åldersgruppen 20–24 år hade en förändring i familjeformen ägt rum.

3.2 Barn i mångklöverfamiljer och ombildade familjer och deras flera hem

Att inte ha rätt till föräldraledighet rör speciellt de regnbågspappor som är särboende föräldrar i en mångklöverfamilj. Av papporna i undersökningen uppgav över hälften (56 %) att deras barn huvudsakligen bor hos barnets övriga föräldrar, två uppgav att barnen/barnet bor lika mycket hos dem som hos sina andra föräldrar och en uppgav att några av barnen bor med honom och resten av barnen bor någon annanstans. Endast 29 % av regnbågspapporna hade barn som bodde med dem på heltid eller nästan på heltid. Av alla regnbågsföräldrar uppgav 7 % att barnen bor lika mycket på två adresser. I mångklöverfamiljerna, som 9 % av samtliga respondenter lever i, är denna typ av arrangemang med dubbla hushåll ett vanligt sätt att dela föräldraskapet i vardagen.

De flesta barn i regnbågsfamiljer bor i huvudsak eller på heltid med sina mammor. Av mammorna uppgav 87 % (n = 117) att barnen helt eller huvudsakligen bor med dem. Endast 7 % av mammorna uppgav att barnen bor lika mycket på två ställen. Fyra procent uppgav att barnen bor dels med dem, dels någon annanstans, och endast 3 % av mammorna uppgav att deras barn huvudsakligen bor med barnets andra föräldrar.

Av alla regnbågsföräldrar var 15 % deltidsföräldrar, ungefär lika många män (14) som kvinnor (13). Såväl kulturbetingade, könade uppfattningar om faderskap och moderskap samt familjelagstiftningen skapar ojämlikhet

i fördelningen av föräldraskapet. Detta syns också bland regnbågsfamiljerna. Hela 88 % av papporna var nämligen deltidsföräldrar. Lika många pappor (4) som mammor (4) uppgav att deltidsföräldraskapet var en önskad situation. Av männen uppgav 57 % att deltidsföräldraskapet både var önskat och oönskat ("ja och nej"), och endast två av männen uppgav att deltidsföräldraskapet var en helt oönskad situation. Däremot tyckte över hälften (54 %) av deltidsmammorna att deltidsföräldraskapet var en klart önskad situation. Detta verkade ändå inte vara kopplat till om umgängesrätten var juridiskt fastställd eller inte.

4. Finländska regnbågsföräldrar som medborgaraktivister och pionjärer inom regnbågsfamiljepolitiken

Regnbågsfamiljelivet har för de första finländska regnbågsföräldrarna, den så kallade "klinikgenerationen", inte enbart varit en fråga om att bygga nationen genom att föröka sig och uppfylla en privatiserad familjedröm, såsom vissa amerikanska queerteoretiker hävdar har skett i den amerikanska homorörelsen i anslutning till samkönade äktenskap i USA (se t.ex. Duggan 2003). De första finländska regnbågsföräldrarna har som familjenhet inte heller tagit plats i det offentliga rummet enbart genom att konsumera så kallade "homo-pengar", ett uttryck som använts inom brittisk forskning om sexuellt medborgarskap för att beskriva homosexuella mäns användande av det urbana offentliga rummet (jfr Evans 1993, Bell & Binie 2000, 2004). Den tredje finländska klinikgenerationen av lesbiska mammor och kvinnor har drivit en aktiv regnbågsfamiljepolitik i media genom att generöst ge intervjuer om sitt familjeliv för att vinna acceptans och därigenom juridiskt erkännande. Regnbågsfamiljerna har använt sin medborgerliga rätt att "delta i samhällelig verksamhet och att påverka beslut som gäller honom eller henne själv" (Finlands grundlag § 14) genom att i media kritisera avsaknaden av rättigheter för regnbågsfamiljer, driva en aktiv lobbyverksamhet, verka som medborgaraktivister och genom att själva gå med i det politiska systemet (entryism), och härmed skapa en pluralistisk regnbågsfamiljepolitik (jfr Cooper 1995).

4.1 Föreningen Regnbågsfamiljer

En grupp regnbågsfamiljeaktivister bildade år 1996 föreningen Regnbågsfamiljer som en stödgrupp för lesbiska, bi-, homo- och transföräldrar och blivande sådana. Föreningen har årligen ordnat riksomfattande vinter- och sommarläger och månatliga träffar och diskussionstillfällen i de större städerna i landet. Detta är några exempel på hur föreningen stöder och ger råd till regnbågsfamiljer. I praktiken fungerar föreningen som en plats där man skapar regnbågsfamiljepolitik (jfr Fraser 1992) och som en medborgarorganisation, av vilken politiker och lagstiftare har bett om utlåtanden gällande lagförslag som rör regnbågsfamiljer allt sedan starten (Lampela 2001a). Regnbågsfamiljer upptogs i föreningsregistret 1997, samma år som Befolkningsförbundets fertilitetsklirik öppnade sina dörrar för kvinnor och också officiellt för ensamstående kvinnor. Regnbågsfamiljeaktivisterna har även lyckats mobilisera andra medborgarrörelser, såsom det feministiska Kvinnoaksförbundet Unionen, och vetenskapliga föreningar som Sällskapet för kvinnoforskning i Finland och SQS, Sällskapet för Queerforskning i Finland, att ta ställning för lagen om assisterad befruktning. Trots att föreningen Regnbågsfamiljer vill verka för en mångfald av familjeformer, har den största gruppen i föreningen utgjorts av kvinnoparsfamiljer. Även massmedierna har lyft fram kvinnoparen som den mest synliga gruppen bland alla regnbågsfamiljer. De första kvinnoparen och regnbågsfamiljerna blev tvungna att göra upplysningsarbete också när de själva var klienter hos social- och hälsomyndigheterna och gjorde därmed en viktig queerpolitisk insats i vardagen inom exempelvis mödravården genom sina krav på att också sociala föräldrar skall bli sedda som fullvärdiga familjemedlemmar (se Kuosmanen 2007a).

4.2 SETA – Föreningen för sexuellt likaberättigande

Regnbågsfamiljepolitiken kom att få en central plats även inom SETA:s politiska verksamhet på 1990-talet. Särskilt arbetet för att få till stånd en partnerskapslag var viktigt på 1990-talet (Pohjanpää 2000). Efter att partnerskapslagen godkännts påpekade den dåvarande ordföranden Tiia Lampela (2001b) att barnens rättigheter fortfarande inte hade befasts i lag. Att arbeta för familjerättigheter har inom SETA varit en del av likabehand-

lingspolitiken¹² och ett juridiskt intresseorganisationsarbete. Vid sidan av detta har även könsminoriteters (intersexuella, transpersoner osv.) ställning och främjandet av diskrimineringskyddet via EU-projekten varit centrala teman i SETA:s verksamhet på 2000-talet (SETA 27.10.2004, SETA 20.1.2006, SETA 26.2.2006, SETA:s verksamhetsplan 2004 och 2005). Att arbeta för regnbågsfamiljernas rättigheter har dock på grund av frågans aktualitet och mediernas intresse kommit att vara den mest synliga delen av SETA:s politiska arbete.

Inom homorörelsen, till exempel på webbplatsen Ranneliike.net och e-postlistan Sapfo, har det under de senaste åren framförts kritik mot SETA för dess till synes tvåsamhetsnormativa regnbågsfamiljepolitik, och mot hur man framställer lesbiska kvinnor och homosexuella män med en ”glansbildsfamilje-image” (Ranneliike.net Keskustelu > Yhteiskunta, se även Hekanaho 2007). Denna bild av SETA som enbart en familjepolitisk intresseorganisation är dock i hög grad förmedlad av massmedierna. SETA:s verksamhetsberättelser under de senaste åren ger inte en så ensidig och konservativ bild av SETA:s verksamhet. SETA:s och Transtukupistes (stördorganisation för intersexuella och transpersoner, ö.a.) verksamhet finansieras av Penningautomatföreningen (PAF). Med hjälp av pengar från PAF startade SETA år 2006 ett treårigt regnbågsfamiljeprojekt som ”samlar in information om familjers mångfald och om de utmaningar som denna mångfald innebär för professionella som arbetar med familjer och barn. Tack vare denna information kan man utveckla högklassiga utbildningar, utbildningsmaterial och en god praxis inom hälso- och socialvården och olika utbildningsområden” (Regnbågsfamiljeprojektets webbplats).

Tyngdpunkterna i SETA:s nuvarande politik beskrivs i ”Målsättningar för regeringsprogrammet 2007–2011” som SETA sammanställt i anslutning till riksdagsvalet i Finland 2007. Som första målsättning har man lyft upp barnens rättigheter i regnbågsfamiljer och rätten till adoption för regi-

¹² Med SETAs likabehandlingspolitik hänvisar jag till föreningens politik för att främja lika-behandling så som det framhålls i lagen om likabehandling (Lag om likabehandling 20.1.2004/21). Lagens 6 § förbjuder direkt och indirekt diskriminering ”på grund av ålder, etniskt eller nationellt ursprung, nationalitet, språk, religion, övertygelse, åsikt, hälsotillstånd, funktionshinder, sexuell läggning eller av någon annan orsak som gäller hans eller hennes person. Bestämmelser om förbud mot diskriminering på grund av kön finns i lagen om jämställdhet mellan kvinnor och män (609/1986)”. I den finländska politiken syftar man med begreppet ”likabehandling” på ett jämlikt bemötande så som det definieras i lagen om likabehandling. Detta till skillnad från jämlikhet mellan könen (jämställdhet) som fastställs i jämställdhetslagen, eller från alla människors likvärdighet.

strerade partners. SETA:s målsättningar för regeringsprogrammet 2007–2011 (förkortat):

1. En likabehandling av barn oberoende av om barnets föräldrar är av samma kön eller inte.
2. Rätt till adoption inom familjen för registrerade par.
3. Alla könsminoriteter skall omfattas av jämställdhetslagens diskrimineringskydd.
4. Lagen om likabehandling skall utvecklas så att olika diskrimineringsgrunder skall behandlas på samma sätt.
5. Minoritetsombudsmannens verksamhetsområde och resurser bör utvidgas så att alla diskrimineringsgrunder innefattas (se även Filatov 2002).
6. Myndigheternas praxis i hatbrottsfall skall baseras på skärpningsgrunderna i strafflagen.
7. Finland skall i samarbete med EU och i andra internationella sammanhang verka för att trygga sexuella minoriteters och könsminoriteters grundrättigheter.

Den regnbågsfamiljepolitik som SETA har drivit är en för Finland, och också för den finländska kvinnorörelsen, typisk konsensuspolitik (Holli 2006, Lehtoranta 2006). Målsättningarna har snarare byggts upp i förhållande till lagförslag under beredning, reaktioner på dessa och kravet på ”lika familjerätt”, än med hänsyn till regnbågsbefolkningens många olika levnadssätt, även om det har funnits en strävan att framhålla också denna sida på t.ex. Pride-evenemangen.¹³

Arbetet för att förbättra livssituationen för de homosexuella kvinnor och män som inte är föräldrar, kom att åsidosättas i SETA:s politik under

¹³ Efter den senaste Helsinki Pride 2007-paraden startade en diskussion på den finska Sapfolistan om att den anarkistiska gruppen Pink Black Block hade varit tvungen att gå sist i paraden. Man hade placerat Regnbågsfamiljerna och de kristliga grupperna i första ledet, och de hade således en bra synlighet. Som orsak till detta angav arrangörerna att man ville garantera säkerheten speciellt för dessa grupper (Kuosmanen 2007c).

1990-talet och början på 2000-talet (Ranneliike.net: Keskustelu > Yhteiskunta). Den finländska homorörelsens regnbågsfamiljepolitiska målsättningar har sammanvävts med De grönas och Vänsterförbundets familjepolitik. Denna typ av koalitionspolitik har haft en liknande strategisk nytta för regnbågsfamiljeaktivismen som den har haft för kvinnorörelsen (jfr Holli 2006). Det nära samarbetet syns också i att SETA:s ordföranden har kandiderat för Vänsterförbundet och De gröna i riksdagsval, varit anställda på partikanslier och som riksdagsassistenter. SETA skiljer sig så till vida inte från andra nordiska rörelser och medborgarorganisationer för vilka det har varit typiskt med ett nära samarbete med politiska partier, samt att man framfört krav på statsmakten (Bergman 1998 och 1999). Föreningen Regnbågsfamiljer och SETA har också alltsedan 1990-talet verkat som intresseorganisationer för sexuella minoriteter. Tyngdpunkten i den politiska aktiviteten har varit att verka genom partisystemet och den representativa demokratin.

4.3 De Internetbaserade diskussionsforumens och bloggarnas inflytande

Den politiska verksamheten har på 2000-talet tagit nya former. Olika Internetbaserade direkta åsiktsforum såsom bloggar, inofficiella grupper webbplatser och diskussionsforum som t.ex. Ranneliike.net har bildats (Ranneliike.net: Eduskuntaan, Ranneliike.net: Eduskuntavaalit 2007). Gruppen bakom toivottulapsi.com (önskat barn) gjorde med sin webbplats och med demonstrationen framför riksdagshuset 12.10.2006 en anmärkningsvärd insats för lagen om assisterad befruktning. Samma grupp drev också en kampanj för adoptionlagen i anslutning till riksdagsvalet våren 2007 (toivottulapsi.com). Regnbågsfamiljeaktivisterna har lyckats göra inställningen till adoptionlagen och lagen om assisterad befruktning till ett slags ”toleransindikator”. Finlands största tidning, *Helsingin Sanomat* (HS), hade i sin valmaskin på sin hemsida före riksdagsvalet 2007 en fråga gällande adoption: ”Borde homosexuella par som registrerat sitt partnerskap ha rätt att adoptera?”. Av de sedermera valda riksdagsledamöterna svarade 61 % ja på frågan (HS:s valmaskin 2007).

4.4 Regnbågsfamiljepolitik i konsensusanda

SETA:s konsensuspolitik i fråga om regnbågsfamiljer har dock lett till att målsättningarna har fallit in i ett kärnfamiljsmönster. Som modeller för regnbågsfamiljen har man förlitat sig på de registrerade kvinno- och mansparen, som är lätta att identifiera och acceptera i mainstream-medierna. Detta traditionella, tvåsamhetsnormativa sätt att organisera sina närrelationer har osynliggjort samhörigheten som rådde i homorörelsen och i den lesbiskfeministiska rörelsen under 1970- och 1980-talet, liksom andra former av närrelationer, t.ex. vänskapskretsar som uppstått av kedjor av före detta partners, i aktions- och sportgrupper osv. I en regnbågsfamiljepolitik som koncentrerar sig på registrerade par faller också de rättigheter i skymundan som borde tillfalla mångklöverfamiljerna, de ombildade familjerna, samkönade sambor, vänner som fungerar som föräldrar, och barnen i dessa familjer (se även Lapset ja rekisteröity parisuhde 2003).

5. De politiska partiernas regnbågsfamiljepolitik

Homosexuella kvinnors och mäns familjerättigheter kom på 1990-talet att bli en politisk fråga i Finland som mäter såväl politikernas tolerans som medborgarnas likabehandling. Regnbågsfamiljepolitiska frågor har drivits av både enskilda politiker och av partiernas kvinnoorganisationer och senare av politiska partier i sin helhet. Av de partier som valdes in i riksdagen i Finland våren 2007 är det endast två partier, Vänsterförbundet och De gröna, som har inkluderat regnbågsfamiljers rättigheter i sitt partiprogram eller i ett separat familjepolitiskt program. Vänsterförbundet och De gröna har varit pionjärer när det gäller att lyfta fram lesbiska kvinnors och homosexuella mäns rättigheter ända sedan början på 1990-talet. Mot bakgrunden av att man i Finland har skapat en regnbågsfamiljepolitik i samarbete med de politiska partierna, går jag i det följande igenom såväl oppositionspartiernas som regeringspartiernas program och familjepolitiska ställningstaganden ur regnbågsfamiljernas perspektiv.

5.1 Oppositionspartier år 2007

5.1.1 Vänsterförbundet (17 riksdagsledamöter av sammanlagt 200)

Outi Ojala från det nuvarande oppositionspartiet Vänsterförbundet utarbetade år 1993 det första förslaget till en lag om registrerat partnerskap för samkönade par. Denna motion innehöll även rätten till adoption inom familjen. Bakgrunden till motionen finns i ett betänkande av familjekommittén från år 1992, i vilket det föreslogs att familjelagstiftningen skulle utvecklas så att mångfalden av familjeformer bättre kunde beaktas. Partnerskapslagstiftningen i de övriga nordiska länderna hade också en inverkan: partnerskapslagar godkändes i Danmark 1989, Norge 1993, Sverige 1995 och Island 1996 (Perhetoimikunnan mietintö 1992). Motionen fick dock inget stöd i riksdagen, men däremot fortsatte diskussionen om homosexuella kvinnors och mäns familjerättigheter aktivt i Finland under hela 1990-talet. Outi Ojala tog upp samma förslag igen år 1996, utan rätten till adoption inom familjen (lagförslag 26/1996), men lagen om registrerat partnerskap antogs först 2001 som en regeringsproposition.

Vänsterkvinnorna har framhållit frågan om lesbiska kvinnors och homosexuella mäns familjer, speciellt frågan om föräldraledighet, sedan år 2002 (Vänsterförbundet: Kvinnopolitiskt program 2002). Vänsterförbundet som parti tog in frågan om samkönade pars föräldraförmåner i sitt målsättningsprogram för åren 2004–2007. I målsättningsprogrammet säger partiet att det strävar efter att befrämja likabehandlingen av alla *medborgare* vilkas ”rättigheter, möjligheter och plikter” är lika oberoende av kön och sexuell läggning. I det nyaste politiska målsättningsprogrammet kräver man för samkönade föräldrar ”*samma rättigheter och plikter som för föräldrar av olika kön*”, också rätt att adoptera. Dessutom vill man ändra äktenskapslagen så att den blir könsneutral (Vänsterförbundet: Politiskt målsättningsprogram 2007–2010).

I samband med att föräldraledigheten förnyades ställde Suvi-Anne Siimes, före detta ordförande för Vänsterförbundet, ett skriftligt spörsmål till regeringen som gällde en korrigerande av samkönade pars rättigheter utifrån förslag i ett betänkande som framlagts av en kommitté tillsatt av social- och hälsovårdsministeriet kring ”Barn och registrerade partnerskap” (Skriftligt spörsmål 800/2006 rd; Lapset ja rekisteröity parisuhde). Vänsterkvinnorna föreslog år 2006 att föräldraledigheten skulle förlängas till 18 månader och delas upp i tre delar: en för mamman, en för pappan och en

för *någondera av föräldrarna*. Utöver detta föreslog Vänsterkvinnorna att samkönade par och adoptivföräldrar skall *garanteras samma rättigheter* och plikter som andra föräldrar (Vänsterkvinnorna 20.2.2007). Dessa förnyelser togs med i partiets nyaste politiska målsättningsprogram (Vänsterförbundet: Politiskt målsättningsprogram 2007-2010). Det är anmärkningsvärt att det närmast bara är de tvåsamhetsnormativa familjemodellerna som erkänns i Vänsterförbundets program. Inte heller när det gäller den tredelade föräldraledighetsmodellen från år 2006, föreställer man sig att man kan dela ledigheten t.ex. på tre olika föräldrar.

5.1.2 SDP – Finlands Socialdemokratiska Parti (45 ledamöter)

De finländska socialdemokraternas familjepolitiska målsättningar har formulerats åren 2002 och 2005 som en del av partiets program för att utveckla välfärden och kommunerna. Ur regnbågsfamiljernas synvinkel försöker man inom ramarna för SDP:s ”Visionsprogram för välfärdspolitik” erbjuda service och tjänster enligt universalismens princip för alla, abstrakta medborgare och sådana som löper risk att marginaliseras. Partiet strävar efter att uppmuntra pappor att utnyttja föräldraledigheten. Man beaktar således inte att det i alla familjer inte finns en pappa (SDP:s ställningstagande 2005). I partiets social- och hälsovårdspolitiska program vill man förstå familjen utifrån ett mångfaldsperspektiv. Trots detta talar man enbart om ensamförsörjarfamiljer och ombildade familjer (SDP:s 39:e partimöte 2002, SDP:s 40:e partimöte 2005).

Föreningen Socialdemokratiska Kvinnor talar däremot ”öppet” om familjers mångfald på sin webbplats: ”Ett gott föräldraskap är inte beroende av kön, sexualitet eller samhällelig ställning. Att stöda olika familjer är viktigt för att samhällelig *likabehandling* skall uppnås” (Socialdemokratiska kvinnor: *Politiikka*, läst 20.6.2007). De socialdemokratiska kvinnorna tog också tillsammans med SDP:s hltb-grupp¹⁴ *Pinkkiruu* (”den ljusröda rosen”), unga socialdemokrater och SDP:s studentförening ställning för lagen om assisterad befruktning: ”Barnet skall ha rätt till ett kärleksfullt hem. Detta hem kan erbjudas av såväl ett kvinnopar som av en ensamstående kvinna eller en familj bestående av en mamma och en pappa”. I ställningstagandet för lagen om assisterad befruktning kritiserade man också de socialdemokrater som i lagutskottet röstat mot lagen (Socialdemokratiska

¹⁴ Förkortningen hltb står för homosexuella, lesbiska, bisexuella och transpersoner.

kvinnor: Ställningstagande 30.5.2006). Ingenting av den här ”öppenheten” syns dock i det officiella partiprogrammet.

5.1.3 Kristdemokraterna (7 ledamöter) och Sannfinländarna (5 ledamöter)

Efter regeringsförhandlingarna våren 2007 stannade också två småpartier i opposition. Båda motsätter sig klart regnbågsfamiljers rättigheter och t.ex. fertilitetsvård för kvinnor. I Kristdemokraternas familjepolitiska ställningstagande vill man öppet ”*befrämja äktenskapets position*” och garantera en ”heterobakgrund” åt alla barn, t.ex. genom faderskapsmål. I Kristdemokraternas familjepolitiska program nämns utöver äktenskapets primära ställning också ensamförsörjarfamiljer, familjer som bor i skilda hushåll men har gemensam vårdnad om barnen, ombildade familjer och sociala föräldrar i ombildade familjer som vårdnadshavare vid sidan om föräldrarna.¹⁵ Kristdemokraterna anser att det är mest ”opproblemiskt att ge fertilitetsvård med det äkta paret egna könsceller” (Kristdemokraternas familjepolitiska program 2006).

Sannfinländarna, med fem ledamöter, stödde i sitt valprogram 2007 bevarandet av offentliga välfärdstjänster och utvecklandet av grundservicen. Sannfinländarna har urskiljt sig i den finländska politiken genom sin invandrings- och flyktingfientliga politik. För att åtgärda åldersstrukturen i landet med en allt äldre befolkning föreslår sannfinländarna – istället för att stöda invandring – att nativiteten skall ökas genom att höja barnbidraget i familjer där föräldrarna är studerande, samt genom att återinföra barnavdraget i beskattningen. Sannfinländarna anser dock inte att regnbågsfamiljerna är de som skall öka nativiteten. Sannfinländarna motsatte sig att kvinnor och ensamstående kvinnor beviljas fertilitetsvård (Sannfinländarna. Riksdagsvalprogram 2007).

5.2 Regeringspartierna i Finland 2007

Riksdagsvalet i mars 2007 ledde till att en borgerlig regering bildades i Finland. I regeringen sitter utöver regeringsbildarpartiet Centern (51 ledamöter i riksdagen) Svenska folkpartiet (10), den stora valvinnaren Samlingspartiet (50) samt De gröna (15). Av regeringspartierna talar alla utom

¹⁵ Med vårdnadshavarskap vid sidan om föräldrarna refereras till ett beslut som fattats i tingsrätten om att fastställa vårdnadshavarskap för en person som inte är barnets juridiska förälder, med andra ord biologiska förälder.

De gröna på en abstrakt nivå om att acceptera och tolerera mångfald, men inte explicit om regnbågsfamiljers rättigheter.

5.2.1 Finska Centern (51 ledamöter)

Finlands största parti, Centern, poängterar i sitt principprogram ett universellt människovärde, och samtidigt acceptans av olikhet, *mångfald och tolerans* i medmänskligt samarbete. Enligt Centerns människoupfattning är ”alla människor lika värda”. Partiet har inte ett nytt specifikt familjepolitiskt program,¹⁶ vilket innebär att Centerns familjepolitik antagligen anpassas efter situation och ställningstaganden (Centerns principprogram 19.6.2006, se t.ex. Centerkvinnornas ställningstagande på kongressen 10.6.2007).

5.2.2 Nationella Samlingspartiet (50 ledamöter)

Enligt sin webbplats stöder det finländska högerinriktade Samlingspartiet en föregripande och uppmuntrande välfärdspolitik, där man inte specificerar föremålet för politiken (Samlingspartiet: Ennakoiva hyvinvointipolitiikka, läst 8.7.2007). I Samlingspartiets familjepolitiska program tar man hänsyn till följande ”annorlunda” familjekonstellationer: ensamförsörjarfamiljer, flerlingsfamiljer,¹⁷ familjer som fått barn genom internationell adoption, men inte regnbågsfamiljer (Samlingspartiet: Vastuuta ja valinnanmahdollisuuksia, 10.5.2006). Även om Samlingspartiet ger ”grönt ljus” för familjemångfald så driver man inte frågan om regnbågsfamiljers ställning som ett separat mål (Samlingspartiet: Lähiajan tavoiteohjelma 2003–2007). I partiets senaste principprogram poängterar man på ett abstrakt plan *jämlikhet och tolerans av mångkulturalism*, samt minoriteters *likabehandling och mänskliga rättigheter*. Samlingspartiet förespråkar också respekt för *familjers mångformighet*, men partiet definierar inte konkret vad som avses med begreppet (Samlingspartiets principprogram 2006).

5.2.3 Sfp – Svenska folkpartiet (10 ledamöter)

Som ett liberalt parti verkar Svenska folkpartiet bland annat för *jämlikhet, likabehandling och tolerans*. Sfp poängterar språk- och andra minoriteters,

¹⁶ Enligt information från partikansliet i mars 2006 har centerpartiet senast för tio år sedan (1997) formulerat ett separat familjepolitiskt program (Maalaisliiton/Keskustapuolueen/Suomen keskustan erillisohjelmat 1948–2002).

¹⁷ Med begreppet avses en familj där det föds fler än två barn på en gång.

även sexuella minoriteters, rätt till respekt och trygghet som individer, samt rätten till en egen kultur (Sfp:s partiprogram). I sin valplattform från 2007 kräver Sfp att adoptivföräldrar skall jämföras med biologiska föräldrar, dock utan att särskilt nämna regnbågsföräldrar eller adoptionsrätt för regnbågsföräldrar (Sfp:s valprogram 100+3). I sitt familjepolitiska program föreslår partiet att familjebegreppet vidgas. Man menar att bilden av den traditionella kärnfamiljen inte avspeglar verkligheten och vill därför utöver olika familjemodeller också inkludera mor- och farföräldrar i familjebegreppet (Sfp: Familjepolitiskt program, läst 8.7.2007). Återigen nämner man inte explicit regnbågsfamiljer.

5.2.4 De gröna (15 ledamöter)

De grönas styrelse godkände år 1999 ett familjepolitiskt program där man ville se på familjens välfärd "bortom den traditionella kärnfamiljens modellen. [...] Det är viktigt att det i barnens omgivning även finns vuxna som inte är en del av kärnfamiljen: släktingar, grannar, hobbyledare, osv." (De gröna: Familjepolitiskt program, 15.1.1999). De gröna har från börjat gått i bräschen för regnbågsfamiljers rättigheter, och har som enda parti i sitt principprogram 2006 beaktat regnbågsfamiljernas mångformighet och flerklöversfamiljernas rättigheter.

I sitt principprogram från år 2002 vill partiet garantera "samma rättigheter för alla oavsett sexuell läggning. Detta inkluderar rätt till adoption och äktenskap" (De gröna: Principprogram 2002). I barnfamiljeprogrammet från år 2005 förstås begreppet familj brett: som en familj med barn och två vårdnadshavare, som en ensamförsörjarfamilj eller ombildad familj, en barnlös familj eller som en familj med samkönade föräldrar. I samma program förespråkar också De gröna att det skall vara möjligt för alla kvinnor oavsett familjesituation, också för kvinnopar och ensamstående kvinnor, att få fertilitetsvård om de så önskar. Dessutom skall samkönade par och ensamstående personer ha rätt till adoption och möjlighet att vara fosterföräldrar, enligt De gröna. Även när parrelationen tar slut skall barnen ha rätt att upprätthålla relationen till föräldrarna och andra släktingar och närstående personer, också då den ena parten i den avslutade parrelationen inte är barnets biologiska förälder (De gröna: Barnfamiljeprogram 2005).

I De grönas nyaste principprogram framhåller man vid sidan om *lika-behandlingsretoriken*, *människors rätt att själva definiera sin familjeform*: "Familjer bör behandlas lika. Äktenskapslagen bör ändras så att lagen inte

definierar parternas kön. Samkönade par som är sambor eller registrerade par skall ha motsvarande rättigheter till adoption inom och utanför familjen, fertilitetsvård, juridiskt föräldraskap och inkomstöverföring, i likhet med par av olika kön. Myndigheternas kunskaper gällande *familjers mångformighet* bör utökas, så att alla familjer får service av lika god kvalitet. Istället för att myndigheter och lagar definierar familjer, skall människor själva ha rätt att göra detta. I verkligheten kan ett barn i en regnbågsfamilj eller ombildad familj ha fler än två föräldrar. Även adoptivföräldrar och särboende föräldrar bör stödas i sitt föräldraskap. Adoptivföräldrar skall ha samma rätt till sociala förmåner som andra föräldrar. Att skaffa barn och bilda familj skall ha jämlika, samhällseliga förutsättningar, men även frivillig barnlöshet och singelskap skall respekteras och ses som likvärdiga livsval. [...] Man skall inom småbarnsfostran och skolan se över verksamhetsplanernas könskonsekvenser, frångå heteronormativa läroplaner och lära ut korrekt information om sexualitet och könsminoriteter” (De gröna: Uppgift: Rejal förändring. De grönas principprogram 28.5.2006).

De gröna har i sina partiprogram och familjepolitiska program framhållit frågor om unga kvinnors snuttjobb, marginaliseringen på arbetsmarknaden samt de låga lönerna i de kvinnodominerade branscherna. De gröna föreslår att dessa problem skall lösas genom att samtliga arbetsgivare höjer sjukförsäkringspremien med 0,3 procent. Till skillnad från övriga nordiska länder är det i Finland arbetstagarens egna arbetsgivare som står för arbetsgivarandelen av kostnaderna för familjeledigheten, vilket har försvagat speciellt kvinnors ställning på arbetsmarknaden. I De grönas förslag skulle Folkpensionsanstalten ersätta den enskilda arbetstagarens familjeledighetskostnader, och även kostnaderna för att lära upp en vikarie för en månad. Detta förslag kunde vidareutvecklas så att alla föräldrar i en mångklöverfamilj kunde utnyttja familjeledigheten, och så att uppdelningen av ledigheten skulle vara mer flexibel och kunna delas mellan fler än två föräldrar.

5.3 Regnbågsfamiljepolitiken i Vanhanens II regeringsprogram

I den nya ”blågröna” regering som bildades i Finland våren 2007 finns det inte ett enda parti som öppet motsätter sig regnbågsfamiljers rättigheter, och ett parti, De gröna, som aktivt understöder en mångfald av regnbågsfamiljer och deras rättigheter. Av De grönas förslag som beskrevs ovan återfinns dock inte mycket i regeringsprogrammet. I regeringsprogrammet

som sammanställts av statsminister Matti Vanhanen och Centern, Samlingspartiet, Svenska folkpartiet och De gröna är målsättningen att uppnå jämställdhet i allmän bemärkelse och speciellt på arbetsmarknaden. Dessutom har man i regeringsprogrammet skrivit in principerna om *tolerans och lika möjligheter* som grundvalar för ett rättvist samhälle.

I regeringsprogrammet framhåller man att könsperspektivet skall integreras i lagstiftningsprocessen, men med detta avses enbart jämställdhet män och kvinnor emellan. Ur detta perspektiv är den centrala punkten i regeringsprogrammet att organisera omsorgen av familjemedlemmar så att kvinnor jämställt kan delta i arbetslivet. Bland de detaljerade juridiska reformerna nämns bl.a. *samkönade pars möjlighet att få rätt till adoption inom familjen, med beaktande av den biologiska föräldrarnas rättigheter*. En arbetsgrupp vid justitieministeriet har i enlighet med regeringsprogrammet föreslagit att lagen om registrerat partnerskap ändras så att de som lever i registrerat partnerskap får möjlighet att adoptera varandras barn. Lagförslaget behandlas i riksdagen under hösten 2008. (Se not 2, red.anm.)

Regeringsprogrammet och förslaget från arbetsgruppen vid justitieministeriet uppmärksammar regnbågsfamiljer genom att betrakta dem som blivande adoptivfamiljer enligt en heterokärnfamiljsmodell. Syftet är att främja deras *jämlika ställning med biologiska familjer* (Statsminister Vanhanens II regeringsprogram, 58). Som en del av programmet för barns, ungas och familjers välfärd nämns också ”mångkulturalismens utmaningar”, men detta konkretiseras inte i programmet. Det nya regeringsprogrammet beaktar varken regnbågsfamiljernas mångformighet eller att man delar föräldraskapet över hushållets gränser. Endast samkönade pars rätt till adoption inom familjen finns med.

I de finländska politiska partiernas partiprogram finns regnbågsfamiljernas rättigheter oftast med som svävande formuleringar om familjers mångfald, tolerans för mångkulturalism och likabehandling. Bakgrunden till formuleringarna återfinns i en retorik om ”lika rättigheter”. Detta krav på ”samma” eller ”likvärdiga rättigheter” är dock problematiskt ur regnbågsfamiljernas perspektiv, eftersom utgångspunkten för regnbågsfamiljer är annorlunda: föräldraskapet delas av biologiska och sociala föräldrar av samma kön. I mångklöverfamiljer och ombildade familjer delas föräldraskapet av fler än två föräldrar, varav alla borde erkännas som juridiska föräldrar.

6. Problematisk retorik om ”samma rättigheter” och erkännandet av regnbågsfamiljernas olikhet

Iris Marion Young (1990) framhäver erkännandet av olika kulturella grupper ställning som en ”skillnadens politik”. Hon poängterar att, exempelvis när förnödigheter och förmåner skall fördelas, förverkligas inte individens rättigheter och socio-ekonomisk rättvisa i sådana samhällen där man inte beaktar förtryck, dominans och de hierarkiska skillnaderna mellan olika grupper. Att man i Finland bara ger heteropar föräldraförmåner och ledigheter som är kopplade till barnets födsel är ett exempel på den kulturella imperialism som Young beskriver. Denna kulturella imperialism tar sig uttryck i att den dominerande gruppens livsstil naturaliseras och rättigheter normaliseras, samt att dess subjektposition universaliseras. Detta leder till att sådana som inte innefattas av normen blir osynliggjorda. I förslaget till adoptionslag i Finland universaliseras kärnfamiljsformen till ett villkor för alla regnbågsfamiljer för att befästa förhållandet mellan de sociala föräldrarna och barnen. Enligt Young räcker det med en underordnande faktor för att minska gruppens möjlighet att ta del i det politiska beslutsfattandet på ett demokratiskt sätt. Den kan bestå av exploatering, stereotypisering, marginalisering, att förvägras makt och expertis eller av systematiskt våld.

Enligt Nancy Fraser (1997) är det *varken* tillräckligt att förmåner delas jämlikt till alla (i Finland har regnbågsfamiljer beviljats förmåner endast enligt heterokärnfamiljsmodellen) *eller* att man blir kulturellt erkänd (t.ex. på en kulturell representationsnivå). Istället är det fråga om en ständig kamp för att bli *både* socialt *och* kulturellt erkänd (recognition struggles). De första åren av finländsk regnbågsfamiljepolitik karakteriserades av en strävan efter samma rättigheter och förmåner, men en kulturell och politisk kamp för att regnbågsfamiljer (i plural) skall bli erkända i sin egen rätt i all sin mångformighet, håller gradvis på att växa fram.

Även Judith Butler (2004) har deltagit i debatten och kritiskt frågat sig om olika länders lagstiftning enbart erkänner de homosexuella mäns och lesbiska kvinnors relationsformer som passar in i det rådande systemet, de lätt igenkännbara relationerna som följer tvåsamhetsnormen för hur en parrelation skall se ut. I många länder, också i Finland, placerar sig relationsformer som inte följer den här tvåsamhetsnormen utanför juridiskt föräldrarskap och det släktskapssystem som är knutet till kulturens symboliska system. En central fråga när det gäller de finländska regnbågsfamil-

jernas ställning är hur väl den finska lagstiftningen erkänner regnbågsfamiljernas mångformighet, olika typer av regnbågsföräldrar och barnens relation till dem alla. Det gäller speciellt relationen till de sociala föräldrarna, men också till föräldrar som bor i ett annat hushåll.

7. Regnbågslagar – sär rättigheter

De finländska regnbågsfamiljernas situation påverkas av en rad separatlagar som stiftats i början av 2000-talet: lagen om registrerat partnerskap, lagen om assisterad befruktning och familjeledighetsreformen. Dessa lagar som berör regnbågsfamiljer, och speciellt regnbågsföräldrar, har stiftats sist i Finland av alla nordiska länder, försiktigt och ”ett steg i taget”. Separatlagen om registrerat partnerskap godkändes först 28.9.2001. Lagen om assisterad befruktning, som hade varit under beredning sedan 1982 godkändes först 25.10.2006. Familjeledighetsreformen genomfördes också 2006. De här lagarna utarbetades med en medvetenhet om att samkönade par har barn, även om relationen mellan barnet och alla dess föräldrar inte erkänns juridiskt i alla dessa lagar. Att stifta lagar enligt modellen ”ett steg i taget” har också lett till en hel del motstridiga situationer. Lagarna kan också delvis tolkas strida mot Finlands grundlag, eftersom barn och föräldrar i regnbågsfamiljer försatts i en ojämlig position i förhållande till barn och föräldrar i heterofamiljer (se även Juvonen 2002).

I Finland påverkar även äldre lagar om barns ställning de juridiska relationerna mellan föräldrar och barn i regnbågsfamiljer. Lagen om underhåll för barn, lagen angående vårdnad om barn och umgängesrätt, adoptionslagen samt faderskapslagen påverkar alla det juridiska förhållandet mellan barn och föräldrar i regnbågsfamiljer. Jag går i detta kapitel först igenom de nyare lagarna och därefter de äldre lagarna, utgående ifrån hur olika former av regnbågsföräldraskap beaktas och erkänns, samt hur barnens ställning i olika regnbågsfamiljer garanteras i dessa lagar.

7.1 Separatlagarna: Lagen om registrerat partnerskap och lagen om assisterad befruktning

7.1.1 Regnbågsfamiljerna och lagen om registrerat partnerskap

Lagen om registrerat partnerskap trädde i kraft 1.3.2002 i Finland. Lagen var en efterlängtdad förbättring, och under 2002 registrerade 456 par sitt partnerskap. Av cirka fem miljoner invånare i Finland fanns det i slutet av år 2007 1089 registrerade par, av vilka 527 var manspar och 562 kvinno-par. Av de par som registrerat sitt partnerskap hade 120 (13 %) barn i slutet av år 2006.¹⁸ Majoriteten av dessa barnfamiljer var kvinnoparsfamiljer; 117 (24 %) kvinnopar och endast tre manspar hade barn under 17 år (Statistikcentralen: Perheet tyypeittäin 1950–2007). Enligt den heteronormativa kärnfamiljsmodellen bekräftar Finlands partnerskapslag juridiskt för närvarande enbart förhållanden mellan vuxna samkönade par, inte föräldraskap.

Kärnfamiljsnormen syns också i familjestatistiken, där man enbart räknar sådana regnbågsfamiljer där föräldrarna har registrerat sitt partnerskap. Samkönade par som lever som sambor eller mångklöversfamiljer räknas inte som egna kategorier i statistiken, liksom inte heller särboende föräldrar eller personer i vänskapsnätverket som deltar i barnets fostran. Sambonende biologiska regnbågsföräldrar (inte registrerade par) räknas i statistiken som ensamförsörjare, en grupp som 2005 utgjorde 12,8 % av alla familjer i Finland. De sociala föräldrarna som bor tillsammans med sina barn och sociala föräldrar som bor separat räknas överhuvudtaget inte som föräldrar i statistiken. På grund av detta är det svårt att avgöra hur stort antalet regnbågsfamiljer eller regnbågsföräldrar egentligen är.

Av de föräldrar som deltog i regnbågsfamiljeundersökningen levde knappt hälften (46 %) i ett registrerat partnerskap.¹⁹ Finländska regnbågsföräldrar lever avsevärt mer sällan i registrerat partnerskap än föräldrar i heterofamiljer lever i äktenskap.²⁰ Detta är en följd av att det registrerade

¹⁸ Statistik över hur många registrerade par som hade barn år 2007 var den inte tillgänglig då denna artikel färdigställdes (juni 2008).

¹⁹ På basis av detta kan man göra en spekulativ uppskattning att det i Finland finns ungefär två gånger så många regnbågsfamiljer som det finns regnbågsfamiljer med föräldrar som registrerat sitt partnerskap, dvs. 240 familjer. Enligt föreningen Regnbågsfamiljers egen uppskattning lever tusentals barn i regnbågsfamiljer i Finland.

²⁰ Av alla barnfamiljer 2006 var 62 % familjer där föräldrarna var gifta. Av föräldrarna som svarade i regnbågsfamiljeundersökningen ville 40 % inte registrera sitt partnerskap. Detta är mer än dubbelt jämfört med barnfamiljer med samboende heterosexuella föräldrar, som utgjorde 18 % av alla barnfamiljer 2006.

partnerskapet i Finland år 2008, innan adoptionsbegränsningen hävts, på inget sätt styrker eller bekräftar föräldraskap. Följderna av ett registrerat partnerskap finns främst i organiserandet av förmögenhetsförhållandet mellan parterna. Dessa följder är desamma som för äktenskap, dvs. att parterna är underhållsskyldiga gentemot varandra, ärver varandra, samt delar förmögenheten vid en eventuell upplösning av partnerskapet.

Den finska partnerskapslagen diskriminerar kvinno- och manspar redan i utgångsläget. För det första påverkar den inte automatiskt föräldraskap-förhållanden (lag om faderskap 700/1975, jfr Butler 2004). Registrerade par betraktas inte automatiskt som juridiska föräldrar till barn som fötts i förhållandet, vilket gifta heteropar gör. Ett registrerat par kan inte tillsammans adoptera ett barn utanför familjen (adoptionslag 153/1985), eller ta varandras efternamn (släktnamnslag 694/1985). Det har dock gjorts, eller håller på göras, gradvisa förbättringar för att juridiskt erkänna registrerade pars gemensamma föräldraskap. I revideringen av sjukförsäkringslagen år 2006 beviljades den *registrerade partnern* till den biologiska mamman eller adoptivföräldern rätt till föräldraledighet och föräldrapenning. I lagen om registrerat partnerskap görs nu också en revidering som avskaffar lagens 9 § gällande begränsningen av adoption inom familjen. Efter denna revidering kan den sociala föräldern i ett registrerat partnerskap adoptera ett barn som fötts eller adopterats in i familjen, s.k. adoption inom familjen. Revideringen behandlas i riksdagen under hösten 2008. (Se not 2, red.anm.)

Partnerskapslagen, och den revidering som görs av den, strider ändå mot lagen om likabehandling (från 2004), eftersom den, enligt ett beslut av grundlagsutskottet,²¹ syftar till att skydda äktenskapets privilegierade status. När ett par registrerar sitt partnerskap kan de inte ta ett gemensamt efternamn och barn som fötts in i familjen betraktas automatiskt inte som gemensamma barn. En social förälder, som får barn i ett registrerat partnerskap tvingas (när möjligheten till adoption inom familjen införs) att underställa sig en föräldraskapsbedömning i enlighet med adoptionslagen när hon/han skall ansöka om adoption, vilket kan tolkas som en indirekt dis-

²¹ I grundlagsutskottets betänkande (15/2001) står det: "Äktenskapslagstiftningen och med den jämförliga lagar gäller sådana särskilda avgöranden med inverkan på samhällets framtid och värderingar som motiverar att äktenskap mellan kvinnor och män ges specialstatus som parförhållande i lagstiftningen."

kriminerande praxis. Därmed ställs de som ingår partnerskap i en ojämlik position på grund av deras sexuella läggning (se även Juvonen 2002).

Partnerskapet som i lagstiftningen behandlas ojämlikt på grund av sexuell läggning, jämställs dock i den så kallade translagen. I lagen om fastställande av transsexuella personers könstillhörighet från år 2002 (563/2002) likställs i § 2 registrerade partnerskap med äktenskap så att ett registrerat partnerskap förvandlas till ett äktenskap och vice versa ”om maken eller den andra parten i det registrerade partnerskapet personligen har gett sitt samtycke till detta” samt till könskorrigeringsprocessen.

Partnerskapslagens rättsverkningar för regnbågsföräldrar och för deras barn är för närvarande så gott som lika med noll, eftersom den är avskalad alla sådana juridiska verkningar som stärker barns och föräldrars familjeband. Om ett barn föds eller adopteras i ett registrerat partnerskap i Finland ses i detta nu endast den biologiska modern eller den som ensam adopterat ett barn som barnets juridiska förälder och försörjare.

För det andra är lagen om registrerat partnerskap avskalad all inverkan av släktskapsband genom att inga vittnen krävs för själva registreringen; på vigslar fungerar ofta släktingar som vittnen (Kaskisaari 2003). Många finländska registrerade par har kringgått dessa ojämlika praktiker genom att själva ordna ett ”riktigt bröllop”, dvs. att genomföra registreringen med släkt och vänner som vittnen (se Lahti 2006, 2007). Endel par har även ansökt om gemensamt efternamn via magistraten. För namnändringar ger nämnden för namnändring vid justitieministeriet ett utlåtande; registrering av partnerskap har setts som ett godtagbart skäl för namnändring.

Efter att lagen om registrerat partnerskap trätt i kraft tillsatte Social- och hälsoministeriet 17.4.2002 en kommission för att utreda barns ställning i registrerade partnerskap för att komma med förslag på behövliga ändringar i lagstiftningen. Arbetsgruppen föreslog i sitt betänkande som publicerades 2.9.2003 följande åtgärder:

- Den ena parten i ett registrerat partnerskap skall ha möjlighet att adoptera den andra partens barn, med sådan rättsverkan att barnet anses vara det registrerade paret gemensamma barn. (Riksdagen behandlar under hösten 2008 förslaget att häva begränsningen gällande adoption i partnerskapslagen.)

- Ett registrerat par skall ha möjlighet att tillsammans adoptera ett barn, om barnet hör till det registrerade parets närmaste krets och om omständigheterna kring barnet måste omordnas, t.ex. efter föräldrarnas död. Även adoptionsrådgivningen borde förnyas enligt denna princip.
- Barnet skall ha umgängesrätt till sin förälders registrerade partner eller någon annan för barnet viktig person.
- Föräldraledigheten skall gälla föräldrar i ett registrerat parförhållande (detta genomfördes 2006, förutom när det gäller den förlossningsledighet som motsvarar faderskapsledigheten).

Arbetsgruppens medlemmar Tiia Aarnipuu, representant för SETA, och Juha Jämsä, representant för föreningen Regnbågsfamiljer, föreslog dessutom att:

- Även adoption utanför familjen skall vara möjlig för ett par som registrerat sitt partnerskap.
- På basis av en så kallad föräldraskapspresumtion skall den biologiska mammans registrerade partner fastställas som barnets juridiska förälder då graviditeten åstadkommit på en barnlöshetsklinik med hjälp av donerade könsceller.
- Den biologiska mammans partner skall ha rätt att vara förlossningsledig i samband med barnets födsel (jfr faderskapsledighet).
- Äktenskapslagen skall ändras så att den även gäller samkönade par.
- En samboende partner skall ha möjlighet att erkänna socialt föräldraskap, även om partnerskapet inte är registrerat.
- Vid upplösning av registrerat partnerskap skall den sociala föräldern beviljas umgängesrätt med barnet.
- Ett registrerat par skall kunna ta ett gemensamt efternamn, och de praktiker som diskriminerar registrerade par skall avskaffas.

- Barnets bästa skall beaktas när man kommer överens om delat föräldraskap, oberoende av familjeform eller föräldrarnas civilstånd och antal (mångklöversfamiljer).

Av arbetsgruppens förslag har beviljandet av föräldrapenning och föräldraledighet till den biologiska föräldrarnas registrerade partner förverkligats, förutom förslaget om ledighet i anslutning till förlossningen ("faderskapsledigheten") (Lapset ja rekisteröity parisuhde 2003). Arbetsgruppen poängterade att man granskade frågan med tanke på barnets bästa, och inte utifrån t.ex. mångklöversfamiljernas perspektiv. I sitt uttalande 20.11.2003 fäste föreningen Regnbågsfamiljer uppmärksamhet vid att barnens situation i mångklöversfamiljer och icke-registrerade par familjer fick föga uppmärksamhet i arbetsgruppens betänkande. Att mandatet för arbetsgruppen avgränsades till registrerade par, visar att man år 2002 vid social- och hälsovårdsministeriet inte kunde föreställa sig familjer bortom ramarna för den ideala heterokärnfamiljsmodellen. För social- och hälsovårdsministeriet var tanken att ett barn i en regnbågsfamilj kunde ha fler än två föräldrar år 2002 ännu inte möjlig.

7.1.2 Lagen om assisterad befruktning

Den andra lagen som påtagligt påverkar villkoren för att bilda regnbågsfamiljer i Finland, är lagen om assisterad befruktning. I denna lag stadgas vem som kan beviljas assisterad befruktning och vem som får erbjuda den. I lagen fastställs de juridiska förhållandena mellan de blivande föräldrarna och barnet, samt förhållandet mellan donatorn och barnet. Finlands riksdag godkände 25.10.2006 lagen om assisterad befruktning (RP 3/2006), och med den bekräftades den praktik som redan varit i bruk på fertilitetskliniker under det senaste årtiondet, det vill säga att fertilitetsbehandlingar även beviljas ensamstående kvinnor och kvinnopar. Surrogatmoderskap lämnades utanför lagen. Ej heller är det tillåtet att ge en ensamstående kvinna assisterad befruktning om det finns skäl att misstänka att barnet kommer att adopteras bort.

Det motstridiga förhållningssättet till samkönade föräldrar och de negativa attityderna mot att kvinnopar delar föräldraskap finns skrivna mellan raderna i lagen om assisterad befruktning. För det första nämns kvinnopar inte överhuvudtaget i lagtexten. Den biologiska moderns registrerade partner fastställs inte heller som barnets juridiska förälder efter födseln, som

man gör med gifta heteropar där mannen bekräftas som barnets far. Enligt lagen ses inte den registrerade partnern till den biologiska mamman som ”samtyckande part” när det gäller att få behandlingen, trots att registrerade partners enligt partnerskapslagen är underhållsskyldiga gentemot varandra – något som kunde utvidgas till att gälla även parternas juridiska barn. SETA fäste uppmärksamhet vid detta i sitt första utlåtande 26.2.2006, men kom sedermera att stöda regeringens proposition (Lehtoranta 2006).

Om ett barn fötts som en följd av en sådan assisterad befruktning som avses i lagen om assisterad befruktning, erkänns på basis av faderskapslagen 3a§ den man som barnets juridiska far ”som i samråd med modern gett sitt samtycke till behandlingen”. Har behandlingen bara gällt en ensamstående kvinna, skall ”den man vars spermier har använts vid behandlingen fastställas vara far till barnet om han gett sitt samtycke till fastställande av faderskap enligt 16 § 2 mom. i nämnda lag”. Ett par som består av två kvinnor eller *partnern till den av dem som fött ett barn nämns överhuvudtaget inte i lagen*, och den sociala mamman kan på grund av sitt kön inte tolkas vara far i enlighet med förändringarna i faderskapslagen. När en ensamstående kvinna fått fertilitetsbehandling genom att en mans könsceller använts, kan donatorn, om han samtyckt till faderskapsutredning, fastställas som den andra juridiska föräldern.²²

Den finska lagen om assisterad befruktning är utformad så att den för andra än heteropar snarare strävar efter att fastställa donatorn som far än stöda kvinnoparets gemensamma föräldraskap – och i strid mot Finlands grundlag – familjebanden i den familj som barnet föds i. Därmed försätter lagen om assisterad befruktning kvinnopar och deras barn i en avsevärt sämre position – utan två juridiska föräldrar och försörjare – än heteroparen och deras barn. (Om jämförelser mellan den finska och svenska lagstiftningen om assisterad befruktning, se Moring 2007.)

7.2 Att förena arbete och familj

Den tredje finska lagreformen, familjeledighetsreformen som trädde i kraft 2006, påverkar direkt regnbågsföräldrars möjlighet att förena arbetslivet

²² Det är fortfarande oklart hur man enligt lagen som trädde i kraft den 1.9.2007 kommer att tolka frågan om donatorns faderskap och faderskapstalan när det gäller kvinnopar, eftersom dessa inte får behandlingen som ”ensamstående”, utan som ett par. Lagtexten ger utrymme för en tolkning enligt vilken bara en man som donerat könsceller till en ensamstående kvinna – inte till ett kvinnopar – kan fastställas som far till barnet, om han gett sitt samtycke till detta.

krav och familjeliv. Familjeledighetsreformen genomfördes som en förnyelse av två lagar: arbetsavtalslagen (55/2001, 533/2006) och sjukförsäkringslagen (1224/2004, 1342/2006). I de nordiska länderna har familjepolitiska reformer varit ett viktigt medel för ”statsfeminismens” strävan efter jämställdhet. Därmed har jämställdhet blivit en ledande princip för nordisk familjepolitik (Bergman 2004). Den ”kvinnovänliga” nordiska modellen för välfärdssamhället, vars grunder lades under 1960- och 1970-talet, karakteriseras av att man, till skillnad från den liberalistiska modellen för välfärdssamhället (t.ex. i Storbritannien), både har en heltäckande, offentlig och subventionerad barnomsorg samt långa föräldraledigheter (Leira 2002, Valdimarsdóttir 2004, Takala 2005). Även i Finland har man sedan 1970-talet fattat familjepolitiska beslut på basis av hur de påverkar kvinnors möjlighet att förena arbets- och familjeliv (Anttonen 2003, Haataja 2006a). Att på ett balanserat sätt kunna förena familjeliv och arbetsliv har setts som en fördel både för samhället och för arbetstagarna, men framför allt har det betraktats som en hörnsten för jämställdheten mellan könen. I den senaste familjeledighetsreformen (RP 112/2006) försökte man förbättra pappornas möjligheter att delta i barnomsorgen enligt målsättningarna för en jämställdhetspolitik som har fokus på män (se Takala 2005, Miehett ja tasa-arvopolitikka 2006).

Familjeledighetsreformen som genomfördes i Finland år 2006 grundade sig på utlåtandet från en arbetsgrupp, ledd av Tarja Kröger, som arbetsministeriet tillsatt. I arbetsgruppens utlåtande uppmärksammade man de flexibla sätt som olika familjer och föräldrar – och för första gången även registrerade par – kunde utnyttja föräldraledigheten (Perhevapaasäännösten toimivuus 2005). Arbetsgruppen föreslog bl.a. en förnyelse av sjukförsäkringslagen, så att registrerade par som bor i samma hushåll och har barn skulle ha rätt till föräldrapenning och därigenom rätt till föräldraledighet enligt arbetsavtalslagen om ”barnet föds inom ett registrerat partnerskap”. Samtidigt konstaterade arbetsgruppen att samkönade pars familjer på ”basis av sexuell läggning har försatts i en ofördelaktig ställning i jämförelse med andra familjer när det gäller beviljandet av förmåner enligt sjukförsäkringslagen” (Perhevapaasäännösten toimivuus 2005, 45). Arbetsgruppen fortsatte dock själv denna diskriminerande praxis genom att förutsätta att partnerskapet registreras före barnets födsel, för att även den icke-biologiska föräldern skall ha rätt till familjeledighetsförmåner. Ett motsva-

rande förhandsvillkor om äktenskap finns inte när det gäller heteroföräldrar.

7.2.1 Familjeledighetsreformen 2006 ur ett regnbågsfamiljeperspektiv

Familjeledigheter i Finland fördelas enligt: 1) *könade moderskaps- och faderskapsledigheter*, 2) *föräldraledigheter* och 3) *vårdledighet för omsorg av barn under 3 år*, som kan utnyttjas av en förälder (social eller biologisk) som bor i samma hushåll som barnet, eller av en annan vuxen som tar hand om barnet.

Moderskaps- och faderskapsledigheterna som är kopplade till tiden omedelbart efter barnets födsel, och som är avhängiga av födande, juridiskt föräldraskap och kön, *är en social förälder inte berättigad till*

- Moderskapsledigheten, och moderskapspenningen som utbetalas enligt sjukförsäkringslagen (105 vardagar, lördagar medräknat), kan enbart användas av den mamma som fött barnet, inte av en annan, social mamma.
- Den juridiska faderns faderskapsledighet, och den faderskapspenningen som han kan få (1–18 vardagar och därutöver 1–12 vardagar som förlängning på föräldrapenningsperioden), kan enbart beviljas en juridisk far som bor i samma hushåll som mamman. Den sociala mamman i ett kvinnopar blir helt utan denna ”faderskapsledighet”, eftersom den är bunden till manligt kön. Inte heller pappor i manspar får automatiskt faderskapsledigt eller faderskapspenning, utan måste särskilt motivera detta.

Föräldraledigheterna beviljas en social förälder i ett registrerat partnerskap endast om registreringen ägt rum innan barnet fötts eller adopterats.

- Föräldraledigheten kan användas av biologiska föräldrar och adoptivföräldrar som bor i samma hushåll som barnet, och av föräldrar som registrerat sitt partnerskap innan barnet fötts eller adopterats. Heltidsföräldraledighet eller partiell föräldraledighet kan tas ut högst 158 vardagar efter moderskapspenningsperioden, och under ledigheten utbetalas föräldrapenning enligt sjukförsäkringslagen. Föräldraledigheten kan fördelas mellan föräldrarna. Antagandet i

familjeledighetsreformen är dock att alla barn, enligt kärnfamiljsmodellen, har två föräldrar. Följaktligen kan inte föräldraledighet beviljas föräldrar i mångklöversfamiljer, som inte bor i samma hushåll som barnet. De sociala föräldrarna i ett samboende samkönat par beviljas inte heller föräldraledighet.

Vårdledigheten för omsorg av barn under 3 år har kunnat användas av alla föräldrar som bor i samma hushåll som barnet och av vuxna som tar hand om barnet:

- Även den sociala föräldern i ett samkönat par kan erhålla hemvårdsstöd²³ och vårdledighet. I samband med föräldraledighetsreformen 2006 beviljades adoptivföräldrar – och även registrerade par – rätt till två års vårdledighet för ett adoptivbarn som inte är i skolåldern.

Genom reformen förbättrades även situationen gällande särboende föräldrars tillfälliga familjeledigheter:

- 1–4 dagars tillfällig vårdledighet för omsorg av ett akut insjuknat barn under 10 år, beviljas även särboende föräldrar, och således även särboende föräldrar i mångklöversfamiljer.

Anmärkningsvärda förbättringar i familjeledighetsreformen²⁴ är ur ett regnbågsfamiljeperspektiv *beviljandet av föräldraledighet för registrerade par och adoptivföräldrars rätt till vårdledighet och stöd för hemvård av barn* också för vård av barn över 3 år.²⁵

Adoption är dock enligt finsk lag för närvarande endast möjlig för ensamstående personer och äkta par, inte för registrerade par. I familjeledighetsreformen (RP 112/2006) antas det dock att även registrerade par kommer att skaffa barn genom adoption – om än tills vidare officiellt som ensamstående – och därför beviljas i reformen adoptivföräldrarnas registrerade partner samma rättigheter som adoptivföräldern själv.

²³ Jfr kontantstötte (Norge) och vårdnadsbidrag (Sverige).

²⁴ Regeringens ändringar i arbetsavtalslagen och lagen om stöd för hemvård och privat vård av barn (RP 44/2006, RP 168/2006rd)

²⁵ Adoptivföräldrars rätt till vårdledighet fortsätter tills det gått två år efter adoptionen, dock högst tills barnet börjar skolan.

Vårdledigheten som följer på föräldraledigheten och hemvårdsstödet har hittills varit tillgänglig för sociala föräldrar som bor i samma hushåll som barnet, eftersom denna ledighet inte förutsätter juridiskt föräldraskap eller registrering av partnerskap.²⁶ Detta gäller vårdledighet för hemvård av barn och tillfällig vårdledighet för vård av sjukt barn. Ersättningsnivån för den tillfälliga vårdledigheten fastställs branschvis i kollektivavtalen.

I strid med lagen om likabehandling erkänns inte andra familjeformer än sådana som liknar ”heterokärnfamiljer”, dvs. registrerade par, i regeringens ändringsförslag till familjeledighetsförmanerna 2006. Dessutom får inte sociala föräldrar (även om de lever i ett registrerat partnerskap), föräldrar i mångklöversfamiljer eller manspar ersättning för den tid som motsvarar faderskapsledigheten i samband med att ett barn föds. Således stöder familjeledighetsreformen – i strid med grundlagen – inte föräldrars och barns familjegemenskap i regnbågsfamiljer i samband med barnets födsel, och inte heller samboende föräldrar eller mångklöverföräldrar och deras barns familjegemenskaper.

Försöken att ge regnbågsfamiljer rättigheter med en ”ett steg i taget”-strategi har lett till motstridiga situationer gällande regnbågsföräldrars juridiska status, och märkliga omskrivningar i lagtexter. Sociala föräldrar omtalas till exempel inte i den senaste ändringen av sjukförsäkringslagen (RP 112/2006) i symboliskt avseende som ”sociala föräldrar”, utan istället talar man på ett kränkande sätt i § 16 om ”en försäkrad som inte är förälder till barnet”. Denna försäkrade person har paradoxalt nog fr.o.m. 1.1.2007 rätt till föräldrapenning om partnerskapet registrerats före barnets födelse.

7.2.2 Hur finländska regnbågsföräldrar förenar arbete och familj

Den största delen (62 %) av respondenterna i regnbågsfamiljeundersökningen 2006 var förvärvsarbetande, 11 % var moderskaps-, faderskaps- eller föräldralediga, och 9 % (15) var vårdlediga. En betydande andel, 9 % (15), av föräldrarna var studerande. Ett stort antal studerande återspeglar situationen när undersökningen gjordes, nämligen att de sociala föräldrarna fortfarande saknade rätt att vara föräldralediga.

Av mammorna hade 45 % (67) varit vårdlediga, av papporna 18 % (3). Av mammorna i en kvinnoparskärnfamilj svarade 41 % (28) att den ”soci-

²⁶ Enligt arbetsavtalslagen har ”barnets förälder eller annan med barnet på heltid boende vuxen rätt till stöd för hemvård av barn, tills barnet fyller 3 år” (Perhevapaasäännösten toimivuus 2005, 13).

ala mamman hade tagit vårdledigt". Av föräldrarna i mångklöversfamiljer svarade 43 % (6 av 14) att den sociala mamman varit vårdledig. Av föräldrarna i ombildade kvinnoparsfamiljer hade 12,5 % varit vårdlediga.

När undersökningen gjordes hade den sociala föräldern inte en officiellt erkänd rätt till "förlossningsledighet", eller till den genast därpå följande föräldraledigheten, utan endast till vårdledighet för vård av barn under tre år i hemmet. Trots det var det många sociala mammor som efter barnets födsel tog ledigt från sitt jobb. De vanligaste tillvägagångssätten för att ordna "förlossningsledighet" för den sociala mamman var att ta oavlönad semester (13) och årssemester (13). I sina öppna svar i undersökningen berättade regnbågsföräldrarna om hur de ordnade ledigheten: "chefen gav ledigt", "den andra gången var jag flexledig", "jag var förlossningsledig i fyra dagar", och en hade tur då "förlossningen var på en helg". En bytte semesterersättningen mot ledighet och en stannade hemma genom en kombination av semester och oavlönad semester. En hade fått "en riktig föräldraledighet", på grund av arbetsgivarens principbeslut, och en hade fått studieledigt.

De sociala föräldrarnas "föräldraledighet" i samband med förlossningen kompenenserades på frivillig basis av endast fyra arbetsgivare av trettio. Två sociala föräldrar fick en andel som motsvarade faderskapsledigheten (de andra fick två veckor) ersatt av arbetsgivaren, och två arbetsgivare betalade arbetsgivarandelen för "faderskapsledigheten", dvs. 40 % av lönen.

De sociala mammorna hade inte ännu hösten 2006 rätt att vara föräldralediga, och många sociala föräldrar blev tvungna att hitta andra lösningar för att kunna stanna hemma från jobbet och sköta barnet. En av de sociala föräldrarna hade utnyttjat flextider, och fem meddelade att de hade anhållit om alterneringsledigt. Den ur ett karriärsperspektiv mest oroväckande lösningen var, att två sociala föräldrar medvetet hade blivit arbetslösa efter utgången av sina tidsbundna anställningar. En förälder hade distansjobbade och tagit oavlönad partiell ledighet samt skurit ner på sin konsumtion och på så sätt klarat sig ekonomiskt. Endast en social mamma hade lyckats få samma förmåner "som betalas åt pappor" av sin arbetsgivare. Annars var de sociala mammorna tvungna att använda sina personliga besparingar för att bekosta sin ledighet (7), använda övertidsersättningar eller försörjas av den förvärvsarbetande partnern (3), eller ta ett lån. En av föräldrarna berättade att hon sålt delar av sin egendom för att kunna vara hemma och ta

hand om sitt barn. Två företagare hade omstrukturerat sitt jobb för att kunna stanna hemma.

Detta skildrar på ett oroväckande sätt regnbågsföräldrarnas ojämlika position i förhållande till heteroföräldrar. Dessa olika former av taktikering, speciellt att frivilligt utebli från arbetsmarknaden, kan leda till en marginaliseringsprocess på arbetsmarknaden. Att skaffa barn kan också försvaga arbetsmarknadssituationen för kvinnor i regnbågsfamiljer, och speciellt för sociala föräldrar (jfr Haataja 2005).

När heteroföräldrar utnyttjar hemvårdsstödet innebär det ofta att det är mamman som står utanför arbetslivet ända upp till tre år. I kvinnoparsfamiljer används dessa stödformer däremot som en möjlighet att dela moderskapet jämnt mellan två mammor. Elva regnbågsföräldrar uppgav att den sociala mamman hade varit lagenligt vårdledig och fått hemvårdsstöd. I Finland får man vårdledigt genom att göra en anmälan till arbetsgivaren. En av respondenterna meddelade dock att hon hade varit tvungen att referera till lagtext för att arbetsgivaren skulle bevilja vårdledigheten. En av föräldrarna berättade att hon varit tvungen att ta lån som förlängning på hemvårdsstödet och en av föräldrarna hade varit inofficiellt ”vårdledig” samt arbetslös och snuttjobbat. En förälder tog inte vårdledigt för att karriären inte skulle bli lidande.

Inom ramen för den finländska jämställdhetspolitiken har man under de senaste åren fäst uppmärksamhet vid biologiska pappors engagemang i barnavården. Majoriteten av regnbågsfamiljerna består av kärnfamiljer och ombildade familjer med kvinnor och barn, och det var därmed bara 23 % (21 av 91) av respondenterna i regnbågsfamiljeundersökningen som svarade att den biologiska pappan i deras familj varit faderskapsledig. Alarmerande är att av de biologiska papporna i manspar var det bara två av tre som hade kunnat vara faderskapslediga i samband barnets födsel. Däremot hade den enda biologiska pappan i en ombildad familj varit faderskapsledig. Tre pappor i manspar svarade att även den sociala pappan i deras familj varit vårdledig – om än utan samhällets stöd. Så var även fallet i en av mångklöversfamiljerna. Av regnbågspapporna var det en som hade förlängt den korta faderskapsledigheten med både avlönad och oavlönad tjänstledighet.

Detta avspeglar heteroföräldrarnas avsevärt bättre rättigheter. Det ojämlika förhållandet avspeglas också i att faderskapsledigheter använts av en relativt stor del av papporna till barn i vissa typer av regnbågsfamiljer:

57 % av papporna vars barn för närvarande bor med sin mamma, 45 % av papporna i mångformiga familjer och 33 % av papporna till barn i ombildade kvinnoparsfamiljer hade varit faderskapslediga. Däremot var det bara 13 % av papporna i mångklöversfamiljer som sade att de hade haft möjlighet att vara faderskapslediga. För papporna i mångklöversfamiljer är det oftast omöjligt att få faderskapspenning eftersom de inte bor i samma hushåll som mamman som fött barnet. Inte heller en enda av de särboende regnbågspapporna hade varit faderskapsledig, och så var fallet också för den enda ensamstående regnbågspappan i undersökningen.

Möjligheten för pappor i regnbågsfamiljer och mångklöversfamiljer att stanna hemma och sköta sina barn kunde förbättras genom att införa särskilda familjeledighetsförmåner för pappor som bor i ett annat hushåll än sina barn. Det mest brådskande ur regnbågsfamiljernas perspektiv är ändå att juridiskt stärka den befintliga relationen mellan barn och föräldrar som bor tillsammans: genom att lagstifta rätt till familjeledigheter för sociala föräldrar, till förlossningsledighet som täcks av sjukförsäkringen och till en möjlighet för sambor av samma kön att få föräldraledighet via sjukförsäkringen.

7.2.3 Den statsfeministiska familjepolitikens heteronormativitet?

Även om man i familjeledighetsreformen 2006 har strävat efter att beakta registrerade par, så likabehandlas inte regnbågsfamiljer och heterofamiljer i denna lagreform. Inte heller förverkligas en jämlikhet mellan kvinno- och manspar i mångklöversfamiljer.

De föräldraledigheter som är knutna till barnets födsel i Finland erkänner enbart könade föräldrastationer: mor och far som passar in på den heteronormativa modellen för kärnfamiljen. De föräldrar som kontinuerligt deltar i skötseln och fostran av barnet antas också vara två biologiska föräldrar som dessutom förväntas bo i samma hushåll. I regnbågsfamiljer delas dock oftast föräldraskapet mellan *två föräldrar av samma kön, en biologisk och en social förälder*. Sjukförsäkringslagen och de bestämmelser som styr familjeledigheterna, utgår från ett könat och biologiskt föräldraskap. De försätter därför regnbågsföräldrar i en ojämlig position. En social mamma kan på grund av sitt kön inte få den ”faderskapsledighet” eller faderskapspenning som beviljas heterofamiljer. En pappa som inte bor tillsammans med sitt barn och den biologiska mamman, kan inte heller

automatiskt få faderskapsledighet eller faderskapspenning (Perhevapaasäännösten toimivuus 2005, 14).

I mångklöversfamiljer och ombildade familjer delas det biologiska och sociala föräldraskapet utöver parförhållandet även mellan flera vuxna, som inte alla bor i samma hushåll. ”Kravet på att bo i samma hushåll” som skall uppmuntra heteroföräldrar till en mer jämställd arbetsfördelning är för pappor i regnbågsfamiljer en försvårande faktor när det gäller möjligheten att sköta sina barn (ibid.). Om ett barn i första hand vårdas av sin (regnbågs)pappa, och barnets biologiska mamma inte deltar i skötseln, har pappan rätt till föräldraledighet och föräldrapenning, men inte till faderskapsledighet, eftersom han inte bor i samma hushåll som den biologiska mamman.

Heterokärnfamiljens tvåsamhetsmodell reproduceras då man skall förena familj och arbete genom att man talar om föräldraledighet utifrån en premis om två föräldrar som bor tillsammans. Tvåsamhetsnormen konstrueras bland annat genom benämningar som ”båda föräldrarna” (Arbetsministeriet 2006: Perhevapaat – yhteinen asia). I Finland har man försökt främja jämställdheten och möjligheterna att förena arbete och familj även med hjälp av forskning. Kvinnors deltagande i arbetskraften, den ojämna fördelningen av hem- och omsorgsarbetet (bl.a. Ollikainen 2003, Haataja 2006b) och pappors användande av föräldraledigheter (Takala 2005) har dock undersökts utifrån perspektivet att alla föräldrar delar föräldraskapet i en heterokärnfamilj, samt att den andra föräldern alltid är av motsatt kön.

7.3 Lagarna som stiftades på 2000-talet ur ett likabehandlingsperspektiv och med tanke på stöd till barnets familjerelationer

I följande tabell har jag sammanställt information om hur lagen om registrerat partnerskap, lagen om assisterad befruktning samt familjeledighetsreformen beaktar de sociala föräldrarnas och barnens ställning i en regnbågsfamilj och de särboende icke-biologiska föräldrarnas och barnens ställning i en mångklöversfamilj, även efter att föräldrarnas parförhållande upplösts. I slutet på tabellen granskar jag också om dessa lagar som stiftats på 2000-talet genomsyras av principerna i lagen om likabehandling (2004) och ”grundlagens anda”.

Enligt Finlands grundlag (2L 6 §) skall alla medborgare likabehandlas i lagen, medborgarna får inte särbehandlas utan godtagbart skäl. Första

februari 2004 antogs en separat lag om likabehandling (RP 44/2003) genom vilken EU:s ”rasismdirektiv” (2000/43/EG) och ”arbetsdiskrimineringsdirektiv” (2000/78/EG) kunde ratificeras i Finland. På grund av detta skrev man i § 2 i lagen om likabehandling in ett specialskydd mot diskriminering på basis av etniskt ursprung i bl.a. social- och hälsovårdstjänster.

Enligt § 19 i grundlagen definieras medborgarnas rätt till socialskydd, och här sägs det tydligt att ”det allmänna skall också stödja familjerna och andra som svarar för omsorgen om barn så att de har möjligheter att trygga barnens välfärd och individuella uppväxt”. Familjeformen definieras alltså inte i Finlands grundlag och det kan sålunda tolkas som att *det allmännas plikt i första hand är att stöda den familjegemenskap och de föräldraskapsband som barnet lever i*. Myndigheternas specifika stöd framställs alltså i grundlagen inte som förbehållet endast biologiska föräldrar eller heterokärnfamiljer. Att stöda barnets välmående är inte enligt grundlagen en enskild förälders rätt, exempelvis bara en biologisk förälders rätt till umgängesrätt eller moderskaps-/faderskapspenning, utan en plikt för familjen och ”andra som svarar för omsorgen om barnet”. I grundlagens anda är det det allmännas uppgift att *stöda alla som ”svarar för barnets omsorg”*. I praktiken innebär detta att det är det allmännas plikt att stöda den befintliga familjegemenskap som barnet lever i.

Tabell 3. De lagar som stiftades under åren 2002–2007 i Finland och deras inverkan på regnbågsföräldrars och -barns ställning

Inverkan	Lagen om registrerat partnerskap 1.3. 2002	Familjeledighetsreformen i sjukförsäkringslagen 1.1.2007	Lagen om assisterad befruktning 1.9.2007
Erkännande av sociala föräldrars ställning	Nej	Ja: Föderskans registrerade partner får föräldrapenning, men inte en sambo. Nej: Varken ”faderskapsledighet” eller ”faderskapspenning” i samband med födseln.	Nej
Erkännande av icke-biologiska mångklöverföräldrar som bor i annat hushåll	Nej	Nej	Ja: Enligt heteronormativ modell är det möjligt för donatorn att erkänna faderskapet om ett kvinnopar som ämnar bilda en mångklöverfamilj, eller en ensamstående kvinna, använt spermier med ”faderskapspresumtion”.

<p>Stöd för delat föräldraskap</p>	<p>Nej: Registrerade par ses inte tillsammans automatiskt som juridiska föräldrar till barn som föds i förhållandet genom en faderskapspresumtion.</p> <p>Registrerade par kan inte heller adoptera utanför familjen som par, endast som ensamstående.</p> <p>En revidering som avskaffar lagens 9 § gällande begränsningen av adoption inom familjen är under beredning. (Se även not 2, red.anm.)</p>	<p>Ja: En registrerad partner har rätt till föräldrapenning.</p> <p>Nej: Delat föräldraskap mellan samkönade samboende par eller flera föräldrar som eventuellt bor i olika hushåll, erkänns inte i lagen.</p>	<p>Nej: Den sociala mamman erkänns inte juridiskt som det födda barnets förälder.</p>
<p>Tvåsamhetsnormativ?</p>	<p>Ja</p>	<p>Ja: Stöder enbart delat föräldraskap för registrerade par, inte samboende par eller mångklöverfamiljer</p>	<p>Nej: Stöder inte ett kvinnopars förhållande.</p> <p>Ja: Förstärker på ett heteronormativt sätt tanken på man-kvinna-kärnfamiljen som det enda rätta.</p>
<p>Barnets rätt till umgänge efter upplösning av partnerskapet, t.ex. rätten att träffa icke-biologiska föräldrar.</p>	<p>Nej: Barnet har inte umgängesrätt till sina sociala föräldrar efter en separation, eftersom de inte ses som juridiska föräldrar.</p>	<p>Nej: Föräldraledigheten kan delas enbart mellan registrerade partners som bor i samma hushåll.</p>	<p>Nej: Ett barn till ett kvinnopar får inte vid födseln någon juridisk relation till sin sociala förälder.</p>
<p>Lagen om likabehandling 1.2.2004</p> <p>Jämlik i jämförelse med heterofamiljer?</p>	<p>Nej</p>	<p>Nej: En social förälder har inte rätt till "faderskapledighet" och därtill hörande faderskapspenning vid födseln (i strid med grundlagen).</p> <p>Mansparsfamiljer har inte rätt till det som motsvarar moderskapsledigheten.</p> <p>Ja, delvis: Registrerade par har rätt till föräldrapenning, om barnet har fötts eller adopterats i ett registrerat parförhållande.</p>	<p>Nej: En partner av samma kön fastställs inte automatiskt som juridisk förälder.</p>

<p>I enlighet med grundlagens anda: stöds familjegemenskapen och de som svarar för barnets omsorg?</p>	<p>Nej: Stöder inte automatiskt registrerade pars delade föräldraskap.</p>	<p>Nej: Sociala föräldrar får inte "förlossningsledigt", samboende sociala föräldrar får inte heller föräldraledigt. Alla föräldrar i mångklöverfamiljer får inte föräldraledigt.</p>	<p>Nej: Erkänner inte den sociala föräldern automatiskt som juridisk förälder till ett barn som fötts till ett kvinnopar som resultat av assisterad befruktning.</p>
--	--	---	--

Grundlagens krav på att det allmänna skall stöda dem som svarar för omsorgen om barn och den familjegemenskap barnet lever i förverkligas inte i partnerskapslagen, familjeledighetsreformen eller i lagen om assisterad befruktning. Dessa separatlagar stöder inte på ett jämlikt sätt varken delat föräldraskap i regnbågsfamiljer eller de sociala föräldrarnas och barnens familjeband. Inte heller ett barn som föds in i ett registrerat parförhållande får vid födseln två juridiska föräldrar. Att man registrerat sitt parförhållande gör i sig inte att båda parter gemensamt blir föräldrar till barnet. Detta är möjligt först efter att man sökt om adoption inom familjen, och det är den begränsningen i lagen som riksdagen nu tar ställning till att häva.

Familjegemenskapen för barn i regnbågsfamiljer stöds inte på samma sätt som i heterofamiljer vid det som grundlagen framhäver som det viktiga födelseögonblicket. Familjeledighetsreformen från 2006 gav inte sociala föräldrar i regnbågsfamiljer eller biologiska homofäder som inte bor i samma hushåll som den biologiska mamman rätt till "förlossningsledighet" och motsvarande förmåner.

Det mest väsentliga brottet mot grundlagen och lagen om likabehandling återfinns i lagen om assisterad befruktning. När ett kvinnopar får barn med hjälp av assisterad befruktning fastställs nämligen inte den sociala föräldern automatiskt som juridisk förälder, vilket är fallet för heterosexuella par. Därmed stöds överhuvudtaget inte barnets familjegemenskap och ett delat föräldraskap mellan dem som har omsorgen för barnet när det är fråga om ett barn till ett kvinnopar.

Regnbågsfamiljernas barns rättigheter tryggas inte genom dessa lagar. Barnens rätt till sin sociala förälder, exempelvis att träffa eller få underhåll av denna, säkras inte i någon av dessa lagar i.o.m. att barnets sociala förälder inte betraktas som juridisk förälder. Efter revideringen av partnerskapslagen har endast registrerade par, vilket utgör knappt hälften (46 %) av regnbågsföräldrarna, rätt till adoption inom familjen. Övriga barn i regnbågsfamiljer lämnas fortsättningsvis utan rättigheter till sin sociala förälder

eller sina sociala föräldrar (mångklöverfamiljer). Lagen om registrerat partnerskap, familjeledighetsreformen och lagen om assisterad befruktning försätter barn i regnbågsfamiljer i en ojämlik ställning – i strid med grundlagen – i jämförelse med barn till heteroföräldrar.

Partnerskapslagen, familjeledighetsreformen och lagen om assisterad befruktning är heteroimperialistiska (jfr Young) eftersom de inte erkänner regnbågsfamiljernas särskilda beskaffenhet, dvs. att i regnbågsfamiljer delas föräldraskapet med en social förälder och i mångklöverfamiljer också med andra än dem som bor i samma hushåll. Kärnfamiljsformen har universaliserats till att omfatta regnbågsfamiljernas rättigheter så att familjeledighetsreformen enbart erkänner äktenskapslika registrerade parrelationer. Familjeledigheter ges inte till andra regnbågsföräldrar så som en sambo av samma kön eller föräldrar i en mångklöverfamilj som inte bor i samma hushåll som barnet.

Man kan säga att lagstiftningen inte heller stöder förverkligandet av jämlikhet mellan biologiska och sociala föräldrar i regnbågsfamiljer. Familjeledigheterna och de flesta därtill knutna förmåner ger ansvaret för föräldraskapet primärt och så gott som uteslutande till de biologiska föräldrarna – med undantag av föräldraledigheterna för registrerade par och hemvård av barn under 3 år. Särskilt dåligt stöder lagarna delat föräldraskap när det är fråga om en familjekonstellation med mer än två föräldrar, om föräldrarna inte är registrerade partners eller om föräldrarna inte lever i samma hushåll. Om en mångklöverfamilj består av t.ex. ett kvinnopar och ett manspar, leder de könade familjeledighetsbestämmelserna oftast i praktiken till att kvinnoparet blir det par som regelbundet tar hand om barnets vardag, eftersom familjeförmånerna är knutna till den biologiska mammas hushåll.

Lagstiftningens behandling av regnbågsfamiljer är också präglad av motstridigheter. Efter godkännandet av partnerskapslagen år 2002 har en ny kategori tillförts lagstiftningen; partnern till en som lever i registrerat partnerskap. Denna person tolkas eller erkänns i lagen om assisterad befruktning paradoxalt nog inte som den juridiska föräldern till ett barn som föds som ett resultat av assisterad befruktning. Till denna registrerade partner beviljades dock rätten till föräldraledighet i samband med familjeledighetsreformen.

8. Barnets ställning i den könade familjelagstiftningen

I Finland bestäms barnets ställning i en regnbågsfamilj och dess förhållande till sina föräldrar via ärvdabalken (40/1965), den könade faderskapslagen (700/1975), lagen om underhåll för barn (704/1975), lagen angående vårdnad om barn och umgängesrätt (361/1983) samt adoptionslagen (153/1985) (se även Lapset ja rekisteröity parisuhde 2003). Eftersom dessa lagar stiftades innan det fanns regnbågsfamiljer i Finland, har man inte beaktat att barn föds eller adopteras av samkönade par, eller att det bildas mångklöversfamiljer. För närvarande ses exempelvis endast bröstavingar, det vill säga biologisk avkomma, som lagliga arvingar till en regnbågsförälder. Efter den kommande revideringen av partnerskaps-lagen som gör adoption inom familjen möjlig för regnbågsföräldrar kan också barn till föräldrar i ett registrerat partnerskap arva sin sociala förälder om denna har adoptera barnet.

Men för närvarande (sommaren 2008) erkänner de lagar som definierar barns ställning enbart familjer av heterokärnfamiljsmodell, och därigenom enbart barnens biologiska, olikkönade föräldrar. Följaktligen kan barns förhållande till sina sociala föräldrar i en regnbågsfamilj så gott som helt jämföras med barn som föds utom äktenskapet (Lapset ja rekisteröity parisuhde 2003, 17). Då finsk lagstiftning så gott som utan undantag garanterar barn i heterofamiljer, också ensamförsörjarfamiljer, minst två försörjare genom erkännande av faderskap, faderskapspresumtion eller fastställande av faderskap, är barn i regnbågsfamiljer för närvarande på ett avgörande sätt försatta i en ojämlig ställning, eftersom de sociala föräldrarna i regnbågsfamiljer inte erkänns som juridiska föräldrar eller därigenom som sina barns försörjare.

Lagtekniskt beror problemet på att juridiskt föräldraskap enligt finsk lag är bundet till biologiskt föräldraskap, äktenskap eller adoption, och att lagen som definierar juridiskt föräldraskap är skriven i en könad form. Kvinnan som fött barnet är automatiskt barnets juridiska mor, och barnets andra förälder kan vara en adoptivförälder eller en far, *som definieras via faderskapslagen (700/1975)*. Barnets far är på basis av faderskapspresumtionen den äkta mannen, eller ”en man som önskar erkänna sitt faderskap” och som då personligen hos barnatillsyningsmannen, mantalsskrivaren eller notarius publicus skall anmäla, att han är far till barnet. Enligt § 3 i faderskapslagen kan som far också genom domstolsbeslut fastställas en

man, som har avlat barnet eller vars spermier har använts för befruktning av modern (heminseminering eller assisterad befruktning). Enligt lagen om fastställande av transsexuella personers könstillhörighet fortsätter en transförälders juridiska föräldraskap efter könskorrigeringen. Bisexuella föräldrars juridiska ställning i förhållande till sina barn definieras av familjeformen, antingen genom en heteroparrelation eller en samkönad relation.

I följande kapitel ser jag mer detaljerat på lagarna om vårdnad av barn och umgängesrätt, underhåll och adoption. Perspektivet ligger på vilka föräldraskapsformer dessa lagar erkänner och hur lagarna förhåller sig till hur regnbågsfamiljerna i praktiken organiserar sina familjerelationer.

8.1 Lagen angående vårdnad om barn och umgängesrätt

Enligt finsk lagstiftning är barnets vårdnadshavare, de som har rätt att fatta beslut angående barnets liv, automatiskt de gifta föräldrarna (lag angående vårdnad om barn och umgängesrätt (361/1983 6 §)). Om barnet är fött utom äktenskapet är det enbart den kvinna som fött barnet som automatiskt är vårdnadshavare. De kvinnopar som bildade regnbågsfamiljer började vid millennieskiftet testa hur *lagen angående vårdnad om barn och umgängesrätt (361/1983)* kan tillämpas på kvinnopars familjesituation. Helsingfors tingsrätt var bland de första rättsinstanserna som i slutet på 1990-talet applicerade lagen om vårdnad om barn och umgängesrätt även på kvinnopar, och fattade de första besluten om vidstående vårdnadshavarskap²⁷ för den biologiska mammans kvinnliga partner.²⁸ På basis av regnbågsfamiljeundersökningen kan man säga att en praxis har utformats på många orter i Finland, enligt vilken de sociala föräldrarna i kvinnopar beviljas vidstående vårdnadshavarskap, om barnet bara har en juridisk förälder, *och om faderskapet inte har erkänts*. Över hälften av respondenterna (54 %) meddelade att den sociala mammans föräldraskap bekräftats via ett tingsrättsbeslut om vidstående vårdnadshavarskap. Hälften av papporna meddelade att

²⁷ Översättarens anmärkning: Med vidstående vårdnadshavarskap (oheishuoltajuus), alternativt vidstående vårdnad, refereras till ett beslut som fattas i tingsrätten om att fastställa vårdnadshavarskap för en person som inte är barnets juridiska eller biologiska förälder. Se även nedanstående not.

²⁸ I lagen om vårdnad om barn och umgängesrätt (361/1983), stadgas att ortens tingsrätt kan besluta att ”anförtro vårdnaden åt en eller flera personer *vid sidan av eller i stället för* föräldrarna om dessa personer gett sin tillåtelse” och ”om synnerligen vägande skäl med hänsyn till barnet talar för detta” (9 §).

deras föräldraskap hade fastställts via ett faderskaps erkännande hos barnatillsyningsmannen, och en social pappas föräldraskap hade fastställts via ett tingsrättsbeslut om vidstående vårdnadshavarskap.

Enligt undersökningen hade 96 % av tingsrätternas beslut fattats i enlighet med föräldrarnas ansökan. Det var bara 5 av 62 föräldrar som hade fått ett beslut som stred mot deras ansökan. Två av dessa var föräldrar i mångklöversfamiljer, två i kvinnor och en i en mångformig familj. I samband med en lagstadgad utredning (16 §) kopplad till vårdnadshavarskap, hade socialtjänsten gjort hembesök hos fem föräldrar. Av dessa var tre kvinnorsfamiljer och två mångformiga familjer. Flera mångklöversfamiljer hade taktikerat med ansökningarna genom att först ansöka om vidstående vårdnadshavarskap till den sociala mamman, och först efter att beslutet erhållits har den biologiska pappan erkänt sitt faderskap (Jämsä 2007).

Att trygga barns och föräldrars fortsatta kontakt genom umgängesrätt och underhållsbidrag blir aktuellt speciellt när familjeförhållandena förändras, vilket 25,5 % av regnbågsföräldrarna meddelade att hade hänt efter att deras barn föddes. Trots detta hade föräldraskapet för hela 30 % (20) av de sociala mammorna och 36 % (5) av männen inte fastställts juridiskt, eftersom sociala föräldrar enligt nuvarande finsk lagstiftning inte kan vara juridiska föräldrar eller automatiskt bli vårdnadshavare till de barn som föds eller adopteras till familjen. De män som donerat spermier till kvinnor har sällan fastställts som barnets biologiska fäder, eftersom kvinnan som fött barnet och den sociala mamman – den vidstående vårdnadshavaren – genom att taktikera kan bibehålla rätten att bestämma om barnets angelägenheter inom sin kärnfamilj. Muntliga överenskommelser med de andra föräldrarna hade gjorts av 9 % (6) av de sociala mammorna och av en pappa.

Juridiskt icke-bindande, men bland regnbågsfamiljer ytterst vanliga, intentionsavtal görs mest i mångklöversfamiljer, för vilka finsk lag inte ger några som helst möjligheter att juridiskt komma överens om att dela föräldraskapet mellan fler än två föräldrar. Av föräldrarna i mångklöversfamiljer hade 71 % gjort ett intentionsavtal före barnets födsel. Siffran i kvinnorskärnfamiljer med en biologisk och en social mamma var 24 % (18). För ombildade kvinnorsfamiljer var siffran bara 16 % (3).

På basis av regnbågsfamiljeundersökningen verkar det som om Finlands tingsrätter bäst erkänner kvinnorens familj, och tillämpar lagen

angående vårdnad om barn och umgängesrätt genom att tilldela den sociala mamman vidstående vårdnadshavarskap. I lagen angående vårdnad om barn och umgängesrätt (§ 2) definieras också ”barnets rätt att hålla kontakt med och träffa den förälder hos vilken barnet inte bor”. Denna paragraf har dock inte ännu i omfattande utsträckning brukats i fall där kvinnor har separerat, även om umgängesrätten och vårdnaden av barnet enligt 10§ bör organiseras ”framför allt enligt vad som är bäst för barnet”. Däremot har biologiska föräldrar i mångklöversfamiljer kunnat bruka lagens paragraf om umgängesrätt.

8.2 Lag om underhåll för barn

I finsk lagstiftning har vårdnaden och underhållet av barnet separerats så, att barnets vårdnadshavare kan fatta beslut angående barnet, men är inte nödvändigtvis underhållsskyldig. *Lagen om underhåll för barn (704/1975)* definierar enbart juridiska föräldrar, eller i praktiken biologiska föräldrar, adoptivföräldrar samt fäder som erkänt faderskap, som underhållsskyldiga tills barnet fyllt 18 år (1 L 2§). Om barnet inte permanent bor med sina föräldrar eller om föräldern inte på annat sätt försörjer barnet, kan den juridiska föräldern åläggas att betala underhåll för barnet.

Eftersom sociala föräldrar enligt finsk lagstiftning tillsvidare inte kan erkännas som juridiska föräldrar, lever största delen av barn i regnbågsfamiljer i Finland utan en andra juridisk förälder och försörjare. Av alla som svarade i regnbågsfamiljeundersökningen uppgav 78 % att faderskapet inte utretts och 66 % (61 av 93) av respondenterna hade förbjudit faderskapsutredning. Även om många barn i regnbågsfamiljer genom tingsrättens beslut om vidstående vårdnadshavarskap får en vårdnadshavare till, så är dessa inte juridiskt underhållsskyldiga. Man kan dock utsträcka underhållsskyldigheten i lagen om registrerade partnerskap till att omfatta även den registrerade partners barn som lever i samma hushåll (Lapset ja rekisteröity parisuhde 2003, 18).

För kvinnoren betyder beslutet att inte göra en faderskapsutredning ofta att man etablerar symboliska gränser för familjen och stärker den sociala mammans roll som vidstående vårdnadshavare och som andra förälder. Det är sålunda föga överraskande att 95 % av mammorna i kvinnoparskärnfamiljer uppgav att de inte gjort en faderskapsutredning. Även 67 % av de särboende föräldrarna (2/3 av dem som svarade på frågan) och 54 %

(7/13) av mammorna i ombildade kvinnoparsfamiljer meddelade att faderskapsutredning inte gjorts.

Den finska lagen om underhåll erkänner enligt heterokärnfamiljsmodell endast biologiska föräldrar, adoptivföräldrar samt fäder som erkänt faderskap som ett barns juridiska föräldrar och försörjare. I en konfliktsituation kan man inte ålägga sociala föräldrar att betala underhåll, även om dessa har varit med och fattat beslutet om att bilda familj.²⁹

8.3 Adoptionslagen

Enligt *adoptionslagen (153/1985)* fastställs det juridiska förhållandet mellan barn och adoptivförälder med ett domstolsbeslut. Enligt finsk lag kan en enskild person som fyllt 25 år adoptera barn.³⁰ Den finska adoptionslagen från år 1985 har dock primärt utformats utifrån att det är gifta heteropar som gemensamt adopterar. Adoptionslagen och partnerskapslagen från år 2002 tillsammans, behandlar för närvarande (sommaren 2008) registrerade kvinno- och manspar på motsatt sätt i jämförelse med heteropar. När gifta par endast kan adoptera som par utanför familjen, kan registrerade par tillsvidare endast adoptera som ensamstående personer.³¹ Medan en gift person kan adoptera sin makes/makas barn eller sitt eget barn som man tidigare gett till adoption, kan registrerade partners ännu inte adoptera varandras barn och därmed kan den sociala föräldern inte bli juridisk förälder till sin partners barn.³² En revidering som avskaffar lagens 9 § gällande

²⁹ Mig veterligen finns inte ett enda fall där en konfliktsituation skulle ha lett till att man på laglig väg testat den juridiska hållbarheten i ett intentionsavtal i t.ex. mångklöversfamiljer.

³⁰ För adoption i Finland krävs barnets juridiska föräldrars samtycke. En kvinna som fött ett barn kan ge sitt samtycke först när hon återhämtat sig tillräckligt från förlossningen, och tidigast 8 veckor efter förlossningen. Enligt adoptionslagens 14§: ”Då adoptivförhållande fastställts, befrias barnets tidigare föräldrar från skyldigheten att svara för barnets underhåll”, varpå underhållsskyldigheten övergår till adoptivföräldrarna. Om barnet har fyllt 12 år, kan adoptionen inte anses laglig utan barnets samtycke. Kommunernas socialnämnder är förpliktigade att ordna adoptionsrådgivning (Kap 3. 18§), dvs. redogöra för huruvida kriterierna för adoption uppfylls, ta hand om placeringen av adoptivbarn, samt svara för att den kommande adoptivföräldern ansöker om bekräftelse av adoptionen hos domstolen och följer med huruvida adoptionen är lyckad med tanke på ”barnets bästa”.

³¹ En gift person kan endast adoptera ett barn utanför familjen på egen hand om maken/makan pga. sjukdom inte äger rättshandlingsförmåga, eller bor på okänd plats.

³² Till lagen om registrerade partnerskap fogades en särskild paragraf (3. kap. 9§), där det stadgas att bestämmelserna i adoptionslagen som gäller en makes/makas rätt att adoptera barn (inom familjen) inte tillämpas. Sälunda uteslöts möjligheten till delat föräldraskap för registrerade par. Den här begränsningen kommer att hävas i den kommande revideringen av partnerskapslagen.

begränsningen av adoption inom familjen är dock under beredning. (Se not 2, red.anm.)

Föräldrar i regnbågsfamiljer kan för närvarande enbart adoptera som ensamstående personer, men efter lagändringen, som behandlas i riksdagen 2008, kan även registrerade partners adoptera varandras barn. I praktiken har ändringar i samma riktning som den kommande revideringen redan gjorts i familjeledighetsreformen, genom att även den registrerade partner som bor i samma hushåll har rätt till föräldrapenning och -ledighet. Det finns dock inte någon särskild adoptionsrådgivning för regnbågsföräldrar, vilket försvårar adoptionen för dem (Lapset ja rekisteröity parisuhde 2003, 19). Men tillsvidare erkänner finsk lag enbart heteropar som gemensamma adoptivföräldrar.

8.4 Förverkligas grundlagens anda om barns lika ställning i lagar som rör barns ställning?

I följande tabell jämför jag de ovan beskrivna lagarna som påverkar barns ställning och ser på huruvida de beaktar barns ställning i olika typer av regnbågsfamiljer samt sociala föräldrars och icke-biologiska mångklöverföräldrars (som inte bor i samma hushåll) ställning även efter att föräldrarna separerat. Enligt likabehandlingsparagrafen i den finska grundlagen vill man säkerställa speciellt barns rätt till en jämlik behandling. Avslutningsvis granskar jag därför hur lagen om likabehandling och grundlagens anda förverkligas i dessa olika lagar för barn och föräldrar i olika familjetyper.

Tabell 4. Lagar som gäller barnets ställning och erkännandet av olika typer av förhållanden mellan regnbågsföräldrar och deras barn

Inverkan	Lagen om underhåll för barn 5.9.1975	Lagen angående vårdnad om barn och umgängesrätt 8.4.1983	Adoptionslagen 8.2.1985
Erkännandet av sociala föräldrars ställning	Nej: Erkänner endast juridiska föräldrar: fadern enligt faderskapslagen, och modern som den som fött barnet och som adoptivförälder.	Ja, delvis: Den biologiska mammans partner kan bekräftas som barnets andra (vidstående) vårdnadshavare.	Ja: Om man <i>ensam</i> adopterar ett barn utanför familjen kan man fungera som juridisk förälder. Nej: Man kan inte adoptera sin registrerade partners eller sambos biologiska barn.

<p>Erkännandet av icke-biologiska mångklöversföräldrars ställning (som bor i ett annat hushåll)</p>	<p>Nej: Ett juridiskt avtal om underhåll kan enbart göras mellan biologiska dvs./eller juridiska föräldrar.</p>	<p>Ja och nej: Möjlighet att ansöka om vidstående vårdnadshavarskap. Detta har dock sällan beviljats till flera än en social förälder.</p>	<p>Nej: Barnet placeras i samma hushåll som adoptivföräldern, som blir juridisk förälder.</p>
<p>Stöd för delat föräldraskap för regnbågsföräldrar</p>	<p>Nej: Inte så länge som sociala föräldrar inte kan fastställas som juridiska föräldrar.</p>	<p>Nej: Enbart biologiska föräldrar kan hos barnatillsyningsmannen sinsemellan komma överens om gemensam vårdnad och umgängesrätt. Ja, delvis: Man kan fastställa vidstående vårdnadshavarskap för sociala föräldrar.</p>	<p>Nej: Registrerade par, sambor eller föräldrar i mångklöversfamiljer kan inte adoptera varandras biologiska barn och ej heller adoptera tillsammans utanför familjen. Ja: Enbart för registrerade par: förslag om adoption inom familjen är under beredning.</p>
<p>Tvåsamhetsnormativ?</p>	<p>Ja: Underhållsavtalet skrivs mellan två juridiska föräldrar.</p>	<p>Ja: Betonar avtal om gemensam vårdnad som gjorts upp av två juridiska föräldrar. Ja: Vidstående vårdnadshavarskap har nästan automatiskt beviljats till "den andra" föräldern i ett kvinnopar. Nej: Möjliggör familjer med fler än två vårdnadshavare.</p>	<p>Ja: Enligt heteronormativ modell kan enbart gifta heteropar adoptera tillsammans, och regnbågsföräldrar kan adoptera enbart som ensamstående personer. Ja: Fler än två föräldrar kan inte adoptera tillsammans. Ja: Också den revidering som är under beredning omfattar endast registrerade par.</p>
<p>Förverkligandet av regnbågsfamiljers barns rättigheter efter separation</p>	<p>Nej: Sociala föräldrar är tills vidare inte juridiskt underhållsskyldiga. I praktiken förlorar barnet sin andra försörjare efter en separation. Ja, delvis: En lagändring under beredning ger barn födda i registrerade partnerskap rätt att få underhåll av sin sociala förälder om denna adopterar barnet via adoption inom familjen.</p>	<p>Nej: Barn har ingen juridiskt fastställd umgängesrätt med sociala föräldrar eller vidstående vårdnadshavare efter en separation. Ja, delvis: En lagändring under beredning ger barn födda i registrerade partnerskap rätt att träffa sin sociala förälder om denna adopterar barnet via adoption inom familjen.</p>	<p>Nej: Adoptivbarn har inte umgängesrätt, eftersom samkönade par inte kan adoptera tillsammans. Ja, delvis: En lagändring under beredning ger barn födda i registrerade partnerskap rätt till sin sociala förälder, som via adoption kan bli barnets juridiska förälder.</p>

<p>Lagen om likabehandling 1.2.2004</p> <p>Jämlik med heterofamiljer?</p>	<p>Nej, inte för närvarande.</p>	<p>Nej: Avtal om gemensam vårdnad mellan biologiska och sociala föräldrar är inte möjliga.</p> <p>Ja, delvis: Möjliggör att sociala föräldrar kan fungera som vidstående vårdnadshavare.</p>	<p>Nej: Gemensam adoption enbart möjlig för gifta heteropar.</p> <p>Ja, delvis: En lagändring under beredning ger registrerade par möjlighet till adoption inom familjen på samma villkor som gifta heteropar.</p>
<p>Grundlagens förpliktelse: Stöds familjegemenskapen och de som har ansvar för barnen?</p>	<p>Nej: Försätter barn i regnbågsfamiljer i en avsevärt sämre position, eftersom en social förälder inte erkänns som en juridisk förälder.</p>	<p>Ja, delvis: Enligt grundkriteriet att trygga barnets vårdnad även av andra än biologiska föräldrar.</p>	<p>Nej: Stöder för närvarande inte delat föräldraskap i regnbågsfamiljer. Efter revideringen av partnerskapslagen stöds enbart delat föräldraskap mellan registrerade partners genom adoption inom familjen.</p>

Lagarna som rör barns ställning uppmärksammar för närvarande inte barns rättigheter i regnbågsfamiljer. Istället försätts barn som lever i regnbågsfamiljer i en ojämlik ställning i förhållande till barn till heteroföräldrar. Lagen om underhåll för barn och adoptionslagen stöder inte – i sina nuvarande former – delat föräldraskap mellan sociala och biologiska föräldrar i regnbågsfamiljer. Därmed strider dessa lagar mot grundlagens andemening eftersom de inte stöder den familjegemenskap som barn i regnbågsfamiljer ingår i. Detta är en följd av att varken *lagen om underhåll för barn*, *lagen om vårdnad av barn eller adoptionslagen* för tillfället erkänner den sociala föräldrarnas ställning i en regnbågsfamilj i juridiskt avseende. Lagen om vårdnad av barn och umgängesrätt erkänner inte heller den vårdnadshavande sociala föräldern som jämlik med den biologiska föräldern. Efter separation beviljas den sociala föräldern inte umgängesrätt med barnet och kan inte komma överens om gemensam vårdnad med den biologiska föräldern. Även när det gäller mångklöversfamiljer där föräldrarna bor i olika hushåll ses enbart de biologiska föräldrarna som underhållsskyldiga, förutsatt att de erkänt sitt föräldraskap.³³

³³ Sociala föräldrar som bor i ett annat hushåll kan i undantagsfall fastställas som vidstående vårdnadshavare, men inte som adoptivföräldrar.

Barn som föds i ett registrerat partnerskap kommer att få en förbättrad ställning genom revideringen av partnerskapslagen som nu är under beredning. Den sociala föräldern kommer att kunna ansöka om att adoptera sin partners biologiska barn. Revideringen skall behandlas i riksdagen under hösten 2008. Denna lagändring lämnar dock uppskattningsvis hälften av barnen i regnbågsfamiljer kvar i en ojämlig position jämfört med andra barn, exempelvis i förhållande till antalet försörjare, eftersom endast knappt hälften (46 %) av finländska regnbågsföräldrar har registrerat sitt partnerskap enligt enkäten gjord bland regnbågsföräldrar. Det kan också ha fötts barn i tidigare kvinno- eller mansparsförhållanden där föräldrarna nu har skilt sig.

Alla dessa lagar som rör barns ställning bygger på hetero- och tvåsamhetsnormativa antaganden, exempelvis genom att underhåll och vårdnadshavarskap måste förhandlas mellan två juridiska föräldrar, ofta av olika kön. Det biologiska föräldraskapet som är ett kriterium för juridiskt föräldraskap könar och gör det juridiska föräldraskapet till ”moderskap” och ”faderskap”, varpå även mångklöversfamiljer ”på pappret” nästan ser ut som heterofamiljer om den biologiska pappan har erkänt faderskapet. Lagen om underhåll för barn försätter barn som har en eller flera sociala föräldrar i en ojämlig ställning i förhållande till barn i heterofamiljer, vars andra försörjare säkerställs genom faderskapslagen. För närvarande är den ojämliga behandlingen av regnbågsföräldrar mest påfallande i adoptionslagen, genom att det som är tillåtet för heterofamiljer är förbjudet för registrerade par och vice versa.

9. Regnbågsföräldrar som sociala medborgare – erfarenheter av social- och hälsovårdstjänsten

I detta kapitel fokuserar jag på hur social- och hälsovårdstjänsten beaktar regnbågsfamiljernas behov och hur de blir betjänade speciellt inom mödravården och barndagvården. Inom mödravården, dvs. mödrarådgivningen, vägleder man de blivande föräldrarna när de bildar en barnfamilj. Inom barndagvården kommer regnbågsföräldrarna i daglig kontakt med personal och andra föräldrar. Jag ser på dessa offentliga tjänster ur samma perspektiv som lagarna i föregående avsnitt, nämligen hur grundlagen och lagen om likabehandling tar sig uttryck i dem.

Den offentliga social- och hälsovården är på ett grundläggande sätt kopplad till socialt medborgarskap. Enligt lagen om likabehandling (21/2004) skall alla medborgare ha lika rätt till socialskydd och hälsovård. I Finlands grundlag betonas medborgarnas rätt till socialskydd ”vid arbetslöshet, sjukdom, arbetsförmåga och under ålderdomen samt vid barnafödelse och förlust av en försörjare”. Det allmänna bör även ”tillförsäkra var och en tillräckliga social-, hälsovårds- och sjukvårdstjänster samt främja befolkningens hälsa.” (Grundlagen 2. kap. 19 §.) Grundlagen kompletteras av 6 § i lagen om likabehandling, enligt vilken: ”*Ingen får diskrimineras på grund av ålder, etniskt eller nationellt ursprung, nationalitet [...] sexuell läggning eller av någon annan orsak som gäller hans eller hennes person*”. Erbjudandet av social- och hälsovårdstjänster till regnbågsföräldrar och -familjer är alltså en förpliktelse som är inskriven i finsk lagstiftning.

Lagen om likabehandling förbjuder därtill entydigt diskriminering i klientsituationer. Ingen får behandlas ”mindre förmånligt än någon annan” (direkt diskriminering), och inte heller så att ”en skenbart neutral bestämmelse eller ett skenbart neutralt kriterium eller förfaringssätt särskilt missgynnar någon jämfört med andra som utgör jämförelseobjekt” – t.ex. i jämförelse med heterofamiljer (indirekt diskriminering) (Lagen om likabehandling 20.1.2004/21 6§). Enligt grundlagen skall det allmänna ”också stödja familjerna och andra som svarar för omsorgen om barn så att de har möjligheter att trygga barnens välfärd och individuella uppväxt” (Grundlagen 2. Kap 19§). I praktiken innebär grundlagens och likabehandlingslagens diskrimineringsförbud att social- och hälsovårdstjänsterna måste erbjudas så att de på ett jämlikt sätt *stöder alla slags familjer* och såväl biologiska som sociala föräldrar och andra som svarar för omsorgen om barn så att de har ”möjligheter att trygga barnens välfärd och individuella uppväxt” (Grundlagen 2. kap. 19§).

Av respondenterna i regnbågsfamiljeundersökningen bodde över hälften, 53 %, i huvudstadsregionen. Av städerna i huvudstadsregionen³⁴ har dock enbart Vanda stad beaktat diskriminering på basis av sexuell läggning

³⁴ Helsingfors, Esbo och Vanda hade ett gemensamt likabehandlingsprojekt, JOINehv. Projektet fokuserade dock endast på förebyggande av etnisk diskriminering, speciellt inom hälsovården (Helsingfors), i polisarbetet (Esbo) och i utvecklandet av utbildningen (Esbo och Vanda). Arbetet har fortsatt i JOIN-IN-projektet (2004–2006). Som ett resultat av projektet utvecklades en ”likabehandlingsstege” som myndigheterna kan använda för att utvärdera icke-diskrimineringen i de tjänster de erbjuder och de arbetsgemenskaper de ansvarar för.

i sin likabehandlingsplan.³⁵ I Vanda stads arbetsmanual för främjande av jämställdhet och likabehandling pekar man på ”majoritetsantaganden” och ett ofta oavsiktligt ”heteroantagande” (s.15) som former av indirekt diskriminering. Vandas plan utgår ifrån att *sexuell läggning kommer fram på arbetsplatsen och när man använder tjänster där familjerelationer aktualiseras*. Vanda strävar sålunda till att ”finkänsligt” betjäna olika människogrunder, inte genomsnittsmänniskor. Målsättningen är att ”man i all verksamhet strävar efter att bryta ner begränsande förutfattade meningar om klientens kön, ålder, etniska bakgrund, sexuella läggning och kompetens” (Vanda stad: Palveluiden yhdenvertaisuussuunnitelma 2006, 4).

Lagen om likabehandling förpliktigar också till att ändra på ”sådana omständigheter som förhindrar förverkligandet av likabehandling”, och därför är det viktigt att undersöka social- och hälsovårdstjänster med utgångspunkt i det sociala medborgarskapet.

9.1 Regnbågsfamiljers erfarenheter av mödravården

Den finländska social- och hälsovårdens praxis har inte alltid fyllt grundlagens krav om att stöda alla slags familjer. Exempelvis fungerade mödravården i huvudstadsregionen i slutet på 1990-talet ännu helt enligt en heteronormativ modell; alla gravida kvinnor antogs vara heterosexuella. De första gravida lesbiska kvinnorna som använde mödravårdens tjänster som öppet lesbiska fick ofta själva ”utbilda” de anställda i hur de skulle bemöta kvinnopar. Vissa av kvinnoparen var tvungna att taktikera så att den biologiska mamman först gick ensam till rådgivningen, eller så ringde man på

³⁵ Som medlemsland i EU har Finland förbundit sig att främja jämlikhet och pga. detta stiftades lagen om likabehandling (21/2004) som förpliktigar myndigheterna att göra upp en plan för främjandet av likabehandling av etniska grupper. Arbetsministeriet rekommenderade ett förebyggande av mångdimensionell diskriminering i likabehandlingsplanerna, t.ex. diskriminering av äldre lesbiska kvinnor eller hbt-personer med annan etnisk bakgrund än finsk. Helsingfors stads likabehandlingsplan fokuserar dock bokstavligen på etnisk diskriminering (Helsingfors stads likabehandlingsplan 2004). I Esbo stads likabehandlingsplan talas det om mångfald, och man ämnar främja jämlikhet genom en arbetsbok, som arbetsplatser och serviceenheter utgår från då de utarbetar sina årliga mångfaldsplaner. I Esbo stads likabehandlingsplan har jämlikhetsbegreppet vidgats till ett allmänmänskligt begrepp, som beskriver jämlikheten mellan kvinnor och män, personer i olika åldrar, etniska grupper samt i förtäckta ordalag som ”en jämlikhet mellan människor med olika egenskaper”. Diskriminering på grund av könsidentitet eller sexuell läggning framgår dock inte som en separat diskrimineringsgrund i Esbos likabehandlingsplan (Esbo stad: Stadens mångfaldsplan för år 2006.)

förhand upp för att pejla personalens attityd gentemot ens familjeform (Kuosmanen 2007).

För att mödravårdens personal skulle kunna stöda regnbågsföräldrar och -familjer, borde den vara kapabel att känna igen och erkänna alla familjemedlemmar i en regnbågsfamilj som del av klientfamiljen. Detta är dock svårt, eftersom det i huvudsak är den gravida kvinnan som är klient på rådgivningen (Kuosmanen 2007). Enligt regnbågsfamiljeundersökningen identifierade personalen inom mödravården de flesta föräldrar i mångklöversfamiljer som bestod av kvinno- och manspar (60 %, 3 av 5) och föräldrar i kvinnoparskärnfamiljer (59 %) som medlemmar i regnbågsfamiljer. Det var däremot svårare för hälsovårdaren att uppfatta ensamstående kvinnor (40 %, 2 av 5), mammor i ombildade kvinnoparsfamiljer (29 %, 2 av 7) och föräldrar i mångformiga familjer (30 %, 3 av 10) som medlemmar i regnbågsfamiljer. Att man identifierade en regnbågsfamilj innebär inte alltid att familjeformen beaktades i klientarbetet:

Den andra mamman beaktas inte alls t.ex. i broschyrer eller andra direktiv. Då skulle det vara bra att klart och tydligt stöda den andra mamman i att vara mamma. Å andra sidan är jag ganska säker på att inte heller biologiska pappor får mycket stöd någonstans. Det bästa stödet fick jag av alla pappor jag känner. (Kvinnopar, 2005, Tammerfors eller Åbo)

På mödrarådgivningen behandlades inte heller regnbågsfamiljernas behov på ett tillräckligt sätt. Den största delen av regnbågsföräldrarna, 43 %, kunde nämligen *inte säga* om hälsovårdaren på mödrarådgivningen kände till regnbågsfamiljers behov, och 40 % uppgav att de fick en bild av att hälsovårdaren inte kände till regnbågsfamiljers behov. Speciellt berörde detta treklöversfamiljer som bestod av ett kvinnopar och en pappa, av vilka majoriteten upplevde att hälsovårdaren inte kände till deras behov.

Vi fick all den information vi behövde om hur graviditeten framskred, och man följde med graviditeten bra. Det skulle vara lysande, om man på rådgivningen ännu bättre kunde förbereda tre- och fyrklöversfamiljer på hur barnets första år kan te sig och hur man på bästa sätt för barnet kunde organisera t.ex. umgängesrätt och andra föräldraskapsarrangemang. T.ex. för oss tre föräldrar skulle det ha varit jättebra att få information om vilka arrangemang som överhuvudtaget är möjliga med ett litet barn, så att vi skulle ha kunnat förbereda oss på olika situationer i förväg och diskutera dem sinsemellan. (Treklöversfamilj, 2000-talet, mödrarådgivningen, huvudstadsregionen)

16 % hade upplevt att hälsovårdaren på rådgivningen inte uppfattat deras regnbågsfamiljerelationer som en resurs. Av mammorna i kvinnor var det 19 %, en förälder i en treklöversfamilj (14 %), och en förälder i en mångformig familj (11 %) som upplevde att de inte på rådgivningen fått stöd för sin familjeform. Aderton procent upplevde att de inte heller fått stöd för sitt föräldraskap på rådgivningen. Den största gruppen här var mammor i kvinnoparskärnfamiljer där 18,5 % inte kände att de fått stöd för sitt föräldraskap.³⁶

De där besöken var nu ett sånt där hyssjande. Man mäter magen och lyssnar, inte frågade hon direkt någonting om oss och inte ens hur vi benämner den andra föräldern! Vi har främst noterat formulären som de använder på rådgivningen, där det bl.a. fattas formuleringar om familjeformen som skulle passa oss. (Kvinnor, mödrarrådgivningen år 2006, Lapplands län)

Trots att det att vara en regnbågsfamilj inte behandlades på hälsovårdarens mottagning och trots att en femtedel av regnbågsföräldrarna upplevde att de inte fick stöd från rådgivningen som en hel familj, beskrev den största delen av regnbågsföräldrarna, 88 %, ändå klientförhållandet till hälsovårdaren som positivt.³⁷ På mödrarrådgivningen, på hälsovårdarens mottagning, kunde man till och med efter att lagen om likabehandling kom, ändå agera enligt en heterokärnfamiljsmodell:

Vår första hälsovårdare klarade inte nödvändigtvis av att förhålla sig naturligt till oss eller till vår familjeform, inte ens när jag ensam besökte rådgivningen, och förbigick saken fullständigt (tog inte upp frågan överhuvudtaget). Detta upplevde jag som en aning ångestfyllt och jag blev glatt överraskad när vår andra hälsovårdare (vi flyttade under graviditeten) okonstlat och modigt tog upp saken. (Mödrarrådgivning, år 2005, huvudstadsregionen)

På basis av regnbågsfamiljeundersökningen verkar det som om den finländska mödravården inte i likabehandlingslagens anda stöder alla regnbågsfamiljer och -föräldrar i deras fostran av barn på ett jämlikt sätt.

³⁶ Även 3 föräldrar i ombildade familjer, 2 föräldrar i mångformiga familjer och en förälder i en treklöversfamilj svarade att de inte fått något stöd för sitt föräldraskap. Frågan besvarades av 7 manliga regnbågsföräldrar, av vilka 6 sade att de fått ganska bra stöd för sitt föräldraskap och en kunde inte säga om han hade fått stöd eller inte.

³⁷ Missnöjda med klientförhållandet var 9 % av föräldrarna i kvinnoparsfamiljer, 3 av föräldrarna i ombildade kvinnoparsfamiljer och 2 av föräldrarna i mångformiga familjer.

9.2 Erfarenheter av barnomsorgen

Barn i finländska regnbågsfamiljer vårdas lika ofta eller oftare inom den offentliga barnomsorgen som finländska barn i allmänhet.³⁸ Detta innebär dock inte att finländska regnbågsföräldrar inte noggrant skulle reflektera över var deras barn vårdas. Det var nämligen tre gånger så vanligt att barn i regnbågsfamiljer sköttes inom den privata dagvården i jämförelse med finländska barn överlag.³⁹

Dessa siffror vittnar om att regnbågsfamiljer använder barnomsorgstjänster minst lika ofta som finländska barnfamiljer i allmänhet. Endast 30 % (39) av regnbågsföräldrarna meddelade att deras yngsta barn inte var i dagvård.⁴⁰ Den vanligaste orsaken var att ”barnet ännu var så litet” (13) och att föräldrarna ännu var vårdlediga och ”ville sköta barnet hemma” (10). Tre regnbågsföräldrar uppgav att barnet inte fötts ännu. De resterande 13 respondenterna ville inte ange något skäl till att de inte använde barnomsorgstjänster. Största delen av dem som skötte barn hemma hörde till gruppen mammor i kvinnoparskärnfamiljer, varav 42 % uppgav att deras barn inte varit i dagvård. Tre av åtta (38 %) av föräldrar i treklöversfamiljer bestående av kvinnor och en pappa meddelade att deras barn inte varit i dagvård.

Enligt den finska lagen om barndagvård (36/1973) 2a§ skall ”dagvården stöda [...] dagvårdsbarnens hem i deras uppgift att fostra barnen samt tillsammans med hemmen främja en balanserad utveckling av barnets personlighet” samt erbjuda ”en verksamhet som på ett mångsidigt sätt stöder barnets utveckling samt en med tanke på barnets utgångssituation gynnsam uppväxtmiljö”. Enligt lagen om barndagvård skall personalen förhålla sig

³⁸ Av alla barn i Finland var år 2005 47 % i kommunal dagvård, jämfört med 59 % av barnen i regnbågsfamiljer (50 % på daghem och 9 % i kommunal familjedagvård). Kommunal dagvård för det yngsta barnet använde 90 % av de ensamstående regnbågsmammorna, 83 % av mammorna i ombildade kvinnoparsfamiljer, 71 % av föräldrarna i mångformiga familjer, 60 % (3 av 5) av särboende föräldrar, 50 % av föräldrar i treklöversfamiljer bestående av ett kvinnor och en pappa 50 % (4 av 8). Däremot var knappt hälften (45 %) av barnen i kvinnoparskärnfamiljer i kommunal dagvård (Stakes: Lapset kunnan järjestämässä päivähoidossa 2002–2005).

³⁹ Av alla barn i Finland var år 2005 3,8 % i privat dagvård. Motsvarande siffra för barn i regnbågsfamiljer var enligt regnbågsfamiljeundersökningen 11 % (14) (Stakes: Lapset päivähoidossa 1997–2005). Siffrorna är inte helt jämförbara eftersom regnbågsfamiljeundersökningen baserades på varje enskild förälders svar medan Stakes' statistik beskriver antalet barn. Siffrorna är trots detta riktgivande, eftersom procentandelen är beräknad enligt totalantalet respondenter i materialet.

⁴⁰ Av alla barn i Finland under 3 år var det bara 23 % som hade kommunal dagvård (Stakes: Lapset kunnan järjestämässä päivähoidossa 2002-2005).

på ett positivt och stödande sätt till familjen, så att barnets balanserade personliga utveckling tryggas.

Av regnbågsföräldrarna svarade 69 % att personalen inom dagvården bra eller relativt bra identifierade och uppfattade dem som regnbågsfamiljer. Det är föga överraskande att det var lättast för personalen att identifiera fyrklöversfamiljer, med ett kvinnopar och ett manspar (75 % av denna grupp), kvinnoparskärnfamiljer (69 %) och familjer där föräldrarna bor i skilda hushåll (60 %). Personalen hade det dock svårt att identifiera föräldrar i mångformiga familjer (50 %, 4/8), ombildade kvinnoparsfamiljer (43 %), några familjer med ensamstående mammor samt treklöversfamiljer bestående av kvinnopar och en pappa som regnbågsfamiljer.

Trots att största delen, 88 %, av regnbågsföräldrarna upplevde att dagvårdspersonalen beaktade hela familjen,⁴¹ så var det enbart 29 % som upplevde att personalen kände till regnbågsfamiljernas specialbehov. Speciellt mammor i kvinnoparskärnfamiljer (37 %), mammor i ombildade kvinnoparsfamiljer (36 %) och föräldrar i mångformiga familjer (29 %) meddelade att personalen dåligt eller relativt dåligt kände till regnbågsfamiljernas specialbehov. Gällande denna fråga uppgav dessutom 41 % av alla regnbågsföräldrar och samtliga 11 föräldrar i mångformiga familjer att de *inte kunde säga om personalen kände till regnbågsfamiljers specialbehov eller inte*. Tjugosex procent av respondenterna kunde inte heller säga om personalen *var beredd att ta regnbågsfamiljernas specialbehov i betraktande*. Dessa siffror vittnar om att dagvårdspersonalen inte diskuterar tillräckligt med regnbågsfamiljerna om deras behov.

Genast från början gjorde vi klart vad vår familjeform är och personalen verkade mottaglig, även om det var första gången de stötte på en regnbågsfamilj. (Även om) gruppens storlek (var liten) ... så hann/klarade (de) inte av att uppmärksamma olika typer av familjer tillsammans med barnen. De frågade eller pratade inte på eget initiativ om vår familj, och när vårt behov av barnomsorg upphörde och jag gav respons, fick jag som svar att vi själva borde ha meddelat om varje enskild sak själv (t.ex. morsdag), eftersom personalen inte har tid att fundera över sådana saker. (Kommun med 20 000–50 000 invånare, västra Finlands län)

⁴¹ Speciellt mammorna, alla mammor i ombildade kvinnoparsfamiljer, 97 % av mammorna i kvinnoparskärnfamiljer och alla föräldrar i mångklöversfamiljer, upplevde att personalen tog hänsyn till hela deras familj antingen i hög eller ganska hög grad. Däremot upplevde en femtedel av föräldrarna i mångformiga familjer och särboende föräldrar att personalen tog hänsyn till deras familj i ganska låg eller låg grad.

Även om en av regnbågsföräldrarna i sitt öppna svar betonade att deras familj inte hade några specialbehov, så var det åtskilliga regnbågsföräldrar som önskade att dagvårdspersonalen bättre skulle beakta deras behov. Av regnbågsföräldrarna svarade 63 % att deras barn fått laga flera mors- och farsdagskort på dagis. Man kan ta hänsyn till regnbågsfamiljer inom dagvården genom att t.ex. presentera regnbågsfamiljer som en av många olika familjeformer och genom att stöda barnen i att acceptera sin egen familjeform.

I början tog vi med oss en massa information om regnbågsfamiljer, så efter den inledande förvirringen gick informationen fram till hela dagispersonalen. Servicen var vänlig och vårt föräldraskap stöttades, men jag misstänker att de nog ändå erbjöd barnen en ganska heterocentrerad familje- och parrelationsbild. (Kommun med över 50 000 invånare, Uleåborgs län)

Nästan alla (93 %) regnbågsföräldrars erfarenhet av dagvården är ändå positiv. Av regnbågsföräldrarna meddelade 67 % att deras eget föräldraskap stöttats av dagvårdspersonalen. Majoriteten av föräldrarna i fyrklöversfamiljer, 80 % (4 av 5), 79 % av mammorna i kvinnoparskärnfamiljer, 60 % av de ensamstående mammorna (3 av 5) och 57 % av föräldrarna i mångformiga familjer (4 av 7) meddelade att de fått stöd för sitt föräldraskap av daghemmet. Av mammorna var det något fler (68 %) än av papporna (60 %) som upplevde att de fått stöd för sitt föräldraskap av daghemmet.

Av regnbågsföräldrarna var det ungefär hälften, 51 %, som uppgav att de kommit relativt väl eller väl in i föräldragemenskapen, medan en tredjedel kände att de hamnat utanför gemenskapen – om det fanns en sådan på deras barns dagis. Bättre än genomsnittet kom, inte oförväntat, kvinnorna in i gemenskapen, majoriteten (61 %) av mammor i kvinnoparskärnfamiljer, och många mammor i ombildade kvinnoparsfamiljer (42 %).

Regnbågsföräldrarnas erfarenheter av dagvården var på det stora hela positiva, och två tredjedelar av föräldrarna upplevde att de fått stöd för sitt eget föräldraskap via dagvården. Inom dagvården identifierades lättast kärnfamiljer som bildats kring kvinnopar och fyrklöversfamiljer – trots detta upplevde en tredjedel av föräldrarna i kvinnoparskärnfamiljer och i ombildade kvinnoparsfamiljer att dagvårdspersonalen inte beaktade regnbågsfamiljers specialbehov, t.ex. gällande uppfostran av barn.

9.3 Erfarenheter av diskriminering?

Barnmorskan som tog emot vår anmälan sade att det kan hända att vi orsakar ångest hos de andra i gruppen om vi uppträder öppet som ett kvinnopar i föräldragruppen, och föreslog att jag skulle komma med barnets pappa på förlossningsförberedelsen, även om han inte skulle vara med på själva förlossningen. På grund av denna erfarenhet tog vi kontakt med föreståndaren för avdelningen, alltså chefen till barnmorskan som behandlat oss illa, och hon tog saken på stort allvar och skötte efterbehandlingen av situationen på ett exemplariskt sätt. (Trekloversfamilj, föräldragrupp/förlossningsförberedelse, 2000-talet, huvudstadsregionen)

Av respondenterna i regnbågsfamiljeundersökningen uppgav nästan en femtedel (19 %) att de hade erfarenheter av diskriminering kopplat till ”en del av servicen” och tre föräldrar (1,8 %) uppgav att de blivit diskriminerade vid alla social- och hälsovårdstjänster de hade använt som regnbågsfamiljer. Dessa erfarenheter av diskriminering visar att det inte råder en likabehandling och att social- och hälsovårdstjänsterna i Finland inte är lika tillgängliga och stöttande för alla familjer. Av de svarande kunde 7 % inte säga om de blivit diskriminerade, eftersom de inte visste hur andra klienter bemöttes.

På basis av resultaten verkar det som om de regnbågsföräldrar som reproducerar kärnfamiljsmodellen löper minst risk att bli diskriminerade inom social- och hälsovårdstjänsten. Av föräldrarna i kvinnoparskärnfamiljer uppgav 13 % att de blivit diskriminerade i samband med någon av de tjänster de använt, medan motsvarande siffra för särboende föräldrar var hela 50 %. En tredjedel (6 av 18) av föräldrarna i mångformiga familjer, tre av de ensamstående mammorna (33 %), en av föräldrarna i mansparen (33 %) och 4 av 16 av föräldrarna (25 %) i mångkloversfamiljer uppgav att de blivit diskriminerade. Hos de barnlösa kvinnoparen var motsvarande siffra 4 av 9 (44 %). Av alla respondenter hade 23 % på förhand tagit reda på om det inom den service de ämnade använda fanns fördomar mot regnbågsfamiljer/-föräldrar. Speciellt gällde detta dem som hade erfarenheter av diskriminering från tidigare, och en tredjedel av föräldrarna i kvinnoparskärnfamiljer.⁴²

⁴² Dessutom var det två (40 %) särboende föräldrar och två (25 %) barnlösa kvinnopar som oftare än genomsnittet i förväg utredde huruvida det förekom fördomar inom social- och hälsovårdstjänsten.

De ovannämnda resultaten har inte statistisk signifikans pga. att det ringa antalet respondenter (178) och mängden som lever i de olika familjeformerna är så små, men är likväl riktgivande. På basis av resultaten kan man säga att de föräldrar i kvinnopar som reproducerar kärnfamiljsmodellen verkar anpassa sig bättre till de klientpositioner som skapas inom social- och hälsovårdstjänsten än särboende föräldrar, föräldrar i mångformiga familjer, mångklöversfamiljer samt ensamstående föräldrar. Dessa klientpositioner bygger fortfarande på 2000-talet på en heterokärnfamiljsmodell.

10. Lagen om likabehandling och dilemmat med mångkulturalismen

Av samkönade pars närrelationer, som tidigare uppfattats som privata angelägenheter, har särskilt regnbågsfamiljer på många sätt kommit in på den offentliga arenan sedan mitten av 1990-talet, särskilt som klienter inom social- och hälsovårdstjänsten. Regnbågsfamiljerna kan inom social- och hälsovårdstjänsten ses som en del av spektret av mångkulturella familjer. Med mångkulturalism avses ofta att man ivaratar en kulturell mångfald genom att ta in etniska grupper i servicesystemet (se Tuori 2007). Här blir en central fråga huruvida man identifierar särdragen i de mångkulturella livsstilarna eller om man tolererar mångkulturalism inom t.ex. hälsovården enbart i en formell politiskt korrekt bemärkelse, så att det mångkulturella begränsas till den privata sfären och att medborgarna ändå behandlas som till synes abstrakta individer (se Huttunen, Löytty & Rastas 2005). Att inte beakta regnbågsfamiljernas specialbehov (familjeformernas mångfald, att inte erkänna sociala föräldrar) inom finländsk social- och hälsovårdstjänst och familjelagstiftning pekar på att dessa familjer till synes behandlas korrekt, men utan att man ifrågasätter den norm som dessa medborgare måste följa för att behandlas lika och vara och likvärdiga.

Lagen om likabehandling, som stiftades för att uppmärksamma mångkulturalismen, fungerar dock inte om man försöker realisera den med hjälp av en ”lika rättigheter”-retorik. Wendy Brown (2002) har kritiserat de liberala staternas rättighetsretorik för att den lyfter upp de subjekt som är föremål för rättigheterna, utan att tillåta kritik mot innehållet i dessa rättigheter. Inom regnbågsfamiljepolitiken har detta inneburit att man okritiskt drivit rättigheter för kvinno- och manspar som liknar heteropar. Den libera-

la rättighetsretoriken leder också lätt till att de starkas rättigheter förstärks och de svagas rättigheter godkänns i form av avskalade versioner som tillmätts mindre värde, t.ex. som separatlagar, såsom var fallet med lagen om registrerade partnerskap. Retoriken om ”lika rättigheter” kritiserar inte rättigheternas form, utan jämför medborgarnas ställning med normen om en förutbestämd ”god medborgare”. Detta är tydligt genom att man varken i finländsk eller i övrig nordisk regnbågsfamiljepolitik har lyckats artikulera en kritik av heterokärnfamiljsmodellen, trots att denna modell inte på juridisk nivå tar de mångfaldiga formerna bland lesbiska kvinnors och homosexuella mäns när- och föräldrarelationer i betraktande. Denna ”heteroimperialistiska” kärnfamiljsmodell förverkligas bl.a. genom att ett äktenskapsliknande förhållande till den biologiska föräldern görs till villkor för att erkänna den sociala föräldrarnas ställning. Detta kommer också att bli fallet i Finland när möjligheten till adoption inom familjen avgränsas endast till registrerade par. Med tanke på regnbågsfamiljer leder denna retorik kring ”lika rättigheter” till att nya rättigheter och skillnader etableras som förstärker ojämlikheten (jfr Butler 2004).

I Finland har man paradoxalt nog erbjudit regnbågsfamiljerna heterofamiljers rättigheter och kärnfamiljsmodellen både i lagstiftningen och i social- och hälsovården (se även Kuosmanen 2007). Den heteronormativa kärnfamiljsmodellen fungerar som randvillkor för principen om universalitet för den finländska socialtjänsten och dess förmåner. På grund av denna heterokärnfamiljsmodell

- 1) erbjuds inte alla regnbågsfamiljer socialskydd på ett jämlikt sätt. Exempelvis omfattas inte sambor, och delvis inte heller sociala föräldrar och föräldrar i mångklöversfamiljer, av de sociala förmåner och familjeledigheter som är ämnade för barnfamiljer.
- 2) har de finländska sociala regnbågsföräldrarna, och ofta biologiska pappor, som inte bor med den biologiska mamman, blivit utan de förmåner och föräldraledigheter som är kopplade till barnets födsel (som t.ex. moderskaps- och faderskapspenning).
- 3) har regnbågsfamiljerna inom familjelagstiftningen och social- och hälsovårdstjänsten erbjudits heterokärnfamiljsroller, en kärnfamiljsmodell med en mamma och en pappa, genom att man framhållit det biologiska föräldraskapet framom det sociala föräldraskapet. Dessutom har

regnbågsföräldrarna erbjudits service och förmåner som enskilda individer, inte som hela familjer.

4) har inte barn i regnbågsfamiljer någon lagligt tryggt umgängesrätt med alla sina föräldrar och inte heller till minst två försörjare. Efter revideringen av partnerskapslagen som nu är under beredning, får barn födda i registrerade partnerskap rätt till sin sociala förälder, via adoption inom familjen.

Den universalitetsprincip som har kopplats till de nordiska välfärdsstaterna, verkar alltså i Finland ha lett till att man ignorerar eller osynliggör regnbågsfamiljers mångfald och flerkulturella särdrag (jfr Anttonen 2002).

11. Hurudana föräldrar och barn i regnbågsfamiljer erkänns som fullvärdiga medborgare i Finland?

Regnbågsföräldrar har i Finland nekats ett fullvärdigt medborgarskap så till vida att deras deltagande i arbetslivet inte stöds med hjälp av fulla familjedigheter och -förmåner. Att delat föräldraskap och speciellt sociala föräldrar lämnas utanför det juridiska föräldraskapet tyder på att regnbågsfolket, speciellt de som inte lever i ett registrerat partnerskap, inte helt godkänns för ”reproducera nationen”, det vill säga att fostra barn som regnbågsföräldrar. På så vis stämmer för närvarande för Finlands del Judith Butlers (2004) tes om att det är enbart respektabla, monogama parrelationer, som erkänns av staten. Den kommande revideringen gällande adoption inom familjen fortsätter på denna samma linje. I den regnbågspolitiska kampen om statligt erkännande har en normaliseringsprocess ägt rum (se Kuosmanen 2007c). Denna syns också i den finländska homorörelsens och SETA:s målsättningar: SETA har drivit på familjerättigheter för de mer lättaccepterade och heterokärnfamiljsliknande registrerade kvinno- och mansparen.⁴³

⁴³ Föreningen Regnbågsfamiljer och Seta har haft representanter i åtminstone två arbetsgrupper, vars mål enbart varit att förbättra rättigheterna för barn till föräldrar i ett registrerat partnerskap. Setas representanter har genom att anmäla avvikande åsikter visat sin kritik gentemot den avgränsning arbetsgruppen gjort, men man har fortsatt utvecklandet av lagstiftningen från denna heteroimperialistiska utgångspunkt (Lapset ja rekisteröity parisuhde 2003 och Perheen sisäinen adoptio rekisteröidyn parin perheessä 2008).

Om man ser på den finländska lagstiftningen utgående ifrån likabehandlingen av olika familjeformer och huruvida alla föräldrar betraktas som fullvärdiga medborgare, förefaller den finländska familjepolitiken först och främst ha utformats utifrån en jämlik arbetsfördelning i heterofamiljer. Detta har uppenbarligen lett till en ”heteroimperialism” genom att de enda regnbågsfamiljerna som omfattas av den offentliga stödmekanismen är de registrerade kvinno- och mansparen som påminner om heterokärnfamiljen. Dessa får föräldrapenning, om de har registrerat sitt partnerskap före barnets födelse eller adoption. Ett sådant förhandskrav på en officiell formalisering finns inte för heterosambor. Men inte heller registrerade kvinno- och manspar får fullvärdiga föräldraledigheter. Sociala föräldrar är uteslutna från de könade moderskaps- och faderskapsledigheterna, även förlossningsledigheten, trots att arbetsministeriet och social- och hälsoministeriet hösten 2006 drev igenom en förnyelse av familjeledigheterna.

Speciellt mansparen är flerfaldigt uteslutna från familjeförmånerna. De har inte tillgång till den andra förälderns förlossningsledighet eller den långa moderskapsledigheten, något som är i strid med de planerade jämställdhetspolitiska målsättningar där man uttryckligen vill främja mäns deltagande i barnuppfostran och familjeliv (Miehet ja tasa-arvopolitiikka 2006). Familjepolitiken och lagstiftningen känner inte heller till de föräldraskapspraktiker som mångklöversfamiljer som bor i olika hushåll har. De mångklöversföräldrar som bor i annat hushåll än sina barn, oftast papporna, räknas som särboende föräldrar, vilket innebär att de inte kan få föräldraledigt eller faderskapsledigt, utan enbart ledigt för vård av sjukt barn. Detta tvingar många mångklöversfamiljer att anpassa sig till en kärnfamiljsmodell och leder också omsorgen av barnen i en ojämlig riktning där mammor oftare har det större ansvaret.

Regnbågsföräldrarna har även tvingats slåss för rättigheter som gäller socialt medborgarskap. Ännu vid sekelskiftet var regnbågsföräldrar tvungna att separat förhandla om sin rätt att vara klienter som en hel familj inom social- och hälsovårdstjänsten, så som mödravården, trots att den officiella principen inom barnfamiljstjänsten är familjecentrerad. Denna familjecentrering innebar dock ännu under 2000-talets början, t.ex. inom mödravården, att servicen var uppbyggd enligt en heterokärnfamiljsmodell (Kuosmanen 2007a). Trots att majoriteten av regnbågsfamiljerna var nöjda med den service de fått inom dagvården, och många upplevde att de fått stöd för

sitt eget föräldraskap, lämnades regnbågsfamiljernas specialbehov ofta obeaktade inom dagvården.

Finsk lagstiftning är ”heteroimperialistisk” så till vida att den inte erkänner att regnbågsföräldrar till följd av sin sexuella läggning har en annan utgångspunkt vad gäller att dela föräldraskapet. I regnbågsfamiljer delas nämligen föräldraskapet mellan biologiska och sociala föräldrar av samma kön. Att utesluta alla andra än sociala föräldrar i ett registrerat partnerskap från juridiskt föräldraskap, leder till att barn i dessa regnbågsfamiljer försätts i en ojämlig ställning i jämförelse med barn i heterofamiljer, för vilka man genom faderskapslagen tryggat rätten till minst två försörjare. Barn i heterofamiljer kan också arva båda sina föräldrar. Endast ett barn som föds i ett registrerat partnerskap kan arva den sociala föräldern efter revideringen av partnerskapslagen. Ur detta perspektiv är de lagar som stiftats i Finland i början av 2000-talet – lagen om registrerat partnerskap och den pågående revideringen av denna lag, lagen om assisterad befruktning och familjeledighetsreformen – a priori i strid med grundlagen genom att de försätter barn i regnbågsfamiljer i en svagare position än barn som föds i heterofamiljer.

Exempelvis arbetsgruppen som berett frågan om adoption inom familjen motiverar heteroimperialismen i sin promemoria enligt följande: ”Genom att utsträcka bestämmelserna om adoption inom familjen till att omfatta även registrerade partnerskapsfamiljer kan barnens rättsliga ställning stärkas i dessa familjer *utan att några nya former av föräldraskap eller nya sätt att fastställa föräldraskap behövs i lagstiftningen*” (RP 198/2008 rd). För regnbågsfamiljer är detta ett viktigt erkännande av socialt föräldraskap, men det förbigår ”nya former av föräldraskap” genom att till synes neutralt ange, att eftersom socialt föräldraskap är möjligt att juridiskt fastställa för registrerade partners, är det onödigt att fastställa socialt föräldraskap för andra. Övriga sociala föräldrars och deras barns rättigheter förbigås på skenbart neutrala lagtekniska grunder. Samtidigt stiftas en lag som indirekt diskriminerar sociala regnbågsföräldrar och regnbågsfamiljeformer i. o. m. att lagen kräver att regnbågsföräldrar underställs en föräldraskapsbedömning i enlighet med adoptionslagen, för att de juridiskt skall kunna fastställa sitt föräldraskap till det barn som fötts till deras familj.

12. Målsättningar för framtiden

Enligt de regnbågsföräldrar som svarade på regnbågsfamiljeundersökningen är de viktigaste och mest brådskande juridiska reformerna i prioritetsordning:

- Adoption inom familjen. (Riksdagen behandlar ett förslag om att häva adoptionsbegränsningen i partnerskapslagen under hösten 2008.)
- Inkluderande lag om assisterad befruktning (trädde i kraft 1.9.2007)
- Att sprida information om regnbågsfamiljer till social- och hälsovårdsbranschen och skolsystemet
- Föräldraledigheter och föräldrapenning för sociala föräldrar (trädde i kraft 1.1.2007 för registrerade par)
- Adoptionsrätt (utanför familjen)
- Barn i mångklöversfamiljer och ombildade familjer skall ha rätt till fler än två juridiska föräldrar

Utöver dessa nämndes även följande målsättningar åtskilliga gånger:

- Assisterad befruktning även för män
- Rätt till äktenskap, som en del av respondenterna föreslog skulle vara en könsneutral lag
- Barns rätt att arva också sina sociala föräldrar (detta blir möjligt för barn till registrerade par via adoption inom familjen)
- Barns umgängesrätt med sociala föräldrar och syskon
- Familjeledighet även för en pappa/pappor som bor i annat hushåll

Jag ser det ändå som mer brådskande än dessa praktiska målsättningar att man i lagstiftningen erkänner att regnbågsfamiljer har ett annorlunda utgångsläge, nämligen det att föräldraskapet i regnbågsfamiljer delas mellan sociala och biologiska föräldrar.

1. Juridiskt erkännande av sociala föräldrars ställning. För att lagen om likabehandling och andemeningen i den finska grundlagen skall förverkligas, borde man snarast lagstifta om sociala föräldrars rätt till juridiskt föräldraskap, dvs. rätt till att om de så önskar ”erkänna sitt föräldraskap” hos barnatillsyningsmannen. Lagstiftning om familjerelationer borde utvecklas

så att sociala och biologiska föräldrar jämlikt skulle kunna verka som juridiska föräldrar oberoende av föräldrarnas civilstånd, kön (kvinno- och manspar) eller antal (mångklöversfamiljer). En lag om erkännande av socialt föräldraskap borde sålunda fränkopplas villkoret att registrera sitt partnerskap med någon av barnets andra föräldrar, så att barnets föräldrar inte skulle försättas i ett sinsemellan hierarkiskt förhållande på grund av civilstånd. Detta skulle också möjliggöra att föräldrar i mångklöversfamiljer som bor i annat hushåll kunde verka som fullvärdiga föräldrar.

2. *Barnets bästa.* Lagstiftningens målsättning borde vara *barnets bästa, först och främst att styrka underhållsskyldigheten gentemot barnet och säkerställa den fortsatta relationen mellan barnet och dess föräldrar.* På samma sätt som det inte för att erkänna faderskap finns något villkor om äktenskap eller samboende med den biologiska mamman, borde man ej heller för regnbågsföräldrar ställa ett sådant villkor. Genom att erkänna socialt föräldraskap kunde man juridiskt fastställa minst två försörjare för barn i regnbågsfamiljer. Kravet på en parrelation strider också mot *lesbiska kvinnors och homosexuella mäns livsstil, till vilken som en väsentlig del alltid har hört upprätthållandet av gemenskaper och närrelationer som överskrider kärnfamiljens gränser.* Detta borde uppmärksammas juridiskt, t.ex. genom att även vänner skulle kunna dela det juridiska föräldraskapet så som man delar socialt och biologiskt föräldraskap, utan krav på registrerat partnerskap.

3. *Familjeledigheternas bundenhet till barnet.* Familjeledigheterna med början i föräldraledigheten borde vara mer tydligt bundna till barnet, varpå man inte skulle behöva utesluta sådana föräldrar som inte har organiserat sina familjeförhållanden enligt den tvåsamhetsnormativa heterokärnfamiljmodellen. Sociala föräldrar borde också ha rätt till en förlossningsledighet som motsvarar faderskapsledigheten. Arbetsgivarkostnaderna borde enligt bl.a. De grönas förslag delas jämnt mellan alla arbetsgivare genom en höjning av sjukförsäkringspremien, vilket skulle minska de könade effekterna av användningen av familjeledighet på mäns och kvinnors ställning på arbetsmarknaden.

4. *Sexuell läggning och lagen om likabehandling.* Lagen om likabehandling borde revideras så att även sexuell läggning skulle bli en egen diskri-

mineringsgrund, som skulle höra till såväl minoritetsombudsmannens som jämställdhetsombudsmannens verksamhetsområde; dessa ombuds verksamhet borde sammanslås för att kunna beakta mångdimensionell diskriminering.

13. Jämförelse med Danmark, Norge och Sverige

Finländska lesbiska kvinnor började som öppet lesbiska skaffa barn i de större städerna under senare delen av 1990-talet. De första mångklöversfamiljerna bestående av lesbiska kvinnor och homosexuella män uppstod enligt regnbågsfamiljeundersökningen under åren 1998 och 2001. Efter detta har mångklöversfamiljer bildats i jämn takt varje år. Uppkomsten av regnbågsfamiljer i Finland är ett relativt nytt fenomen som man inte reglerat i lagstiftningen före år 2002. På grund av detta finns det många olika sociala generationer och former av regnbågsfamiljer i Finland (se Kuosmanen 2008).

I jämförelse med de andra nordiska länderna stiftades partnerskapslagen i Finland relativt sent (2002), och lagen om assisterad befruktning trädde i kraft 1.9.2007. Som en följd av detta har barnens ställning i förhållande till sina föräldrar definierats utifrån biologiskt föräldraskap. Så är det fortfarande trots lagen om assisterad befruktning, eftersom den sociala föräldern i denna lag inte erkänns som juridisk förälder. Detta är det största missförhållandet i jämförelse med andra nordiska länder. Därmed ställs a priori finländska regnbågsföräldrar och deras barn i en ojämlig situation jämfört med barn och föräldrar i heterofamiljer. Kvinnoparsfamiljer, den allmänaste formen av regnbågsfamilj i Finland, har länge på pappret sett ut som ensamförsörjarfamiljer. Enligt revideringen av partnerskapslagen som är under arbete, ämnar man emellertid häva adoptionsbegränsningen i lagen. Ungefär hälften av barnen i regnbågsfamiljer får inte sin ställning korrigerad genom denna revidering, eftersom den rör endast föräldrar som har registrerat sitt partnerskap. Mer specifik information om lagstiftningen i Danmark, Norge och Sverige finns i Bonnie Barrs artikel i föreliggande publikation.

14. Källor

Separata diskussions- och utfrågningstillfällen för regnbågsfamiljer:

- 23.9.2006 Regnbågsfamiljepolitikens visioner och utopier. SETA:s kansli, Helsingfors.
 21.10.2006 I samband med regnbågsfamiljeträffen: Regnbågsfamiljernas politiska målsättningar efter lagen om assisterad befruktning, Tapulis ungdomshus, Parkstad, Helsingfors.

Politiska partier:

Dessa ombads skicka sina partiprogram, familjepolitiska program samt reformer och initiativ gällande regnbågsfamiljers ställning (kvinno- och manspars samt transföräldrars och mångklöversföräldrars ställning) fr.o.m. år 1990. Ett tack för materialet riktas till

Samlingspartiet, Riku Honkasalo
 Centerpartiet, Arto Alajoutsijärvi
 Kristdemokraterna
 Sannfinländarna
 Svenska folkpartiet
 Socialdemokraterna
 Vänsterförbundet, Tiia Aarnipuu
 De gröna, Kaisa Alavoittu

Hörda specialister:

Ett tack riktas till:
 Jämsä Juha, projektkoordinator, SETA:s regnbågsfamiljeprojekt
 Kröger Tarja, speciallagstiftningsråd, arbetsministeriet
 De kritiska debattörerna på den finska e-postlistan Sapfo
 Yli-Pietilä Päivi, specialforskare, social- och hälsovårdsministeriet

Opublicerat källmaterial:

- Juvonen, Tuula (2006) Lista över finländska dokumentärer med hbt-tema, inofficiellt publicerad på den finska e-postlistan Sapfo.
 Jämsä, Juha (2006) Kaikki lapset eivät hyödy perhevapaista yhdenvertaisesti. Opublicerad insändare, skickad till Helsingin Sanomat år 2006.
 Kuosmanen, Paula (2006a) Terveysthuollon eettiset periaatteet hedelmöityshoitolaipohjaksi. Opublicerad insändare skickad till Helsingin Sanomat 3.10.2006.
 Kuosmanen, Paula (2006b) Hedelmöityshoitolaki symbolisesti mitätöi naisparien suhteita. Opublicerad insändare.
 Lampela, Tiia (2001a) Föreningen Regnbågsfamiljers tal på Paula Kuosmanens bokrelease på Jämställdhetsbyrån våren 2001.
 Maalaisliitto/Centerpartiet/Det finska centerpartiets ramprogram 1948–2002.
 Suikkari, Anna-Leena, överläkare, Befolkningsförbundet, telefonsamtal 6.2.2003.

Lagarna i den ordning de trätt i kraft:

Adoptionslag (153/1985)

<http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1983/19830361>

Arbetsavtalslagen (55/2001; 533/2006)

<http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/2001/20010055>

Finlands grundlag (731/1999)

<http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1999/19990731>

Lag angående vårdnad om barn och umgängesrätt (361/1983)

<http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1983/19830361>

Lag om assisterad befruktning (1237/2006)

<http://www.finlex.fi/sv/laki/alkup/2006/20061237>

Lag om barndagvård (36/1973; 1342/2006)

<http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1973/19730036>

Lag om faderskap (700/1975; 351/1980; 367/1983; 568/1998; 927/2002; 379/2005; 959/2006; 1238/2006)

<http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1975/19750700>

Lag om fastställande av transsexuella personers könstillhörighet (563/2002)

<http://www.finlex.fi/sv/laki/alkup/2002/20020563>

Lag om likabehandling (21/2004)

<http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/2004/20040021>

Lag om registrerat partnerskap (950/2001)

<http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/2001/20010950>

Lag om stöd för hemvård och privat vård av barn (1128/1996; 1342/2006)

<http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1996/19961128>

Lag om underhåll för barn (704/1975)

<http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1975/19750704>

Namnlag (694/1985)

<http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1985/19850694>

Sjukförsäkringslag (1224/2004; 1342/2006)

<http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/2004/20041224>

Ärvdabalk (48/1965)

<http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1965/19650040>

Lagförslag och utlåtanden:

GrUU 15/2001 rd: Grundlagsutskottets utlåtande gällande regeringens proposition med förslag till lag om registrerat partnerskap. Hämtat 17.10.2006.

http://www.eduskunta.fi/faktatmp/utatmp/akxtmp/gruu_15_2001_p.shtml

RP 112/2006: Regeringens proposition till riksdagen med förslag till ändring av lagstiftningen om föräldradagpenningar och ersättning för arbetsgivarkostnader

RP 3/2006: Regeringens proposition till riksdagen med förslag till lag om assisterad befruktning samt till lag om ändring av lagen om faderskap

RP 44/2006: Regeringens proposition till riksdagen med förslag till lagar om ändring av 4 kap. i arbetsavtalslagen och sjömanslagen

RP 198/2008: Regeringens proposition till riksdagen med förslag till lag om ändring av 9 § i lagen om registrerat partnerskap

Internetkällor och -material:

Arbetsministeriet 2006: Perhevapaat – yhteinen asia. Hämtat 28.6.2007.

http://www.mol.fi/mol/fi/99_pdf/fi/06_tyoministerio/06_julkaisut/05_esitteet/perhevaapa_teksti_2006.pdf

Arbetsministeriets allmänna rekommendationer till innehållet i likabehandlingsplanen 9.9.2004. Hämtat 27.6.2007.

http://www.yhdenvertaisuus.fi/mp/db/file_library/x/IMG/11407/file/yvvsuosit.pdf

Befolkningsförbundets webbplats. Hämtat 11.7.2007. <http://www.vaestoliitto.fi/jarjesto>

Centerkvinnornas kongress 10.6.2007. Hämtat 28.6.2007.

http://www.keskusta.fi/Suomeksi/Tietopankki/Ohjelmat_ja_kannanotot/Hakutulokset_-_Ohjelmat_ja_kannanotot.iw3?sNewsId=d856fda6-6de4-4ae7-9ecd-228b01d3ad9c

Centers principprogram 19.6.2006. Hämtat 28.6.2007.

http://www.keskusta.fi/Suomeksi/Tietopankki/Ohjelmat_ja_kannanotot.iw3?showmodul=149&newsID=102ba32c-2053-4001-a286-0ce6eabdbd03

De gröna: Barnfamiljeprogram 2005. Hämtat 15.6.2007.

<http://www.vihreat.fi/fi/node/80>

De gröna: Familjepolitiskt program, 15.1.1999. Hämtat 15.6.2007.

<http://komposti.vihrealiitto.fi/perhepol.html>

De gröna: Principprogram 2002. Hämtat 15.6.2007.

<http://komposti.vihrealiitto.fi/ohjelma.shtml#8>

De gröna: Uppgift: Rejäl förändring. De grönas principprogram. Godkänt 28.5.2006.

Hämtat 15.6.2007. <http://www.vihreat.fi/fi/system/files?file=periaateohjelma2006.pdf>

Esbo stad: Stadens mångfaldsplan för år 2006.

http://www.yhdenvertaisuus.fi/mp/db/file_library/x/IMG/31809/file/YVS_Espoo.pdf

Filatov, Tarja (2002) Arbetsminister Tarja Filatovs tal på Helsinki Prides parkfest

29.6.2002. Hämtat 20.6.2007. <http://www.seta.fi/arkisto>

Helsingfors stads likabehandlingsplan 2004: Rasismin ja etnisen syrjinnän torjuminen Helsingin kaupungin toiminnassa. Hämtat 17.10.2006.

http://www.yhdenvertaisuus.fi/suomi/yhdenvertaisuussuunnitelma/esimerkkeja_suunnitelmista

JOINehv-slutrapport. Yhdenvertaisuustyötä kaupungeissa – kokemuksia ja toimintamalleja. Hämtat 28.6.2007.

http://www.yhdenvertaisuus.fi/mp/db/file_library/x/IMG/31773/file/JOINehvLoppuraportti.pdf

Jokela, Juha (2006) Tal på Helsinki Prides parkfest Brunnsparken, Helsingfors,

1.7.2006. Ordförande, SETA. Hämtat 18.6.2007. <http://www.seta.fi/fi/setafi3.htm>

Justitieministeriets webbplats: Toimikunta uudistamaan yhdenvertaisuuslainsäädäntöä.

Hämtat 18.6.2007. <http://www.om.fi/1169470844980>

Kristdemokraternas familjepolitiska program. 10.5.2006. Hämtat 28.6.2007.

<http://www.kristillisdemokraatit.fi/kd/perheoh100506.htm>

Kuosmanen, Paula (2006) Hedelmöityshoitolakikeskustelu: Erilaisten perheiden ”eliminointia” tutkimustietoja keksimällä. Hämtat 18.6.2007.

<http://lapset.wordpress.com/paula-kuosmanen>

- Lampela, Tiia (2001b) SETA:s ordförande, tal 28.9.2001. Suomi sai parisuhdelain - nyt on juhlan aika! Hämtat 18.6.2007. <http://www.seta.fi/fi/setafi311.htm>
- Lehtoranta, Tanja (2006) Hyvät kuulijat, rakas sateenkaarikansa, SETA ry kannattaa hallituksen esitystä hedelmöityshoitolaiksi, 12.10.2006 Demonstration för assisterad befruktning utanför riksdagshuset. SETA:s viceordförande. Hämtat 18.6.2007. <http://www.seta.fi/fi/setafi3.htm>
- Nationella Samlingspartiets principprogram. Godkänt 9–11.6. 2006. Hämtat 27.6.2007. <http://www.kokoomus.fi/tavoitteet/periaateohjelma>
- Pohjanpää, Kirsti (2000) SETA:s ordförande, uttalande 15.12.2000: Vihdoinkin eteenpäin! Hämtat 18.6.2007. <http://www.seta.fi/fi/setafi311.htm>
- Ranneliike.net: Eduskuntaan 2 julkihomoa ja sisäisen adoption kannattajia. Sami Mollgren 19.3.2007 (uppdaterad). Hämtat 18.6.2007. <http://ranneliike.net/artikkelit.php?alue=uutiset&juttu=uut825740664>
- Ranneliike.net: Eduskuntavaalit 2007–18.3.2007 ehdokkaat, jotka itse katsovat kuuluvansa sateenkaarivähemmistöihin. Hämtat 18.6.2007. http://ranneliike.net/artikkelit.php?alue=eduskuntavaalit2007_ehdokkaat&juttu=erikoiset
- Ranneliike.net: Keskustelut > Yhteiskunta, politiikka & uskonto > Rakennammeko omaa häkkiämme? Hämtat 18.6.2007. <http://ranneliike.net/keskustelu.php?act=rthrd&grpId=20&thrdid=4902>
- Regnbågsfamiljeprojektets webbplats. Hämtat 28.6.2007. <http://www.seta.fi/perheprojekti/index.html>
- Regnbågsfamiljer (2007) Sateenkaariperheet päivähoidon ja koulun asiakkaina. Hämtat 18.6.2007. http://www.seta.fi/rainbow/pdf/sk_packet.pdf
- Republikens presidents hälsning (2004) till 30-åringen SETA. Hämtat 18.6.2007. <http://www.seta.fi/fi/TVPrn%20tervehdys%20040527.pdf>
- Samlingspartiet: Ennakoiva hyvinvointipolitiikka. Hämtat 8.7.2007. http://www.kokoomus.fi/politiikkaohjelmat/ennakoiva_hyvinvointipolitiikka
- Samlingspartiet: Lähiajan tavoiteohjelma 2003–2007. Godkänt på partimöte i Tammerfors 26.10.2002. Hämtat 8.7.2007. http://www.kokoomus.fi/tavoitteet/muut_ohjelmat/lahiajan_tavoiteohjelma_2003-2007
- Samlingspartiet: Principprogram 2006. Hämtat 8.7.2007. <http://www.kokoomus.fi/samlingpartiet/malsattningar/principprogram>
- Samlingspartiet: Vastuuta ja valinnanmahdollisuuksia – Kokoomuksen perhepolitiikan tulevaisuuden suuntaviivat. Riksdagsledamot Hanna-Leena Hemmings rapport. http://www.kokoomus.fi/mp/db/file_library/x/IMG/12230/file/Vastuutajavalinnanmahdollisuuksia-Kokoomuksenperhepolitiikantulevaisuudensuuntaviivat.pdf
- Sannfinländarna rp. Riksdagsvalsprogram 2007. Hämtat 27.6.2007 http://www.perussuomalaiset.fi/ohjelmat/eduskuntavaaliiohjelma_2007.pdf
- Sanomas valmaskin 2007. Helsingin Sanomats valmaskin. Fråga 15. Borde homosexuella och lesbiska par som lever i registrerat partnerskap ges adoptionsrätt? Resultaten. Hämtat 18.6.2007. <http://www.vaalikone.fi/eduskunta2007/kysymys.htm?kysymys=34&ID=0>
- SETA 27.10.2004: SETA kritisoi tasa-arvolakiesitystä. Hämtat 18.6.2007. <http://www.seta.fi/fi/setafi2004.htm>
- SETA: 20.1.2006: Yhdenvertaisuuslakia täydennettävä.
- SETA: 26.2.2006: SETA toivoo harkittua hedelmöityshoitolakia.

- SETA: 9.6.2006: Naisparien ja itsellisten naisten hedelmöityshoidot sujuneet ongelmita. <http://www.seta.fi/fi/setafi3.htm>
- SETA: Seksuaalinen tasavertaisuus hallitusohjelmatavoitteet 2007–2011. Hämtat 18.6.2007. <http://setavaalit.wordpress.com/2007/02/07/seta-ry-hallitusohjelmatavoitteet-2007>
- SETA-ajankohtaista: 21.5.2007: Valtaosa suomalaisista parantaisi rekisteröidyn parin lapsen asemaa lainsäädännöllä. Hämtat 20.6.2007. <http://seta.fi>
- SETAn verksamhetsplan 2005. <http://www.seta.fi/fi/setafi2005.htm>
- SETAs verksamhetsplan 2004. <http://www.seta.fi/fi/setafi2004.htm>
- Socialdemokraternas 39:de partimöte (2002) Uttalande om socialpolitiken. Hämtat 20.6.2007. http://www.sdp.fi/fi/sdp-arkisto/puoluekokous_2002/kannanotot02/sosiaalipolitiikasta
- Socialdemokraternas 40:de partimöte (2005) Uttalande och social- och hälsovårdspolitiken. Hämtat 20.6.2007. http://www.sdp.fi/fi/sdp-arkisto/puoluekokous_2005/kannanotot/sosiaali-ja_terveyspolitiikasta
- Socialdemokraternas ställningstagande (2005) Yhteisvastuu ja hyvinvointi. Sosiaalidemokraattien visio-ohjelma hyvinvoinnin tulevaisuudesta. Hämtat 20.6.2007. <http://www.sdp.fi/easydata/customers/sdp/files/pk05/Hyvinvointi.pdf>
- Socialdemokratiska kvinnor: Poliitikka. Hämtat 20.6.2007. <http://www.naiset.sdp.fi/fi/politiikka>
- Socialdemokratiska kvinnor: Ställningstagande 30.5.2007. Hämtat 28.6.2007. http://www.naiset.sdp.fi/fi/politiikka/kannanotot/lakivaliokunnan_esitys_hedelmoitys_hoidoista_sotii_tasa-arvoa_vastaan
- Stakes – Forsknings- och utvecklingscentralen för social- och hälsovården: Lapset kunnan järjestämässä päivähoitossa 2002–2005 <http://varttua.stakes.fi/FI/Varhaiskasvatuspalvelut/tilastoja/Lapset+kunnan+paivahoidossa.htm>
- Stakes – Forsknings- och utvecklingscentralen för social- och hälsovården: Lapset päivähoitossa 1997–2005 http://varttua.stakes.fi/NR/rdonlyres/52517230-7537-423C-A694-CF1F6FF8D9D9/0/paivahoito_tilastot_19972005.pdf
- Statistikcentralen: Lapsiperheet tyypeittäin 1950–2006. Hämtat 28.6.2007. http://www.stat.fi/til/perh/2006/perh_2006_2007-05-31_tau_001.html
- Statistikcentralen: Lapsiperheet tyypeittäin äidin/yksinhuoltajaisän iän mukaan 2006. Hämtat 28.6.2007. http://www.stat.fi/til/perh/2006/perh_2006_2007-05-31_kuv_001.html
- Statistikcentralen: Uusperheet 1990–2005. Hämtat 27.6.2007. http://www.stat.fi/til/perh/2006/perh_2006_2007-05-31_tau_003.html
- Statistikcentralen: Väestö. Hämtat 27.6.2007. http://www.stat.fi/tup/suoluk/suoluk_vaesto.html#perheet
- Statistikcentralen: Väestötilastot: Perheet tyypeittäin 1950–2007. Hämtat 7.6.2008. http://www.stat.fi/til/perh/2007/perh_2007_2008-05-30_tie_001.html
- Statsminister Vanhanen II: regeringsprogram 19.4.2007. Statsrådets kansli: Statsrådet. <http://government.fi/hallitus/hallitusohjelma/sv.jsp>
- Svenska folkpartiets familjepolitiska program. Hämtat 8.7.2007. <http://www.sfp.fi/files/program/Familjepolitiskt%20program%202007.pdf>
- Svenska folkpartiets partiprogram. Hämtat 27.6.2007. <http://sfp.fi/files/program/Steget%20fore.pdf>

Svenska folkpartiets valprogram 100 + 3.

http://sfp.fi/files/program/Valplattform_svensk.pdf

Taloustutkimus. http://www.taloustutkimus.fi/in_english

Tasa-arvon tikapuut / Jämställdhetsstegen. Hämtat 27.6.2007.

<http://www.yhdenvertaisuus.net/tikapuut>

Toivottulapsi.com. Hämtat 28.6.2007. <http://toivottulapsi.wordpress.com>

Uttalande från centerkvinnornas kongress 10.6.2007. Hämtat 28.6.2007.

http://www.keskusta.fi/Suomeksi/Tietopankki/Ohjelmat_ja_kannanotot/Hakutulokset_-_Ohjelmat_ja_kannanotot.iw3?sNewsId=d856fda6-6de4-4ae7-9ecd-228b01d3ad9c

Vanda stad. Työkirja tasa-arvosta ja yhdenvertaisuudesta.

http://www.vantaa.fi/i_perusdokumentti.asp?path=1;2031;20717;45648Xx

Vanda stad: Palveluiden yhdenvertaisuussuunnitelma. Hämtat 1.7.2007.

http://www.vantaa.fi/i_perusdokumentti.asp?path=1;304;20717;45650

Vuori, Eija ja Gissler, Mika (2006) Synnyttäjät, synnytykset ja vastasyntyneet 2005.

Finlands officiella statistik. Hälsa 2006. STAKES statistikmeddelande 2006:18. Hämtat 20.6.2007. http://www.stakes.fi/NR/rdonlyres/8D44B3BE-C556-4AE1-8E53-BD392CFA6481/0/Tt18_06_ok.pdf

Vänsterförbundet: Politiskt målsättningsprogram 2007–2010. Godkänt 17.6.2007.

Hämtat 27.6.2007.

http://www.vasemmistoliitto.fi/fi_FI/etusivu/_files/77468285995647118/default/Polittinen%20taivoiohjelma%202007%20-%202010.pdf

Vänsterförbundet: Principprogram 2007: Vasemmiston tie oikeudenmukaiseen maailmaan. Godkänt på partimötet 16.6.2007. Hämtat 28.6.2007.

http://www.vasemmistoliitto.fi/fi_FI/etusivu/_files/77463106329182296/default/Periateohjelma%20hyväksytyy.pdf

Vänsterkvinnorna 20.2.2007: Vanhempainvapaata on pidennettävä. Hämtat 28.6.2007.

http://www.vasemmistoliitto.fi/politiikka/tiedotteet/tiedotteet_2007/fi_FI/1171975371599

Vänsterkvinnorna: Kvinnopolitiskt program 2002.

http://www.vasemmistoliitto.fi/politik/politik/program/sv_SE/kvinnopolitiskt_program

Vänsterkvinnornas tidning Valtikka 28.10.2006. Hämtat 15.10.2006.

http://www.vasemmistoliitto.fi/politiikka/kannanotot/kannanotot_2006/fi_FI/1162213683696

Litteratur:

Anttonen, Anneli (2002) Universalism and Social Policy: A Nordic-feminist reevaluation. *NORA* vol. 10:2, 71–80.

Anttonen, Anneli (2003) Lasten hoidon kaksi maailmaa. I Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (red.) *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Helsinki: Gaudamus.

Bell, David & Binnie, Jon (2000) *The Sexual Citizen: Queer Politics and Beyond*. Cambridge: Polity Press.

Bell, David & Binnie, Jon (2004) Authenticating Queer Space: Citizenship, Urbanism and Governance. *Urban Studies* vol. 41:9; 1807–1820.

- Bergman, Solveig (1998) Naisliikehdinnän moninaisuus. Uusi suomalainen naisliike yhteiskunnallisena liikkeenä. I Ilmonen, Kai & Siisiäinen Martti (red.) *Uudet ja vanhat liikkeet*. Tampere: Vastapaino.
- Bergman, Solveig (1999) Women in New Social Movements. I Bergqvist Christina (red.) *Equal Democracies? Gender and Politics in the Nordic Countries*. Oslo: Scandinavian University Press.
- Bergman, Solveig (2004) Collective Organizing and Claim Making on Child Care in Norden: Blurring the Boundaries between the Inside and the Outside. *Social Politics* vol. 11:2: 217–246.
- Brown, Wendy (2002) Suffering the Paradoxes of Rights. I Brown & Halley (red.) *Left Legalism/Left Critique*. Durham & London: Duke University Press.
- Butler, Judith (2004) *Undoing Gender*. New York & London: Routledge.
- Cooper, Davina (1995) *Power in Struggle: Feminism, Sexuality and the State*. Buckingham: Open University Press.
- Duggan, Lisa (2003) *The Twilight of Equality. Neoliberalism, Cultural Politics, and the Attack on Democracy*. Boston: Beacon Press.
- Evans, David (1993) *Sexual Citizenship. The Material Construction of Sexualities*. London: Routledge.
- Fraser, Nancy (1992) Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy. I Calhoun Craig (red.) *Habermas and the Public Sphere*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Fraser, Nancy (1997) *Justice Interruptus: Critical Reflection on the "Postsocialist" Condition*. New York & London: Routledge.
- Grönfors, Martti m.fl. (1984) Esitietoja homo- ja biseksuaalisten ihmisten elämäntavasta ja syrjinnästä. I Sievers, Kai & Ståhlström, Olli (red.) *Rakkauten monet kasvot: Homoseksuaalisesta rakkaudesta, ihmisoikeuksista ja vapautumisesta*. Esbo: Weilin + Göös.
- Haataja, Anita (2005) *Äidit ja isät työmarkkinoilla 1989–2002/2003*. Social- och hälsovårdsministeriets rapporter 2005:29. Helsingfors.
- Haataja, Anita (2006a) Naisten väliset tuloerot kasvussa: Lisää valinnanmahdollisuuksia vai määrätietoisempaa tasa-arvopoliittikkaa? I Moring, Anna (red.) *Sukupuolen politiikka. Naisten äänioikeuden 100 vuotta Suomessa*. Helsinki: Otava.
- Haataja, Anita (2006b) *Pohjoismainen ansaitsija-hoivaajamalli – Ruotsin ja Suomen perhevapaajärjestelmän vertailua*. Social- och hälsovårdsministeriets rapporter 2006:43.
- Hekanaho, Pialivia (2007) Pervo aika ja ongelmallinen parisuhdenormatiivisuus. *SQS* vol. 2:1, 52-61.
- Holli, Anne Maria (2006) Strong Together? A Comparative Study of the Impact of the Women's Movement on Policy-Making in Finland. I Hellsten, Sirkku K, Holli Anne Maria & Daskalove, Krassimira (red.) *Women's Citizenship and Political Rights*. New York: Palgrave Macmillan.
- Holli, Anne Maria & Kantola, Johanna (2007) State Feminism Finnish Style: Strong Policies Clash with Implementation Problems. I Outshoorn, Joyce & Kantola, Johanna (red.) *Changing State Feminism*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Huttunen, Laura, Löytty Olli & Rastas Anna (2005) Suomalainen monikulttuurisuus. Paikallisia ja ylijäisiä suhteita. I Huttunen, Laura, Löytty, Olli & Rastas, Anna

- (red.) *Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta*. Tampere: Vastapaino
- Jaakkola, Magdalena (2001) Suomalaisten suhtautuminen homoseksuaaleihin. *Janus* vol. 3: 189–210.
- Juvonen, Tuula (2002) Tasa-arvoajattelun heteronormatiivisuus ja seksuaalinen tasa-arvo. I Holli, Anne Maria, Saarikoski Terhi & Sana Elina (red.) *Tasa-arvopolitiikan haasteet*. Helsinki: WSOY.
- Jämsä, Juha (2007b) Oikeudellinen ja yhteiskunnallinen asema. I Kuosmanen, Paula och Jämsä, Juha (red.) *Suomalaiset sateenkaariperheet – sosiaali- ja terveyspalveluissa ja koulussa*. Arbetsministeriets SEIS – Suomi eteenpäin ilman syrjintä-projektets rapport. Helsinki: Edita.
- Kaskisaari, Marja (2003) Parisuhteen rekisteröinti tunnustuksen performatiivina. *Naisutkimus – Kvinnoforskning* vol. 16:2, 4–19.
- Kuosmanen, Paula (1996) Lesboäitiys – diskursiivisesti mahdoton positio modernissa sukupuolijärjestelmässä. I Silius, Harriet & Wrede, Sirpa (red.) *Moderskap och reproduktion. Möjligheter och marginaler*. Publikationer från institutet för kvinnoforskning vid Åbo Akademi nr 9. Åbo: Åbo Akademi.
- Kuosmanen, Paula (2000) *Äitien ja lesbojen arkipäivän tilanteita. Performatiivis-diskursiivinen tarkastelu*. Naistutkimusraportteja 2000:1. Delegationen för jämställdhetsändringen. Social- och hälsovårdsministeriet. Helsinki: Edita.
- Kuosmanen, Paula (2002) Lesbovanhempien taktikat, perhe-esitykset ja sukupuolityylit työmarkkinoilla. I Lehtonen, Jukka (red.) *Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt työelämässä*. Stakes, Raportteja 269. Helsinki: Gummerus.
- Kuosmanen, Paula (2007a) ”Mitäs ehkäsy te käytitte?” Asiakaskäytäntöjä ja ensimmäisten lesbojen taktikoita äitiyshuollon tiloissa. I Nätkin, Ritva ja Vuori, Jaana (red.) *Perhetyön tieto*. Tampere: Vastapaino.
- Kuosmanen, Paula (2007b) Sateenkaarifamilistinen käänne ja suomalaisten sateenkaarivanhempien muuttuvat perhemuodot. I Kuosmanen, Paula & Jämsä, Juha (2007) *Suomalaiset sateenkaariperheet sosiaali- ja terveyspalveluissa ja koulussa*. Helsinki: Edita Prima.
- Kuosmanen, Paula (2007c) Sateenkaariperheet, julkiset tilat ja queer-politiikka. *SQS* vol. 2:1, i-xix.
- Kuosmanen, Paula (2008) Ajallis-tilallinen queer-näkökulma lesboäitien ja naisparien perhesuhteisiin. I Marianne Notko & Eija Sévon (red.) (2008) *Perhesuhteet puntarissa*. Helsinki: Helsinki University Press.
- Lahti, Annukka (2007) ”Ihan samanlaisii ku muutki ihmiset” – bi-naisten ja kumppanien parisuhteen tuottamisen strategiat. *SQS* vol.2 :1, 35-51.
- Lapset ja rekisteröity parisuhde* (2003). Betänkande av kommissionen med uppgift att utreda specialfrågor i anslutning till registrerade partnerskap. Social- och hälsovårdsministeriets publikationer 2003:10. Helsingfors.
- Leira, Arnlaug (2002) Updating the ”Gender Contract”? Childcare Reforms in the Nordic Countries in the 1990s. *NORA* vol. 10:2, 81–89.
- Marshall T.H. (1992) *Citizenship and Social Class*. Urspr. 1950. London: Pluto.
- Miehet ja tasa-arvopolitiikka* (2006). Social- och hälsovårdsministeriets publikationer 2006:23. Helsingfors.
- Moring, Anna (2007) Kolmen kerroksen vanhempia. Perheideaalit Suomen ja Ruotsin hedelmöityshoitolaissa. *SQS* vol. 2:1, 15-34.

- Ollikainen Virve (2003) *The Determinants of Unemployment Duration by Gender in Finland*. Helsinki: VATT.
- Perheen sisäinen adoptio rekisteröidyn parin perheessä* (2008). Oikeusministeriön lausuntoja ja selvityksiä 2008:12. Helsinki.
- Perheteroimikunnan mietintö* (1992) Kommittébetänkande 1992:12: Perheet ja laki. Justitieministeriet. Helsingfors.
- Perhevapaasäännösten toimivuus* (2005) Rapport från arbetsgruppen som utvärderade familjeledighetssystemets ändamålsenlighet. Arbetsförvaltningens publikation 358. Arbetsministeriet.
- Takala, Pentti (2005) *Uuden isyyysvapaan ja isän muiden perhevapaiden käyttö*. Social trygghet och hälsa: referat 43/2005. Folkpensionsanstaltens forskningsavdelning. Helsingfors: Edita.
- Tuori, Salla (2007) *Cooking Nation: Gender Equality and Multiculturalism as Nation-Building Discourses*. *European Journal of Women's Studies* vol. 14:1, 22–33.
- Valdimarsdóttir, Frida Ros (2006) *Nordic Experiences with Parental Leave and its Impact on Equality between Women and Men*. TemaNord 2006:531. Köpenhamn: Nordiska ministerrådet.
- Young, Iris Marion (1990) *Justice and the Politics of Difference*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

Rainbow Families in Iceland

Rannveig Traustadóttir & Thorvaldur Kristinsson

Content

1. Introduction.....	261
2. First Legal Victories.....	262
2.1 Family rights on the political agenda	262
2.2 Registered partnership 1996.....	263
2.3 Anti-discrimination law	265
3. Family Rights and Rainbow Families	266
3.1 No children please!	266
3.2 Towards equal family rights.....	266
3.3 Full equality	267
3.4 A supportive nation.....	268
4. Conclusion	269
5. References.....	271

1. Introduction

Until the 1970s lesbians and gay men were practically invisible in Icelandic society, which surrounded them with contempt and massive silence. Their reaction was either to hide their sexuality completely, finding an occasional escape from the oppression while travelling abroad, or to move to the metropolitan cities of continental Europe and Northern America. Many of those people never turned back, being later properly termed as sexual political refugees. The silence was first broken in 1975 when the first gay man revealed his sexuality publicly in the media, influenced by the international liberation movement. In 1978, Samtökin '78, The National Organization of Lesbians and Gay Men in Iceland, was founded by some twenty people. Samtökin '78 has been instrumental in lobbying and advocating for equality and human rights for lesbians, gay men and transgender people. Today, thirty years on, it is still the most powerful force in the queer liberation movement in Iceland, working on various social and cultural levels with a solid financial support from the Icelandic state and the City of Reykjavík.

To describe the prejudice and hostility faced by the small group on its way to visibility in the early years, an advertisement in the newspapers in 1983 from a discotheque in Reykjavík is a good example, saying: "Everyone is welcome – except gays and lesbians." Another example from the same year took place in the Nursing School of Iceland which forbade its students to call for a meeting with the educational group of the lesbian and gay organization, a visit which the students themselves had demanded after a gay student found himself forced to leave the school due to group mobbing.

Despite such prejudices and hostilities facing lesbians and gay men in the 1980s, some had the courage to stand up and speak up for their cause with considerable results. They rejected, for instance, the oppression of the Icelandic language by protesting people's use of the common word "kynvilla" (sexual aberration) for homosexuality, a term analogous to the older word "trúvilla" (religious aberration) for heresy. Samtökin '78 also fought for a decade with the Icelandic State Radio against being labeled in such a derogatory manner, and suggested their own popular words, "lesbía" and

“hommi” for themselves, and “samkynhneigð”, a compound of *same, sex* and *orientation*, for homosexuality.

The activism and lobbyism of lesbians and gay men, and in particular that of Samtökin '78, has been quite successful over the past three decades. The situation for homosexual people in Iceland has changed dramatically during this period, from being one of the most oppressive western societies to becoming a country where lesbians and gay men enjoy same legal rights as the rest of the population, including family rights. In this paper we provide a brief overview of this development.

2. First Legal Victories

2.1 Family rights on the political agenda

In 1983 a new political party, Bandalag jafnaðarmanna (The Socialdemocratic Alliance), was the first Icelandic political organization to place gay human rights on its agenda, and in 1985 a resolution was presented in the parliament, Althing, by members from four political parties, demanding action to ban discrimination against lesbians and gay men. It was never passed, and it was not until 1992 that a similar resolution was again presented by all five political parties in the parliament at the time. The first proponent of the 1992 resolution was Ingibjörg Sólrún Gísladóttir, at that time a parliamentarian for Kvinnalístinn (The Women's Party), now the minister of foreign affairs. The resolution was passed unanimously by all 47 parliamentarians who were present during the vote. No one voted against the resolution but 16 parliamentarians were absent. Part of the resolution entailed that the Althing should appoint a committee to investigate the situation of lesbians and gay men in Iceland, explore their legal, cultural and social status and “propose action to erase all discrimination against homosexual people” in Iceland (Alþingi, 1992).

This was a clear sign of the times. Members of the Nordic Council had repeatedly criticized Iceland and Finland publicly for not attending to the human rights of lesbians and gay men. Public discussions about HIV and AIDS had made the gay community more visible and outspoken, calling authorities to act responsibly in difficult times. Furthermore, the leaders of the lesbian and gay community in Iceland had frequently pointed out the

discrimination experienced by their queer countrymen. The words of Margrét Pála Ólafsdóttir, the chairman of Samtökin '78 in the late 1990s, are a characteristic example:

Because of prejudice lesbians and gay men can lose their employment and their housing if they do not keep their private lives a secret. Many people have been attacked publicly. ... I also must emphasize the complete lack of legally protected rights. The partnership of two individuals of the same sex is not recognized, registered co-habitation does not exist, the right to inherit is nonexistent and there are not legal rights to adopt or have children, it is not even permitted to use the tax deductions that heterosexual couples enjoy. (Ólafsdóttir, 1994)

These words reflect that the demand for family rights was at the top of the agenda in the discussions on sexuality and equality in the 1990s. This, however, had not always been the case. When the lesbian and gay movement in Iceland began formulating its demands for civil rights around 1980, family rights were not on the agenda. Instead, the movement advocated for legal protection. In fact, the early Nordic gay liberation movements in the 1980s warned against what they saw as a conformist demand for family rights, and Iceland was no exception here. Why demand the right to a family life, which many saw as outdated and collapsing, and was regarded by many lesbians and gay men as oppressive. These views, however, were quickly abandoned and the visibility, that the law on registered partnership brought to the gay community in Denmark, supported and strengthened beliefs in Iceland that it would be important to fight for similar laws.

2.2 Registered partnership 1996

The parliamentary committee which was appointed by the Althing in 1992 completed its work in 1994 and submitted a report which concluded with recommendations to the parliament (Forsætisráðuneytið 1994; Ólafsdóttir, 1999). The committee was unanimous in recommending that lesbians and gay men should have the right to register their partnership with the same rights as heterosexual people's marriage. However, the committee was split in their recommendations with regard to adoption and assisted pregnancy for lesbian women in public health clinics and hospitals.

Following the recommendations of the committee, the Althing passed a law on registered partnership for same-sex couples in 1996, though denying these couples any right to adopt children and lesbian women the right of seeking insemination in a clinic or hospital. This was in full accordance with the first versions of the law on registered partnership as presented in Denmark, Norway and Sweden. In their formal comments on the bill, Samtökin '78, had recommended that step-adoption would be legalized, as that would allow for the adoption of children already within same-sex families and thus provide them with important legal protection. This view was supported by Barnaverndarstofa (The Government Agency for Child Protection) which made the same recommendation in their comments on the bill.

The Althing did not agree with the recommendations from Samtökin '78 and Barnaverndarstofa, and the first version of the Icelandic law on registered partnership did not provide any rights to adoption nor the right to seek assisted pregnancy in the public health system in Iceland. However, this act provided one important right that was different from the provisions in other Nordic laws on registered partnership. The act of 1996 made Iceland the first country in the world to legalize joint custody of children brought into same-sex partnerships.

Furthermore, the protestant Lutheran state church did neither formally approve of a blessing ceremony nor of performing the registration of same-sex partnerships, as the gay movement demanded, causing friction and open fights within the church. Partnerships between same-sex couples could therefore only be registered by a civil registrar, not by a minister of the Lutheran State Church of Iceland, until the spring of 2008 when the parliament passed a law, prepared in collaboration with the church, which allows ministers as well as other leaders of registered religious congregations to perform registration of same-sex couples.

The law on registered partnership, which was passed by the Althing on June 4, 1996, provided largely the same rights as existing acts in other Nordic countries at the time (Alþingi, 1996). Many Icelandic parliamentarians celebrated the passing of this act. Of the 64 parliamentarians in the Althing, 44 voted for the act, one voted against, one did not vote and 17 parliamentarians were absent. No difference could be detected by party lines. However, left wing parties were slightly more likely to support the act than the right wing parties. Left wing parliamentarians spoke more often during the discussions about the bill and proposed further rights, in

particular with regard to adoption and marriages in a church. In particular, these parliamentarians pointed out the importance of legalizing the right to step adoption as that would allow the non-biological parent to become a legal parent to a child that was already in the family. It was argued that this was an important right for the child, for example with regards to inheriting the non-biological parent.

The minimal resistance and general support for the bill in the Althing can at least partly be explained by the fact that no Icelandic political party with representation in the parliament is directly affiliated with Christian values. In the other Nordic countries such parties have expressed the most significant resistance for the increased human rights for lesbian and gay men. In Iceland, Christian fundamentalist groups have tried to put pressure on political parties, and their influence was reflected in the discussions about the bill on registered partnership, but these groups did not influence the outcome.

The law on registered partnership took effect on the international gay liberation day, Christopher Street Day, June 27, 1996, followed by a great celebration in the Reykjavík City Theater, attended by the president of Iceland, Vigdís Finnbogadóttir among other guests.

2.3 Anti-discrimination law

The same year as the law on registered partnership took effect an anti-discrimination law was passed by the parliament. In the Icelandic criminal code the words “based on sexual orientation” were added to older articles that deal with criminalization of actions of hate and prosecution against a group of citizens based on skin color, gender, religious believes, etc (article 233a). The same clause was added to the article of the criminal law addressing the refusal to provide service or goods based on skin color, gender, religious believes, etc. (article 180) (Alþingi, 1996b).

3. Family Rights and Rainbow Families

3.1 No children please!

The rights of children in the families of lesbians and gay men as well as the rights of homosexual people to have children were non-existent. This became one of the major issues on the agenda of the lesbian and gay liberation movement in Iceland, which lobbied politicians to take action with regard to the limits inherent in the law on registered partnership. As the gay community became more visible, gay families also became visible. It became clear that lesbians and gay men did have children and these children needed legal protection like other children. Also, following increased human rights and growing social respect, gay people and their supporters gained more critical awareness of the peculiar fact that homosexual people were the only group of citizens who were legally hindered in having and raising children.

3.2 Towards equal family rights

In the fall of 1996, the parliamentarian Ólafur Örn Haraldsson proposed a bill outlining the right to step-adoption of children within registered partnership. This bill was not brought to a vote that year, and not the year after when reintroduced (Alþingi, 1997). Ministers in the government argued that the general law on adoption was under review and that it was logical to address the adoption issue as a whole and not separate out adoptions by same-sex couples. When Sólveig Pétursdóttir, minister of justice, proposed a bill on adoption in the winter of 1998–1999, however, it contained no increased legal rights for lesbians and gay men (Alþingi, 1998). This surprised and angered the gay community. The minister's explanation was that other Nordic countries were reviewing their acts on registered partnerships, including the adoption issue, and the Icelandic government wanted to take notice of these Nordic developments. This led to fierce debates in the parliament about the absence of lesbians and gay men in the minister's adoption bill.

The same debates returned a few months later when a new bill proposing amendments to the law on registered partnership was introduced by the minister of justice. The amended bill still proposed no legal change in the

adoption issue. However, the parliamentary committee which discussed the bill, unanimously proposed a change in the bill which provided the right to step-adoption for people in registered partnership. This amendment was passed by the Althing on May 8, 2000, making the Icelandic law on registered partnership equal to the one accepted by the Danish parliament the year before (Alþingi, 2000). This meant that these two nations were at the forefront of providing legal rights to same-sex couples and their families.

This struggle reflects certain characteristics of legislative work in Iceland. The Althing has rarely been among those national parliaments which lead the way in human rights, but tends to follow other Nordic countries once the first steps have been taken. Despite significant national and political support and understanding of the importance of legal rights for same-sex families, these families were refused any adoption rights for several years with reference to the fact that other nations had not yet taken such steps.

3.3 Full equality

The final steps in the struggle for equal rainbow families rights began when a group of parliamentarians, led by Guðrún Ögmundsdóttir, proposed a parliamentary resolution in 2003 stipulating that the Althing should for the second time in history appoint a committee to examine the legal status of lesbians and gay men in Iceland (Alþingi, 2003). This resolution was presented as a result of political pressure and lobbying on behalf of Samtökin '78, and the committee's role was, in particular, to examine issues of adoption and the right to assisted pregnancy for lesbian women. Among other issues which the committee was instructed to explore, was how and to what extent the queer community is presented within the official educational system.

The resolution was accepted and the committee began its work in the fall of 2003. Members of the committee came from the ministries of justice and church, health, social affairs, and education; in addition there was one representative from Samtökin '78. The committee completed its work in the fall of 2004 with an extensive written report (Forsætisráðuneytið, 2004). With regard to adoption the committee was unanimous in proposing that same-sex families should enjoy the same rights as other families to adopt Icelandic children which were unrelated to them. The committee was

split on two issues. The first was the right to adopt children from abroad and the second was lesbians' right to assisted pregnancy in public health facilities. On these issues the committee was split down the middle.

Following the committees recommendations, the Icelandic government proposed an extensive bill in 2005 addressing a number of issues which should equalize the legal status of lesbian and gay citizens. At the core of this bill were the rights to adoption and assisted pregnancy. The government's bill followed the part of the committee which proposed full adoption rights for homosexual people in registered partnership and the rights of lesbian women in registered partnership or registered co-habitation to assisted pregnancy. This bill was accepted in the spring of 2006 and was celebrated by the lesbian and gay community in the Reykjavík Art Museum on the day it took effect, June 27, 2006. Among those who were present was the prime minister of Iceland, Geir H. Haarde, the Mayor of Reykjavík, and many other public figures.

The only hindrance to full equality before the law that remained was the demand that ministers and other religious leaders could marry same-sex couples in a church ceremony. This has since been amended with an act that took effect on June 27, 2008 (Alþingi, 2008a).

However, there are still two acts in Iceland which address "marriages" – one for heterosexual people and the other for homosexual people. Many argue that as there is no longer any difference in the legal status of marriages and registered partnerships, there are no longer valid reasons why there should be two different acts. These views were also discussed in related debates in Sweden and Norway during 2007–2008, and in the Icelandic parliament, a group of parliamentarians, led by Kolbrún Halldórsdóttir, proposed a bill in 2008 stating that there should be only one marriage act that applied equally to all (Alþingi 2008b). This bill was not brought to a vote in the Althing. Thus, there is still one step left on the road to full legal equality for rainbow families in Iceland.

3.4 A supportive nation

Opinion polls show a surprising change of values in Icelandic society and reflect, in fact, more respect and tolerance for lesbians and gay men than in most other Western societies. When asked by an international opinion survey in 1990 to what extent certain acts were justifiable on the scale 1–

10, Icelanders expressed more tolerance than most other nations when asked about homosexuality, showing the average of 5.5. Other nations placed themselves around 4.7 on the average, with USA down at 3.0. An international opinion survey of same kind from 1984 gave Iceland the average rate of 3.3 (Stefán Ólafsson, 1991).

A Gallup opinion survey in February 2000 showed that 53 % supported lesbians' and gay men's right to adopt children, 12 % declared their neutrality here and 35 % were against the right to adopt (Gallup, 2000). Another Gallup opinion survey in July 2004 showed that 87 % supported same-sex marriage (Gallup, 2004). Furthermore, a large newspaper opinion survey in November 2005 showed that 82.3 % of the population supported lesbians' legal right to seek assisted pregnancy (Fréttablaðið, 2005).

The change, described above, is generally affirmed by what lesbians and gay men experience in their everyday life. In a surprisingly short period of time the Icelandic society has left its homophobic attitude of the past and opened up for new visions and ideas, as the annual Gay Pride parade in Reykjavík clearly reflects – gathering more than 70.000 participants at the festivities in the center of town in August 2008, as compared to some 15.000 eight years earlier.

4. Conclusion

Many people have wondered why and how Icelandic society changed so surprisingly quickly and effectively with regard to the attitudes and situation of lesbians and gay men. No one knows the answers to these questions but many suggestions have been offered. Below we reflect on some of the reasons for the developments in Iceland.

First, family ties in Iceland are strong. Although Iceland has developed fast towards becoming a western urban society, people are still strongly connected to their family of origin. Knowledge of one's own origin and family history is highly valued and family reunions are common – and everyone is welcomed as a part of the family. Historically the silence and silencing of family members have been the major source of oppression of lesbians and gay men. However, when the typical Icelandic family realized the importance of openness and visibility with regard to queer sexuality, these families became the strongest supporters of their queer family mem-

bers. This is reflected in the Gay Pride parade which is a family event where people of all age groups turn out in celebration and support of their lesbian and gay family members. This support has become increasingly active and visible over the past few years.

Second, changes in the media have had a great deal of influence. In the past media and information dissemination was very centralized in Iceland. Until 1986 the state had monopoly on radio and TV. After 1986, however, the media discussion became much more open, varied and addressed more diverse topics, including homosexuality. Until then, lesbians and gay men had very limited access to the media. In addition, a new generation of media persons appeared and opened up the space for more diverse voices than before. The gay liberation movement as well as individual lesbians and gay men have successfully been able to use the media to break the silence previously surrounding them, present their cause and argue for full human rights.

Third, Icelanders are great believers in science and expert opinions. For example, opinion polls show that the University of Iceland is the institution which most Icelanders trust. Research, writings and publications by members of the academic community in Iceland has therefore been very important in supporting the arguments for full human rights for lesbians and gay men, including family rights.

Fourth, a window to the world. Icelanders have travelled to other countries to a greater extent in the past 20 years than ever before. In addition, a relatively large proportion of university students have been educated abroad over the past 30 years. This has influenced developments in terms of equality and human rights, including the rights of lesbians and gay men.

The above suggestions for the complete turnaround with regard to the rights for lesbians and gay men in Iceland are not exhaustive and no systematic study has been examined the changes that have occurred over the past three decades. This is, however, such an interesting development that it would be well worth studying in details.

5. References

- Alþingi (1992). Tillaga til þingsályktunar um afnám misréttis gagnvart samkynhneigðu fólki. Retrieved August 12, 2008, from <http://www.althingi.is/altext/115/s/0213.html>
- Alþingi (1996a). Lög um staðfesta samvist nr. 87/1996. Retrieved August 12, 2008, from <http://www.althingi.is/lagas/nuna/1996087.html>
- Alþingi (1996b). Lög um breyting á almennum hegningarlögum, nr. 19 12. febrúar 1940, með síðari breytingum (vernd gegn mismunun). Retrieved August 12, 2008, from <http://www.althingi.is/altext/stjt/1996.135.html>
- Alþingi (1997). Frumvarp til laga um breytingar á lögum um staðfesta samvist, nr. 87/1996. Retrieved August 12, 2008, from <http://www.althingi.is/altext/121/s/0835.html>
- Alþingi. (1998). Frumvarp til laga um ættleiðingar. Þskj. 712 – 433. mál. Retrieved August 12, 2008, from <http://www.althingi.is/dba-bin/unds.pl?txti=/wwwtext/html/123/s/0712.html&leito=%E6ttlei%F0ingar#word1>
- Alþingi. (2000). Frumvarp til laga um breytingar á lögum um staðfesta samvist, nr. 87/1996. Retrieved August 12, 2008, from <http://www.althingi.is/dba-bin/unds.pl?txti=/wwwtext/html/125/s/1240.html&leito=samvist#word1>
- Alþingi. (2003). Tillaga til þingsályktunar um skipun nefndar til að kanna réttarstöðu samkynhneigðs fólks. Þskj. 132 – 132. mál. Retrieved August 12, 2008, from <http://www.althingi.is/dba-bin/unds.pl?txti=/wwwtext/html/128/s/0132.html&leito=r%E9ttarsta%F0a%5C0samkynhneig%F0#word1>
- Alþingi. (2008). Frumvarp til laga um breytingar á lögum um staðfesta samvist, nr. 87/1996. Retrieved August 12, 2008, from <http://www.althingi.is/dba-bin/unds.pl?txti=/wwwtext/html/135/s/1301.html&leito=sta%F0fest%5C0samvist#word1>
- Alþingi. (2008b). Frumvarp til laga um breyting á ýmsum lagaákvæðum sem varða réttindi samkynhneigðra. Þskj. 18 – 18. mál. retrieved August 12, 2008, from <http://www.althingi.is/dba-bin/unds.pl?txti=/wwwtext/html/135/s/0018.html&leito=sta%F0fest%5C0samvist#word1>
- Forsætisráðuneytið [Prime Minister's Office] (2004). *Skýrsla nefndar um réttarstöðu samkynhneigðra* [A committee report on homosexual rights]. Retrieved August 12, 2008, from http://www.forsaetisraduneyti.is/media/Skyrslur/Rettarstada_samkynhneigdra.doc
- Forsætisráðuneytið [Prime Minister's Office]. (1994). *Skýrsla nefndar um afnám misréttis gagnvart samkynhneigðu fólki* [A committee report on the abolition of homosexual discrimination]. Reykjavík: Forsætisráðuneytið.
- Fréttablaðið. (2005). Íslendingar vilja að lesbiur fái að eignast börn með gjafasæði: Sýnir umburðarlyndi fólks [Icelanders support lesbians' right to seek assisted pregnancy: A sign of tolerance]. *Fréttablaðið*, November 21, 2005.
- Gallup (2000). *Ættleiðingar samkynhneigðra*. [Adoption in same-sex families]. Retrieved August 12, 2008, from <http://www.gallup.is/?PageID=762&NewsID=386>

- Gallup. (2004). *Meirihluti vill leyfa giftingar samkynhneigðra* [A majority supports same-sex marriage]. Retrieved August 12, 2008, from <http://www.gallup.is/?PageID=762&NewsID=269>
- Ólafsdóttir, I. (1999). *Staðfest samvist* [Registered partnership]. Retrieved August 12, 2008, from <http://www.samtokin78.is/?PageID=32&NewsID=1938>
- Ólafsdóttir, M.P. (1994). Íslenskt lýðveldi fyrir alla: Lesbíur og hommar krefjast aðildar [Icelandic republic for everyone: Lesbians and gay men demand participation]. *Morgunblaðið*, June 25, 1994.
- Ólafsson, S. (1991). *Lífsskoðun í nútíma þjóðfélögum* [Values in modern societies]. Reykjavík: University of Iceland, Social Science Research Institute.